ספר

אורחות צדיקים

החיבור הקטן הזה מעט הכמות ורב
האיכות הוא ספר אורחות צדיקים׃
ומידות הנפש׃

המיוסר להורות ולהשכיל את לב האבן
והטפש׃ ולהוציאו מדרך טיט ורפש׃

ולהוליכו בדרך הטוב אשר הוא בלא כשלון׃
ולא יהיה האדם להטעות לבזוי ולקלון׃

ויען אשר אינו מצוי אצלינו׃ כי לא נדפס בימינו׃
לכן עתה ברוחינו השתדלו בו והדפיסו כדי לזכו׳
בו הרבים לקרות וללמוד בו עד שיהיה מורגל לו בפה
והלומד מביאו לידי מעשה ומה טוב לו ויזכה לחיי׃
נצחי ולרב טוב הצפון גם חלקת המחוקק
שם יהיה ספון׃ אכי״ר׃

נדפס פה ק״ק פראג המפואר׳ תחת ממשלת אדונינו הקיסר
רודלפוס יר״ה והדרו

עמ׳ פשו

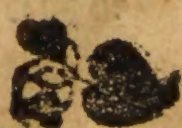
למען תלך בדרך טובים · ואורחות צדיקים תשמור ·
הטוב ונאה לדהודות · ינהגינו דרך המרות ·

א שער הראשון מירת הגאוה
ב שער הענוה
ג שער הבושת
ד שער העזות
ה שער האהבה
ו שער השנאה
ז שער הרחמים
ח שער האכזריות
ט שער השמחה
י שער הדאגה
יא שער החרטה
יב שער הכעס
יג שער הרצון
יד שער הקנאה
טו שער הזריזות
טז שער העצלות
יז שער הנדיבות
יח שער הצייקנות
יט שער הזכירה
כ שער השכחה
כא שער השתיקה
כב שער השקר
כג שער האמת
כד שער החניפות
כה שער לשון הרע
כו שער התשובה
כז שער התורה
כח שער יראת שמים

סליק הסימנים

היום יום ג׳ י״ב חשון התחלתי ללמוד זה הספר [illegible] באורחות צדיקים [illegible]

הקדמה

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם · שלמה חכם גדול היה מכל האדם והיה מלך על התחתונים ועל העליונים ואחר שראה כל המעשים ונסה כל הדברים והודיע חכמות סתם כל דבריו ואמר סוף של כל דבר הוא יראת השם · וכן התחיל במשלי ראשית חכמה יראת יי' ומסיים אשה יראת יי' היא תתהלל · ושלמה היה עשיר מכל האדם דכתיב ויתן שלמה את הכסף בירושלים כאבנים לו נאה לומר הבל הבלים · ואין לעסוק אלא ביראת שמים · וכן משה רבינו ע"ה ועתה מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' · וכן דוד המלך ע"ה אומר תחלת חכמה יראת יי' · ומפני שאנו רואין האדם מבחר ברואי הבורא בעולם התחתון כי הוא מתוקן בצורתו ויש בו הנשמה המתכוננת סוד העליונים והתחתונים וכל זה שהוא ענין כל הכוונות מזה העולם · וכל מה שנברא בעולם הזה הכל לצרכו · ועל זה נתנה לאדם תורת אמת להוראו דרך הישרה כי האדם הוא חביב מאוד לפני השם כי אנו רואים שהמלאכים משתמשים בצרכי אדם צדיק כמו שמצינו באברהם אבינו ויצחק ויעקב · המלאך הגואל אותי וגו' וישר אל מלאך ויוכל · ועוד מצינו שבא מלאך לעזרתם דכתיב ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך יי' ויך במחנה אשור ורבים כאלה · יתרון הרבה על שאר בני אדם אף על פי שהם בדמות אחד ויסוד אחד להם אלא שנפשו של זה עלתה אל מעלות העליונות כי המשיל חכמתו על תאותו וזה המשיל תאותו על חכמתו והולך כל ימיו במחשכים וממשש כעיור באפילה ·

חמשה כחות יש באדם · האחד הוא כח השמיעה · השני הוא כח הראות · השלישי הוא כח הריח · הרביעי הוא כח הטעם · החמישי הוא כח המישוש שאדם מרגיש שהוא ממשש דבר · המשה כחות הללו כולם מעשה האדם · ואין פעולה נעשים בלא אחד מחמשת כחות והלב פועל על ידיהם · כי חמשה כחות הללו מביאים ללב כל הענין · וכל מעשה ומחשבה נמשכת אחריהם · והלב יש בו דעות רבות כגון הגאוה והענוה הזכרון והשכחה היגון והשמחה הבושת והעזות · וכאילו יש עוד רבות · וכל אילו הדיעות מתחזקות מן החמשה כחות · יש הסומא לא יוכל להתגאות כאילו היה רואה · לכן כל אדם הנלבב ישתדל בכל כחו להגיע תכלית הטובה שאם הגיע אדם למעלה טובה לעולם יחמוד לעלות אל מעלה שהיא למעלה ממנה עד שיגיע לתכלית הטובה בזה יגיע לעולם הגמול שהוא עולם הבא · וכבר כתב דוד להגיע טוב העולם הבא באמרו מה רב טובך אשר צפנת ליראיך · ואומר ירויון מדשן ביתיך וגו' · והמעלה הזאת לא יגיע אלא אל הראוי לה כמו שאמ' מי יגור באהליך ומי ישכון בהר קדשיך הולך תמי' ופועל צדק' ושאר הענין שנאמר שם · וכיון שהזכרנו יתרון מעלות האדם ראוי לנו לבאר חשיבתו וגבהותו · טובו ורעתו · עד שיהיה לפני המשכיל דרך הישר ויגיע לחפץ המלך כי יבחר בנפשו בכל כחו במדות הטובות כיון שיש לו ברירה יזרוק הפסולת ויקח סולת · יש אדם שהוא בטבעו כועס תמיד · ויש אדם שדעתו מיושבת עליו ואינו כועס כלל כי אם מעט לכמה שנים · ויש אדם שהוא גבה לב ביותר · ויש שהוא שפל רוח מאד · ויש שהוא בעל תאוה ולא תשבע נפשו מהלוך בתאותו · ויש שהוא טהור גוף ביותר ולא יתאוה אפילו לדברים מועטים שהגוף צריך · ויש בעל נפש רחבה לא תשבע נפשו מכל ממון שבעולם שנאמ'

איזה

הקדמות

אוהב כסף לא ישבע כסף · ויש קונה רוח שדי לו אפיל' בדבר מועט ולא ירדוף להשיג כל צרכיו · ויש שהוא מסגף עצמו ברעב וקובץ על יד ואינו אוכל פרוטה משלו אלא בצער גדול · ויש שהוא מאבד ממונו בידים לדעתו · ועל דרכים האילו שאר הדיעות כגון מהולל ואונן נר עין וכדיב · אכזר ורחמן · רך לבב ואמיץ לב וכל כיוצא בהן · וכל הדיעות יש מהן שהיו לאדם מתחילת בריתו לפי טבע גופו · ויש מהן דיעות שטבעו של אדם זה מכוון ועתיד לקבל אותם מהרה יותר משאר דיעות · ויש שאינם לאדם מתחילת ברייתו אלא למד אותם מאחרים או שפונה לבו מעצמו לפי מחשבה שם שעלתה בלבו · יש מדה שצריך להשתמש בה ברוב המקומות ויש מידה שצריך להשתמש בה מעט · ויש דומה לעושה תבשיל וצריך ירק ובשר ומים ומלח ופלפלין וכל אילו המיכים צרי' ליקח מכל אחד כשיעור מזה מעט ומזה הרב' · אם ימעט הבשר יהיה רזה · ואם ירבה מלח לא יהיה נאכל מחמת מלחו · וכן כולם אם ימעט במי שצריך הרבה וירבה במי שצריך מעט · יהא המאכל מקולקל אבל הבקי אשר יקח מכל אחד משקל הראוי או יהא המאכל ערב ומתיק לאוכליו ובענין הזה המדו' יש מידות שצריך ליקח מהן מרובה כגון הענוה והבושת ודומיהן ויש מידות שצריך ליקח מהן מעט כגון הגאוה והעזות ואכזריות לכן בהיות האדם שוקל בפלס המאזני' ליקח מכל מיד' שיעורה לא יפחו' ולא יוסיף בזה יגיע לתכלית הטובה · תדע ותבין מי שטבעו נוטה למידה רעה או שהורגל במידה רעה ולא יתן אל לבו לשוב ממנה אך תמיד יתגבר בה זה מביא אותו פ מאם ויגעל במידות טובות וכמו שרוב הכאב והצער והייסורין הוא חולי הגוף כן רוב מידות רעות הם חולי הנפש וכמו שבחולי הגוף טועמי' המר מתוק והמתוק מר · ויש מן החולאים שמתאוים למאכל שאינו טוב לו ושונא מאכל ה טוב הכל לפי רוב החולי · כך יש בני אדם שנפשותיהם חולות ואוהבים הרעות ושונאים דרך הטובה ומתעצלים ללכת בה והיא כבדה עליהן מאד מ לפי חוליים · וכן ישעיה אומ' כאנשים הללו הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע שמים חושך לאור ואור לחושך מר למתוק ומתוק למר · ועליהם נאמר העוזבים דרך ישר ללכת בדרכי חושך · וכיצד היא ומה מתקנת חולי הנפש ילכו אצל החכמים שהם רופאי הנפשו' שמלמדין עד שיחזירום לדרך טובה · והמכירים בדיעות רעות שלהם ואינם הולכי' אצל חכם לרפא אותם עליהם אמר שלמה מוסר אוילים בזו · יש כמה בני אדם אשר תאותם לתפוש דרך הטוב ואינם יודעים מה טוב להם וחושבים בכל יום להשיג מעלה העליונה ואינם משיגים כל ימיהם וזה הענין מחמת שני דברים הוא · האחד שאינו מכיר חסרונו ואינו מבחין בדרכיו המגונים · והוא דומה לראובן המחפש שמעון ואינו מכירו אפי' יחפש אותו כל היום לא ימצאהו כי כמה פעמים יבא אצלו ולא יכירהו · כן האדם הזה אע פ שה א חושב תמיד מה יעשה ומחפש שם מעשה הטוב לא ישיג כיון שאינו מכיר חסרונו · ויש אדם שהוא יודע מדות הרעות שיש בו וחושב לצאת מהם ולאחוז במדות טובות וגם הוא לא ישיג כל ימיו דרך הישר מחמת שמתעצל מ לחפש המידות הטובות כראוי והוא דומה לראובן שמחפש שמעון ומכירו וא'עפ כן אינו מוצאו מחמת שאינו מחפש אותו כראוי · ועל זה נאמר כסף נבחר לשון צדיק מי שבוטה בחבירו ובא לשלם לו כסף במשקל אם אינו מכיר שם באמיתת המשקל וצדק המאזנים · לא עביר הכל

הקדמה

שכל אך שאינו בקי בבחינת הכסף זה האיש קרוב
להיות ניזק בעניין המשקל והכסף כי לפעמים
ימאן בכסף ויקח הסיגים וגם יקח פחות מן
המשקל הראוי לו כי שמא יקח משקל הקל או
ישים הכסף בכף הכבד שבמאזנים מכל אלו יבא
לידי טעות · או אפילו אם הוא בקי בכסף
ובמשקל אם אינו מסתכל בו כראוי איפשר שנ
שיתערב בכספו סיגים · אבל אם הוא בקי בכל
במשקל ובכסף ומסתכל בו כראוי או הוא מסתכ׳
כראוי כסף נקי ושלם במשקל · לכן דומה לשון
צדיק לכסף נבחר כי הצדיק צריך להכיר הטוב
והרע וכל מידות וצריך להסתכל ולהתבונן בהן
כראוי ולהיות טורח בגופו ובחכמתו לעזוב
הטפשות ולאחוז בתבונה ולהסיר תערובות ש
הסיגים ממנו ואז תהיה נשמתו צרופה ומזוקק׳
לאלהים כדכתיב המסיגים מכסף ויצא לצורף
כלי כשיסירו הסיגים אז יהיה הכלי צרוף ·
ויש אדם המשתנה במנהגים ואינו קבוע זמן
אחד אוחז במנהג זה וזמן אחד מסתלק מאותו
מנהג ואוחז מנהג אחר וככה יעשה לעולם ·
והוא דומה לאדם שחפץ ללכת אל עיר · ואינו
יודע דרכה ולא יכיר השבילים המוליכים אותו
אליה לכן הוא משתומם פעם אחת ילך דרך
אחד ויתעה ויחזור בדרך אחר וכן בשלישי וכן
ברביעי ועל כיוצא בו אמר החכם עמל כסילים
תיגענו אשר לא ידע ללכת אל עיר · לכך יש
לחמול על האנשים השקועים בהבלי השוא מ
ללמדם צדק המשקל ויושר המאזנים ולהודיעם
בחינת הכסף ולהורות להם דרכים הישרים
למען שיברור האדם בתחלת הבחנתו מסילה
אשר תביאהו למקום רענן ודשן אשר שם כל
הטובה והוא יראת שמים אשר הוא סוף כל
המעשים · והיא השאלה אשר השם ית״ש שואל
מכל אדם כדכתיב מה יי׳ שואל מעמך כי אם
ליראה · ואין שום מעשה נחשב בלתי היראה
הטהורה · לכן יש להודיע לכל כי כל איש
הרוצה להביא נפשו לידי מידות הטובות צריך
לערב יראת שמים עם כל מידה ומדה כי יראת
השם הוא קשר המחזקת כל המדו׳ ודומה לחוט
שהכניסהו תוך חורי המרגלי׳ת וקשרו קשר בו
בתחתיתו להחזיק כל המרגליו׳ אין ספק בהנתק
הקשר יפלו כל המרגליות · כך היראה היא
מחזקת כל המידות ואם תתיר קשר היראה
יבדלו ממך כל מידות טובות · וכשאין בידך
מידות טובות אין בידך תורה ומצות כי כל
התורה תלויה בתקון המידות כל המידו׳ טובות
ורעות החכם יכול לעשות הרעות לטובות ·
והכסיל יעשה מידות טובות רעות · מי שהולך
בחושך ואינו מתבונן בתקון המידות איפשר
שיהא מידה המאבדת כל זכיותיו כגון התגאה
במעשיו ומתפאר ומיפה עצמו תמיד בגנות של
חבירו ומתכבד בקלונו · והאיש ההוא דומה למי
שממלא חבית יין משובח ויש בתחתית החבית
נקב קטן אין ספק שיאבד כל היין המשובח בנקב
הקטן אם לא יסתום אותו · כך המתגאה הוא
אע״פ שהוא מלא תורה יאבד הכל ע״י המידה
הרעה הזאת אם לא יחיש לתקנה · ומעט הם
בעול׳ המכירי׳ האמת יש שאין חכמי׳ להכיר וכמו
שאין הקטוע שתי רגליו יכול לעלות הסולם כך
לא יעלה במדריגת החכמה מי שאין בו תבונ׳ ·
יש שהוא חכם ונטבע בתאות העולם מנעוריו
עד שישים כל חכמתו להשיג תאותו ולעשות
רצון יצרו הרעה כי הורגל מנעוריו במעשים
הרעים עד שהם קבועים בנפשו וקשה לו מאד
להמלט מפח יקוש העונות ויש שיש בו חכמה
להכיר וגם חפץ לילך בדרכי׳ טובים אך לא היה
אצל החכמים לשמוע מהם החכמה והדרכים
הישרים ומתוך כך הולך במחשכים ודומה למי

הקדמה

שיש לו מטמון בביתו ואינו יודע המטמון ומוכר הבית לאחר. התבונן כי האדם ברוב מידותיו זו מהופכה מזו וכל מידה ומידה טורפת דעת האדם זו מושכתו לכאן וזו מושכתו לכאן וינר הדע מסייע לכל מידה שיבחר הפקות שנה. והוא דומה לאדם שהולך במדבר ופוגעים בו דובים ואריות ונמרים וזאבים והרבה משחיתים האיש הזה צריך לפקוח עיניו ולהלחם עם כל אחד ואם יעלים עיניו רגע אחת יטרפוהו המזיקים. כך האדם מידותיו הרעות כגון התאוה והגאוה והשנאה והכעס והקנאה בהם מתגלגלות בלבו תמיד ואם יתעלם ולא יתקנם יעקור מלבו אור האמת וימש חושך ועל זה נאמר שויתי ה׳ לנגדי תמיד. האדם בשעת שנולד הוא בגופו ובחכמתו חלש משאר כל מן הבריות כי כל הבריות ביום הולדם הם הולכים ואוכלים ומסייעים לעצמם אבל האדם צריך טורח גדול בגופו. כן גם צריך יותר תיקון לנשמתו לתקן החכמה ולהבין דרכים טובים כי האדם בתחילתו בלא מלמד נוהג כבהמה אך לבו דומה ללוח שהוא מוכן לכתוב עליו אם הלוח הזה ביד טיפש ושרטט עליו שרטות פ הגלים עד שיתקלקל ולא יהיה בו תועלת עוד

אבל החכם יכתוב עליו סדר עניניו וצרכיו וחובותיו ומתוך הלוח יכלכל ויפרנס בניו ויגיע לתועלת גדולה. כך לב האדם הכסילים יציירו בו ציורי הבל ושקר ויכתבו עליו חקקי הבל ואון וימלאו לבם מחשבות הבל וריק והמשכילים יכתבו על לבם מכתב אלהים שהוא יסוד התור׳ והמצות וחכמות המידות עד אשר יזהירו שם כפשוטם כזוהר הרקיע ולזה הייתה כוונת שלמה באמרו קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך. עוד אמר שלמה גם במעלליו יתנכר נער אם זך אם ישר פעלו זה הפסוק

נאמר על הבחנת הנערים כי מנעוריהם ניכר מדותיהם כמו שתראה מקצת הנערים נראה בהם מדת בושת ומקצתם העזות ומקצתם כ נוטים אל התאוה ומקצתם נוטים אל מעלות טובות. ודע כי כל מדות האדם אשר תראה בו בימי הבחרות והזקנות הם היו בימי הילדות והשחרות אך בזמן ההוא לא היה בו כח להראות ולהביאה לידי המעשה והנערים אשר גדלה עליהם נבלות אפשר שיכול האדם להעתיקם על דרך הטובה כי כוח לקבל להם ואין בהם כח וחכמה לצאת ולברוח מתחת יד המייסר והם צריכים לסבול. אבל בימי הזקנה אינם נעתקים בקל ממה שהיה בו בימי הבחרו׳ והם דומים לעם כסף שהיה טמון בקרקע והעלה חלודה עבה באורך הטמנתו צריך אותו הכס ף מריקה אחר מריקה עד שישוב הכסף למראהו הנאה. כך האדם אשר הלך לפי דרכו ומנהגו ונשקע בעמקי מדות הגרועות צריך ללטוש שכלו להבדיל בין הטמא ובין הטהור ולהרגיל בעבור על שיהיו המדו׳ טבועו׳ וקבורות בלבו.

זה ספר מידות נכתב ונחתם בשבעת החכמ׳ ללמוד

לאדם דעת להיות ספר זה ביד כל איש לכלי אומנות לתקן מתוכו מדותיו ומעשיו כי ש האומן אשר בידו כלי אומנתו יוכל לעשות מלאכתו אבל כשאין בידו כלי אומנתו לא יוכל לעשות מאומה. לכן שמע מוסר וקח כלי אומנתך בידך לתקן מדותיך הלא תראה מי שיש לו הרבה מיני מטבעות קטנות וגדולות ואינו יודע ערכם ושוויים לא ידע מה לקנות בכל אחת עד שידע ערך של כל מטבע וגם צריך לידע איזה מטבע פסל המלך וגזר עליה שלא להוציאה אחר שישקול כל מטבע ומטבע

ויערכם

והפרכס או ידע ליקח בכל אחת נרכיו בערך פוה ובמטבע שגזר המלך שלא גהוניאה יזהר שלא יוניאה אלא בעניין שלא יקפס · כמנא שזה האיש מגיע בכל מטבע ומטבע לטובה ולשמח׳ אבל הטיפש אשר לא ישקול ולא יעריך ויוניא מה שפסל המלך אין ספק שיגיע זה להיזק גדול · ואתה בני קח המשל הזה כמשל על רוב מדות שבך גדולות וקטנות ותשקול כל מדה ומדה בפלס חכמותך עד שתדע ערך כל מדה ומדה ותדע המדות אשר פסל המלך ה הגדול להזהר בהם שלא יראה בך ילא ימנא בך אלא במקום שלא תקבל היזק ועונש ובזה תגיע אל השלימות ותהיה אומן וכלי אומנתך בידך ·

עתה ברנה להודיע שרשי המדות וענפיהם ותועלתם ונזקם · וכוונתינו להשיב טבעי האדם מעניין הסכלות אל אהבת המוסר ושישתדלו הפתאים לדעת טבעי החכמים · ומהשם יתעלה זכרו נשאל עד שיודיענו דרכיו הישרים ונתיבות הצדק להורות שבטי ישורון עדת החסד · סליק ההקדמה ·

שער הראשון כדבר על מידות הגאוה · ומה טוב שבזדמן תחילה לכל השערים מפני חיוב האדם להבדל ממנה כי היא פתח לדעות רבות ולא ראינו כזאת לרעה בכל המידות · לכן צריך האדם להתחכם להנהיגה אל שבהג הראוי ולדחות אותם במקום שאינה ראוי בה ·

א שער הגאוה

הגאוה היא המטבע אשר פסל המלך הגדול ב״ה והזהירנו עליה בתורתו · כמו שנאמר השמר לך פן תשכח יי׳ אלהיך אשר הוציאך מארץ מצרים · כי הגאוה ישכח יוצרו כדכתיב צאנך ובקרך ירביון וכסף וזהב ירבה לך ורם לבבך ושכחת את יי׳ אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל · ובמלך כאמר לבלתי רום לבבו מאחיו · אם הזהירה תורה אפי׳ במלך כ״ש בהדיוטות שלא יתגררו זה על זה · הגאוה מתחלקת לשתי חלקים · האחד גאות האדם בגופו וחלק השני גאות האדם במעלות החכמה ובמעשיו · גאות האדם בגופו יש בו שני חלקים האחד טוב והאח׳ רע · וזאת היא גאות האדם בגופו הרעה בעת שתתגבר הגאוה בלב האדם או תמשול על האדם מקדקדו עד כף רגלו בראשו ובגרונו כדכתיב יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון וכו׳ בידיו וברגליו דכתי׳ אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנידני · ועל רגל גאוה נענשה בת ר׳ חנינא ב״ת שנגזר עליה ליסב בקובה של זונות · כי פעם אחת הלכה לפני גדולי רומי ושמעה שאמרה כמה נאה פסיעותיה של ריבה זו ואז דקדקה יותר · בעינים כדכתי׳ עינים רמות · אזנים לא ישמע דברי העניים שם האומללים · צריך אפו בעומדו אצל עניים או כשנכנס לבתיהם הם מרוחים בעיני · ואף בד בדיו יהדר על צדיק עתק בגאוה · וגם בכרס בעניין מאכל ומשקה ובמלבושי

שער הגאוה

בגדי גאוה מלבוש נכרי ועל זה הוזהרנו בתורת משה שנאמ' לא תלכו בחוקות הגוים ׃ וכתיב בחקותיהם לא תלכו ׃ ונאמ' השמר פן תנקש אחריה' ׃ הכל בענין אחד הוא ׃ מזהיר שיהא ישראל מובדל במלבושיו ובדבריו ובכל מנהגיו מן הגוים וכן הוא אומ' ואבדיל אתכם מן העמים ׃ בעלי הגאוה הם מתועבים בעיני השם שנאמר תועבת יי' כל גבה לב ׃ והוא נמסר ביד יצרו כי אין עזר השם עמו אחרי אשר הוא תועבת השם ואפילו לא נתגאה על פום אדם לא בדבור ולא במעשה אך בלבו לבד הוא מתגאה נקרא תועבה ׃ שנאמ' תועבת יי' כל גבה לב ׃ אפילו אם אין לו גבהות אלא בלב נקרא תועבה ׃ אמרו רבותינו כל מי שיש בו גסות הרוח כאילו עובד ע"ז כתיב הכא תועבת יי' כל גבה לב וכתיב התם לא תביא תועבה אל ביתך ׃ ויש אומרים כאילו בא על עריות דכתיב כי את כל התועבות האל עשו וגו' ׃ וי"א כאילו בנה במה ׃ ואמרו כל אדם שיש בו גסות הרוח מתמעט שנאמ' רמו מעט ואיננו ׃ וראוי לגדעו כאשירה שנאמר ורמי הקומה תגדעון ׃ ואין אפרו ננער והשכינה מיללת עליו ׃ אמ' הקדו' ב"ה אין אנו יכולין לדור בעולם אחת שנא' גבה לבב אותו לא אוכל ׃ ואמרו האי מאן דיהיר אפי' אאינשי ביתיה לא מתקבל שנאמר גבר יהיר לא ינוה אפיל' בנוה שלו ׃ הגאוה מביאה לידי רדיפת ממון להשתרר על בני אדם וכבר ידעתה מה אירע לקרח ועדתו מחמת גאותו שבקש להתגד' וליקח גדולה שלא נתנה לו מן השמים ומתוך כך נכנס למחלוקת ומן המחלוקת יצאה קנאה ושנאה ׃ וכל אילו מידות פחותות מאד כאשר יתבאר בע"ה ׃ סוף דבר כל המקשט את גופו כדי להתגאות הרי זה שוכח השם ב"ה ולא יחוש על המצות ולא ירדוף אחר מעשים טובים כי כל כוונתו על עצמו לקשט גופו הכלה אשר אחריתו רימה ׃ והמקשט גופו הוא קרוב לזמה כי יתראה לפני נשים לישא חן בעיניהם ומתוך כך יתקרב אליהם ויבא לידי שחוק וקלות ראש וגם האשה המקשטת לפני האנשים בזה היא מדלקת לבם ומכנסת הרהורי' בלבם ובזה עונש' גדול מאוד שהיא נותנת מכשול לפני רבים ׃ הלא אמרו חכמים להסתכל בבגדי צבועים של נשים השטוחים בכותל אפיל' בשאינה מלובשת בהן כ"ש שיש עונש גדול לאשה המתקשטת לפני אנשים המסתכלים בה ׃ ועוד הגאוה מביא לידי תאוה כי המתגאה לבו רחב ומתאוה לכל דבר ׃ והתאוה היא המידה הרעה שבכל המדות ׃ כי יתאוה מחמת גאותו להתלבש ש בגדים יקרים ולבנות פלטרין גדולים ולאכול מאכלים טובים ׃ כי המתגאה לעולם לדברים גבוהים יחמוד ואולי איננו משיג ידו לדברים אילו ומתוך כך יבא לידי גניבה וגזל ׃ כי המתגאה לבו חומד ורחב כים להתעשר ולא יהיה שמח בחלקו כי ימעט בעיניו מה שיש לו לפי רוב ש הונאות תאות גאותו ׃ ועוד הגאוה גורמת שלא יהא סבלן לסבול עול הבריות ׃ ואין צורך להאריך בפחיתות מי שאיננו סבלן כי ידוע הוא לכל ׃ וזאת היא גאות הגוף שהיא טובה ׃ שמא יאמר אדם הואיל והגאוה היא מידה ש רעה כל כך אפרוש ממנה ביותר עד שלא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא ישא אשה ולא ישב בדירה נאה ולא ילבש מלבוש נאה אלא שק והצמר ש וקרועים ומלוכלכים ומשתמש בכלים מלוכלכים ומאוסים ולא ירחץ פניו ידיו ורגליו עד שישנית תוארו משאר אנשים ׃ וכל זה כדי שיתרחק מן הגאוה עד שלא יוכל להתרחק יותר ׃ המהלך בדרך זה נקרא חוטא ׃ הרי הוא אומר בנזיר

וכפר

שער הגאוה

וכפר מעל אשר חטא על הנפש · אמרו חכמי'
ומה אם הנזיר שלא פירש אלא מן היין נקרא
חוטא המונע עצמו מכל דבר על אחת כמה
וכמה · אמרו חכמים לא דייך מה שאסר'
תורה אלא שאתה אוסר עליך דברים אחרים ·
על ענין זה וכיוצא בזה אמר שלמה אל תהא
צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם ·

דרך הישר באדם שיהא נקי בכל ענייניו כי
הנקיות הוא גדר של מעשים טובים · כיצד
ילבש בגדים בינוניים ולא מלבושי' יקרים ונאים
מאד שהכל מסתכלים בהם ולא מלבושים עניים
המבזי' לובשיו אלא בגדים בינוניים נאים ונקיי'
העני לפי ענינו והעשיר לפי עושרו ואסור שימצא
כתם או שמנונית על בגדיו ולא יהיו קרועים
ולא יהיו מתוקנים כבגדי גסי הרוח · גם
מאכלו יהא נקי ולא יאכל מעדני מלך אך מאכל
בינוני ומשקה בינוני לפי השגת ידו · ולא ישתה
ולא יאכל בכלים מאוסים פן יעבור בל תשקצו
את נפשותיכם אלא הכל יהא בנקיות · גם
שלחנו גם מטתו תהיה נקיה · וכל עניניו יהיו
נקיים · גם גופו יהא נקי ולא מזוהם · אך
יזהר לרחוץ פניו ידיו ורגליו גם כל גופו לעתים
כאשר מצינו בהלל הזקן בשעה שהיה נפטר מן
תלמידיו אמרו לו להיכן אתה הולך אמ' לעשו'
מצוה אמרו לו מה היא המצוה אמר להם לרחוץ
במרחץ אמרו לו וכי זו היא מצוה אמר להן אם
איקונין של מלכים שמעמידים אותם בבתי שם
טרטיאות ובבתי קרקסאות מי שהוא ממונה
עליהן מורקן ושוטפן · אנו שנבראנו בצלם ובדמו'
שנא' בצלם אלהים עשה את האדם על אחת
כמה וכמה · ועוד כתי' כל פעל יי' למענהו ·
וכל הנזהר בדברים האלו לשם מצוה ולא כדי
להתקשט ולהתגאות אע"פ שאלו דברי' נראים
כמו גאוה כיון שכוונתו לשם שמי' יש בו מצוה ·

גאות חכמה ומעשים טובים יש בה ב' חלקים ·
האחד טוב והאחד רע הגאוה הרעה הוא אשר
יבזה בו אדם בלבו ובפיו וכלם קטנים ופחותים
בעיניו ומהלל ומשבח עצמו שהוא גדול בחכמ'
ומתוך כך לא יודה על האמת מרוב גאותו ·
ולעולם נראה בעיניו חכמתו ועצתו ודבריו
ומעשיו הם משובחים ממעשה וחכמתו ועצת כ
חבריו ומתפאר תמיד מחכמתו ומעשיו כי חפץ
לקבל שבח וכבוד על דבריו הישרים ועל זה אמ'
שלמה יהללך זר ולא פיך : הגאוה לעולם
יחזיק טובה לעצמו ומתוך כך לא יטריח על ה
התורה כי לא יחוש על כבוד שמים רק שיודו לו
העולם שהוא אדם טוב וחכם ובזה יש לו די ·
ותמיד הוא שמח במכשול חביריו ובמיעוט שכ
ידיעתם ומתכבד בקלון חביריו · וזה אחד
מעשרים וארבע דברים המעכבים את התשובה
אדם שכל מעשיו טובים ומתהלל בהם להתכבד
דומה לתבשיל חשוב מאד בכל אבק' רוכל וראשי
בשמים ועומד אצל האש עד שיהא מקדיח שם
ומסריח עד שלא שוה לאכול מחמת מרירות
שריפת האש כך האדם המתפאר במעשיו
מקדיח ומסריח במהללו במעשיו טובים ·
והמתפאר מחכמתו וממעשיו שא' דבר אין מדה
רע כמוהו ואין דוגמתו והלא אמרו חכמים אם
מכבדים את האד' מחמת שסבורים שהוא יודע
ב' מסכתות ואינו יודע רק אחת יאמ' להן שאינו
יודע כ"ש וכ"ש שלא יטעה את העול' שיחזיקוהו
בחזקה גדולה שאינו בו · ודע שאנחנו מחוייבי'
שיהיו כל מעשינו מיוחדים לשם הבורא יתעלה
בגלוי ובסתר · וכל מעשה עבודת אלהים יהיה
להגיע אל רצונו בלבד בלתי רצון בני אדם לקוות
שבח אל מעשיהו ולקבל כבוד אך יעשה הכל
לשם האל המשקיף אל הלב כמו שאמר הכתוב
אני יי' חוקר לב ובוחן כליות · ואומ' הנסתרות ליי'

אלהינו. לכן אם לא יזהר בחכמה ובזריזות להנצל מן הגאוה אע"פ שיש בידו תורה ומעשי' טובים הוא יורש גיהנם כי היצר אורב לו ומביא טענות וראיות להביא האדם לידי גאוה ותהיה חכמתו לטרדו מן העול' לכן אל יתעצל מלנצח יצר הרע יום יום וזה נקרא מלחמה גדולה. כמו שמצינו באחד מן החסידים שפגע באנשים הבאים מן המלחמה ושללו שלל גדול אמר להם שבתם מן המלחמה הקטנה ועדיין אתם עתידי' למלחמה גדולה. אמרו לו מה היא המלחמה אמר להן היצר וחילותיו כי כל אויב שיש לך ש שתנצח אותו פעם אחת או שתים או שלש או יניח אותך אבל היצר אינו פוסק ממך אף אם יהיה נצוח מאה פעמים כמו שאמרו רבותינו אל תאמן בעצמך עד יום מותך כי כל ימיך יארוב לך אולי תעלים עיניך ממנו. ואם ינצחך בקל שבקלות סוף ינצחך בחמור שבחמורות. ובעבור שהגאוה שורש להרבה מדות פחותות וגם היצר משתתף ומתערב בלב האדם וכל ענין היצר היא להכזיב האמת ולאמת השקר כ והיא מלמד את האדם להתגאו' ומביא לו ראיות לכך צריך אתה להתחכם כנגדו: תחלת תחבולותיו של היצר הוא מקשה לבו ומגביהו כ וממתיק לו הגאוה ושאר מדות רעות. ואף כ יודע אדם בודאי שיש פשע ועון בגאותו אי אפילו הכי עובר במזיד ומתגאה כי היצר מבעיר את לבו אחר הכבוד עד שלא יחוס על מ העבירה. אבל האדם שהוא זך במעשיו ולא יתגאה ולא יתהלל עצמו בשיודע שיש עבירה בדבר אז יבא היצר הרע ויערוך עד מות להפיל ולנכד ברשתו ויורה היתר ומסביר לו סברות שיש לו מצוה ושכר על מה שמתהלל ומתפאר וכך יאמר לו היצר כבר הגעת לתעלת חכמה וחסידות וראוי לך להתרבות ולהשתדל למצא

חן בעיני העולם ולהחניף להם לגלות להם שג חכמתך וצדקתך כדי שיאהבוך ויביא לך ראיה מדברי רבותינו כל מי שרוח הבריו' נוחה הימנה רוח המקום נוחה הימנו וכל זה ראוית שקר כי אותה הסברה היא ענף מן הגאוה. אבל הענין הזה הוא כמו שאמר הכתוב ברצות יי' דרכי איש גם אויביו ישלים אותו. וכך פירש הענין אם האדם לא יתהלל לפני בני אדם ולא ישתדל למצוא חן בעיניהם בעשותו מעשיו הם הטובים ואף על פ כן אוהבין אותו זהו ראייה גדול' שהקב"ה אוהב אותו וזרע לו אהבה בלבות בני אדם ושם לו שם טוב על לשונם ואמת הוא שיש כמה בני אדם הנאהבים לבריות והקב"ה שונאם כשאינם מקיימין את המצו' כי אין הקדו' ב"ה אוהב אלא לומדי תורה ומקיימים אותה. אחר כך יסיתך היצר לגלות חסידתיך ומעשיך הטובים לפני העם ומביא ראייה אולי יעשו גם הם כמוך וגם זה נמשך מן הגבהות אף על פי שמצינו כמה גדולים שנשתבחו לא עשו אלא לפני תלמידיהם וחביריהם כדי שימשכו אחריה' ותופשים מעשיהם ודאי זה מצוה כדי לחבב להם מעשים טובים ואפילו בבני אילו לא יהנה בלבו באמרו זה אני יודע או זה אני עושה אבל לפני העולם באמת אסור לגלות להם.

גם אם תלך בענוה ותעמוד להתפלל באריכות ותלמוד בקביעות יפתוך היצר להתגאו' ויאמר לך עתה הרואים אותך ב"א ויחשבוך ויכבדוך עבור דרכיך הטובים ויש רוח גדול בזה מתוך שאתה חשוב בעיניהם יקבלו מוסרך ותוכחתך כל זה הבל כי בעשותך מעשה הטוב לשם הבור' ב"ה לבד דברי תוכחתך יתקבלו בפני העולם. גם אם לא תחשוב כך כי אין קבלת התוכח' תלוי' במחשבותיך. ואחרי שתסתלק מכל זה יסיתך היצר ויאמר לך לא יתכן שתהיה עבודתך בלא

שלם עד שתתרחק מהן לגמרי כגון שתכסה
מעשיך הטובים ולהורות היפך ממה שהיה כ
כבר בלבך תתפלל קצר וכשתרצה ללמוד שום
חכמה תתייחד ולא ידע שום אדם זולת הבורא
ב"ה ולא תתראה שום מדה טובה אך להראות
הענות במעשה העבודה כדי שלא ינא לך שם
ותפסיד שכרך ולא תצוה על הטוב ולא תזהיר
מן הרע ואיכך תודיע חכמתך ולא לאיש זולתך
ולא תראה סימן ירא שמי' ולא אות כגון תפילין
ומזוזה וציצית אלא תתנהג במנהגם ותלך עם
בדרכיהם ותהיה מעורב עמהם במאכל במשת'
ובהדוה וברוב השחוק כל זה מענייני היצר
ללכוד ב"א ברשתו והעושה עניין זה לשם מצוה
הפסידו אלף אל פים יותר משכרו ודומ' לבורח
מאש קטנה לאש גדולה · אך היושר הוא
שיתפלל בכוונה באריכות ויצוה על הטוב ויזהיר
מהרע ויעשה כל הטובות בגלוי ובסתר ואם
יכבדוהו על זה וישבחיהו אין מזיק לו בשבח א
אחרי שלא כיון לזה בשעת המעשה · לכן בעת
אשר תעשה מעשה הטוב תבחין בעצמך ממי
אתה מקוה הגמול אשר מהאל הוא · אבל אם
מאחרים אינו שלם וגם תבחין אם זה המעשה
אשר תעשה לפני העולם אם היית עושה ביחוד
בחדרי חדרים בזה העניין אשר אתה עושה ב
ברבים · ואם יתברר לך זה אז מעשיך שלם ·
כל מה שסיפרנו כנגד יצר הרע אינו כי אם טיפ'
בים כנגד שהוא חייב להזהר בו כי בכל דבר ובכל
מעשה ובכל מידה בא היצר לשחת ולקלקל שם
ופתחנו פתח להודיע עניין היצר למי שלא ידע
תחילה דרכיו והחכם יבין וימהר לסלקהו
מתוכו וטהיר ידים יוסף אומץ :
הגאוה במעלת החכמה היא בחת שנאמר אך
בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי ויוסיף
הודא' לבורא ב"ה וגם דיעה והשכל ומדו' טובו'
בתפילת החכמה · מודה אני לפניך ששמת חלקי
מיושבי בית המדרש ולא מיושבי קרנות וכמו
אשרינו מה טוב חלקינו ומה נעים גורלינו וע ל
זה נאמר ויגבה לבו בדרכי יי' · כי יהיה אדם
יקר רוח וגבה לב בענייני העולם הבא שלא
יספיק לו כמו שיזדמן לו ולא יאמר די במה שם
שימצא ידו מהם אלא ימעט בעיניו כל מעשיהו
ותגבה נפשו למעלה תמיד ויתרצה בנפשו כמו
שמקצר מעבודת הבורא ב"ה וזאת הגאוה אינה
מזקת לענוה אך מסייעו וגורמת לו לשמוח לו
לשמוח במעלת הטובות ולשמוח בכבוד חבירו
ולחוס על כבודם · והגאוה נגד הרשעים
היא משובחת מאד להוכיחם ולהכלים אותם ולא
יכנע להם ויצוה על הטוב ויזהיר מהרע כפי
יכלתו אע"פ שזה דומה בעיני העול' כמשתורר
וכמתגאה אחרי שלבו לשם שמים הרי זה משובח
· ולא יכנע לרשעים כמו מרדכי שלא נכנע
להמן ובכל מקום שיש מצוה עליו לעשות שלא
יכנע כלל לרשעים לעזוב הטוב מפני השפלתו
לפניהם וזה צריך חכמה מתי ישתרר כנגדם שם
בדבר מצוה כי פעמים אינו שוה שיעמוד כנגדם
שאם יעיז פניו כנגדם עבור מצוה אחת יפסיד
אותם מאה מצות לכך צריך החכם להתבונן
לפי השעה והעניין ולפי זה יסדר מעשיו כי
יש דבר שצריך לעזוב בשבילם ויש דבר שלא
יניח בשבילם בשום ענין וצריך בגופו ובמאודו
לעמוד כנגדם ולא יכנע להם וכל זה בדבר מצוה
אבל בעניין משא ומתן יכנע לפניהם ויעשה
עמהם לפנים משורת הדין בכל דבר וזהו מצוה
גדולה · ומי שיש בו מדת הגאוה צריך
להשתדל ולשוב ממנה כי היא מגונה מאד ת
וההיזק שלה רב ומצוי תמיד והתועלת שיש בה
מעט לפיכך צריך להתרחק ממנה מאד · כי
הגאוה מביא האדם לשבר ושפלות כמו שנאמר
לפני

שער הגאוה

לפני שכ' גאון ונאמר גאות אדם תשפילנה • כבר ידעת מה אי' לפרעה באמרו מי יי' וגו' לגליות הפלשתי שאמ' אני חרפתי את מערכו' אלהי ישראל • ולסנחריב שאמר מי בכל אלהי הארצות אשר יציל את עמו מידי • ונבוכד נצר באמרו מי אלהא דשיזבכון מידי והדומה לכן אשר אמרו כדבריהם ואחריתם היה בוז וקלון • ומי שהוא במדה זו אינו ניצול מחטא ועון כמו שאמר החכם זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון • וכיון שהגיע דברינו עד הנה לדבר על הגאוה שמע דברי חכמים חכם אחד אמר מי הוא אשר לא תפרד ממנו הדאגה המבקש לעלות מעלה שהיא למעלה ממנה • ואמרו מי שמחזיק עצמו בחזקת דעת מחזיקין אותו ב"א שוטה • ואמרו סמוך לגאוה מעללים רעים • ומי שיש בו מעללים רעים תהיה שנאת הבריות והכפשות טעות מעליו • ואמר חכם אחד כאשר נעימות הנורה אור הגוף כך נעימת היתדות אור הנפש • ואמר עוד אין החשיבות הנפש שהיה המלך מתגאה כל שכן בני אדם א אחרים זה אל זה • ואמר שהיה מלך אחד יושב על כסא מלכות ולפניו היו כסאות זו למעל' מזו ואמר להן המלך איך ישבתם זה למעלה מזה בלא רשותי והשיב העליון גדול יחוס משפחתי הושבני על ריעי • ואמר השני עליתי על אשר תחתי מפני רוב חכמתי • וענה השלישי שפלות נפשי ודכאות לבי הושיבני תחתיהם והעלהו המלך וגדלו • ועל זה נאמר כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב • בעת שרואה אדם שמדת הגאוה מתגברת עליו צריך לחשוב דברים המשפילים את לבו שבא מטיפה סרוחה וישוב לעפר ורימה ויתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה ויחשוב כמה גאוה שם שנתגאו ועברו מן העולם כשתפחו בלא היו מעולם ומה הועיל להם גאותם • נדר' להתרחק מן הגאוה ומשאר מדות רעו' הרוצה לעקור הגסות שבלבו מכל וכל לא יוכל לעשות זה במחשבה לבד אלא בתחילה צריך להתרחק מן הגבהות עד קצה האחרון כיצד אדם שהיה רגיל ללבו' בגדים חשובי' ומתוקני' כמלבוש גסי הרוח ורוצה לשוב מזה אם ילבש בגדים טובים ויתקן אותם במדה בינונית בזה לא יעקור מלבו הגסות או אם היה מנהגו שם להתכבד ולהשתד' בדבריו או בשאר מעשיו אין תקנה לתקן עד שינהיג עצמו בבזיון הרבה ש וישב למטה מן הכל וילבש בלויי הסחבו' המבזין את לובשיהן וכיוצא בדברים אלו עד שיעקור גובה הלב ממנו • וכן מי שהוא בעל חימה וכעס הרבה תחילה ינהיג עצמו שאם הכה אותו או קללו אותו לא ירגיש כלל וילך בדרך זו מרוב' עד שיעקור שורש הגאוה ממנו ואז יחזור וילך בדרך האמצעי וילך בה כל ימיו ועל דרך זה יעשה בכל הדיעות הרעים מתחלה יתרחק ממנה על שלא יוכל להתרחק יותר וינהג כזה זמן מרובה • ואז יחזור ויתפוס הדרך הבינוני • ועניין זה הוא רפואה שלמה לכל מדות רעו' ומי שדעתו נמשכת לעבוד הבורא ברוך הוא בכל חלק וחלק במדה המובחר ישים זה הדרך לפניו ולפני חבירו ועל זה נאמר ושם דרך אראנו בישע אלהים • סליק

ב שער הענוה

הענות היא מדה טובה והיא היפוך הגאוה ומי שיש בו מדה הזאת כבר השיב נפשו מכמה מיני רעות • ומי שהגיע אל מעל' זאת הנכבדת עושה מצוה ומקבל שכר לפי גודל ענותנותו כי הענוה שורש הנכבדה

וקשטך

ומעשה קטן של הענוה מתקבל לפני השם ב"ה אלף ידות יותר ממעשה גדול של הגאוה · וכן אמרו רבותינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לאביו שבשמים · אבל מעשה של הגאוה אינו מתקבל לפני השם ב"ה כי הוא תועבת נפשו שנאמר תועבת יי כל גבה לב · ועבור זה נועק ואינו נענה שנא' גם כי תרבו תפלה אינני שומע · ועושים מנחה וטורפים אותם בפניו שנאמר מי גם בכם ויסגור דלתים ומביא קרבן ואינו מתקבל שנאמ' מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי · ונאמר עולותיכם ספו על זבחיכ' ואכלו בשר · אבל במדת הענו' והשפלות מגיע לכל טוב כי לענוים יתן חן וכיון שיש לו חן בעיני הקב"ה נועק ונענה מיד שנאמ' טרם יקראו ואני אענה · ועושה מנחה ומקבלי' אותם בנחת ובשמחה שנא' כי רצה אלהים את מעשיך · ולא עוד אלא שמתאוה להם שנאמ' וערבה ליי' מנחת יודא וגו' · ומה היא הענוה היא הכנעה ושפלות הנפש וחושב עצמו כאין · והאדם חייב בה בכל עת ובכל זמן להיות נבזה בעיניו ושפל רוח ורך הלבב ורוח נשברה · שורש הענוה שיחשוב מעצמו בעוד שהוא שלוו ושקט ובריא ועשיר אשר הבורא ב"ה הטיב ע עמו טובה ושהוא אינו ראוי לה ושיחשוב גדולת האל ורוממות תפארתו ויחשוב מה אני הלא אני בריה שפלה מאד ואני בעולם השפל והכלה ויחשוב כל מעשים טובים שאוכל לעשות אינו כי אם טיפה מן הים נגד מה שאני חייב לעשות · ויעשה כל מעשיו נגד כבוד שמים ולא להחניף לשום אדם ולא לשום הנאה · אך יעשה הכל ע לשמו הגדול זה שורש הענוה · אבל הכנעה לפני הבורא ברוך הוא כשחלה גופו או אחד מאיבריו או בעת שמתים בניו ואוהביו או בעת ירידת מעושרו וגדולתו או כשיזקין · באמת לעולם הענוה והשפלות מקובל לפני השם ב"ה אך לא הגיע בזה לעיקר הענוה · חייב להתנהג בענוה במשא ובמתן עם ב"א בענייני הממון לפנים משורת הדין עם כל אדם · וכל הנהגתו עם העולם הכל יהא בשפלות ובנחת·

ועיקר הענוה שיכנע לאותם שהם תחתיו כגון לעבדיו ולבני ביתו ולאותם עניים שהם מתפרנסין ונהנין ממנו והוא אינו צריך להם ואינו ירא מהם · והנכנע לאלמנות ולגרים וסובל טורחם ומשאם והשומע חרפתו ואינו משיב מחמת גודל ענותנותו זו היא ענוה ישרה מאד · יש עוד ענוה טובה מאד כגון מי שנכנע לפני רבו ולפני חכמים ולפני צדיקים ההולכים בדרכי ישרים וחושב בלבו אלו הם עבדי השם ב"ה ומשרתיו ואוהביו ובעבור זה ישפיל עצמו לפניהם ומכבדם גם זה ענוה טובה שיחשוב אכנע לפני חכמים כדי שיקרבוני וילמדוני ש ויוכיחוני ויוליכוני דרכי השם ב"ה ·

ויש עוד ענוה טובה מאד שיכנע לפני תלמידיו ויפרש להם כל סתום לגדול לפי גדלו ולקטן לפי קטנו ויפרש ויחזור ויפרש בדבר פנים יפות עד שיבינו ולא יאמר איך אשיב עליו עד שיבין הלא לבו קשה כאבן ויסדר העניין בנחת כמה פעמים · וכבר ידעת שכרו של ר' פרידא שחזר לתלמיד אחד ארבע מאות פעמים ·

ועוד יש ענוה גדולה ללמוד לפני הקטנים ולדרוש מהם מה שנעלם ממנו ולא יאמר איך אלמוד לפני זה ואיך אדרוש ממנו הלא הוא קטן ממני ועל זה נאמר מכל מלמדי השכלתי ·

ועוד אמרו רבותינו מאד מאד הוי שפל רוח ב בפני כל אדם לא בפני הגדולים לבד צריך להיו' שפל רוח אלא אף לפני הקטנים וההולך בדרך זה יזכה את הרבים כי הוא נושא חן בעיני כל רואיו · וכל מעשיו וסדרי ענייניו מקובל להם

ותמיד

ותמיד הם משבחים אותו ומתוך כך הם חומדי׳
לעשות כמוהו · וכל אדם יברך את בנו שיהיה
כמו פלוני ובזה הוא מקדש השם ב״ה · אבל
המתגאה הוא מחלל השם ב״ה ומחטיא את בני
הדבישי הוא דומה לנבילה שהי׳ מושלכת בשוק
וכל עובר ושב מכיח ידו על חוטמו עד שיעבור
כך המתגאה הוא מגנה את התורה ולומדיה
ומרחיק בני אדם מן התורה כי אומרים מה ת
תועלת יש בתור׳ אחרי אשר לומדיה רע׳ ומתוך
כך פורשים הם מן התורה · הענוה
נכרת באדם בשלשה דברים · הראשון בחוזק
בעסו של אדם כגון שבזהו אדם אחד בדברים
או במעשה ויש לו להנקם ממנו ומושל ברוחו
ומוחל לו בעבור הבורא ב״ה זה סימן ענוה ·
ולפעמים אסור למחול כגון ת״ח שביזהו ברבים
שיפייסיהו · השיני כשיבא הפסד גדול או
שימיתו בניו וקרוביו ומצדיק דין הבורא ב״ה
עליו ומקבל מאהבה כמו שנא׳ וידום אהרן: וזה
יורה מאד על הענוה · השלישי אם ישמע
שהעולם משבחים אותו על חכמתו ועל מעשיו
הטובי׳ לא ישמח בלבו על זה אלא יחשוב מעשיו
הטובים הם מועטי׳ כנגד מה שהוא חייב לעשות
ואינו אלא כטיפה בים · וכ״ש אם יאמרו עליו
מעשים טובי׳ שלא עשה שלא ישמח אלא יצטער
בלבו על שיבא לו שם בדבר שאין בו · ואם אחד
סיפר עליו מעשים רעים אם אמת הדבר לא
יחפץ לעוות האמת לנקות עצמו כמו שאמר
יהודא צדקה ממני ואל ישתדל להכחיש אותו
האיש שסיפר עליו ואל ישנאוהו על שגילה הדב׳
אך יכנע לבורא ב״ה אשר גילה מעט מהרבה
ליסרו ולהוכיחו כדי שישוב אליו · ואם מה ש
שסיפר עליו הוא שקר אל יכלים המספר ולא
יכעוס עמו · כי כבר היה אחד מן החכמים
שסיפר עליו רע ובכוד הדב׳ לחסיד שלא לאותו
שסיפר עליו דורון וכת׳ לו אתה שלחת לי דורון
מזכיותיך ואני גמלתיו לך בדורון זה ששלחתי
לך כי ליום הדין מראים מנות להרבה ב״א שלא
עשו אותם מנות ויאמרו הלא לא עשינו זה · ש
וישיבו להם אותם שסיפרו עליכם רע״הם עשו
אילו מנות ונוטלים אותם מהם ונותנים לכם ·
וכן לרשעים מראים עבירו׳ שלא עשו וכשיאמרו
הלא לא עשינו ישיבו להם אילו העבירות עשו א
אותם שסיפרת עליהם לשון הרע ונטלו מהם
ונתוספו עליכם · וזהו שנאמר השב לשכני
שבעתיים אל חיקם חרפתם אשר חרפוך יי׳ כי
כל המחרף הצדיק כאילו מחרף השם ב״ה · כי
אויבי ישראל הם נקראים אויבי השם בכמה מק׳
מקומו׳ · ועל זה הוזהרנו בתורה זכור אשר עשה
יי׳ למרים · לפיכך מי שסובל בזיונו ושותק ניכר
שהוא עניו · וכן מצינו בהלל הנשיא באחד
שביזה שאמר לו אל ירבו כמותך בישראל ולא
הקפיד · ויש במדרש אין עניו אלא השומע
חרפתו ואינו משיב דכתיב וידברו אהרן ומרים
במשה וכתיב והאיש משה עניו מאד · ועליה׳
נאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ·
הרביעי אם הבורא ב״ה מטיב לו בעושר ובבני׳
ונותן לו חכמ׳ יתירה ותבונ׳ וכבוד יוסיף ענוה
ושפלות לפני הבורא ב״ה ויכבד בני אדם ויטיב
להם יותר מבתחילה. כמו באברה׳ בשעה שאמ׳
לו הק״בה המכם אני מאברהם אמ׳ אנכי עפר
ואפר · רוב חכמה ורוב ממון הכפול בעולם
הזה יהיה מאמת אחד משלשה דברים · האחד
לטובה מאת הק״בה · השיני לנסיון · השלישי
לנקמה · סימן אם העשיר הזה לא יעשה היזק
לשום אדם בממונו או החכם לא יתחכם לשום
אדם להרע בחכמתו אך זה בחכמתו וזה בעשרו
מוסיפין עבודת הק״בה לפי ענייניהם או באמת
חכמה או העושר ההם מאת הק״בה ·

וסימן

שער הענוה

סימן הנסיון הוא שיהיה בעל הממון טרוד על שמירות ממונו וירא שמא יפסיד ממונו ואינו נהנה לפי הממון לשלוט בו ולאכול ממנו · וגם אינו מריע לאדם בעושרו וגם לא יתגאה אך טורח תמיד לקנן הון ודואג בשמירתו · וגם אינו עושה צדקה ואינו מרחם על העניים לא מאכיל ולא מלביש · וכן החכם אם משים רוב חכמתו על עול' הזה לתקן צרכיו ואינו מתחכם לא לרעה ולא לטובה · אילו ודאי לנסיון הם · וסימן הנקמה שיהיה בעל הממון מזיק לאחרים בממונו ומתגאה בו ואינו עושה בו צדקה · וטרוד בו להתענג כמו שאמר הכתוב ששון כ ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן · ואומר והיה כינור קול תוף וחליל ויין משתיהם · ולא ישלם ממנו חוק הקב"ה על זה נאמר עושר שומר לבעליו לרעתו · וכן אם החכם יערים לעשות רעות ולא יעשה טוב כמו שנאמר חכמים הם להרע ולהטיב לא ידעו · או חכמתו לו למכשול · לכן המשכיל יעשה בממונו ובחכמתו הטוב לפי רוב ממונו וחכמתו יוסיף הכנעה ושפלו' · ולא יגבה לבו · ולעולם ידאג שמא העושר הזה הוא שכרו · והוא מאותם שנאמר עליהם ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו · וגם ידאג החכם שמא הוא מאותם שנאמ' עליהם חכמים המה להרע ולהטיב לא ידעו · כל אדם חייב להתחכם ולהתבונן להגיע בחכמתו למעשים טובים עד שאין כח בחכמתו להשיג יותר · החמישי כשמוכיח את עצמו במה שעשה רעה לאדם במעשיו או בדברים ואינו צריך לאותו אדם לשום דבר ואינו מקוה לקבל טובה ממנו וילך מעצמו בלתי הפצרת אחרים ומבקש ממנו מחילה ומכניע עצמו מלפניו ומתקן את שעיות ומדבר לו תחנונים · גם זה סימן לענוה · הששי שינהג בענוה בדברים רכים כמו שנאמ' מענה רך משיב חמה ובקול נמוך כי זה מדבר השפלות כמו שנאמר ושפלות מארץ תדבר ומעפר תשח אמרתיך ולא יתעסק בנוי המלבושי' ותכשיטים כמו שנאמר ושח עינים יושיע ולא יתעסק בתענוגים כענין שנאמר צדיק אוכל לשובע נפשו כל אילו הם סימני הענוה ·

הענוה היא סולם לעלות לדרכי הקב"ה שנאמר ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו · וממנו יגיע להשיג יראת השם ב"ה שנאמ' ענוה יראת יי' · השכינה שורה על הענוים שנאמר אשכון את דכא ושפל רוח · הקב"ה הניח שכינתו על הר סיני וירד למטה והניח כל הרים הגבוהות · וכתיב הקיצו ורננו שוכני עפר · כי טל אורות טליך · מי שנעשה שכן לעפר בחייו בעולם הזה יחיה לעולם הבא · וכתיב כי רם יי' ושפל יראה · ומי שמשים לבו כנשבר תפילתו נשמעת · דכתיב יבואו כל בשר להשתחות לפניך יי' · וכתי' שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו · אמר ר' יהושע בן לוי כמה גדולים נמוכי רוח לפני הקב"ה שבזמן ש שבית המקדש קיים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו · ומנחה שכר מנחה בידו · אבל מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות שנאמ' זבחי אלהים רוח נשברה · ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת שנאמר לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה ·

הרבה ענינים טובים נמשכים משורש הענוה · העניו הוא סבלן ומהסבלנו' יבא שלום ובענוה ישקוט כעס של אדם הכועס עליו כמו שנאמר מענה רך משיב חמה והשלום היא מדה טובה מאד · העניו יש לו חן שנא' ולענוי' יתן חן · העניו תפלתו מקובלת לפני הקדוש ב"ה כי הוא מעני' על מדותיו ובגלל זה נתקבל' תפלתו של ר' עקיבא כשאמר אבינו מלכנו ·

העניו

ה עניו זוכה להתחכם כי יכנע לפני חכמים ומתאבק בעפר רגליהם. וכאמר הולך את חכמים יחכם. העניו מרחמין עליו מן השמי' שנאמר מודה ועוזב ירוחם. העניו בורח מן הגדולה ומן הכבוד ובזה תלוי ה הכניעות. שנאמר הצנע לכת עם יי' אלהיך. העניו שמח בחלקו שחלק לו הקב"ה הן רב הן מעט שנא' טוב מעט לצדיק ובזה תשקוט לבו מטרדת העולם הזה. ומתוך כך לבו פנוי לתור בחכמה ובעבודת הקב"ה. העניו ידין כל אדם לכף זכות. משל כי שאלו אחד מן החסידים במה היית זוכה להיות אדון לבני דורך מפני שכל אדם שראיתי החזקתי יותר טוב ממני. אם היה חכם יותר ממני אמרתי גם הוא ירא אלהים יותר ממני מפני רוב חכמתו ואם היה קטן בחכמה ממני אמרתי הוא שוגג ואני מזיד. ואם הייתי זקן ממנו אמרתי עונותיו מועטים מעונותי. ואם כמוני בחכמ' ובימים אמרתי לבו טוב לאלהים יותר מלבי לפי שאני יודע העבירות שעשיתי ואיני יודע העבירות שעשה. ואם היה עשיר ממני אמרתי שהוא עושה צדקות יותר ממני. ומאילו הם הטעמי' הייתי מכבד ב"א והייתי נכנע לפניה'. מומי העניו נשכחים מחמת שהעול' רוצים בכבודו וגם עוזריו רבים. משל אמרו עליו על אחד מן המלכים שהיו שוכבים בלילה אנשי' הדבה וקם הוא בעצמו ותיקן הנר שלא כיבה אמרו לו למה לא צויתנו אמר להם מלך קמתי ומלך שבתי. ואמרו כל מעלה מקנאים בו חוץ מן הענוה. ואמרו מי שהוא נבזה בעיני עצמו גד' בעיני אחרים. אך מה שצריך לנו להרחיק במדה זאת שלא יהא עניו ונכנע לפני הרשעים. ועל זה אמר הכתוב מעיין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע. ואם יש

יכולת בידו ינקום מן הרשעים לכבוד השם ויחזק מוכיחו נגדם. ו עמוד עליהם כארי נוהם להציל הנגזל מיד הגוזל ויורה בני אדם עבודת הקב"ה ויוכיחם בכל כחו כפי חכמתו בתחלה בנחת ואם לא יועיל יכלימם ויטה על הטוב ש ויזהירם מן הרע בפיו ובלשונו כפי חכמתו. ויזהר לקחת דיני אלהים ממי שחייב בהם ולא יכניע ולא ישפל בזה. יש בה"א ענוה רעה כמו הגאו' בענין שעשו נביאי שקר שהיו לובשי' בגדים כמו נביאי האמ' שיקבלו כזביהם ושקריה' כמו שנאמר ולא ילבשו אדרת שער למען כחש לכן אותם ההולכים בענוה בענין המלבושים ומדברין בנחת ומנהיגם עצמם בחזקת חסידים וצדיקים למען יאמינו להם ויסמכו על דבריהם ויחניפו למי שאין להחניף ועושים רמאות בסתר ואין חוששי' לקיים המצות רק בדברים ולא כשהם ביחיד ויגונבים דעת הבריות אילו הם מחללים השם ב"ה יותר מכל האדם וגורמי' שאין העולם מאמינים לטובים והם נחשדים מבני אדם שם שיאמרו שמא אילו הם כאילו. והמכיר בהם חייב לפרסם להודיע לכל כאשר אמרו רבותינו מפרסמין החניפים. לכן הקינו ואל תתעלם לראות הגבהות והרמאות ממך ואל תמנע ש עבור שתראה הרבה מבני גילך עושים כן שאינ' מסירים הגבהות והרמאות ואומרים למוכיחים מי האיש שאין לו גאוה ומי האיש שיכול להזהר היות ישר במשא ובמתן ושלא לרמאות בני אדם ולעשות כל מעשיו בהכשר. הלא יש כמה בני אדם נבונים וגדולים ממני העושים כך וכך על כן אעשה כמותם ומה שיהיה להם בעול' הבא יהיה גם לי המחמכים כך הוא שטות שאין הם דוגמתו. משל כי מי שעיניו כואבים ויש לו כחול שהוא מומחה לרפאות העין וכבר נודע לכל אמיתת הרפואה אין זה חכמה לומר לא

אעשה

תעשה שום רפואה ואם אהיה עיור מה בכך כמה עיורים בעולם ומה שיהיה להם יהיה גם לי הלא זה לעג ושטות לפני לכן עיין על נפשך והשתדל בכל כחך ואל תתן עיניך במי שלמטה ממך במעלת החכמה ובעבודת הקב"ה כי בזה תקצר בעבודה ובחכמה אך תתן עיניך ולבך במי שהוא למעלה ממך והשתדל לרדוף אחריו ולהשיגו כפי יכלתך במעלת החכמה ובעבודת הקב"ה ועל זה נאמר ונדעה נרדפה לדעת את השם כשחר נכון מוצאו ויבא כגשם לנו וכמלקוש יורה ארץ:

ג שער הבושת

הבושת אמרו חכמים השכל הוא הבושת והבושת הוא השכל כי על אדם וחוה נאמר ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו. ולא היו יודעים הצניעות ולהבחין בין טוב ובין רע. ולאחר שאכלו עץ הדעת נאמר ותפקחנה עיני שניהם וכן כל בעלי חיים זולתי האדם אין להם בושת הואיל ואין להם חכמה וכל חכם לב יודע מעל' השכל והחכמה כי בה יגיע אל אמיתת הדברים וגם בה יגיע אל יחוד בוראו ב"ה לעבודתו. ובה יכול להדמות למלאכי' וכיון שמעל' החכמה גדולה כל כך צריכה שתהא חבירת' הדומה לה שהיא מדת הבושת קרובה לה. וראייה שלא ראית ביישן חסר דעת ולא דעתן בלי בושת. על כן ראוי לכל אדם להשתדל ולהתנהג במדה החשובה הזאת להתחכם לה עד שתהא קבועה בנפשו ויגבור אותה על כל טבעיו ותהיה גם בעיניו חשובה משאר מדותיו כי בה יגיע אל רוב המעלו' וימנע מעבירו' ומכל מדות מגונות. מדת הבושת היא גדר ומחיצת הברזל לפני כל עבירות כי אדם עובר כמה עבירות בסתר מה שיתבייש לפני ב"א. משל וכן אמרו חכמי' בשעת פטירת בן זכאי אמרו לו תלמידיו רבינו ברכנו. אמר להן יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. אמרו לו עד כאן ותו לא אמר הלואי תדעו שהרי אד' עובר עביר' בסתר ואמר לא יראני האדם וכל זה שירא שיבא לידי בושת. וישוב מן העבירות מחמ' שיתבייש מב"א כי מתוך שלא לשמה בא לשמה. אבל המעלה העליונה מדת בושת הוא שיתבייש לפני הקב"ה כענין שנאמר אלהי בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך. ואם תחשוב איך אתבייש ממי שאיני רואה בעיני באמת אתה צרי' לדעת אע"פ שהקב"ה נעלם מעיני כל חי הוא נמצא בלבבות ונגלה במחשבו'. וישיג המדרגו' של הבושה בהתבודדו לחשוב בגדולת השם ב"ה ובזכרו תמיד הקב"ה שרואה מעשיו ובוחן כליו' וצופה מחשבותיו. משל אחד מן החכמים אמר אם נזהרת כל ימיך שלא חטאת אל תחזיק טובה לעצמך כי תחלת עזיבת העבירו' מחמת שמתבייש מב"א. לכן צריך אדם להזהר מאד בזה להעלות על לבו כשעוזבו העבירות שלא ש יעזבם מפני הבושת של ב"א כי היצר מחשיך לבו לענין זה אם תעשה כך יכלימוך בני אדם לכן צריך האדם לעשות ראשון לכל ראשונים שידע את יצרו ויכיר כחו ויתן את לבו למי יעבו' ומי הוא ירא למצות מי יעשה ומי הזהירו כמו שאמר דוד לשלמה בני דע את אלהי אביך ש ועבדיהו. ובזה הענין יגיע שיתבייש לפני הקב"ה בלבד. דבר ידוע וברור אשר כל העולם עושים ענינים רבים בסתר וכן מדברי' דברים רבים בסתר וחושבים מחשבות רבות. ואין חוששין כלל רק שלא נודע הענינים. ואם היו כל מעשיהם שעשו מנעוריהם וכל ה

הדברים שדברו וכל המחשבות שחשבו גלוים וידועי' לכל אדם היו מתביישין בושת גדול מאד כל שכן וכ"ש שצריך להתבייש לפני הקדוש ב"ה המשקיף אל הלבבות ורואה המחשבות ויודע כל המעשים והדברים והמחשבות שעשה האדם כל ימיו. ואין לפניו שכחה שצריך להתבייש לפניו ולהכלם.

ארבע מדרגות יש בבושה. האחד המתבייש לעשות עבירות בגלוי ועשה עבירה בסתר הרי זה גונב דעת עליון שמתבייש לפני העולם ולא לפני השם ב"ה ורעתו רבה מאד.

השיני שמתבייש לפני העולם וגם בסתר ימנע מן העבירות כי ירא שמא יודיע לב"א ויתבייש לפני השם ב"ה על זה אמרו מתוך שלא לשמה בא לשמה.

השלישי אם יחשוב איך אעשה בסתר הרע הזאת אשר אתבייש לפני העבד יותר מלפני האדון ואגנוב דעת העליונה ומתוך כך ימנע מן ה העבירה מעלה טובה היא זאת.

הרביעי אם יתבייש האדם בגלוי ובסתר לפני השם ב"ה לבד אין מעלה למעלה הזאת.

אמרו חכמים כל העושה דבר ומתבייש בו מוחלין לו כל עונותיו. ועוד אמ' בושת פנים לגן עדן ואמרו חכמי' הבושת והאמונ' מחוברו' זו למעלה מזו. כי הביישן מחזיק באמונה עם כל אדם ומי שאינו נאמן אין לו בושת. אמר החכם כשאינך מתבייש עשה כל רצונך. ירגיל אדם עצמו שלא יעשה דבר שחבירו מתבייש ב לומר לו. כגון אדם שיש לו סתר ונכנס אצלו וחבירו מתבייש לומר לו לצאת. או אדם אם יתאכסן בבית חבירו והוא מצטער ומתביי' לומר לו לצאת או שיקרא כתבים של חבירו וחבירו מתבייש לומר לו שלא יקרא. וכל כיוצא בזה ידקדק מאד בדבר שלא יכביד עצמו בשום דבר ושלא ישאל דבר ממנו שיש מתנה או להשאיל כליו או מעותיו במקום שיודע שאינו עושה ברצון ומתבייש להשיב פניו ריקם. ומי שיש לו מדת הבושת קשה לו שחבירו מתבייש ממנו ועל זה אמר החכם אל תאהב מבני אדם אלא מי שמראה עצמו שאינו יכול לעמוד בלתי עזרתך. ואע"פי שאתה צריך לעזרתו יותר ממה שצריך לעזרתיך. ואם תחטא לו הוא ימחול לך ויראה עצמו כאילו הוא החוטא. ושאל ממך דברים שאינו צריך כדי שלא תתבייש לשאל ממנו.

והרוצה להרגיל עצמו בבושת ישב תמיד לפני מי שמתבייש ממנו ואל יחלל הדר פניו לשאל מבני אדם כי כיון שתחלל הדר פניך אי אתה מוצא מי שמתחדשהו לך. יש מבייש חבירו ולא בשביל שהוא שונא לו אלא בשביל לסלק מן בושתו כגון שהוא עושה דבר בושת. והוא אומ' מה עשיתי והלא פלוני ופלוני עשו כמוני. ובזה הוא מקיל בושתיו ממנו. ויש בזה רעות גדולו' האחד שהוא מבייש אחרים בשביל הנאתו. והשיני שהוא מתקשה בזה לשוב כי יחשוב מה עשיתי הלא פלוני ופלוני עשו כך. והשלישי שהוא מחטיא את הרבים כי מתוך כך יהיה א אותו החטא קל בעיניו כיון שהסיר הבושת מאותו חטא. ואם הוא אומר שקר על אחרים כדי להקל בושתו או עונשו גדול מאד ושהוא נותן דופי בכשרים. ועוד הרבה רעות תלויי' בזה. יש מתבייש אם ימנע מן העבירות כגון שנהגו אנשי עירו בעבירות ידועים כגון להסתכל בנשים וכיוצא בזה משאר העבירות. ומתביישי' את הנמנע מזה ומתלוננ' מי שאינו הולך בדרכיהם. בזה צריך להתחזק לסבול הבושת. וצריך למנוע מן העבירות, אף אם יבישהו עבור מניעתו. וכן יש מתבייש אם מקיים מצות שלא נהגו העול' לקיימם והמקיים מצות שלא נהגו העולם כל זה צריך לסבול ולקיי'

המצות

שער הבושת

המנות ואין להכיח שום נראה מנוה עבור הבוש' כי נריך להמבייש לפני הבורא ית' שניוה על המנות כי זה דבר ברור שעבד המלך לא יעזוב מנות המלך גם אם יסבול בושת גדול מן העול' המשחקין עליו בעשותו מה שניוהו ארונו · ומי שאינו סובל הבושת במקום המנוה ומתבי' לעשות המנוה ועוזב דרך הטוב עבור הבושת זה הבושת רע מאד · וכן אם יתבייש להודות על האמת גם זה חולי רע מאד · וכן אם יתבייש להוכיח בני אדם · ולנות להם על הטוב · וכן אם ישב לפני רבו ומתביי' לשאול מה שאינו יודע הן קטן הן גדול זה מגונה מאד ועל זה אמר הכתוב אם נבלת' בהתנשא ואם זמות יד לפה · ואמרו חכמים לא הביישן למד · אלא דרך היושר הוא שלא יתבייש לשאול מה שאינו ש יודע הן קטן הן גדול · הלא תראה דוד מלך ישראל שאמר אדבר בעידותיך נגד מלכים ולא אבוש · חסיד נקרא על שם הבושת · כי חסיד לשון לבן הוא כי תרגומה של החסידה היי ? חיורת' וכן עתה לא פניו יחורו ׳תרגו' של חרפה הוי חיסודא וכל זה למה כי החסיד נריך לסבול בושת כדי לקיים את התורה · ונריך להעביר מעל פני הבושת במקום מנוה · ואז נקרא חסיד ובזה יגיע לנבואה דכתיב אז דברת שם בחזון לחסידך · ויגיע בבושתו לידי יראת שמי' כדכתיב למען תהיה יראתו על פניכם וגומר · א זהו יראה שהיא ניכרת על הפנים אומר זה הבושה · ויזהר מאד שלא לבייש שום אדם כי אמרו חכמים המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא · אבק הרניחה היא הלבנת פנים כי אזיל סומקא ואתי חיורא · ודומ' לרניח' וכן אמרו חכמים ועוד נער הלבנה מר ממות על כן יפיל אדם את עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים ולמדו מתמר אע"פ שהוניאוה לישרף לא רנתה להלבין פני יהודא · ואפילו במקום תוכחה אמר' תורה לא תשא עליו חטא · כיצד תוכיח יתחילה בסתר · ובכחת אבל אם תוכיחו מתחילה ברבים ותביישהו אז תקבל עליו חטא · מכל שכן המבייש חבירו שלא במקום תוכחה · וחורבן ירושלים נתגלגל ע"י בושת דבר קטנה · לכן נריך האדם ליזהר מאד שלא יעשה דבר שלא יגיע בזה לשום אדם בעול' בושת · גם בדבר התורה אם ישא ויתן עם חבירו ושמע שחבירו טעה לא יאמר לו טעית או אינך מבין או כיונא בה שלא יתבייש · אך יעשה עצמו כאילו לא הבין שטעה · וכן לא יכנה שם לחבירו שלא יתבייש אלא אם יתכוון מ למדבר עם מי שיש לו כינוי גם שלא בפניו יאמר פלוני ממקום פלוני או בנו של פלוני או יאמר סימנים עד שיהא ניכר זולת כינוי · ולא יאמ' אדם ברבים · או ביחידים פלוני רנה ליתן לי בתו ואני לא רניתי אותה כי בזה הוא נותן כבוד ת לעצמו ובושת לחבירו · וכן ידקדק בכל ענין שלא יגיע בושת לחבירו מתוך דבריו · לעולם יהיה אדם מן הנעלבין ולא מן העולבין · ומן השומעין את חרפתם ואינם משיבים · ועליהם נאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו · מדה כנגד מדה · יען אשר שמע חרפתו ונהפכו פניו לירקון יבהיקם הק'בה יותר מאור השמש כענין שנאמר וכבוד יי' עליך זרח · ממדת הבושת יגיע לענוה כי יכנע לב"א מחמ' בושתו ויגיע למדת הנכיעות כי הביישן יתבייש לעשו' מעשיו בגלוי · אמרו חכמים הבנים הכשרים הבושת נראה על פניהם כי מי שהוא ביישן הוא סימן שהוא מזרע אברהם ינחק ויעקב אמרו חכמים הבושת נודעת בעת הכעס · ואמרו טוב שנאת הביישן מאהבת הכסיל · נריך אדם להתבייש מכל אדם ולשום על פני מס"ה הבוש'

כמו שאתה יודע בענין שאול בהתחבאו כמו שנאמר והנה הוא נחבא אל הכלים והאל בחרו למלכותו · כמו שנאמר הראיתם אשר בחר יי' · אמרו חכמים המדה הזאת היא ממעלות נפש היקרה והיא לעומת הנאמת הגוף · ומי במתניים תגדל מעלתו ויותר תבחין ותתבונן ·

סליק שער הבושת ·

ד שער העזות

ד העזות היא מדה גרוע' ברוב פעולותיה והיא הפוך ממדת הבושת כי הביישן מעביר על מדותיו וחומל וסולח ומוחל אבל מי שהוא עז פנים לא יתבייש לפני איש אך עומד בעזות ועם כל אדם עושה כל מעשה רע ולא יתבייש · אך מתחזק ברעתו ומתקשה בעבירה · ועל זה נאמר חזקו פניה' מסלע · ונאמר בבנים קשה עורף וחזקי לב וכל כמעלו' י. עונות הנאמרות על הבושת הם היפוך בעזות כאשר מתגבר האדם במדה הזאת היא מאד נ נבזה בעיני ב"א ואפילו הוא חכם · והרב' רעות נגררות אחר העזות שהוא מעיז פניו עם בני אדם לא ימלט מן המחלוקת ושנאה וקנאה ומי שהוא מעזי פנים הוא מכחיש יחודו · והוא לא ישא פני גדול ופני זקן לא יחון · וכל עבירות שבתורה הם קלות בעיניו לעבור עליהם הכל לפי רוב העזות שבו ועליו נאמ' עז פני' לגיהנם · העז נקרא רשע שנא' העיז איש רשע בפניו · והרשעים מגונים ומאוסים לפני השם ית' · שם הרשעים מגונה כדכתיב שם רשעי' ירקב · על הבושת נאמר וילמד ענוים דרכו · ועל העז הרשע נאמר ודרך רשעים יעות · מי שיש בו מדת העזות עושה עבירות אבילות ותועבות גנות נביק · ועל דרך זה אנו מתודין אין אנו עזי פנים וקשה עורף לומר לפניך יי' אלהינו צדיקים אנחנו וכו' · וזו היא מדה רעה חולה מי שהוא רשע ויאמר לא חטאתי · ועל זה הקב"ה שופט ואינו מרחם עליו כדכתיב מודה ועוזב ירוחם · וזה הדרך העז הוא רחוק מאד מדרכי התשובה · על הזוכה נאמר העיזה פניה · ואמר המדה הזאת היא רעה מאד כי מביאה האדם לבייש חבירו ואת העניי' כענין שנאמר תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות · וכ"ש אם מבייש את רבותיו ומעיז פניו כנגדם ומקשה ערפו כנגד מוכיחיו מרוב עזותו אז המדה מוציאתו מן העולם · וראוי להרחיק מכפשו · אך המדה הזאת משובחת מאד בעזות התורה והעבור להעיז פניו כנגד הרשעי' ולהקשות עורף כנגדם שלא לשמוע לעצתם ושלא להודות על שקריהם ותועבותיהם ושלא להחניף להם ונריך להעיז פניו אף בקיום המצות · אם ישחקו בו בני אדם · ונריך למעיז פניו כנגד רבותיו לשאל מה שאינו יודע ולא יתבייש בזה · ונריך להעיז פניו להוכיח בני אד' לגלות להם חטאתיהם · ונריך האדם להחזיק על המד' הזאת להכניע במקו' הגנאי ולהתגב' עליה כפי כחו כי קשה מאד להמלט מן המדה הרעה הזאת אם לא שישים חוזק כחו ועונש גבורתו לכנחה ולהעבירה מפניו במקו' הקטנ ולהעמידה בקרבו ועל פניו במקום אשר מקבל שכר על קשיות ערפו · סליק

ה שער האהבה

האהבה כוללת מעשים רבים יותר מכל המדות ובעת שישים האדם אהבתו לרעה אין מדה רעה בכל המדו' כמוה וכשישים האד' אהבתו לטוב' היא למעלה מכל

מכל המידה כדכתי' ואהבת את יי' אלהיך ואין מעלה בעבוד' הבורא יותר ממי שעובד מאהב' • ועתה שמע איך האהבה מקלקלת המעשים בעת שיגביר אהבתו על חכמתו כי כמה מיני אהבות זו משונה מזו • האהבה האחת דאדם אוהב את בניו ומרוב האהבה אינו מייסרם ש ומדריכם לדרך טובה ומניחם ללכת בשרירות לבם הרע ומזה יבא היזק גדול •

האהבה השנייה אהבת ממון ומרוב תשוקתו אל הממון לא יהיה מנא ומתן שלו באמונה וחומד ועושק וגוזל כדי להרבות הון ומרוב חמדת העושר יקפוץ ידו מן הצדקה ויהיה צר עין • האהבה השלישית אהבת נשים ואם יהיה לו אשה רעה בעלת גאוה היא תסיר מלבו כל המצות • והיא תמשכיהו אחריה ומרוב האהבה אינו מעיז פניו נגדה ושומע לעצתה והיא תביאהו לידי מעללים רעים • וגם מרוב אהבתו בנשים יסתכל בהן תדיר וידבר נבלות ויבא לידי ניאוף • האהבה הרביעית היא אהבת קרוביו אחיו ואחיותיו ואביו ואמו ושאר קרוביו וריעיו וחביריו ומתוך אהבתם מ יסייע להם במחלוקתם ולא יחוש ולא ידקדק אם הם פשעו בבעלי מחלוקתם אך לעולם יעזור ומגין ומכסה עליהן ואף אם פרצו פרצות רבו' יגן עליהם וגם שומע לעצתם ואף אם העיצה היא אינה טובה לא יסור מדבריהם • וגם ירצה להעלותם למעלה שאינן ראויות להן כגון לעשותם מושלים פרנסי הדור ולהיות רודים בעם • ואפילו אם הם רשעים לא יחוש בזה • והנה האהבה מעוורת עיניו ומחרשת אזניו ויש בזה קלקול גדול כי הם יטעו את העולם שם להבליהם • האהבה החמישית הוא אהבת אורך ימים ומרוב שהוא אוהב את החיות לא יעמוד בנסיון • האהבה הששית הוא אהבת הכבוד והאוהב את הכבוד לא יהיו מעשיו לשם שמים כי בכל המצות שיעשה או יתן צדקה או עוסק בתורה או בשאר המצות תהיה מחשבתו וכוונתו אחר השבח והכבוד וחפץ שיתני לו כתר וגדולה וזה הפסד גדול במעשה העבודה • אפילו שיש בו תור' ומעשי' טובים הכבוד מוציאו מן העולם כ"ש מי שאין בו תורה ומעשים טובים ורודף אחר הכבוד שכמה מעשיו מגונים • ועוד יש אהבת השביעי שהיא רעה על כל האהבת והיא אהבת תענוגים ותפנוקים כגון אכילה ושתייה ושאר הנאות כגון זנות וטיולים ואין צריך להאריך בזה הענין כי האוהב יין ומשתכר ואוכל תמיד מעדנים והולך לבית המשתה תדיר הוא ישכח בוראו • כדכתיב ואכלת ושבעת השמר לך פן תשכח את יי' ואכלת ושבעת השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו' • וכתי' וישמן ישרון ויבעט • הרוצה להמלט מפח יקוש כל האהבות האלה צריך חכמה גדולה ואמון רב פן ילכד שם בשחיתותם כי כל האהבות האלה מקיפות את לב האדם • ואם ידחה אהבה אחת או שתים מקרבו עדיין האהבות הנשארות ירדפהו אחר אל חושך • על כן יש ללמדך שתהיה זהיר וזריז להשתמש בכל האהבות האלה שם לדעת בהם דרכי השם ברוך הוא כענין שנאמר בכל דרכיך דעהו •

אהבתו תהיה על דרך זה שיחשוב להדריך בניו בדרכי המשפט וללמדם מעשה עבודת השם ברוך הוא ולצוות אחריו לעבוד את השם ב"ה כענין שנאמר אב לבנים יודיע את אמיתך • וכתיב והודעת לבניך וגומר • וכמו שנאמר באברהם כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו • ואהבת הממון תהיה על דרך זה יאהב ממונו ע"ד זה

למען

למען אשר לא יחמוד ממון אחרים ולא יצטרך
לגנוב ולגזול ולא יצטרך לקבל צדקה אך משלו
יפרנס אחרים וילבש ערומים ויאכילם ויחזיק ב
בממונו לומדי תורה יראה השם · וגם מחמת
עושרו יפנה עצמו מעסקי העולם הזה ויקבע
עתים לתורה ולקיים המצות הואיל ויש סיפק ב
בידו · ולא יבטח ברוב חילו להתגאות אך יקנה
בממונו הכל חיי העולם הבא · ועל זה הדרך
יאהב ממונו · ואהבת נשים על דרך זה
שיחשוב היא מצילתו מן החטא ומרחקתו מן
הניאוף ובה מקיים פריה ורביה והיא מגדלת
את בניו והיא עובדת לו כל ימיה ומכינה לו מ
מאכליו ושאר צרכי הבית ומתוך כך יהיה פנוי
ללמוד תורה ולעסוק במצות והיא עוזרת לו
לעבודת הבורא ית"ש · ואהבת אביו ואמו
תהיה על דרך זה שיחשוב שגידלוהו וטרחו בו
ללמדו דרכי השם ית' והורוהו וחנכוהו לתורה
ולמצות ובהם יקיים מצות הבורא ית' כדכתיב
כבד את אביך ואת אמך · ואחיו ואחיותיו ·
ושאר קרוביו יאהב על דרך זה שהם עוסקין בו
להביאו למעלות שהם לעבודת הבורא ית' והוא
יעסוק בהם ללמדם ולא יחוס ולא ישא להם
פנים ובזה יש לו שכר רב · והיא מדה גדולה
כדכתיב וחרפה לא נשא על קרובו · והרבה
תועלת יש לו לאדם בקרוביו כדרך שמצינו בלוט
שהצילו אברהם מן המלכים ונלחם עבורו · וגם
בסדום בגלל זכות אברהם ויאהב ריעיו ושאר
כל ישראל אהבת שלמה לקיים מה שנא' ואהבת
לריעך כמוך וזהו כלל גדול בתורה דעלך סני
לחברך לא תעביד · גדול מזה כי בצלם אלהים
עשה את האדם · ויש תועלת גדול למי שנוהג
בחבה ובריעות עם ב"א תועלת האחד בעול'
הזה כשמתנהג באהבה עם כל אדם יעזרוהו ש
הכל אם יפול ירבו עוזריו וסומכיו · אם יעמוד
אדם כנגדו לריב עמו רבים ישתיקו את המדברי'
הרעה ומכלימים אותם · אם תבא צרה עליו
הכל מצטערים עליו ונותנים לו יד · ואם יבא
לידי דוחק ועוני רבים ירחמוהו כדכתיב' מתכיתוה'
· תועלת עולם הבא מחמת שהוא נאהב לכל
אז דבריו נשמעים ויהיה יכולת בידו להוכיח ב"א
שיטיבו מעשיהם · וגם מתוך האהבה יעמוד
בשלום עם הכל ומתוך האהבה הוא שקט ושלו
ופנוי ללמוד ולעשות מעשים טובים · וגם
מתוך האהבה יעזרוהו ויעשה מלאכתו ויגינו
בעדו ויעשה הרווחה יתירה לעבוד הבורא ית'
עבודה שלימה · ומחמת האהבה הוא נושא
חן בעיני כל רואיו ומעשיו הטובי' יהיו מקובלי'
לכל וכל אחד יחמוד לעשות כמעשיהו ובאיזה
דרך יגיע האדם לאהבת כל אדם · אשכילך
ואורך הדרך הוא שיעזור בנפשו ובממונו כפי
יכלתו : העוזר בנפשו הוא שישרת לכל אדם הן
עני הן עשיר ויטרח עבורם · העוזר בממונו
הוא שילוה לעשיר בעת הצרכו למעות וכן לעני
ילוה בעת דוחקו וכן יפקידהו במתנת כפי כחו
ולקנות עתים ישלח מנות ודורנות גם לעשירי'
ויהא ותרן בשלו · אם יהיה לו עסק עם בני
אדם יהיה כל משא ומתן שלו באמונות ואל ש
יקפיד בדבר מועט על חבירו · לעולם יהיה
חפץ שחבירו יהנה ממנו ואל ישתדל הוא ליהנו'
מחבירו ויהיו דבריו בנחת עם ב"א · ביישוהו
אל יביישוהו · הטעהו אדם אל יטעהו יסבול
על צוארו עול העולם והוא אל יכביד עליהם ·
ולא יתקוטט עם ב"א ויקבל כל אדם בשמחה
ובסבר פנים יפות כי הסברת פנים תחזק הם
האהבה וישא ויתן עם חבירו בטובתו וינחם כל
אדם מעוצבו ומדאגתו אם גילה לו אדם סוד
אל יגלהו אף אם יכעסהו ולא ידבר על אדם רע
ולא ישמע שידברו רעות על אדם ולעול' ישתדל
למצוא

למנוע זכות על ב"א במקו' שאפשר להיות ויותר מזה יזהר ולא יהיה אהוב לכל · ויכבד כל אדם במעשיו ובדבריו · ולא יתגאה על שום אדם · אך יכנע תחת כל אדם ובכל יכוין לשם שמים · וצריך מאד להזהר מחיבור ב"א שאינם מהוגני' כדי שלא ילמוד ממעשיהם · ולהתרחק ממושב לצים · ואמר החכם לבנו כי יעלה בלבבך להתחבר עם ב"א התחבר עם חכם כדכתיב הולך את חכמים יחכם · וכאמר תן לחכם ויחכם עוד · שאם תחכם יפארך ולא יחלוק על חכמתך · ואז תדע שתוכל לסמוך על חכמתך · אם יכבדוך יכבדוהו יהדרוך יהדרוהו · אם ת תצטרך לעזרתו יעזרך ומה שתאמר יצדיקך אם תטעום יסבלך ותלמוד ממעשיו הטובים · והתחבר עם כל אדם שתלמוד ממנו דברי' אשר יביאוך לעבודת הבורא ית' · ואמרו חכמים כשתרצה לחבר עם אדם הכעיסהו ואם יודה לך האמת בשעת כעסו התחבר לו · ואם לאו עזוב אותו · אלא תבחר לחבר מי שיכיר ערך עצמו ומי שאינו מכיר את עצמו אין טוב בו בחכמתו · קנה לך חבר המוכיח אותך בעשותך שלא כהוגן והמלמדך לעשו' הטוב והעוזר אותך בכספך ובממונו וזהו חברך הנאמן · אבל חבר המחניף והמיישר לך טעותך ושגגתך והמנחם אותך על מעשים הרעים הסתלק מעליו · וכן חבר שיקח ממך צרכו ויזיק היזק גדול עבור הנאה מועטת מהר וסור מעליו · ואל תתחבר למסכימים על העולם שנאמר לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר · ואסור להתחבר עם רשע בעסקי העול' פן בהתחברך לרשע פרץ יי' מעשיך ואפילו לדבר מצוה אסור להתחבר לרשע שנאמר אל תקנא באיש חמס ואל תבחר בכל דרכיו · ואמרו חכמי' באבות דר' נתן אל תהי חבר לרשע אפי' לדבר מצוה · ורבו דרכי מות המנשאים בחברת הרשעים · ואם תדקדק אדם על עצמו והיו דבריו בנחת עם הבריות ודעתו מעורבות עמהם נעלב ואינו עולב מכבד להם ואפי' מקילין בו ונושא ונותן באמונה ולא ירבה בארוחת עם הארץ וישיבתו ולא נראה תמיד אלא עוסק בתורה ועטוף בציצית ומוכתר בתפילין ועושה לפנים משורת הדין · והוא שלא יתרחק הרבה ולא ישתומם עד שימצא הכל מקלסין אותו ואוהבין אותו ומתאוין למעשיו הרי זה קידש את השם ועליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר ·

ואהבת אורך ימים תהיה על דרך זה שיאהב ימי חייו לא עבור שיאכל וישתה ויהנה בימי חיי הבלו · אך יחשוב מלאכת התורה והמצות מרובה ואם הייתי חי כפליים וכפלי כפליים לא הייתי יכול להשלים חוק התורה ולהשיג מעלות התורה אשר בהם יתרצה עבד אל אדונו ועל דרך זה יאהב ימי ש חייו כי בהם יקנה עבודת הבורא ב"ה ויראתו הטהורה ואהבתו ויקנה צידה בעולם הזה אשר יביא אותו לעולם הבא ויקנה בעולם וב חיים הכלים עולם הקיים תענוג אשר לא יפסוק שם לעולם ולעולמי עולמים · ותמיד ירא מן המות כי שמא עדיין לא הגיע לתכלית השלימות אשר בכחו להגיע ובכל יום ויום יוסיף אהבה ויראה למקום · אבל חיים שאין בהם יראת השם אין זה נקרא חיות · ויקוץ ו מאס בחיים שהם נגד הבורא ית' כענין שנאמר ברבקה קצתי בחיי מפני בנות חת אם לוקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים · לכך במקום שיש חילול השם לא יחוס על חייו · ותמיד יהא לבו נכון למסור עצמו על קידוש השם בכל המצות בקלות ובחמורות · ואהבת הכבוד היא רעה מאד לכן יתרחק מן הכבוד בכל יכלתו

יכלתו . ואם אדם מתרחק משני דברים והם
כבוד והנאת אחרים או הוא קרוב לכל המעלות
הטובות כי הכבוד מקלקל כל המעשים כי
בכל המעשים שיעשה יחשוב להתכבד : ואפילו
לא יחוש על הכבוד אם הוא רודף ליהנות מ
מאחרים או כל מעשיו מקולקלים כי תדיר יטנו
לבו אחר הבצע . לכן יתן אל לבו להתרחק
מן הכבוד וגם מליהנות מאחרים . ולפעמים
יש מצוה ברדיפת כבוד כמו אם הוא איש צריך
וחכם והעולם מזלזלים בו ומשחקים עליו בעבור
מעשיו הטובים ומתוך כך דבריו בזוים ואינם
נשמעים . ואם היה בו כח לכוף בני אדם
שיכבדוהו וישמעו תוכחותיו ודבריו בזה יש ל
לרדוף אחר הכבוד כדי להוכיח בני אדם כגון
אם בזוהו ברבים אין לו למחול עד שיפייסהו .
אבל רוב פעמים יסתלק מן הכבוד ויברח ממנו
הלא אמרו חכמים הקנאה והתאוה והכבוד מ
מוציאין את האדם מן העולם ולא ילמוד ולא
יעשה שום מעשה טוב כדי שיתכבד אך יעשה
מעשה הטוב לשם הבורא ית' וסוף הכבוד לבא
. ואהבת תענוגים כגון אכילה ושתייה
ושינה דע שצריך האדם שיכוין מעשיו כלם
כדי לידע את השם ברוך הוא ויהיה שבתו וקומו
ודבורו הכל לעמת זה הדבר כשישא ויתן או
עשה שום מעשה או מלאכה לא יהיה בלבו
כגון ממון לבד . אלא יעשה דברי' האלו כדי
שימצא דברים שהגוף צריך בהם מאכל' ושתייה
וישיבת בית וכשישא אשה וכשיאכל וישתה ש
ויבעול לא ישים אל לבו דברי' הללו כדי ל הנות
עד שנמצא שאינו אוכל ושותה אלא המתוק לחיך
ויבעול כדי ל הנות . אלא שישים אל לבו שיאכל
כדי להברות גופו ואבריו לפיכך לא יאכל כל
שהחיך מתאוה כמו הכלב והחמור . אלא יאכל
דברים המועילים לגוף אם מרים אם מתוקים .

ולא יאכל דברים הרעים לגוף אע"פי שהם
מתוקים לחיך . בזה המנהג ינהיג עצמו
וישים אל לבו שיהיה שלם וחזק כדי שתהא
נפשו ישרה לדעת את השם ית' . כי אי אפשר
שיבין ויתחכם בתורה ובמצות והוא חולה או
אחד מאבריו כואב . לפיכך אין טוב להתענות
תמיד פן יחלש כחו ויתמעט שכלו . לכן צריך
לתקן כל ענייניו לעבודת הבורא ית' . אם ימלא
כריסו או יכבד בגופו . ואם ימעט מזונו או
יחלש . וזה טוב לך אשר תמעיט במיני הלפתן
ותסמוך על לפתן אחד בעוד שתוכל ויהיה די
לך מזונו מעט כפי מה שתוכל והתכוין בו מ
להגיע הלחם אל בטנך ולא להתענג והרגל
נפשך קצת בעתים מבלי לפתן כדי להנהיג
טבעך עד שיקל עליך בעת המצאו ואם תוכל
תעזוב הלפתן אשר יש בו יגיעה וטורח ושים
אכילתך ביום קלה מאכילתך בלילה . ותתנהג
לאכול פעמים ביום כדי שתהא תבואת אוצרך
קלה ביום ומתוך כך יקלו עליך עניני תורתיך
. ותתנהג לשתות מים אלא אם כן תהיה
כוונתך בשתיית היין לתועלת גופך או להעביר
דאגה . והזהר מאד מהרבות ממנו כי הוא
מרוה ומרחיק לתורה . זה הכלל לעול' בידך .
אל ימלא אדם כל תאותו מאכילה ושתייה . אך
כשיאכל וישתה להעמיד גופו על בוריו וימשוך
ידיו מן המותר ואל יאהב אדם את העולם כדי
שיאכל וישתה ויהנה . משל וכן אמר אחד
מן החכמים אוכל אולי אחיה . ומאמר הכסיל
אחיה אולי אוכל . ועל זה נאמר צדיק אוכל
לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר . וכן
הנושא אשה יחשוב לשם שמים שיקיים פריה
ורביה ויהיה לו זרע עובדי השם ית' ויראי שמים
או יחשוב שימלא תאותו ויכלה יצרו באשתו כדי
שלא יתאוה לנשים אחרים או כדי לפקוד את

שמתו כשהוא יודע שהיא נתאוה לו כדי שלא
תתאוה לנשים אחרים · או יכוין להברות גופו
בינילת הזרע ממנו הוא בריאת הגוף · אבל
המרבה לשמש יותר מדאי יבואו עליו חולאים
רבים והמהלך בדרך זה כל ימיו כולו עובד הוא
השם ית' תמיד אפילו בשעה שנושא ונותן ואפי'
בשעה שבועל מפני שמחשבתו בכל כדי שימצא
צרכיו בלבד עד שיהא גופו שלום לעבוד את ה
השם ב"ה ואפילו בשעה שישן אם ישן לדעת כדי
שתנוח נפשו עליו וינוח גופו שלא יחלה כי לא
יוכל לעבוד את השם ב"ה והוא חולה ונמצא
שינה שלו עבודה למקום ב"ה · ועל ענין זה
צוו חכמים ואמרו כל מעשיך יהיו לשם שמים ·
והוא שאמר שלמה בחכמתו בכל דרכיך דעהו
· יעזוב אדם כל האהבות וידבק באהבת
הבורא ב"ה ואהבת השם ב"ה היא תכלית כל
התבונות וסוף כל המעלות והיא מדריגות כל
ענייני העבודה והיא בדרות הנפשות מאנשי
חסד והנביאים והפרושים סופם אין למעלה
הימנה והרבה פעמים מקדים הספר יראת
האלהים על ישראל שנאמר ועתה ישראל מה
יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה אותו ·
ומפני שהאהבה היא תכלית הפרישות וסופה
וקרוב שבמדרגות אל מדרגות האלהים · ואי
אפשר שיגיע האדם אליה אלא שתתקיים יראתו
ופחדו מהאלהים · ועל כן היראה קודמת
לאהבה · ומה היא האהבה היא אהבת הנפש
ונטותה מעצמה אל הבורא יתע' כדי שתדבק
באורו העליון הנפש הזאת היא מקור הדעת
והיא טהורה וזכה והבורא קושרה בגוף אשר
הטבע רב לנטותה אם היא תלך בדרכי השם ·
ומפני שהאדם מלובש בגוף הנברא ברוח
בהמות אין כח בנשמה הנבראת מאלהים לחשוב
אחר בוראו כי מעורבת היא בתאות הגוף וכל

ימי קטנות האדם אינו מבקש ואינו שואל אלא
תאותיו ותענוגיו כי מרוב תאות הגוף אכילה
ושתייה ועידוני העולם הזה שהוא עולם שוא
ושקר ואוהב לאסוף הון רב אין כח בנשמה
לחשוב אחר הבורא ית' כי היא מלובשת בהבלי
שוא ואחר שתרגיש הנפש במה שיש לה
תועלת לעצמה בלתי שיתיף הגוף אז היא ת
תתאוה לבקש מכוחה מגודת הגוף כאשר יתאוה
כחולה לרופא וכשתרבה הנפש מתאותיה אז
יהיה לה אור בעצמה וכח בנפשה ·
וכיצד היא האהבה שיאהב את השם אהבה גדול'
ויתירה רבה מאד עד שתהא נפשו קשורה שם
באהבת השם ית' · והנפש הלא מלאה אהבה
ואותה אהבה היא קשורה בשמחה ואותה שמחה
מברחת מעל לבו בעימת הגוף ותענוג הנפש
ואותה שמחה עזה ומתגברת על לבו ויד'
הנאות שבעולם הם כאין שכנגד תוקף שמחת
השם ב"ה · וכל חיבת שעשוע ילדיו כלא היו
כנגד שעשוע הלב · האוהב את השם ב"ה
בכל לבו ובכל הרהוריו איך לעשות רצון הבור'
ולזכות הרבים ולעשות קידוש השם ולמסור
עצמו באהבת השם ב"ה וזהו יראת השם ב"ה
שכתוב בתורה כגון פנחס שמסר עצמו בשביל
הבורא ית' · ואברהם אבינו הרימותי ידי
אל השם אם מחוט ועד שרוך נעל · ואלישע
שלא רצה לקחת מנעמן ומלבטל מדברי תורה
בשביל תענוגים ושעשועי ילדיו וחנת ראייה
ודבור וגם לעזוב טיולים ומנעים ומירות כדי
למלאות לבו שמחה באהבת השם ב"ה ·
העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצות והולך
בנתיבות החכמה הראויים איך יעשו כל המצות
מאהבה · והיאך יאהב את השם ית' ואהבתו
גדולה לא מפני דבר שבעולם לא מפני יראת
הרעה ולא כדי לקבל הטובה אלא עושה האמת

מפני שהוא אמת · וסוף הטובה לבא ומעלה זו מעלה גדולה עד מאד · ואין כל אדם זוכה לה והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הק"בה אוהבי לפי שלא עבד אלא מאהב' והוא שציוה הק"בה על ידי משה רבינו ע"ה שנאמר ואהבת את יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך · ובזמן שיאהב את השם ב"ה אהבה הראויה מיד יעשה כל המצות מאהבה דבר ידוע וברור שאין אהבת הק"בה נקשרת בלבו של אדם שישגה בה תמיד בין בשבתו בין ב בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה יותר תהיה אהבת השם ב"ה בלב אוהבו הוא שלמה אמר על דרך משל כי חולת אהבה אני · וכל שיר השירים משל הוא לזה הענין לפיכך צריך אדם להבין ולהשכיל בחכמה ובתבונה ההודיעו' לו את קונו כפי כח שיש באדם להבין ולהשיג הכל הכבוד והגורא מגנה לאהבה אותו וליראה' ממנו שנאמר ואהבת את יי' אלהיך וזה הדרך להשיג בו אהבת השם ב"ה בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים · ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב את המקום ב"ה ומשבח ומפאר מ ומתאוה גדולה לידע את השם הגדול כמו שאמר דוד צמאה נפשי לאל חי · וכשיחשב בדברים כמו שאמ' דוד מיד הוא נרתע לאחוריו ויראה ופחד · וידע שהוא בריה קטנה שפלה עומד בדעת קלה מעוטה לפני תמים דיעות · כמו שאמ' דוד כי אראה שמיך מעש' אצבעותיך · וסמיך ליה מה אנוש כי תזכרנו · ובזמן שאדם מתבונן בדברים הגדולים ומכיר ממלאך וגלגל ויראה חכמתו של הק"בה בכל היצורים ובכל הברואים מוסיף אהבה למקום ב"ה · וצמא נפשו ויכמה בשרו לאהוב את המקום ב"ה ויראה ויפחד משפלתו ודלותו וקלותו כשעורך עצמו לאחד מהגופות הקדושים אשר ברא השם ב"ה · ובמקום אחר נאמר ירא אלהי' ויאהבו שתירא מדין עונש שמים ומגינה' ומעונש עולם זה וזאת המדה רחוקה מן הא האהבה מאד מאד · אבל ירא השם ית' כמו אדם שאוהב את אשתו והיא אוהבתו והוא ירא לעשות דבר כנגדה פן יאבד אהבתה · כן הדבר הזה חושב רגע אם אהבת הבורא יתעל' ויראה לעבור על מצותיו פן יפסיד אהב' הבורא ית' וזהו עבדו את יי' ביראה היא יראת האהבה וגילו ברעדה מרוב פחד הבורא תגילו לעשות חפצו · וזאת היראה היא האהבה ועליה נאמ' יראת יי' היא אוצרו · ואין האהבה הזאת מתקיימת אלא במי שכוון דעתו לקיי' כל המצו' כהלכתן · כי מי שאינו יודע המצות אשר ציוהו יוצר הכל אין זה נקרא אהוב גמור לכן יאהב כל אשר יביאהו לאהבת הבורא ב"ה וברו' שמו והעושה זה טוב לו בעולם הזה ולעולם הבא · סליק

ו שער השנאה

השנאה במדה הזאת יש בה לאו דכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך ובזה הזהרנו להסיר מנפשינו מדת ה השנאה · והיא מדה הגורמת עונות הרבה כמו לשון הרע · כי השונא חבירו מספר לפגו' בשנאתו וקובל עליו ותמיד דורש רעה עליו ש ושמח לאידו · וגורמת כיוכל שיזק לו בכיוכל להזיק לו נוקם ונוטר עליו · לא ירחם עליו אפילו הוא דחוק מאד · ומחמת השנאה יגנה במעשיו הטובים וישכיחם בעינו ובעיני אחרים ומונע טוב מבעליו ולא יודה לו על האמת ואם חייב לו הוא כובשו ·

יש כמה מיני שנאה · יש שונא חבירו
עבור שהזיק לו בממונו או שהכהו או
עבור שביישהו או שהוציא עליו שם רע · על
כל אלו וכיוצא בהן לא ישנא חבירו וישתוק כמו
שנאמר ברשעים ולא דבר אבשלום עם אמנון ·
אלא מצוה להודיעו ולומר למה עשית לי כך
וכך שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך · ואם
חזר וביקש למחול לו · צריך למחול לו · ולא יהיה
המוחל אכזרי · ואף אם לא יבקש ממנו למחול
לו לא ישנאהו אלא יתנהג עמו באהבה ולבסוף
יבא לידי כן שיתקן לו מה שעוות · יש רעה
והיא שנאת חנם והיא החריבה בית שני · ושנאה
מחמת קנאה היא רעה ממנה · וראוי לאדם
לייסר את נפשו להתרחק מהן · ויש שונא
חבירו עבור שאינו גומל לו חסד · או שאינו
נותן לו מתנה כפי חפצו או שאינו מלוה לו
בשעת דחקו · כל זה ראוי לאדם להתרחק
מכיוצא בזה · אך יקבל מאהבה כל מה שיגזור
לו הבורא ב"ה ולא יבטח באדם ויחשוב אילו
הייתי זוכה מאת המקום ב"ה היה נותן לידי מן
זולתי מתנת בשר ודם והלואתם · ואם הוא
עומד בעוני ובדוחק או שהוא חולה ומיוסר
ביסורין יחשוב אשר הבורא לטובתו גזר עליו
כל זה לקבל מאהבה · ואין ספק בעשותו זה
אז תסתלק מלבו כל שנאה · וזה יסוד גדול
ועמוד חזק לתורה ולמצות ולקבל מאהבה כל
דבר · והמנהיג עצמו בזה ולומר על כל
פגעיו גם זו לטוב' ויתכוין בלבו וישמח בגופ'
הבורא ית' ליבטל משנאה ואיבה וקנאה וגם
אותן שונא בני אומנתו · הכל הבל ורעה רבה
כי יחשוב כל אדם לא יוכל להרויח יותר ממה
שנגזר עליו לו הבורא · והרעה שבמיני
השנאה והקשה שבהן כגון בני אדם השונאים
מוכיחותם והמייסרין אותם לבורותם דרך יש

הישרה בעיניו שנאמר שנאו בשער מוכיח ·
ויש שנאה רעה ממנה כגון בני אדם השונאים
עושה טובה ורודפי צדק בעניין שנא' ישטנוני
תחת רודפי טוב · והחולכים בדרך זה הם
שונאים את השם כי הם שונאים את אוהביו והם
שונאים את התורה והמצות אחרי שהם גועלים
ומואסים ושונאים המקיימין אותה · אם תרבה
שישנאך חבירך בקר תמיד · ואם תרבה שיאהבך
בקר לעתים רחוקים · ועל זה נאמר הוקר
רגלך וגו' · וצריך שתדע כי מי שישנא ב"א
גם הם ישנאוהו והמגדיל השנאה בלבו הוא
מביא על עצמו רעה · וכשיש אהבה שלא לשם
שמים תשוב לשנאה גדולה וקנאה כמו שנאמר
באמנון וישנאה שנאה גדולה · אל תאמין בענות
השונא והאויב שנאמ' ונעתרות נשיקות שונא
ודע כי הרבה ב"א מראים את האהבה בדבריה'
ואעפ"כ שהם שונאים גמורים בלבבם וצריך שלא
תאמין בהם כמו שנאמר בשפתיו ינכר שונא ·
ואף על פי שמחליק לך בלשונו ומדבר לך רכות
אל יטה לבך אליו כמו שנאמר כי יחנן קולו אל
תאמן בו כי שבע תועבות בלבו · וזה כמו
שהראה יואב לאבנר ולעמשא בן יתר השלום
והאהבה עד שהרגם · וכמו ישמעאל עם
גדליה בן אחיקם עד שהרגו · אמר אחד מן
החכמים הטוב שבכל מה שתחשוב על שונאך
שתושיבהו אל אהבתך אם תוכל · יש
שנאה שהיא מצוה כגון אדם רשע שאינו מקבל
תוכחה שנאמר יראת יי' שנאת רע · ואומר
הלא זה משנאיך יי' אשנא ובתקוממיך אתקוטט
תכלית שנאה שנאתים ואויבים היו לי ·
וישנא שקר ודבר כזב · סוף דבר ישנא כל דבר
המרחק אותו והמונעו מאהב' יוצר הכל כעניי'
שנאמר כל אורח שקר שנאתי · וזה כלל גדול
שישנא אדם כל דבר שקר · וכל מה שיוסיף
שנאה

שכלה לדרכי השקר · יוסיף אהבה לתורה כדכתיב שקר שנאתי ואתעבה ותורתך אהבתי · ויאהב אמת ושלום כדכתיב האמת והשלום אהבו · להק"בה · סליק

ז שער הרחמים

הרחמים · זאת המדה היא משובחת מאד והיא אחת מי"ג מדות המיוחסין כדכתיב רחום וחנון · וכל מה שיוכל האדם להתנהג בה יתנהג וישתדל וכמו שהאד' רוצה שירחמו עליו בשעת צרכו כן ראוי לו ש שירחם על מי שיצטרך כמו שאמ' הכתו' ואהבת לריעך כמוך · הבורא ית' חלק זאת המדה לצדיקים ולעבדיו להשיגה בה כאשר ידעת שם ביוסף כי נכמרו רחמיו · וראוי למשכיל שתהיה מדת הרחמים והחנינה תקועה ונטועה בלבו כל הימים · ויש כמה מיני רחמנות והם רחוקי' זה מזה רחמי האב על הבן וזהו רחמנות הבא מטבע כל הימים כדרך הכלבים והבהמות שם רחמנות מעולה · ואם ימנע שבט מוסר מבני כי נכמרו רחמיו עליו להכותו ומניחו לילך מ בשרירות לבו הרע · הנה זה הרחמנות טורד ומאבד את הבן מחיי עולם הבא · הנה האדון מרחם על עבדו · ואדם המרחם על חבירו במקום שמקוה ממנו תועלת השכל הוא טובה מאד שיתקוע בלבו מדת הרחמנות · אבל הטוב והמעולה שבמדת הרחמנות שירחם על בנו להביאו לעבודת הבורא ית' כדכתיב אב לבנים יודיע את אמיתך. וירחם על נשמתו יותר ממה שמרחם על גופו · וצריך להכותו בשבט מוסר להדריכו בדרך ישרה אפי' באכזריו' כי זה האכזריות הוא רחמנות · ואף המגדל יתום שנאמר עליו כל יתום ואלמנה לא תענון.

שצוה להלקותו ליסרו לדרך ישרה אף על פי כן צריך לנהל על היתומים ברחמים יותר משאר כל אדם · אך לא יניחו לילך בשרירות לבו · וגם צריך שלא ירחם על עצמו יותר מדאי · אלא צריך לייסר עצמו ולכוף יצר הרע · וכן ירחם על קרוביו העניים כדכתיב ומבשרך אל תתעלם וגם על העניים ירחם · וביותר ירחם על יראי השם וזהו עיקר הרחמנות הנכון הו והמרחם עבדי השם והעושים רצונו · אבל יש רחמנות שהוא רע יותר מאכזריות · כגון ה המרחם על הרשעים והמחזיק אותם · ויש מכשול גדול לאיש המגביה רשעים והנותן להם יד ומשפיל הטובים ומואס בהם ועל זה נאמר בתורה לא תחמול עליו ולא תחוס עינך · לא ירחם על עני בדין כדכתיב ודל לא תהדר ב בריבו · שלא יעוה משפט עבור דחקו של עני · ויש רחמנות שהוא אכזריו' כגון הנותן צדקה לעני ואחר כך מכביד על אותו עני ואומ' נתתי לך כך וכך צריך אתה לטרוח לי ולעבוד אותי בכל אשר עשיתי עליך · ועל זה נאמר ורחמי רשעים אכזרי · גם על הבהמות צריך לרחם כי אסור לצער בעלי חיים ועל זה אמרה תורה הקים תקים עמו · וצריך להאכיל בהמתו קודם שיאכל · מדת הרחמנות הוא סימן לזרע אברהם אבינו זרע ישראל כדכתיב ונתן לך רחמים וריחמך והרבך · לכן כל אדם ירגיל עצמו לדבר כל דבריו בלשון תחנונים ורחמנות · גם בעת התפללו יעשה תפילתו תחנונים ומאד יקבל אדם שכר גדול מדברי רחמנות בדברו על לב עני · ורבי' יודעים מנות הדברים · הלא תראה כי אמרו רבותינו הנותן פרוט' לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו יתברך באחת עשרה ברכות · לכן בדיבור שפתיו ילבש צדקה לדבר על לב עני ·

מהיו

ויהיו דבריו בנחת לאביון ויבחננו ממעשה מה ומענכון ידיו ויכבדהו וינשאהו. ואתה בן אדם תרחם על נשמתך המתקיימת לעדי עד להביאה אל תענוג מופלא אשר לא ראתה עין ולא ימשכך רוב תאותך לחטא ותהיה נדח מאור אל חושך. חמול על עצמך וחוס על נפשך ואל תתן היד נשמתך בהבלי התענוגים. אמר החכם מן הצריכות שיעווד אדם במד' הרחמים ובדברי שלמה מנוה על הרחמים ועל החנינה באמרו הצל לקוחים למות. ומעלת המדה הזאת תבחין ותשכיל אשר הבורא מתנהג בה עם כל הברואים שנאמר ורחמיו על כל מעשיו. סליק

ח שער האכזריות

האכזריות היא היפוך הרחמנות כדכתיב אכזרי המה לא ירחמו. ואין המדה הזאת נמצאת בצדיקים אך היא בנפש הרשעים כדכתי' ורחמי רשעים אכזרי. וגם המדה הזאת נמצאת בעזי פני' כדכתיב עזי פנים אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחון. יכברי דעת רעה מדה העזות. נא ולמד רוע האכזריות כי לענין תשלומי איש רע המורד והממרה נאמר אך מרי יבקש רע ומלאך אכזרי ישולח בו. כל האכזריות אין בו גמילות חסדים כדכתיב גומל נפשו איש חסיד ועוכר שארו אכזרי. האכזרי רחוק אחד מן המדות הטובות כי לא ירחם על העניי' לא ילוה להם בשעת דחקם ולא יתן להם. וכתיב מלוה יי' חונן דל. ונאמר טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט. ואומר אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו יי'. וכל אלה הם היפוך האכזרי גם הוא לא ינשפה על צרות חביריו. כאשר הראה דוד המלך שאמר ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי וגו'. ובאיוב כתיב אם לא בכיתי לקשה יום עגומה נפשי לאביון. וכל זה רחוק מן האכזרי ואין המדה הזאת נמצאת אלא באנשי' אשר טבעם כטבע האריות כטורפים וחומסים ובעת אשר תחזק הנפש הכעסנית על האדם או בורח מדת הרחמנות. והאכזריות מתגבר להרוס ולנתוץ כדכתיב אכזריות חימה ושטף אף אין קימה כחימה של אכזריות. אבל במד' הבורא ית' תמצא ברוגז רחם תזכור. אבל זה רחוק מן האדם לרחם בעת הכעס. ועוד המדה הזאת בנפשו של אדם להשיג נקמה באויביו כדכתיב לא יחמול ביום נקם. פי' פשוט בנקמה אין חמלה אלא אכזריות. והכתוב אומר לא תקום ולא תטור. אפילו לטור בלב הוזהרנו. כל שכן שלא לעשות מעשה בידים ל להכות חבירו. הלא אף אם נפל בלא פשיעתו לא ישמח כדכתי' בנפול אויבי' אל תשמח ובהכשלו אל יגל לבך. והנוקם והנוטר אינו מעביר על מדותיו ואינו מוחל לחבירו הפושעים עליו. וזה גורר ומוסף המחלוקת והשנאה וכבר ידעת מה טוב ומה נעים מדת השלום ובכלל האכזריות הגוזל חבירו מאומה משלו בזה מה מנטער אותו ועונש גדול יש לגוזל שכי וחייבין עליה מיתה בדכתיב אל תגזל דל כי דל הוא. וכתיב כי יי' יריב ריבם וקובע את קובעיהם נפש. ואע"פי שיש עבירות גדולות חמורות מן הגזל עונש הגזל חמור מאד. כדכתי' בדור המבול קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם. אמרו רבותינו מלאה עונות אין מקטרג בכולן כמו הגזל. ומי שמנער יתום ואלמנה בגזל או בהכלמה ובכל מיני צער חב מתחייב מיתה בידי שמים. וכן הדיינים

שנים

שבידם להציל מיד עושקיהם ואינם דנים דין
יתום ואלמנה בני מות הם · כדכתיב יתום
ואלמנה לא תענון · וכתיב אם ענה תענה
אותו וגו' כי אם צעק יצעק אלי וגו' · וכתיב וחרה
אפי בכם והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם א
אלמנות ובניכם יתומים מדה כנגד מדה ·
אלמנות כנגד עינוי אלמנות · ובניכם יתומים
כנגד עינוי יתומים · והמצער כל איש מישראל
עובר בלא תעשה שנא' לא תונו איש את עמיתו
וזה לא תונו רצה לומר באונאת דברים אמור ·
ואמרו רבותינו ז"ל כל השערים ננעלו חוץ מש
משערי אונאה · לכן יזהר כל אדם שלא יצער
חבירו בשום דבר לא במעשה ולא בדברים ·
הגוזל חבירו כאילו נוטל נשמתו ואפילו אם גזל
ממנו דבר מועט כגון פרוטה מתחייב מיתה
· גם זה ממדת אכזריות המוציא שם רע על
חבירו וזה גורם צער ובושת · והמוציא שם
רע בפגם המשפחה אין לו כפרה עולמית · לא
תהיה לו כנושה שלא ינגש המלוה ולא יעבור ה
המלוה לפניו ויודע שאין לו במה לפרוע כי הוא
מציק לו · והוזהרנו להסיר מנפשותינו מדת
האכזריות דכתיב כל אלמנה ויתום לא תענון ·
לא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך · גם
להשיב להעני העבוט כדכתיב אם חבול תחבול
שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו · ונאמר
כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני · ונאמ' וגר
לא תונו ולא תלחצנו · גם מן הבהמה ירחיק
אכזריות כדכתיב צדיק יודע נפש בהמתו שלא
להטריח יותר מדאי ושלא ירעיב אותה וכן כתי'
כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וגו' ·
עזוב תעזוב עמו ואומ' רבותי' צער בעלי
חיים דאוריית' ועל זה נאמר בתורה ובאחיכם
בני ישראל לא תרדה בו בפרך · ובזה הוזהרנו
שלא יתעבד אדם בחבירו עבודה קשה · ולא
יצוה עליו אלא דבר שעושה ברצונו מדעתו ·
ואם אתה איש ירא ואימתך מוטלת על הבריות
ומה שתצוה עליהם יראים להשיב פניך ·
הזהר בך מאד שלא להכביד עליה' המשא ואפי'
להחם נפיחת המים או לצאת בשליחתו אל רחוב
בעיר לקנות רק ככר לחם ועבדי' כנעני' מותר
לעבוד בהם בפרך · אע"פ כן מדת חסידות הוא
להיות רחמן ולא יכביד עול עליו ולא יבזיהו לא
ביד ולא בדברים לעבודה מסרו הכתוב ולא ל
לבושת · וידבר עמו בנחת אף בשעת מריבה
וישמע טענותיו · וכן אמר איוב אם אמאס
משפט עבדי ואמתי בריבם עמדי הלא בבטן ע
עושני עושהו ויכוננו ברחם אחד · חכמים
הראשונים היו נותני' לעבד מכל תבשיל ותבשי'
שהיו אוכלין ומקדימין מזון הבהמות והעבדי'
לסעודת עצמן · שהרי הוא אומ' כעיני עבדי'
אל יד אדוניהם וכעיני שפחה אל יד גבירת' וכן
החסיד הקדי' נותן לעבדו מכל תבשיל ותבשי'
קודם שאכל הוא · ובזכות זה הקדים אליהו
לדבר עמו · התורה אמרה ואהבת לרעך
כמוך · וכל שיש בו מדת האכזריות אחר רחוק
מזה · האכזרי אין רוח הבריות נוחה הימנו ·
ואין חנו נשוא בעיני העולם · ואפילו במקום
תוכחה הוזהרנו שלא להוכיח חבירו באכזריות
כדכתיב הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו
חטא · פירש אל תוכיחהו בחוזקה ובאכזריות
לביישו ותקבל עליו חטא · עד שתה שיפרש
רעת האכזריות · אך יש מקומות שצריך לנהג
באכזריות כנגד הרשעים כדרך שאמר איוב
ואשברה מתלעות עול ומשיניו אשליך טרף ·
וכמו שאמרה התורה להמית הרשעי' ולהלקות
· וכן אמר רבותינו מי שאינו רוצה לעשות
סוכה וציצית לטליתו ומזוזה לפתחו מכין אותו
עד שתצא נפשו · וכל זה צריך אכזריות לרדוף
הרשעי

שער האכזריות

הרשעים ולהכביד עליהם להחזירם למוטב · וצריך להיות אכזרי בדין שלא ירחם על קרוביו ואוהביו ועל הדלים · אך צריך לפסוק עליהם הדין · ועוד אמרו רבותינו אי אתה מוצא דברי תורה במי שמשים עצמו אכזרי על בניו כ כעורב כמו רב אדא בר כהנא שהיה הולך לבית המדרש ואמרה לו אשתו בניך מה אעשה להם והשיב לה איכא קורמי באגמא · כי זה דבר ברור המרחם על בניו יותר מדאי מתוך כך ס חושב להרויח ממון ולא יחוש היאך יבא לו ממון באיסור או בהיתר כי האהבה מקלקלת השורה גם מתוך הטירדה שהוא טורח יומם ולילה ע להמציא מזונותם ונרכם בריוח ומתוך כך הוא בטל מדברי תורה כי יעשה עסקיו עיקר ומתו׳ כך כל מעשיו מבולבלים · וצריך להיות אכזרי על הרשעים שלא נרחם עליהם · ואמרו רבותינו כל המרחם על האכזרי לסוף נעשה אכזרי על הרחמני׳ · וכן תמצא בשאול המל׳ בשביל שריחם על אגג יצא ממנו המן שמעשה מגר לישראל · גם יהיה אדם אכזר על גופו לטורח תמיד לעשות רצון הבורא ית׳ ולא ירחם על גופו לעדן אותו ולילך בשרירות לבו · אך יתאכזר על עצמו לכוף את יצרו הרע לחיות חיי צער ולעסוק בתורה ולקיים המצות אף אם הדבר כבד עליו מאד ולא יהיה אכזרי על עצמו יותר מדאי לקלקל גופו אך יתפוש מדה בינונית

ואתה בן אדם עיין על עצמך ותתרחק מן האכזריות אך תרחם על עניים ואביונים · שהיו עניים בני ביתך ויתן לך רחמים ורחמך · כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמי׳ לכן אל תסתלק מעליך רחמים · אך השמר במדת אכזריות · ואמר שלמה פן תתן לאחרי׳ הודך ושנותיך לאכזרי · והזהר מן החכמה היונא מן האכזריות · אך אם תרצה להנקם מאויביך תוסיף מעלות טובות והלך בדרכי ישרים ובזה תנקם משנאיך כי הוא מצטער על מרותיך ויתאבל בשמעו משמעך הטוב ועל שמך הטוב · אבל אם תעשה מעשי אכזרי׳ או ישמח שונאך על קלונך וחרפותך · והנה הוא מתנקם בך · ואם תרצה לרחם על בניך ועל קרוביך ולכבדם כבוד גדול תעסוק בתורה ובמעשים טובים ובגמילות חסדים וזה הדבר טוב להם מאד שיתכבדו בך ולא ישאו עליך ח חרפה ואין לך בושת גדול מזה ממי שאוהביו וקרוביו רשעים כמו שאביו גנב וגזלן או שאר מעשים מפורסמים המגונות בעיני העולם כל זרעו מגונה אחריו לדורי דורות שיאמרו א אילו הן זרעו של אותו רשע · גם בעון אבות בנים מתים כדכתיב פוקד עון אבות על בנים וגו׳ · ראה והבן היש יותר אכזרי ממי שבניו מתים בשביל חטאו ואין לך מרחם על בניו יותר מן הצדיק כי זכותו עומד לאלף דור · אברהם עקד את בנו ונשבע הקדוש ב״ה לזכור הזכות ההוא לבניו לדורי דורות ובשעה שחטאו ישראל בעגל עמד משה רבינו ע״ה בתפלה ואומר זכור לאברהם וגומר · וכן שלמה זכרה לחסדי דוד הנאמנים וכענו · וכן אנו מזכירין בכל יום זכות אבות · לכן תדע שאין אכזרים כבעלי עבירות כי בעון שפיכת ד חנם נחרב בית שיני · וכל פורענות באות לעולם בשביל עבירות

כמו שאמרו רבו׳ ע״ה בעון חלה אין ברכה · בעון תרומה ומעשרות השמים נעצרים בעון עכוי הדין ועיות הדין ובעון ביטול תורה חרב וביזה רבה ודבר בא על לס וכן הרבה באמת אילו המרמות הפורענות המה אכזרים על עצמ׳ ועל בניהם ועל אנשי דורות והצדיקים הם רחמני׳ עליהם ועל בניה׳ ועל דורם כדאמ׳

שכל

שכל העולם ניזון בזכות ר' חנינא בן דוסא גם זה תשובה לעניים האומרים במה נעשה טובה הלא אין בידינו מאומה ליתן צדקה לעניים · ועלו דברים של הבל הם כי יכול ליתן צדקה במעשיו הטובים ובקיום המצות אשר יזהר בעבודת הבורא ית' בכל יכלתו ובזכות הטובים. והצדיקים הקדוש ב"ה מטיב לעולם ומפרנס · היש צדקה גדולה מזאת גם העני יתן צדקה מעט ואפילו הוא מתפרנס מן הצדק' ויהי' שכרו כפול ומכופל כי המעט משלו יחשוב כמו הרבה של העשיר · וכן אמרו רבותינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לאבינו שבשמים · סליק

ט שער השמחה

השמחה המדה הזאת באה לאדם מחמת רוב שלוה בלבו בלי פגע רע · והאדם המשיג תאותו ולא יארע לו דבר המעציב אותו בזה יהיה שמחה תדיר ויאורו פניו וזיוו מבהיק וגופו בריא ואין זקנה ממהרת כמו שנאמר שמח ייטיב גיהה ומן השמחה יבא שחוק לאדם · ואין ראוי לאיש משכיל להרבות השחוק כי השחוק משתתף דעת קלה כמו שנאמר כקול הסירים תחת הסיר כן שחוק הכסיל וכבר נאמר מאותות השוטה שוחק במקום שאין ראוי בו השחוק · ואין ראוי למי שיש לו מוסר להתנהג בשחוק במושבות ובמעמדו' מפני שאמרו מי שרב שחקו מתמעט מוראו כי בשעת השחוק אין יכול לחשוב שום יראת שמים עליו · לכן ייסר אדם את עצמו לא ישחוק ושלא יקנה לו רבו או חבר משחק שנ' לא ישבתי בסוד משחקים ואעלוז · וכתיב בכל עצב יהיה מותר : הרבה רעות יש בשמחה ובשחוק כמו השומח במכשול חבירו בעת שתגיע לו פגע רע מפגעי העולם ועל זה נאמר בנפול אויביך אל תשמח וגו' · ועוד יש שמחה רעה מזאת כמו השומח כשחבירו נכשל בעבור' הבורא ית' או שומח במיעוט ידיעתם · מ"של צריך שתבין עבד המשרת למלך באמונה שיש לו להצטער בראותו אנשים המורדים באדונו הם והמחרפים אותו אבל בהיות העבד שמח בראותו קלקול אדונו וחרפתו אין זה עבד נאמן · והנה הכתוב אומר רוצה יי' יראיו · ומי ששמח במכשול אין רצונו כרצון הבורא ית' על כן נתפלל ר' נחוניא בן הקנה אל יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהן ולא אכשול וישמחו בי · ועל כן נתפלל ר' נחוניא בן הקנה על זה כי ראה שזה דבר מגונה שאחד שמח בטעות חבירו כדי שיהיה הוא כובש את חבירו ויהיה לו שם · ואף כמה בני אדם חשובים אינם נזהרים בזה · לכן כל איש אשר רצונו רצון האלהים יצטער על מאין נעשה רצון השם ואפילו על שוגג יתפלל אדם שיעבוד לבורא ית' · ויכוין בתפלתו בברכת אתה חונן ובברכת השיבנו · ובברכת סלח לנו על כל ישראל אוהביו ושונאיו וכן בכל הברכות כי איך יתכן שיתפלל רופא חולים ושאר הברכות והוא לא חפץ שחבירו יתרפא או יתפרנס · ובעבור שזה היצר הוא רגיל מאד בלבבות בני אדם ואין מרגישים בענין הזה · לכן נכתב להזהיר ירא השם להכין לבם לאלהים בכוונה שלימה אמיתית לשפוך נפשם נוכח פני השם על כל ישראל אוהביו ושונאיו ובזה יתקיים ואהבת לרעיך כמוך וטהור ידים יוסיף אומץ · יש עוד שמחה ושחוק רע מאוד כגון מי שמשחק במי שזהיר בעבודת השם ית' והמקיים מצותיו · ויש בזה ארבע רעות · האחד שהוא מחטיא

שער השמחה

כפשו מאוד המגנ' כשהוא מצחק ומשחק במקיימי
המצות או יתגנו המצות בעיניו . השניני כי
אולי מתוך השחוק ימנע הצדיק מצדקותיו כי
לא יוכל לסבול השחוק . השלישי כי אנשים
רבים אשר לא כיוו ללכת בדרכי השם ית' לא
יוכלו לעשות תשובה מפני השחוק וילכו בחושך
כל ימיהם ונמצא שזה המשחק לא די שמונע את
חבירו רב טוב הצפון לצדיקים אלא שמוריד
אותו לשאול תחתית ' והנה המשחק הזה בכלל
עובר ומחטיא את הרבים . הרביעי שדומה
ללסטים העומד על פרשת דרכים וקוץ רגלי
המביאין דורון למלך הלא זה שונאו ואויבו של
מלך ורעתו רבה מאוד . יש עוד שמחה
שרה כלענה כגון רודפי ניאוף וגזל ושאר עבירות
עבירות ושמחים בהשיגם תאות הרעות ועל
אלו נאמר השמחי' לעשות רע יגילו בתהפוכו'
רע ' ועונשם גדול עד שאול תחתית .
ויש עוד שמחה מעורבבת המעלה עשן לכל ה
המצות והמשכחת יראת השם יתברך מלבות בני
אדם כגון אלו המשתכרים ושמחים בבית מש
המשתה ואחרי השמחה הואת תוגה ' כי הרבה
קילקולים באים מתוך המשתה ומי בחכמה
חכם כשלמה בן דוד אשר אמר למי אוי למי אבוי
למי מדנים למי שיח למי פצעים חנם למי ה
חכלילי עינים למאחרים על היין לבאים לחקור
ממסך . גם הנביא אמר הוי משכימי בבוקר
שכר ירדופו בנשף יין ידליקם ' ואמר והיה
כינור ונבל ותוף וחליל ויין משתיהם ואת פועל
יי' לא הביטו . ומעשה ידיו לא ראו ' ואומר
לכן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב
והמונו ציחה צמא . ואומר לכן הרחיבה
שאול נפשה וגו' . ונאמר גם אלה ביין שגו
ובשכר תעו כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן ה
היין וגומ' . ראה מה קלקול בא מן היין .
וכתיב לץ היין הומה שכר כל שוגה בו לא
יחכם ; הנה היין גורם להיות התלוצץ ולהיו'
הומה ובעלי דברים וכל שוגה לא ירבה חכמה
. כתב רבינו משה המיימוני הקימון על
השתייה המשתכרת ראוי שיהיה אצלך יותר מ
חרפה מהתקבץ אנשים ערומים מגלים הערוה
והשכרות הוא ממעשה הרעה כי הוא מפסיד
השכל אשר נפח השם ית' באפיו . אמנם
שתיית היין טוב מאוד בזמן שתשתה על מנהג
המשכילים בדרך שאמר שלמה תנו שכר לאובד
ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו ועמלו לא יזכור
עוד' ועוד נאמר על היין המשמח אלהים
ואנשים . וכתיב ויין ישמח לבב אנוש . וגם
אמר הכתוב כי טובים דודיך מיין . ונאמ' כיין
הטוב . אבל אלה כדע שבח היין כשהוא
במשפט החכמים והשותים כשיעור שיגבר
השכל על היין ולא יגבר היין על השכל ' ושישתי'
בזמן הקבועים עם אוהבים וידועים ועם של
חסידים וצדיקים ולא עם ערטלאים ורקים כ י
היין יוסיף חכמה עמוקים ' ועץ החיי' למחזיקי'
' ועוד היין יוסיף חכמת המשכיל ויכפיל שטות
האויל ' ויחדש אהבת אוהב ' ויעורר איבת
האויב ויפתח יד הנדיב ויחזק לב הכילי ' וזאת
מדת שותה יין ישים היין רפואה לדאגתו ויתחזק
בתורה וללומדה בשמחה כי כל זמן שאדם שרוי
בצער לא יוכל ללמוד ' וגם בית דין שבצורין
לא יוכלו לברר המשפט ' גם הנפש יתבטל
כוונת לב בתפילה גם כשאדם שרוי בצער מי
שמדבר אליו יאמר שמבקש ממנו לעשות עמו
חסד אינו לו כח לעשות בקשתו . וכתיב בעת
רצון עניתיך ' לכן על דרך זה יכוין המשכיל
לשתות יין ויזהר שלא ירבה בשתיה שיצטרך ש
לבטל מלאכתו ועסקיו ועל הכל ישמור מלשתו'
כל כך עד שיבטל מתורתו ומתפילתו ' או שיר

שירנה שחוק וקלות ראש ולא ישתה עד שיגלה ערותיו או סודות של אחרים ׃ ואם תשתה במדה הזאת לא יהיה לך היין לזרה ׃ גם במועדי' וברגלים אשר כתוב בהן ושמחת לפני יי' אלהיך לא ימשוך עצמו ביין יותר מן הראוי שנא' תחת אשר לא עבדת את יי' אלהיך בשמחה ובטוב לבב הא למדת שלא נצטוינו על שמחה שישכח בה יוצר הכל ׃ ואי אפשר לעבוד השם ית' לא מתוך קלות ראש ולא מתוך שחוק ולא מתוך שכרות ׃ במדת השמחה תלוי מצות עשה שיצדק כל מאורעותיו שנאמר וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו יי' אלהיך מייסרך ׃ ואם אחר שאדם עושה תשובה לא ענינו בטוב כמו בתחל' ׃ מצוה שיחשוב בלבו כי לטובתו נהפך ענינו לרע ׃ כי קודם שעשה אדם תשוב' היה הקב' ב"ה משלם לו שכר המצות שעשה כדי לטרדו לעולם הבא שנאמר ומשלם לשונאיו על פניו ל להאבידו ׃ וכדרך שהוא עושה לשונאיו כן משלם לאוהביו עונש העבירות שעשה בעולם הזה כדי שיהיו זכאין ונקיים לעולם הבא ׃ וכל זה תלוי במדת השמחה מי שהוא שמח בחלקו שחלק לו האל ית' ׃ אך הדרך שישמח האדם בחלקו שיקבל בשמחה הרע כמו הטוב ׃ הדרך הזה מתחלק לכמה דרכים ׃ האחד צריך גדר גדול שיבטח באלהים ׃ השני האמונה ׃ השלישי השכל ׃ הרביעי ההסתפקות ׃ אמר כל אדם צריך גדר וסעד וסמך כדי שיתקיימו מעשיו הטובים ׃ ומהו הגדר זהו הבטחון שבוטח תמיד באלהים ית' כמו שנאמר השלך על יי' יהבך והוא יכלכלך ׃ ומהו הגדר הבטחון איזה דבר מביא שיבטח האדם באלהים זה האמונה מתוך שמאמין בבורא שכל הצלחתו בעולם הזה ובעולם הבא הכל הוא ממנו ואין אחר זולתו נותן לבו לאהבה אותו בכל לבו ׃

ומהו גדר האמונה איזה דבר מביא אדם לידי אמונה שלימה והו שלא יתכוש מדבר רע שיקבל כל הבא עליו בשמחה וזה דומה לעבד שמכיר אדונו שהוא נדיב ורחמן ומשלם לעושה רצונו ושליחותו שכר גדול ובעבד שיכביד על משרתיו עבודה קשה הוא מטיב להם טובות גדולות שם ומגדלם ומכבדם אות' ויהיו אוכלי עמו ואוכלי' על שלחנו ורוכבים במרכבת המשנה אשר לו ומפקיד על ארנו ׃ אין ספק שזה העבד הידוע ומכיר זה באדונו שיעזוב כל מה שבשול' ויעשה רצון אדונו בשמחה ואף אם העבודה קשה עליו מאד בזכרו הטוב אשר תגיע אליו בגלל העבוד' הזאת ׃ אבל העבד הרואה שאדונו מקפח שכר עבדיו וידוע בלבו שאדונו כילי וטרחו יותר מ גדול משכרו אין זה העבד טורח לאדונו כי אם בעצבון ׃ כן הוא הענין הזה המאמין אמונה שלימה ביוצרו שהוא מטיב ומרחם יותר מכל מרח' ושהוא דיין אמת וכל מה שעושה לו הכל הוא לטובתו וליתן לו שכר גדול על כל מה שסובל לשמו הגדול ועל כל העבודה והשירות שעשה לשם שמים ישיג לו נעימות גדול בעולם הנעים כענין שמצינו בנבוכד נצר עבור שפסע שלש פסיעות לכבוד האל ית' זכה לגדולה גדולה ׃ וכענין שמצינו בעשו עבור שהיה זוהר בכבוד אביו זכה לגדולה בעולם הזה הוא וזרעו אחריו וכן רבים ׃ אין ספק בהיות אדם מאמין כל זה בלב שלם ודאי ישמח בכל דיני השם ית' כי מי לא ישמח כשנוטלין ממנו פרוטות נחוש' ונותנין לו תמורתן ככר זהב ׃ מי שמאמין באלהי' בלב שלם ובוטח בו בבטחון חזק יביא אותו הבטחון שלא יפחד אדם מדבר רע ולא יעבוד לאדם זולתו להתרצות אליו ולא יקוה לאיש ולא ישכים עמהם בדבר שהוא כנגד עבודת הבורא ית' ׃ ולא יפחידהו ענייניהם ולא יראו ממחלוקתם ׃

ואם

ואם יוכיח אותם לא יחזר בכבודם ואם יכלימם
לא יבוש מהם ולא ייפה להם השקר כגון שאמר
הנביא וה' אלהים יעזור לי וגו'. הבוטח
באלהי' יביאנו הבטחון לפנו' לבו מעניני העול'
לייחד לעניני התור' והפנוי' וצריך אדם לחקור
הדעת המחזיקות את לבו להיות בבטחון שלם
באלהים. מחשבה ראשונ' שידע בידיעה ברור'
כי האלהים מרחם על האדם יותר מכל מרחם
וה"א עליו בסתר ובגלוי ובעת שהוא אינו שומר
עצמו כראוי האלהי' מרחם עליו ושומר אותו מן
הפגעים כעניין שנאמ' שומר פתאים ה'.
המחשבה השניי' אשר כל הטובות המגיעות אליו
מאביו ומאמו ואחים וקרוביו וריעיו הכל מאת
השם ית' הוא ואילו הם שלוחי המקום ב"ה.
השלישית שידע כל הטובות מחסדי האלהי' לא שהו'
ראוי לכך ואין הקב"ה מטיב לו מפני שהוא צריך
לו אך בנדבה וחסד. הרביעית שידע אשר
לכל ענייניו יש גבול וקץ ואין שום אדם יכול ל
להוסיף ולגרוע על מה שגזר הבורא ית'. ומה
שגזר הקב"ה שיהיה לו מעט אין אדם יכול ל
להרבות או למעט הרבוי. ומה שגזר לאחר אין
שום אדם יכול להקדים. ולא לאחר מה שגזר
להקדים. אך הכל הוא בגזירת העליון וברצונו
. החמישית שידע שהבורא ית' רואה את לבו
אם בטחונו בו בטחון שלם בלא מראה כי עבד
המשרת לאדון בשר ודם יכול העבד לגנוב לב
אדונו שיהי' האדון סובר שהעבד אוהבו בכל לב
אע"פ שהוא שונא והאדון יעשה לו טובה בחזקת
שהוא אוהבו. וכל זה לא יתכן בבורא ית' כי
הוא יודע יצר הלב והמחשבה שבה והוא יודע
עליונו ותחתונו אמונתו וכפירתו. לכן אין
לילך לפניו ברמאות. הששית שיקח
אל לבו לקיים מה שציווהו ולהמנע מכל מה
שהזהירו שלא לעשות כאשר הוא חפץ שהבורא

יתעלה יעשה לו כרצו' שהוא בוטח בו כדברי
רבותינו עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך
כרצונו. בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל
רצון אחרים מפני רצונך. אבל מי שבוטח
בשם ית' ואינו מקיים מה שציוהו כמה שהוא
שוטה וכסיל. ועל זה נאמר מה תקות חנף
כי יבצע כי ישל אלוה נפשו הצעקתו ישמע אל.
ואומר הגנוב ורצוח וגומר. ובאותו עומדת
לפני הבית הזה אשר נקרא שמי עליו.
ואומר המערת פרצים הבית הזה וגומר. א
השביעית שידע כי הבורא
ברוך הוא ברא את האדם למלאכות רבות וברא
לו מזונו על ידי טורח גדול ועבודה. ואם היו
כל העניינים והמזונות והבגדים מוכנים של
לאדם בלא טורח או לא היה זכות מצות כגון
הצדקה הגזלה הגניבה והחמרה ורבות מצות
כאלה. גם לא היה אדם בוטח באלהים.
ועל זה גנז חזקיה מלך יהודא ספר
הרפואות כדי שיבטח החולה באלהים יתעלה
ולא ברפואות. גם אם היה האדם בטל מן
ממלאכה ולא היה טורד אחר מזונותיו היה
בועט ורודף אחר העבירות כדכתיב וישמן
ישורון ויבעט. ואמרו רבותינו ז"ל יפה
תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם מ
משכחת עון. אך עתה מסר השם
יתעלה שתי עבודות ביד האדם האחד עבודתו
והשנית עבודת התורה. וצריך
האדם להיות ממוצע בין שתי העבודות וליחד
שעות מיוחדות לעבודת התורה ולעבודת ע
עולם זה. וצריך שתחזק שתעשה
עבודת שניהם לעולם לטוב לך לאחריתך.
ולא יהיה אחד מכביד לחבירו כמו שנאמ' הלא
אביך אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לך
ואומ' טוב שתאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך.
וצריך

וצריך שיבטח בשם ית' שיצליחו בעסקיו ולא
יבטח על מלאכתו ועסקיו אך יחשוב אשר מ
מלאכתו ועסקיו הם דרך לפרנסתו מאת השם
ית' כמו אדם הבוקע עצים בגרזן אף על פי
שהגרזן חותך העץ אין הכח בא מן הברזל אלא
מן האיש הבוקע אך הברזל לחתוך בו העץ ·
ואדם שיש לו מלאכה או איזה עסק שיהיה
שמפרנס בו בני ביתו לא יחשוב לולי המלאכה
ההיא היה הולך לאבדון אך ילבטח בבורא ית'
ויחשוב אם לא היה ענין זה העסק שעוסק בו
הבורא ית' ממציא לו פרנסתו בענין אחר כי כל
מעשה ידיו נערכים ביד האל הוא והכנה שלוחים
למקום כמו שאמ' הכתו' אין מעצר ליי' להושיע
ברב או במעט · ואומר כי הוא הנותן לך
כח לעשות חיל · ואומר לא בחיל ולא בכח כי
אם ברוחי אמר יי' צבאות · וכן האדם אשר
כל חייתו וצרכיו תלוין באדם אחד לא ישים מ
בטחונו בלבו על האדם ההוא אך ישים שורש
בטחונו מעומק הלב בבורא ית' ואין די מה ש
שאמר כן בלבו אלא יתן שבח והודייה להבור' ית'
על זה אשר לא עזב חסדו מאתו וקח בידך
משל כאה על ענין זה והוא כמו מאה עורים
ההולכים זה אחר זה וכל אחד שם ידו על כתף
חבירו ובראש כולם יש איש הרואה והוא מנהיג
כולם אחריו הנה כל אחד יודע אע"פי ששם ידו
על חבירו והוא מנהיגו שאין זאת ההנהגה באה
מכחו אך כולם נמשכים אחר איש הרואה ש
הראשון ואם יהיה נשמט מהם יכשלו כולם ויפלו
· זה ישים האדם בלבו ויחשוב שהקב"ה הוא
המנהיג וכולנו כעורים וכל אחד ממנו מסייע
ונעזר בעזר חבירו · אך אין כח בחבירו לולי
שמנהיג העליון הנותן כל דרכיו ישרים ואין
להרהר אחריו וכמו שאין המתפרנס לא יחשוב
אלא בהקב"ה כך המפרנ' לא יתגאה שהו' מפרנ'
אך הוא כעיור המנהיג עיור חבירו בעזרת
המנהיג הראשון שהוא הרואה ועל זה נאמר
והולכתי עורים בדרך לא ידעו וגו' · ואומר
והעורים הביטו לראות ואומר מי עיור כי אם
עבדי וגו' · והנה כל הדברים שבוטחים בו
בהקב"ה הם שמונה חלקים · האחד ענין
הגוף האדם לבדו · השני ענין פרנסתו ·
השלישי ענין אשתו · הרביעי' חובה הלבבות
והאיברים שהוא מתייחד בתועלתם ובזקם ·
החמישי חובת האיברים אשר תועלתם ובזקם
לאחרים · הששי גמול עולם הזה · השביעי
בגמול עולם הבא הנכון לצדיקים · השמיני
גמול ימות המשיח · הבטחון הראשון ענין
גוף האדם הוא שישליך נפשו וימסור עצמו על
רחמיו הגדולים וידע שאין לו עצה והנהגה
אלא ברשותו ובגזירתו ואע"פ שכל בריאת איבריו
ומדת ימיו קשורים בגזירת הבורא ית' מ"מ יש
לאדם להתגלגל להרויח כל צרכיו ולהציל נפשו
ולתקן לו הרפואות ויבטח באלהים שירפאהו מ
והרופא והרפואה באים לו מאת השם יתברך
לרפאהו ולא יכיח ענין זה אלא על האלהים
לבדו ויתן לו היכולת והכח ואל יאמ' אדם הואיל
ואני קשור בגזירת הבורא ית' אלך בדרכי הסכנ'
ואשתה סם המות הלא מניני בממזל באומרו
איך אלך ושמע שאול והרגני ואע"פ שאמר כך
לא נחשב כאי שממעט בבטחונו והקב"ה השיב
עגלת בקר תקח בידך · ועל המכנים עצמו
בסכנה נאמר אנו בטוחים בשם ית' עליה' נאמ'
וכסיל מתעבר ובוטח · והתורה הזהירנו על
זה כמו שכתו' לא תנסון את יי' אלהיכ' והמכנים
עצמו לידי סכנה וממית עצמו עונשו גדול ממי
שממית אחרים · הבטחון השני מענין
הפרנסה תהיה בטחון שלו על השם ב"ה שזימן
לו צרכיו ומזונו כדי סיפוקו ולא יפסוק השפע
לרדוף

לרדוף אחר כמה ענינים המטרדים אותו מ
שהתעסק בתורה כאשר יבטח באלהים ימצא
מנוחת לבו ושלות נפשו ולא ירדוף יותר מדאי
אך יהיה די לו במה שיכול למצא בשעה מיוחדת
והשעות הנשארות יטרח בהם לקנות חיי עולם
הבא. וכן אמר הרבה בישיבה ותמעט בעסק
עשה דברי תורה עיקר ועסקך תפל ועניין זה
הוא הגדול שבנסיון האדם שלא יטריד אותו רוב
טרדות של עולם זה וישכח אחריתו. לכן יבטח
בא-ל שיספיקהו צרכיו וסיפוקו ויהיו לו שעות
פנויות לפנות לבו לאלהים. הבטחון
השלישי בעניין אשתו ובניו וקרוביו ואוהביו אם
הבוטח הזה נכרי וגר בלא אשה וקרובים וחברי'
יקח האלהים לקרוב ולחבר דכתיב זה דודי וזה
רעי. ויחשוב כל מי שיש לו קרובים לאחר זמן
מועט ישוב לחבר נכרי ובדד ישב ולא יועיל
אותו לא קרוב ולא בן ולא חבר ולא יתחבר עמו
אחד מהן ויחשוב אחר כך טרדת מקרובים ת
המוטלים עליו ויחשוב זה לטובה שאם היה לו
עסק בענייני העולם הזה יהיה טורחו מרובה
ולא יהיה לו מנוחה. ואם הוא עוסק בענייני
אחריתו ובענייני המצות ויחוד לבו לאלהים
יהיה לבו יותר פנוי ומיוחד בעת שהוא לבדו
בלא קרובו אין ספק. ועל כן היה הפרושים
המייחדי' האל בלבבם בורחי' מבתיהם ומקרוביה'
אל ההרים כדי שיפנו לבבם אל האלהים. ואם
היה הבוטח בעל אשה ובנים וקרובים ואוהבים
יבטח באלהים שיתן לו כח לשלם להם מה שחייב
להם ולעשות חפציהן ויבטח שיהא לבו שלם ע
עמהם ויורה אותם דרכים בענייני התורה
ולעבודת הבורא ולא בשביל שהוא מצפה שיבא
לו ריוח מחמת זה מהם ולא שיכבדוהו עבור ש
שהוא מראה להן דרך הישר ולא להשתרר עליהן
אלא יעשה כדי לקיים מצות הבורא ב"ה לבד

ויחשוב שהוא שלוחו של מקום ללמוד לקרובי'
ולאוהביו ולא יחזיק טובה לעצמו ולא יגבה לבו
עליהן. ואם יצטרך מקרוביו וימלאו חסרונו
יחשוב שהן שלוחו של מקום ב"ה למלאות חסרונו
ולא יבטח בהן כלל. ואם יבקש מהן דבר וישיבו
פניו ריקם אל ישים עליהם חעלת. אך יחשוב
כי הרבה שלוחים למקום למלאות חסרונו.
הבטחון הרביעי בעניין מעש הלב שהאדם מיוחד
לבו בתענית ובתפלה ובשאר המצות כלם הם
והמנע מן העבירות וצריך שילך בכל כחו לקיים
המצות ויתפלל בלב נאמן ובמחשב' נקייה ובכוונ'
לשמו הגדול ובזה אנו חייבים לבטוח עליו גם
ולהתחנן אליו לעזור אותנו ולהורות בדרכים
הישרים כמו שאמר דוד ע"ה הדריכני באמיתך
ולמדני ואומר הדריכני בנתיב מצותיך ואומר
דרך אמונה בחרתי. וכל זה ראייה שהיה בוחר
במעשה העבודה. ויתפלל על שני דברים
האחד לחזק לבו ביחודו באלהים ושירחיק מלבו
טרדת העולם הזה. והשני לחזק בגופו
ואבריו שיוכל להתחזק במעשים הטובים. וזה
מה שאמר שיצליחוהו בגופו וביחוד לבו לאלהים
. הבטחון החמישי הוא חובות האיברים
אשר הוא עוסק להטיב לאחרים כגון הצדקה
וללמוד החכמה לתלמידים ולצוות על הטוב מ
ולהרחיק מן הרע ולהשיב רשעים אל האלהים
ולסבול חרפתם בעת שהוא מזהירם על העבוד'
ומקיימם בגמול ועונש ויטרח בכל כחו לדברי'
האלה לעשות ויבטח באלהים שיעזרהו וישלים
חפצו להתקרב בזה אל האלהים בלבד. ולא
לקנות שם עליהם וכבוד ביניהם ולא לצפות
הגמול מהן ולא להשתרר עליהם ויזהר כפי
יכלתו להסתיר ואם לא יכול להסתיר יזכור כל
התועלת והבוז לא יהא מן הברואי' כ"א ברצות
הבורא ית' ובכל זה ישים בטחונו בשם ית'.

וכאשר

שער השמחה

ובאשר יתגלגל השם יתב' מנוה על ידו יחשוב בלבו כי הוא טובה מאת הבורא יתעל' שהטיב אליו ולא ישמח במשבחים אותו כ"א ·

הבטחון השישי בעולם הזה שיבטח באלהי' שלא יאכילהו בעולם הזה חלק הראוי לו בעול' הבא· ויבטח בו שישמרהו מפגע העולם ומתחלואים ומדבר ומחרב ומרעב ומשאר הרעו' המתרגשו' לבא בעולם וכשיבטח לא יבטח בשביל מעשיו הטובים אך יעשה כל מעשיו בשביל הא"ל יתעל' אשר גדלו ונשאו בעולם הזה והטיב לו אין רגע כל ימי חייו שאין טובות הבור' עליו ויחשוב שאם היו מעשיו כפלי כפלים לא היה אחד מריבוא ממה שיש עליו לעשות מחמת טובות הא"ל יתב' שהם עליו בכל רגע· ואחר שיחשוב כל זה יבטח על חסדי השם ב"ה שהוא הגומל חסד הוא המרחם יותר ממעשיו של אדם כי ברחמיו נותן לחם לשרנים ולבהמות ולחיות ולעופות והוא זן מקרני ראמים ועד ביצי כינים וכאשר מרחם על אלו לא בשביל מעשיהם הטובים כך ירחם עלי·

הבטחון השביעי שיבטח על המלך המושל על כל ב"ה שיביא בימיו תשועה לישראל ויבנה ירושלים ויבנה בית המקדש בימיו· ולא תהיה כוונת בטחונו כדי להיות בשלוה גדולה כאשר תהיה בימים ההם ולאכול פירו' הטובות ולשתות יין עסיס אך תהיה כוונת בטחונו ש שיהיה בימים ההם כדי לעבוד הבורא ית' כי בימים ההם יפיל יצר הרע מלב עמו וכלם קטנים וגדולים ידעו את השם ולא יהיה להם מונע לא דבר ולא רעב ולא מלחמה ולא טירדה אך כולם יהיו פנויים וכלם ישיגו השגה גדולה בידיעת הבורא ית' ובימים ההם תרבה הדעת כדכתיב כי מלאה הארץ לדעת את יי' כמים לים מכסים·

הבטחון השמיני על ענין עולם הבא אשר בו נעימות לאין קץ ואין חקר ואין יכול לספר יופי העולם ההוא ואין העין יכול לראות זיו הדרת הצדיקים· ואין שם לא אכילה ושתייה אם כן מה תענוג יש שם. לכך צריך שתבין ותדע כי כאשר לא ידע העוף תענוג הדג השט במים כי התולדה שלהם הם היפוך זו מזו כי העוף ימות במים והדג ימות ביבשה· כך מי שהוא בעולם הזה הנשמה מעורבת בגוף לא תוכל לדעת תענוג הנשמות כי אין לנו אלא תענוג הגוף אבל תענוג מתענוגים העליונים לא נוכל להשיגם ולא נוכל להכיר אותם אלא אחרי רוב המחשבה· וזהו מחמת שאנו בעולם הגופים ועל כן לא נכיר כי אם תענוגי האיברי' והפיסקי' אבל תענוגים הנשמה הם תמיד בלי הפסק ואין בין א' מן התענוגים ובין אלו הם התענוגים חיבור ושיתוף ולא קורבה בשום ענין ומי שיזכה כל מעלה ההיא אחרי מותו לא יאהב אלו התענוגים כאשר לא יאהב המלך לחלוץ מעליו יקר תפארתו ולשחק בחוצות עם הנערי' ולפעמים יהיה שהמלך קטן בשנים ויגביר עליו שטות הקטנים וישחק עם הנערים ויניח יקר המלכות וזהו מחמת שאין לו דעת לבחון בין שני הדרכים כאשר אנחנו מגבירים תענוג ע עולם זה על תענוג עולם הבא מחמת חסרון דעתינו ומיעוט הכרתינו עולם הנשמות מ מתענגי' ובעולם הזה תוכל להכיר קצת עולם הנשמו' מתענוגי הנשמו' בלא אכיל' ושתיי' כגון ב"א המתנקמים בביכאיהם וכגון הכבוד נפת שמכבדין ב"א וכשאדם רואה דברים יפים או כשרואה אדם בני הבנים שלא ראה תוך זמן מ מרובה או כששומע בשורות טובות ובכל אלה יש תענוג גדול בלא אכילה ושתייה· ואם זה בעולם גופים שאנחנו רואים שהנשמות נהנות מזה תבין תענוג הנשמות כשתעלה לשמים ש [illegible] ותהנה מזיו העולם העליון ומזיו השכינה

שער השמחה

השכינה ואין לתענוג ההוא שיעור ולא תואר ולא נוכל לדמותו לשום תענוג בעול׳ הזה אלא כמו שאמר הכב״א שהיה תמיה ונפלא על יקר עולם הבא מה רב טובך אשר צפנת ליראיך ׃ ועל עולם הבא אשר הוא סוף כל אדם ישים בו בטחונו על שיגיעהו לעול׳ העליון ואל ישליכהו מלפניו ואין לו בטחון בלא מעשים טובים אך אחר שיעסוק בכל יכולתו יעלה אל מדרגות החסידות הראויות לענין זה והוא שיוציא א אהבת עולם הזה מלבו ויכניס במקום ההוא אהבת הבורא ב״ה וימסור עצמו על קדושת השם ית׳ ואם יעשה כך ויבטח בבורא ית׳ שיחסד עמו כמו שהתחסד עם כל הצדיקי׳ והחסידים ׃ הבוטח בשם ית׳ מדה טובה גדולה היא מאד ׃ וצרי׳ האד׳ תיקון גדול טרם יבא בעומק הבטחון הבוט׳ באלהי׳ מזומן לקב׳ חסד כדכתי׳ הבוט׳ ביי׳ חסד יסובבנהו ולא אמר יסובבנהו אלא בשביל אשר הבוטח צריך לפרוש כמה פרישות שאינם טובים לו בעולם הזה צריך להוכיח את הרבים ואף על פי שצריך לירא מהם פן יזיקוהו בגופו ובממונו וגם צריך להתייאש מקרוביו ומאוהביו שלא ישתתף עמהם כשאינם הולכים בדרך ט טובה ושלא יחניף להם ׃ גם צריך לעזוב הרבה עסקים בעולם הזה ולפנות לבו מהבלי העולם ולעסוק בתורה וזה צריך בטחון גדול ׃ ועבור כן אמר הכתוב חסד יסובבנהו ׃ והבטחון אי אפשר בלא אמונה דכתיב ויבטחו בך יודעי שמך פי׳ היודעים שמו הגדול ומכירי׳ גדולתו וגבורתו והמאמינים בכל לב אותם יכולים לבטוח בו כי הבטחון והאמונה שותפין אם אין אמונה אין בטחון והאמונה הוא ראש התורה דכתיב אנכי יי׳ אלהיך לא יהיה לך א אלהים אחרים ואם לא מאמין מה יועיל תורתו ובזמן שאדם מאמין מעומק הלב שהבורא יקיים כל מה שכתוב בתורה לעשות פורענות לחוטא ומשלם שכר טוב למקיימים אותה או שומר התורה כי אין שום גנב וגזלן אם יודעים בודאי שהיו נהרגים על גניבתם וגזילתם ולא היו ש יכולים להמלט היו מוכנעין ׃ וכל הגנבים ה והגזלנים הם בוטחים להנצל לעולם ועל כן עושים ׃ גם כן החוטא אם היה האמין בודאי גדול עונשו לא היה חוטא ׃ לכן כל התורה כולה כלולה באמונה כדכתיב צדיק באמונתו יחיה ועל אברהם נאמר והאמין ביי׳ ויחשביה לו צדקה ועל כל הטובות לא נכתב כן ועל משה נכתב כי בכל ביתי נאמן הוא ׃

ואמרינן במדרש גדולה האמונה לפני הקב״ה שבזכות האמונה שהאמינו אבותינו ש שרתה עליהם רוח הקודש ואמרו שירה שנאמר ויאמינו ביי׳ ובמשה עבדו אז ישיר משה ובני ישראל ונגאלו בזכות האמונה שהאמינו דכתי׳ ויאמן העם ׃ ואמר שם כל המקבל מצוה אחת באמונה כדי הוא שתשרה עליה רוח הקודש והגליות מתכנסו׳ בזכות האמונה שנא׳ תשורי מראש אמנה ואומר וארשתיך לי באמונה ׃ ועתה נחזו׳ לענין השמח׳ ׃ כי המאמין בלב שלם והבוטח בעזר הבור הוא שמח לעול׳ וזהו סובל כל דבר כמו החולי שאוכל סמי׳ המרי׳ בשביל הרפוא׳ והסובל הוא חפשי מדאג העול׳ גם הסוב׳ מסתפ׳ במעט שיש לו כי יאמ׳ די לי במה שגוזר לי הבור׳ ועת׳ הבט ורא׳ כי השמח׳ כוללת הכל כי כל אדם המודאג על העול׳ הזה אין לו מנוחה ותמיד הוא מחשב להרויח ממון ולא יסתפק במה שחלק לו הא׳ לכן השמח בחלקו הוא עשיר אף אם הוא עני כי ישמח ביי׳ שהוא חלקו ונחלתו ׃ וכן כתי׳ חלקי יי׳ אמרתי ׃ וכן הוא אומ׳ ישמח לב מבקשי יי׳ ׃ ומדה הזאת בנפשות הצדיקי׳ שהם בכועס שלם בעבדי׳ עבודת׳ ובשמח׳ גדול׳ בפרישות כמו שנאמ׳

שמחו בה' וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב ·
וכן הוא אומר אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה
· לכן ישים כל אדם שמחתו על התורה ובעת
שעשה המצות ישמח בלבו על שזכה להיות עבד
למלך עליון אשר בכו מעלה ישתחוו לו ·
וכן אמר דוד שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב :
וכל העושה המצות בשמחה יש לו שכר אלף
ידות יותר ממי שהמצות עליו למשא · אברהם
ודוד כל היום כולו היו עוסקי' בתורה ומפארים
ומשבחים בשירות ותשבחות להקב"ה ובהרים
קול בשמחה ואז מצליח בכל דרכיו ושוב עמעיו
ושולח רוח הקודש בקרבו ולבו שמח ומתמלא א
אהבת הקב"ה ונפשו קשורה בגיל · ומגלה להם
רזים וחידוש של מעלה לפי שהוא ירא את השם
ב"ה וישר ונכבם הטעם בקרבו זהו שאמ' שלמה
נפשי יצאה בדברו ותעלוזנה כליותי כדבר שם
שפתיו מישרים · וכן אמר דוד ברכי נפשי לפי
שהנפש המעלה העולה למעל' וכשהיא יודעת
ענין סודה היא תאהב את בורא' ותסגל מצותיו
וכאשר תגיע הנפש אל המחיצה והמעלה אשר
היא דומה לו אז תיחדיהו בתנפוניה ותשעשע
בחדריה ובכל עת ובכל רגע חושקת אהבתו
וזוכרת אותה בלילה על יצועו · אז השם ב"ה
שולח בה חשק השמחה והלב יבעד וידליק מרוב
חשק האהבה כענין שנאמר שוש אשיש בה'
ותגל נפשי באלהי · ואשרי הנפש הזוכה לאות'
שמחה · אין השכינ' שורה אלא מתוך שמחה
וכל הנביאים לא היו מתנבאים בכל עת שירצו
אלא מכוונן דעתן ויושבין שמחים וטובי לב מ
ומתבודדין שאין הנבואה שורה מתוך עצלות
ולא מתוך עצבות אלא מתוך שמחה · לפיכך
בני הנביאים מביאים לפניהם נבל ותוף וכינור
ומבקשים הנבואה כדכתיב והיה כנגן המנגן
ותהי עליו רוח אלהים · תפארת הנשמה
שתתפאר בתפאר' השמחה אשר תשמח באלהים
ותבהיק זיו יראתה להבהיק יקר הודה ותתערב
אור חמדתה ליוצרה באהבה תשוקת חשק תאות
עליו להתעטר עטרת יופי המחשבות הזכות
הטהורות ותהיה כוהמת מגודל גיל עליצת
לידידיה ידיד עליון ותתקשר בקישורי אהבה ותהי'
דורשת וחוקרת אחר המעלות לאור באור החיי'
· ובעת אשר היא מתרוממו' ומגדלת ומגלגלת
לדעת קדושת יוצרה ומתדבקת באמונת' לבורא
ית' אז היא מתפשטת בזרוע גיל ומרחבת ב
בשמחתה באותה שעה מתקדשת קדושת קודש
הקדשים ואז מתאוה ונושאת חן לפני מלך מלכי
המלכים ובעת ההיא מתיקר' ומתיפה ומתהדר'
בהדרת גאון עוז תוקף הדרתה ואז העליון
יסגלנה להנהיר זיוה להכניסה בחדרי זוהר
ולצוררה בצרור החיים · והרחמן ישימהו מאנשי
עבודתו השמחים · עוד יש
תועלת בשמחה כמו שני אנשים שאמרו עליהם
שהיו מבני עולם הבא בשביל שהיו אנשי' שמחי'·
וכשהיו רואים איש עצב היו משמחים אותו כן
וכשהיו רואים שנים מתקוטטים זה עם זה היו
אומרי' להם מילי דבדיחו עד שהיו עושים שלום
ביניהם · וכן לענין ההלכה מתחילין מילי
דבדיחות לפתוח הלב ללמוד בשמחה אך לא
שמח' בלב ושמחת הבלים אלא דברי המצות
המשמח את הלב כדכתי' פקודי יי' ישרי' משמחי'
לב · וכל זה בשמחת מצוה · וכן כשיש לאדם
שום יסורים ישמח · וכן אמרו חכמים
חביבין יסורים ישמח · ועוד אמרו חכמים
השמח ביסורים מביא ישועה בעולם ורגיל פיו
לומר גם זו לטובה או בכל מה דעבד רחמנא
עבד לטב כי יש כמה רעות אשר סופם טובות
· וכן דרשו רבותינו על מקרא זה אודך כי
אנפת ישוב אפך ותנחמני · משל לשני בני
אדם

אדם ההולכים לעבור בספינה האחד ישב קוץ ברגליו עד שלא היה יכול לילך בספינה וחבירו נכנס בספינה לעבור התחיל זה לקלל יומו. לימים שמע שנטבע הספינה ומתו האנשי׳ אשר בה אז התחיל זה לשבח לבורא יתברך כי ראה שהיה כדי לחותו לכן ישמח האד׳ ביסרוי׳ ובשא׳ נזקן שיהיו לו כי אינו יודע מה טובה עתידה להיות לו מהם. וכן ר׳ מנחס איש גם זו. עוד טובה לשמוח חתן וכלה שנאמר קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה. ומאד יזהר שלא לשמחם בנבול פה כי זאת השמחה היא אף וחימה וקנף ולא שמחת אנשים ונשים יחדיו כי זאת השמחה היא קלות ראש. ואפילו בשעת ההספד והאבל אמרים אנשים לבד ונשים לבד כל שכן בשעת השמחה. ודרשינן והצנע לכת זו הוצאת המת והכנסת כלה לחופה. גם נריך לשמוח בשבתות וי״ט ופורים כי כלם לזכר יציאת מצרים ולזכר הנסים שהפליא עם בחיריו לכן ישמח בלבו בזוכרו חסדי המקום וגודל טובותיו עם עושי רצונו. ועבור כן מ מתקנים מטעמים ומלבושים יקרים ושותה יין כדי לשמח הלב ויזהר שלא ישמח השמחה ההיא על ההבלים אלא יפיס השמחה על אהבת השם ית׳ ויתענג בשעשוע אהבת הבור וישמח מ ויגל בשמח׳ האדון כל אשר נזה להתענג ביום ההוא ולשמוח. גם יזכור בימים ההם נועם עולם הבא אשר הוא תכלית הנעימות ובאה לאדם בעת ההיא שמתענג בתענוגים שיזכור התענוגים הגדולים ויתאוה להם כדכתיב אז תתענג על יי׳. גם ישמח בשראה שמחת הרשעים ותענוג הפושעים ויחשוב אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה. ועל זה אמר דוד נתת שמחה בלבי מעת דגנס ותירושם רבו. משל וזה דומה למלך שזימן אורחי׳ וכשהגיעו לחצר המלך ראו הכלבי׳ אוכלי׳ אווזים ותרנגולים אז ישמחו האורחים ויאמרו אם כלבים כך אנו המזומנים לסעוד עם המלך מה יהיה לנו. אין לשמוח בטובתו ולא ישמח בשום ענין אלא בענין המביאו לעבודת המקו׳ ב״ה. צריך אדם שלא לשמוח על דבר שהוא טוב לו ויש בו תקלה לאחרים כגון אדם שיש לו תבואה לא ישמח אם יהיה יוקר ורעב כי בשביל טובתו לא ישמח בתקלות העולם גם לא ישמח במותת האדם אע״פ שיהיה לו ירושה ממנו או שאר טובות. סוף דבר לא ישמח בתקלת שום אדם בשביל הנאתו. ועל זה נאמר ואהבת לריעך כמוך. וירגיל את לבו להיות שומח כשיש לאחרים טובות וביותר ישמח בראותו ב״א המחזרים על המצות לעשות רצון הבורא ית׳. ולא ישמח ולא ימלא פיו שחוק כי עכשיו ערבה כל שמחה ביום שהיה שחוק ביה רבינו הקודש היה בא פורענות לעולם. וכן עד כאן הביא ר׳ ירמיה לר׳ זירא לידי גיחוך ולא גחיך. ומתי יש לשמוח ולשחוק בעת אשר תחזור השכינ׳ לציון שהיא שמחה גדולה כדכתיב אז ימלא שחוק פינו ולשונינו רנה כי הגדיל יי׳ לעשות עם כל אלה. סליק

י שער הדאגה

הדאגה זאת המדה היא רעה ברוב ענינה והיא ניכרת על כל הפנים. כדכתיב וירא אותם והנם זועפים. וכתי׳ פניך רעים והנה אינך חולה. ואמ׳ אחד מן החכמים אינו מוניא כלל לאנשי נפשות. שם העליונות סימן דאגה. הדואג על עולם זה להשיג מאומה הוא מגונ׳ מאד והיא לא נמנאת כלל באנשים הבוטחים בשם ומאמינים בו :

שער הדאגה

הדאגה והיגון הם מכלים הלב והם חולי הגוף
והדאגה הרעה שבכל הדאגות הוא שירדוף אחר
המותרות ובעת שלא ימצא כל חפץ לבו ואז הוא
דואג ומצטער . הדואג על עולם זה הוא
רחוק מאד מן התורה והמצוה והתפלה לכן
יחיש לתקן המדה הזאת להסיר אותה ממנו .
ואין צורך להאריך ברעתה כי כל הטובות הבאים
מן השמחה הם הפוך בדאגה . ועתה
תתבונן גם יש בדאגה דרכים טובים כמו שאמ'
הנביא מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו .
החוטא צריך להגדיל יגון בלבבו ולהתאנח גם
במרירות הלב על שמרד כנגד יוצר הכל . אם
הפסיד דינר קשה בעיני האדם . ואם אבד
עושרו ויצא נקי מנכסיו הלא נפשו עליו תאבל .
וכן על הצרות כאבו נצח ויגון בלבבו ויותר ראוי
שיצטער ויאנח על שהמרה נגד השם ית' ולא
זכר חסדיו וטובותיו עליו . דע כי מדרגות
התשובה הכל לפי ענין היגון כי היגון בא מאת
טהור הנפש הנשמה העליונה ועל כן מקובל
היגון והדאגה לפני השם ית' . והמשל בזה
המלך אשר הכעיסוהו ילידי ביתו הקרובי' אליו
והם מאצילי הארץ הנכבדים יתן להם יותר את
חנינה וחמלה מחמלתו על הרחוקים והפחותי'
לכן יחמול השם ב"ה על הנשמה שהיא מצטער'
ודואגת על חטאתיה . וכן אמר דוד יי' נגדך
כל תאותי ואנחתי ממך לא נסתרה . הדמעות
באו מן היגון והדאגה . והנה שערי דמעות
לא ננעלו . וכתיב פלגי מים ירדו עיני על
לא שמרו תורתך . וכתיב כי עוני אגיד ואדאג
מחטאתי . ולעולם יקח יגון בלבבו על מה
שעבר וידאג על העתיד ויירא תמיד שמא לא
ישלים חוק התשובה . וכתיב אשרי אדם
מפחד תמיד אפילו אם היה עכשיו זכאי וצדיק
גמור ירא לעולם שמא יבא חטא לידו :

וכן מצינו ביעקב אף על פי שאמר לו הקב"ה
ושמרתיך בכל אשר תלך היה ירא שמא יגרום ה
החטא . וכן אמר דוד אע"פ שהיה יודע
שהיה חסיד גמור שמא יגרום החטא שלא יבא
לנועם הצדיקים . ולעולם ידאג שמא אין
עבודתו מקובלת לפני המקום ב"ה ושמא הוא
מאותם שנאמר עליהם מי בקש זאת מידכם
וגומ' . על כן יוסיף אומץ . מ"של
ומעשה בחכם אחד שראה אדם אחד דואג אמר
לו אם דאגתך על עולם זה ימעט השם יתעלה
דאגתך . ואם דאגתך על עול' הבא יוסיף הש'
ב"ה דאגה על דאגתך . והדאגה מועלת
לענין התורה שיחזור תמיד אולי ישכח .
גם הדאגה מועלת למבין שלא יריב עם אדם
בחנם כי ירא פן ישיגהו היזק מן המחלוקת .
אך בלילה כשאדם קם ללמוד לא ירא משדים מ
ממקום מטתו ויחשוב כמה הולכים יחיד בלילה
ולא יהיה להן היזק ויבטח בשם ב"ה ויקום ולא
יפחד . רב חסיד רחוק מעירו לא ימנע
מלילך שם ללמוד משום פחד הדרכים כדרך
שאמר העצל ארי בתוך רחובות ובחוץ ארצח .
אלא יחשוב שרוב העולם הולכים ואינם ניזוקין
גם הוא כך לא ימנע מחמת הפחד כי שלוחי
מצוה אינם ניזוקין . סוף דבר בכל דאגותיו ויגוניו
יכוין לשם שמים . מת לו מת יתאבל ויבכה
ויצטער כי אולי מת בעבור שחטא כענין אבות
בנים מתים והנה הוא כאילו הורגו ויעשה ת
תשובה ונדרים ויתחנן לבורא ית' . אם מת
אדם כשר יצטער ויבכה עליו ואותם הדמעות
הקב"ה סופר אותם וגונזם בבית גנזיו כמו שנ'
שימה בנאדך . ואם יש צרה כגון רעב ודבר
או שאר פורענות וכיוצא בהן לעולם ידאג שמא
עונותיו גורמין הענין כי עכן מעל בחרם
ונפלו כמה אלפים וישוב לשם ב"ה כפי כחו .
הלא

שלא מניחו שאליהו ז"ל דיבר עם ר' יהושע בן לוי
עבור שאחד אכלו ארי אחד שלש פרסאות קרוב
לעירו כי היה לו לבקש רחמי' שלא תהיה תקלה
סביביו. לכן יבחר תמיד מאלו הענינים.
וכן מצינו כשהיה רעב ג' שנים בימי דוד חפש
באיזה עון בא הרעב ולבסוף מצא שבשבילו בא
הרעב. לכן בכל תקלה ידאג שמא מחמתו.
ואם יש לו מזל טוב ושלוה ידאג שמא יאכל בעול'
הזה עול' הבא אם הוא עני מיוסר ביסורי' ידאג
שמא העוני והייסורין הם כדי עונותיו והקרן
קיימת לו לעולם הבא ואם ביטול מדברי תורה
מחמת העוני והייסורין ידאג יותר אם הוא חכם
בתורה שמא לא יהיו מעשיו לפי חכמתו ואם
אינו חכם ידאג על זה כי אינו יכול להעמיק ב
בשורש החסידות. ואם מכבדין אותו יזהר שלא
ישמח בכבוד ההוא אך ידאג שמא באותו כבוד
יקבל שכרו. ואם הוא חכם ונבזה בעיני
העולם ישמח בזה. אך ידאג שמתוך שהוא מ
מבוזה אין העולם מקבלין תוכחותיו.
עוד טובות הדאגות והאנחות כדאית' בר' אליהו
כל חכם וחכם מישראל שיש לו דברי תור' לאמתו
ומתאנח על כבודו של הקב"ה ועל כבודו של י
ישראל שנתמעט ומחמד ומצפה על בנין ירושלי'
ועל בית המקדש ועל הישועה שתצמיח בקרוב
ועל כינוס גליות השם ב"ה משרה בקרבו רוח
הקודש. לכן ידאג ויבכה על התורה שנשתכח'
ויאנח על יראת השם ב"ה אשר נמאסו ויתמרמר
על מיעוט חסידות ועל ישראל עם השם אשר
נדרסים ברגל. ויעלה ירושלים על ראש שמחתו
ויזכה לראות בשמחתה כדכתי' שישו אות' משוש
כל המתאבלים עליה. השם ב"ה למען רחמיו
יזכה לנו להיו' מן הרואים בבנין כדכתי' עין בעין
יראו בשוב יי' ציון ונאמר ונגלה כבוד יי' וראו כל
בשר יחדיו. סליק

יא שער החרטה

החרטה היא כשעושה אדם דבר וחוזר
בו ויתנחם על המעשה הוא
דרך ישר מאד לענין התשובה כי מי שחטא ו
ומתחרט כאלו לא חטא ואי אפשר לשוב בלא
חרטה. פירש לעולם לא יתכפרו עונותיו אם
אינו מתחרט עליהם גם התפלה אינו מקובל'
זולתי החרטה. כי איך יאמר סלח לנו אבינו
וכו' כשאינו מתחרט על חטאיו. משל וזה
דומה למלך שעבדו ברח עליו ומבקש מחילה
מאת המלך אם העבד אינו מתחרט בלבו וחוזר
ועושה הסירחון בכל יום יכעוס עליו המל' יותר.
וכן מי שגוזל הבריות ובא בכל יום ומבקש
למלך שימחול לו וחוזר וגוזל אין ספק שזה הגזלן
מרבה עליו רוגז המלך בבקשת המחילה. וכן
יתחרט ויתפלל ויתודה ויחשוב שלא יעשה עוד
כזה. ואז יהיה תפלתו מקובלת. אבל העוש'
טובה ומתחרט זאת מדה רע. לכן צריך
שתזהר שלא תתחרט על הטובות שלא תאבד ש
שכרך אם נתת לעני צדקה ואחר הזמן הכעיסו
הזהר בך שלא תתחרט על הטובות שעשית לו
כי כיון שהייתה כוונתך בעת הנתינה לשם שמים
הנה שכרך שמור לך. המדה הזאת
מצויה מאד אצל העולם כשאין אדם קיים בענין
שלו כשהוא אומר היום דבר ומתחרט למחר ו
ואינו עומד בדבריו כשהוא נודר להתענות או
לתת צדקה או ללמוד תורה ומתחרט שזה רעה
ואע"פ שטוב הדבר שמתחרט על הרעה טוב
הוא לאדם להעמיד עצמו שלא יצטרך לשנות
ממנהג למנהג וממדה למדה. וזו היא
תכלית הטוב שיחשוב בנפשו ויברור המנהג ה
והמדות הטובות ולהנהיג נפשו בהן ויחשוב על
כל שיעשה אם יוכל לעמוד בו ואז יתפוש בו ואל
ידאג

זהלג יותנהג למנהג כי מאד מדה מגונה מי שהוא הפכפך והוא נבזה לפני העולם אפילו הוא הופך ממדת טובה למדה טובה כי אין ש ממשות בעניניו ואין לסמוך עליו ·

בן אדם שוב בעוד שהחרטה שלך ואל תאחר עד בואך לקבר כי או תהיה מתחרט ואין תקנה ל לחרטה ההוא אם עשית דבר כנגד חבירך הש התחרט ותלך ותרציהו ואם חבירך פשע בך ומתחרט קבליהו אפילו אם ספק לך אם מתחר' בלבו רק שהוא מכנה עצמו כנגדך קבליהו · אם הוכחת אותו בדברים קשים עד שהוא סונאיך כדרך שאמר דוד ובתקוממך אתקוטט אל ש תתחרט על אותה קטטה כי אם תתחר' ומבקש ממנו מחילה או יתחזק בטעותו ·

החרטה היא דרך לכל המעשים טובים אם הולך בטל מדברי תורה יתחרט על הביטול ויתן לבו לעסוק בתורה בכל יכלתו אם לא נתחזק ש להתפלל בכוונה גדולה יתחרט ויחשוב מה ע עשיתי בשעת שהיה לי לקנות חיי העולם הבא עסקתי בהבלים · אם הגיע לימים יתחרט מאד אשר עברו ימיו בלא עבודת הבורא ית' ·

בלל גדול תקח בידך תחשוב בלבך על כל דבר שעשית ועל כל מדה שלא נזהרת בהן תתחרט על כל אחד בפני עצמו ותחשוב תמ ותתקוטט בלבך איך לא רדפתי לעשות רצון בוראי ב"ה ואיך עזבתי דברי חכמים ומוסריהם הטובים במנא החרטה היא תיקון לכל המדות ·

שלים ·

יב. שער הכעס

הכעס היא מדה רעה וכאשר הגרב מחולי הגוף כן הכעס מחולי הנפש ואמרו רבותינו כל הכועס כל מיני גיהנ' שולטים בו · הסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך ואין רעה אלא גיהנם שנאמר כל פועל יי' למענהו · גם רשע ליום רעה ולא עוד אלא שתחתונית שולטין בו שנאמר ונתן לך רגז וכליון עינים ודאבון נפש · איזה דבר שאכלה נפש ומדאיב את הנפש הוי אומר זה תחתונית · ועוד אמרו רבותינו כל הכועס אפילו השכינה אינה חשובה כנגדו שנא' רשע כגובה אפו בל ידרוש אין אלהים כל מזימותיו · ואף משכחת תלמודו ומוסיף טפשות כי כעס בחיק כסילים ינוח וכתיב וכסיל לא יבין · וכסיל יפרוש אולת · ובידוע שעונותיו מרובין מזכיותיו שנאמר ובעל חימה רב פשע · ועונשו גדול מאד שנאמר גדול חימה נושא עונש ·

ואתה רואה ב"א כשהם כועסים ומתחזקים בכעסן אינן משימין לבם על מה עושים ועושי' הרבה ענינים בכעסן מה שלא היו עושים בלא הכעס כי הכעס מוציא שכלו של אדם ומקרבו עד שמרבה דברי הכעס ונכנ' במחלוק' וקנטורי' · לכן אי אפשר שינצל הכעסן מן החטאים הגדולים · וכן אמר אליה לרב יודא לא תרתח ולא תחטא ואמר' בג' דברי' ניכר האדם האחד מהם בכעסו כי בעת הכעס אדם ניכר אם ש יתגבר כעסו על חכמתו ועושה ענינים בעת הכעס בלא הנהגת החכמה בזה ניכר כעסו אם תתגבר חכמתו על כעסו ולא ידבר ולא יעשה מעשה מחמת הכעס מה שלא היה עושה בלא הכעס בזה ניכר חכמתו · ואמר החכם ג' הק"בה אוהבן ואחד מהן מי שאינו כועס · וא"ר לא הקפדן מלמד כי מרוב כעסו התלמידי' יראים ממנו לשאול ספיקותיה' פן יכעוס עליה' ואפילו אם שואלים לו אין לו לב לפרש לתלמידיו כל הצורך · וגם ישיב להם דרך כעס ומתוך כך לא יבינו · והתלמידים אפילו שרבן כועס עליהם

שער הכעס

עליהם ישאלו וידקדקו ולא יחישו על הכעס ו
ולא יריבו עם רבן ועליהם דרשו רבותינו ומין
אפים יוסיף ריב׳ כל הכועס עליו רבו פעם
אחת ושניים ושותק זוכה להבין בין דיני ממונות
לדיני נפשות׳ ואמר מר אין לך קשה יותר
מדיני ממונות ודיני נפשות׳ הכעסן
אין לו חן בעיני הבריות והוא שנוי בעיניהם
ומתוך כך אין מעשיו מקובלים בעיני הבריות
ואפילו אם יש בידו תורה ומעשים טובים אין ה
העולם למדין ממנו. הכעסן הוא כובד על
בני ביתו שומעין תמיד כעסו ותלונתו וקרוב
הדבר לו לבא לידי תקלה ומפני שמטיל אימה
יתירה כמו ההוא מעשה דמר עוקבא אשר
בקשו ביתו להאכילו אבר מן החי׳
הכעסן אינו מעביר על מדותיו ואינו מוחל אך
הוא נוקם ונוטר תמיד הכעס מביא אדם לידי
מחלוקת כשהוא כועס עם חביריו יריבו עמו
והוא עמהם וכשיש מחלוקת יש קנאה ושנאה׳
וכבר ידעת רעות המחלוקת כאשר יתבאר בש
בשער המחלוקת׳ הכעס מונע לב האדם
מכל טיבות כי כשאדם כועס אין לו לב לרחם
על העניים׳ והשם ית׳ באמר ברוגז רחם
תזכור וזה רחוק מאד מדרכי בשר ודם׳
הכעס מבטל כוונת לב האדם בתפלה׳ ואין
שכינה שורה מתוך הכעס׳ כל כעסן לא
יהיה חכם גדול כי הכעס מבריח מלבו חכמתו
שלא יוכל לשנות כהוגן ולא יבין כהוגן׳ וכל
דבריו לא בהשכל׳ הכעסן מונע ממנו
מוסרים ותוכחותיו כי אדם אין רשאי לגלות לו
עויותיו ודרכיו המכוערים כי כל אדם יפחד
ממנו להגיד לו עניניו כי הוא ירגיז עליהם
ואפילו יוכיח אותו שום אדם לא יקבל ממנו
מתוך הכעס׳ כללו של דבר אין הכעסן
מקבל שום מדה טובה אם לא יסור מלבו הכעס

כמו שאין הכעסן מקבל תוכחה מאחרים כך
אינו יכול להוכיח את אחרים כי התורה אמרה
הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא׳
בתחילה תוכיח אותו בנחת ובסתר ותאמר לו
בלשון רכה ותחנונים כי לטובתו אתה אומר לו
ואז לא תקבל עליו חטא׳ אבל אם תוכח את
חבירך מתחילה בקול רעש וכועס ותבייש אותו
אז תקבל עליו חטא׳ ואותו חבר לא יקבל ת
תוכחה ממך כי כן דרך בני אדם כשאדם בא
על חבירו בחזקה אז חבירו מתקשה כנגדו ולא
יכניע תחתיו ועל זה אמר החכם דברי חכמים
בנחת נשמעין׳ וכבר ידעת מהלל ושמאי
שאמר אותן השלשה גרים קפדנותו של שמאי
בקשה לטרדינו מן העולם׳ ענותנותו של הלל
קרבנו תחת כנפי השכינה׳ הלל מרוב ענוה
שהיית בו לא היה אדם יכול להכעיסו׳ כי הם
המונע עצמו מן הכעס קונה מדת הענוה
והרחמנות כי מחרון אף יהיה מידת אכזריות
דכתיב וחרה אפי והרגתי אתכם וגומ׳׳ וכן
לעולם אבל חרון אף כתוב הנקמה וחרה אף ה׳
בכם ועצר כו׳ הכעס גורם עזות לאדם
ומחמת הכעס לא יכנע וגם לא יודה על האמת׳
ואמר החכם כשתרצה לחבר עם אדם
הכעיסהו ואם יודה לך האמת בשעת כעסו
התחבר לו ואם לאו עזוב אותו׳ הכעס מביא
לידי טעות׳ מי גדול לנו ממשה רבינו ע״ה
כעס בג׳ מקומות ובא לכלל טעות כמו שנאמר
ויקצוף משה על אלעזר ועל איתמר וכתי׳ מדוע
לא אכלתם את החטאת וגומ׳׳ ובאמ׳ שמעו
נא המורים וכתיב ויך את הסלע׳ וכתי׳ ויקצף
משה על פקודי החיל׳ וכתיב ויאמר אלעזר
זאת חקת התורה מלמד שנשתכחה הלכה
ממשה׳ ועתה הבין אם כך הגיע למשה
ע״ה מה הגיע לכסילים הכועסים׳ ולכן אמר
שלמה

שלמה אל תבהל ברוחך לכעוס והזהר בך מאד שלא תעשה שום קלקול מתוך כעסך כי אמרו רבותינו המקרע בגדיו והמפזר מעותיו הם והמשבר כלים בחמתו ויהיו בעיניך כאילו עובד ע"ז שכך אומנתו של יצר הרע היום אומר לך עשה כך ולמחר אומר לו לך עבוד ע"ז והולך ועושה · ובעבור כן כתיב לא יהיה בך אל זר · איזה אל זר שהוא בקרבו של אדם הוי אומר זה יצר הרע · ראה איך יצר הרע מתגבר באד' בעת הכעס · ואמר ר' ד' מדות בדיעות נוח לכעוס ונוח לרצות יצא בהפסדו שכרו · קשה לכעוס וקשה לרצות יצא שכרו בהפסדו · נוח לכעוס וקשה לרצות רשע · קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד · ואילו ד' מידות באמרים נגד הצדיקים כשהוא כועס על העונים או ב בענייני העולם · אבל קשה לכעוס על עושי עבירות ונוח להם זה מידה רעה שמתרצה לרשעים · וכל שכן מי שנוח לכעוס על צדיקים וקשה לכעוס על הרשעים ונוח לרצות לרשעים וקשה לרצות לצדיקים זהו רשע גמור · אף על פי שהכעס מדה רעה מאד מכל מקום צריך אדם להנהיג עצמו בקצת העתי' במדת הכעס כגון לייסר הרשעים ולהטיל אימה על בני ביתו ולזרוק מורא בתלמידים · וכשכועס על הרשעים ישקול כעסו לפי שאמ' משה רבינו ע"ה על ראובן וגד תרבות אנשים חטאים לכך בן בנו נעשה כהן לפסילים ואע"פ שלשם שמים יכעוס הכל צריך מדה בכל דרכיו של אדם ויראה היאך יעשה המנות בין בכעסו בין בשחקו ·

אדם שיש בו מידת הכעס ומבריח את מידתו ומנהגו כאילו אינו מבעלי הכעס עליו נאמר טוב ארך אפים מגבור · וארך אפים הוא מי"ג מדות הנאמרים בבורא ית' · אמר החכם מי שכעסו בו במחשבה תראה עליו הישוב שם והדר · ומי שכעסו עליו שלא במחשבה תראה עליו השעות · עוד אמר החכם למי שכעסו ורוגזו אמיץ אינו רחוק מן המשוגעים ·

ומי שרגיל בכעס אין חייו חיים ואינו שמח לעול' · וכיון שאינו שמח אינו מקבל מאורעותיו מאהבה ובשמחה ואינו מצדיק עליו את הדין ואינו יכול לעבוד את השם ית' בשמחה · כשאדם שרוי בתענית או כשהוא בשום צרה אז הכעס מאד בלבו · לכן בזמנים האילו צריך ליזהר ביותר שלא יכעוס · השתיקה מבטלת הכעס וגם קול נמוך מבטל הכעס · לכן יראה האדם כשכעסו מתגבר עליו שישתוק או ידבר בנחת ולא ירים קולו בכעסו כי המגביה קולו בשעת כעסו אז יתעורר הכעס · אבל קול נמוך והשתיקה משתיקין הכעס · וגם לא יראה בפניו של אדם שכועס עליו אלא ידבר עמו בלא ראיית פניו · ואז יבריח הכעס מלבו · ודע כי גמור שכל של אדם הוא שימשול בכעס כמו שנאמ' שכלו אדם האריך אפו · הכעס נוטה מאד אל הגאוה · ואין הכועס נמלט מן הגאו' וכבר ידעת רעות הגאו' וראוי לאדם שירחי' מן הכעס ואפי' על דבר שראוי לכעוס עליו · יעבור אה הרוח ולא יכעוס · וכן צרי' בעל הכע' לעשו' מתחילה כשיעלה בדעת שלא יכעוס צריך שלא ירגיש כלל אפילו הוכה וקולל לא ירגיש ולא יחוש וזה דבר ברור מי שהוא קפדן הרבה יותר נוח לו שלא ירגיש כלל וישתוק ויעבור רוחו לגמרי ממה שיכעוס מועט כי זה אי אפשר לקפדן ש לנפשו' כי אם ימשוך בלבו מעט מן הכעס לבסו' יכעוס הרבה ומי שרוצה לעבור רוחו מן הכעס ורוצה להטיל אימה על בני ביתו ואם הוא פרנס ורוצה לכעוס על הצבור שיחזרו למוטב כיצד יעשה יראה עצמו בפניהם שהוא כועס כדי ל ליסרם ותהיה דעתו מיושב עליו בינו ובין עצמו

כאדם

כאדם שהוא מדמה שהוא כועס בשעת כעסו ואינו כועס וכשהוא מראה כעסו יזהר שלא יעשה כן כשיש לו אורחים עניים כי הם שבורים שהוא כועס עליהם · לכן יראה עצמו שמח בפניהם · ציוו חכמים להתרחק מן הכעס עד שינהג עצמו שלא ירגיש אפי' בדברים המכעיסים עד שיעקור הכעס מלבו ויהיה דרך טובה ודרך צדיקים הם נעלבים ולא עולבין ש שומעים חרפתם ואינם משיבים ושמחים ביסורין ועליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו · סליק

יג שער הרצון

הרצון זו היא מידה טובה מאד ואינה נמצא אלא בנפש נדיבה ויקרה ומי שיש בו מדת הרצון היא מסתפק בכל עניניו כפי מה שיגזור עליו הבורא יתע' ולא יהרהר אחריו · ובעל מדה הזאת אינו מצפה אל הגדולה ואל הכבוד אך רצונו ודעתו לשכל ולא יתרעם על ענייניו ולא יקנוף על השם יתע' לומר למה עשה השם ית' כך וכך ומן המדה הזאת שמח בחלקו וכבר ידעת מעלת המוד' וגדולתו · וכשאדם הצדיק רוצה בבני אדם ובני אדם רוצים בו גם המקום רוצהו גם שונאיו משלימין אתו כדכתיב ברצות יי' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו · וכמו שידעת אבימלך ואברהם ומשה שלימו אתו נאמר ב באור פני מלך חיים ורצונו כעב מלקוש · ראה מה הגיע למרדכי כשרצה בו אחשורוש · מה הגיע ליוסף כשרצה בו פרעה · ואם כך הגיע למי שרוצין בו בני אדם כ"ש מי שהקב"ה רוצה בו שיגיעו לכמה מעלות גדולות · לכן ישרה אדם עצמו לעשות המצות ואז ירצה בו הקב"ה · ואמר החכם כל מי שיש בו זאת המדה יעשיר · ומן המדו' הרצון בו המחילה והסליחה שהוא מתרצה למי שפשע בו · ומעביר על מ מדותיו ומי שהוא מעביר על מדותיו תפלתו נשמעת · מאד מאד מדה נאה הוא לאדם שהוא מלא רצון ומבטל דעתו מפני דעת חבירו ודבר זה גורם שהוא נאהב לכל כשהוא עושה כרצון איש ואיש · והאיש הזה קרוב מאד לדרכי התשובה כי כשהוא אוחז במעשה הרע ובא חבירו להוכיח הוא מתרצה מיד לעזוב הרע ש וחוזר למוטב נמצא שיש לו נחת רוח בעצמו כשהוא מודה ועוזב דרכיו הרעים וגם יש נחת רוח לחביריו המתחברים אתו · וכן אמר שלמ' שומע לעצה חכם אינו ר"ל לשמיעת האוזן לבד אלא שומע פירושו שהוא שומע לעצת חכם ומתרצה לעשות כאשר יגיד לו החכם נמצא שכל התורה כלולה במדת הרצון · וכ' כל התוכחו' וכל הברכות כיצד בשעת מתן תורה כתוב והיה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרת' את בריתי וגו' פיר' של שמוע תשמעו תקבלו עליכם ותתרצו להם השיבו נעשה ונתרצה · לענין הקללות נאמר והיה אם לא תשמעו אל מצות יי' אלהיך לשמור ולעשות את כל מצותיו וגו' וכתי' את הברכה אשר תשמעו וגומ' · והקללה אם לא תשמעו וגו' · וכל השמיעות הללו אין פירושן שמיעת האוזן בלבד אך מתרצה לומר שיתרצו לעשות · וכן מצינו ביעקב אבינו ע"ה שנתרצה אל אמו ושמע לעצתה לענין הברכות ונתרצה לשמוע אל אביו ואל אמו ולקח אשה על פיהם לכן זכה והניח ממנו שנים עשר שבטים · וכתיב ושומע לי ישכון בטח שאננו ומפחד מרעה ·

ארבע שמיעות הם יש שומע ומפסיד ויש שומע ונשכר יש שומע ומפסיד זה אדם הראשון שנאמר ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ·

ומה הפסיד שנאמר כי עפר אתה ואל עפר
תשוב ׃ שומע ונשכר זה אברהם אבינו שנאמר
לו כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה ומה
נשכר שנאמר לו כי ביצחק יקרא לך זרע ׃ לא
שמע ונשכר זה יוסף שנאמר ולא שמע אליה מ
לשכב אצלה להיות עמה ומה נשכר ויוסף הוא
השליט על הארץ ׃ לא שמע והפסיד אילו
ישראל שנאמר לא ישמעו אלי ולא היטו אזנם ׃
ומה הפסידו אשר למות למות ואשר לחרב לחר'
׃ ונא' אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ׃
בן סורר ומורה בשביל שלא שמע דכתי' ותפשו
בו אביו ואמו וגומ' והוציאו אותו אל זקני עירו
וגו' ואמרו אל זקני עירו בנינו זה סורר ומורה
איננו שומע בקולינו ׃ ורגמהו כל אנשי עירו
׃ ועל כל ישראל נא' ממרים הייתם עם יי' ׃
ועוד כתיב על שלא רצו לשמוע כי עם קשה
עורף הוא ׃ ואחרי שהכל תלוי במדת רצון
לכן יטה כל רצונו לעשות מצות הש"י ׃ וכן
אמרו רבותינו עשה רצונו כרצונך כו' ׃
כללו של דבר לא יתעקש אדם ולא יקשה ערפו
כנגד מוכיחיו וכנגד מי שמורה לו דרך ישרה אך
יתרצה להם ויקבל דבריהם ברצון נפשו כי על
העיקשים נאמ' צנים ופחים בדרך עיקש שומר
נפשו ירחק מהם ׃ ונאמר עיקש לב לא ימצא
מהם טוב ׃ ובכמה מקומות נשתבחו החפצים
לשמוע אל דברי תורה דכתי' כי אם בתורת יי'
חפצו וגו' ׃ וכתיב והיה כעץ שתול על פלגי
מים וגומ' ׃ וכתיב אשרי איש ירא יי' במצותיו
חפץ מאד איננו אומר אלא חפץ ר"ל ששים אדם
חפצו על המצות ׃ אמר ר' אבהו לעתיד
הכל עתידים להיות תמהין כנגד מי ששמע פ
לאלהים ואומרי' מי הוא זה שפלות לא קרא ולא
שנה והרי הוא יושב עם האבות ומשיח עמהם ׃
האלהים אמר להם מה אתם תמיהים לא זכו
אלו מאלו מפני ששמעו אלי שנאמ' אזן שומעת
תוכחת חיים בקרב חכמים תלין ׃ אף על פי
שהמדה הזאת טובה מאד אל ישתמש בה אצל
הרשעים ואל יתרצה להם ויסיר רצונו מכל נג
דברים רעים ומכל מה שהזהירה התורה עליו
אך יתרצה להם במה שהקב"ה רוצה בו דכתיב
רוצה יי' את יריאיו וישים רצונו על המצות אף
ע"פ שהם קשות עליו מאד ישים רצונו עליהם
עד שיהיו חביבות עליו ׃ אף ע"פ שהיה קשה
בעיני אברהם אבינו ע"ה לשחוט את בנו יחידו
ביטל רצונו מפני רצון הבורא יתעל' והשכים
ועשה בזריזות ובכבש חפיצה ובאהבה ׃ אבל
מי שישים רצונו וחפצו במעשים הרעי' ומתרצה
ברשעים ובמעשיהם ומאוס בצדיקי' אותו הרצון
מביא אותו לשאול תחתית ועליהם נאמר הוי
האומר לרע טוב ולטוב רע ׃ ונאמר מצדיק
רשע ומרשיע צדיק תועבת יי' גם שניהם ׃
כל מי שרוצה ליכנס בעומק החסידות ובעומק
הייחוד להכיר השם ית' אין זה יכול להיות אלא
אם כן הוא חכם ונבון ונפש רצון בלא כעס ׃
כתיב ועתה בני שמע לי ואשרי דרכי ישמרו
אמר הבורא ית' לישראל איני מבקש מכם אלא
שתשמעו לי אם שמעתם אלי אני אקיים מה שם
שנתנבאו אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו
׃ וכתיב אשרי אדם שומע לי ׃ לכן ישים
דעתו אל רצון הבורא ית' ולא יבעט ברבותיו
ובמי שגדול ממנו וכן נאמר בתורה ובאת אל
הכהנים ואל הלוי' ואל השופט אשר יהיה בימי'
ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט ׃
ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל ׃
והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן
העומד לשרת שם את יי' אלהיך או אל השופט
ומת האיש ההוא ובערת הרע מקרבך ׃ מכל
אלה נדע אשר מדת הרצון גדול' אשר כל התור'
כלולה

כלולה בה . אפי' אמרו לך החכמים על השמאל שהוא ימין . ועל הימין שהוא שמאל שתתרצה להם לשמוע . תתבונן שאנו מתפללין בתפלתנו ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך . הנה כל מעשינו ועבודתינו כולם תלויי' ברצון הבורא' יתעלה ודעת שאין אדם משים רצונו וחפצו על מצות השם ית' אך ממדה כנגדו ובוחר במעשי' הרעים אשר הזהיר השם' עליו שלא לעשות איך ירצה השם' ואיש ההוא . אך ירצה ויחפוץ באיש אשר איננו רוצה וחפץ בו' ולעולם לא יהא אדם סרבן כנגד הבורא ית' ורצונו כי בכך נשתבח חכם אחד מימי לא עברתי על דעת חבירי אדע אני בעצמי שאיני כהן אם אמר לי חבירי עלה לדוכן הייתי עולה . ואין צריך להאריך במדה הזאת כי היא כלולה במדת האהבה והשמחה . אין בעולם טוב כשמיעה . וכן אמרו כשל אדם מן הגג ונשתברו איבריו וצריך רטייה ש ותחבושת על כל אבר ואבר מאיבריו ונכנס מן מבנמיו והחוטא אשר יחטא בכל איבריו שנ' מכף רגל ועד ראש אין בו מתום והנה השם ית' מרפא כל איבריו ברטייה אחת והיא ש

שמיעת אוזן שנאמר והט' אז' וגו'
ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם .
סליק .

יד שער הקנאה

הקנאה היא ענף מן הכעס ואין אדם נמלט ממנה כי אנ אנחנו רואים אשר כל בני אדם נמשכים איש אחר ריעהו כי כאשר הוא רואה שחבירו קונה קניין מקנייני העולם הן ממיני מאכלים הן ממיני בגדים או בונה בית או מאסף ממון אז הוא שואף להשיג כזה כי הוא מחשב חבירי יש לו וק

גם לי יהיה כך . ודבר זה רמז שלמה המלך וראיתי את כל עמל ואת כל כשרון המעשים כי הוא קנאת איש מריעהו . מי שהמדה הזאת מתגברת עליו היא מגונה מאד כי הקנא' מביאה לידי חמוד כי כשאדם איננו נותן אל לבו מה שיש ביד אחרים אז איננו חומד והתור' אמרה לא תחמוד אשת רעך . ואדם אשר החמדה עליו קרוב לעבור על עשרת הדברות . מ"ש כי מעשה באדם אחד שהיה לו שכן והיה כותל מפסיק ביניהם והיה הרשע חומד את אשתו וקנת מחפניו יום אחד היה שומע שהיה האיש אומר לאשתו רוצה אני לעלות לסחורה כן עשה מה עשה הרשע הלך בליל שבת ושבר הכותל שביניהם הרי עבר על זכור ושמור ואנס את האשה הרי עבר על לא תחמוד ושכב עמה הרי עבר לא תנאף ואח"כ כשהתחיל לגזול הממון נעקה האשה ועמד עליה והרגה הרי עבר לא תרצח וכשגזל ובכל מה שחמד הרי עבר על לא תגזול לא תגנוב ולא תחמוד עמדו אבי' ואמו והוכיחוהו עמד על הם והכם הרי עבר על מ כבד' כבד את אביך ואחר כך הובא לפני ב"ד והעיד הוא עם חביריו בליעל שאילו המפנים משכון שלו היו שמשכן לו בעל האשה יחיד בם והאמינם לו ולא יכול להוציאם מידו עד עכשיו שסברו הליסטים את הכותל שביניהם והרגו ה האשה וכששמע האיש ככנה גם הוא ולקח עדותי עבר על לא תענה ובכל מקום שהיה לא היה נשבע שלא נשבע כלל הרי עבר על לא תשא . לסוף נגלה רעתו ונתפרסם פשיעתו ומחמת הבושת יצא לתרבות רעה וכפר באלהי' חיים הרי עבר על אנכי יי' אלהיך לסוף היה אדוק בע"ז ומשתחו ועבד לה הרי עבר על לא יהיה לך אלהים אחרים ולא תשתחוה להם ולא תעבדם וכל זה גורם לו הקומד כמנא שהחומד

קרוב לעבור על כל התורה . אך יש דרך אחרת להשכיל ולהבין איך הקנאה והחמדה ש מקולקלת מאד והוא על דרך שאמר שלמה בני אל יקנא לבך בחוטאים כי אם ביראת אלהי' כל היום . כשאדם מקנא בחוטאים ורואה עושרם והצלחתם ורואה צדיקים מתדלדלים ומתיסרין ביסורים ומתוך כך תגעל נפשם ביראת האלהי' ומשפטיו וחוקיו וימאס לומדי תורה ומקיימיה בעיניו שנאמר חזקו עלי דבריכם וגו' . אמרת שוא עבוד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו כי הלכנו קדורנית מפני יי' צבאות ועתה אנחנו מאשרים זדים גם נבנו עושה רשעה גם בחנו אלהים וימלטו . וזה הדרך מביא הוללות בדעת בני אדם וישוב לבם אחורנית בראותם רשע וטוב לו וצדיק ורע לו ומתוך כך הולכים בשרירות לבם ואומר פלוני עושה כך והם ע עשירים וכן נעשה גם אנחנו ומה שיקרה להם גם לנו וכל זה מחמת קנאה שמקנא ברש ברשעים ואומר עושרם ושלוותם ולכיכ' פורקי' מעליהם עול מצות . אבל הצדיקים אינם מקנאין ברשעים ואינן חומדים ממונם ולא שלוותם כי יחשבו שעושרם שמור להם לרעתם ושלוותם ל להאבידם מרב טוב הצפון לצדיקים ויחשבו שעוני הצדיקים ודוחקם כדי לנרכם ולצרפם ולהגדיל מעלותם לעולם הבא . ואין ספק מי שחושב כך לא יחמוד ולא יקנא אלא ישמח בראות שלוות רשעים ויאמר אם למכעיסיו כך לעושי רצונו לא כל שכן ויתן ויחזור ויתן

הקנאה היא באה מגריעות הנפש אם הוא מקנא ביופיו של אדם או בגבורו או בעושרו הרי אינו חפץ במה שגזר הבורא ית' וזה דומה לעבד שיש לו תלונות על מעשה אדונו ואינו מתרצה בעניני אדונו אין זה עבד נאמן וכל שכן שאין להתרעם על הבורא ית' אשר כל מעשיו ישרים ונכוחים שאין להרהר אחריו . מן הקנאה יבא מחלוקת כמו שתראה בקרח שמקנא בכבוד אליצפן בן עוזיאל מתוך כך נאבד הוא וסיעתו אפילו יונקי שדים . הקנאה לבני אדם כחולי הוגף והיא מביא שחפת . אמר החכם לבנו השמר לך מן הקנאה כי היא ניכרת בך שפניך משתנים מרוע ולמה תשמח שונאיך וינקום בך המקנא מאם נפשו . כי הוא מתאבל תמיד ושכלו מתחסרת מרוב קנאה הטמונה ש בקרבו אין לבו פנוי ללמוד ולהתפלל בכוונה ולעשות מעשים טובי' . כל אדם מונא טעם ערב במאכלו חוץ מן המקנ' שאינו טועם טעם טוב במאכלו עד שתסור הטינה מחבירו .

לכל שנאה יש תקוה שאם ישנא חבירו עבור שגזלו תסור השנאה כשישוב לו אותו דבר . וכן כל שנאה התלויה בדבר אחר שיתקן הדבר ההוא תבטל השנאה חוץ מן השנאה מחמת קנאה . אמר החכם לבנו אל תקנא באחיך על אשר יש לו כי הוא יכעס בחייו ואתה תשבע דאגה ונער . ואמר החכם לא נברא המקנא והחומד אלא לכעס החכמים הראשונים היו מתפללין שלא תהא קנאותינו על אחרים ולא קנאת אחרים עלינו . למה היו מתפללין על אחרים בזאת המדה יותר ממדות אחרות . אלא כך הענין כי הרבה בני אדם גורמי' שיתקנאו בהם ויחמדו אותם . לכך היו מתפללין על אחרים כי אולי הם גורמים הקנאה לאחרים ותורה אומרת לפני עיור לא תתן מכשול . לכן מדה טובה באדם שלא ילבש בגדים נאים ומשובחים יותר מדאי לא הגא ולא אשתי ולא בניו . וכן לענין המאכל ושאר ענייני' כדי שלא יקנאו בו אחרי' . אך מי שהשפיע לו הבורא ית' עושר ונכסי יהנה מהם לאחרים לעשירים ולעניים ויתנהג עמהם בנחת ויעשה עמהם חסד .

שער הקנאה

וכבר הארכנו בדבר כמה טובה בזה שיהא נאהב לבריות וכשהוא נאהב לכל אדם אז לא יקנאהו ולא יחמוד משלו אך ראוי לאדם שיעלה אל מעלות הטובות ויקנאוהו ויחמדו לעשות כמוהו. ומי שנזהר שלא יקנא אין גופו כלה ואין התולעים שולטים בו דכתיב ורקב עצמות קנאה. פי׳ מי שיש לו קנאה עצמותיו מרקבין. לכן יתרחק אדם מן הקנאה ומן החמודה ולא יחמוד שום דבר ממה שביד אחרי׳ ולא יאמר אחמוד בענייני חבירו ואתן לו מעות עבור אותו ענין אם אין דעתו למכור ענייניו אז אסור לזה להפצירו כי זה יתבייש להשיב פניו ריקם אם כן הוי כמו אונס. וכל שכן אם זה החומד איש נכבד שאם ישאל שאילה עור פניו לא יפלו שאסור לשאל מחביריו מתנה אם אינו יודע שיתן לו בנפש חפיצה. משלו משל חומד וקנאי פגע בהם מלך אחד אמר להם המלך אחד מכם ישאל דבר ממני ויתן לו ולחבירו בכפליים הקנאי לא רצה לשאל תחלה שהיה מתקנא אם יתן לחבירו כפליים והחומד היה מתאוה שניה׳ דחק החומד את הקנאי לשאל שאל לנקר לו עין אחת ולחברו שתים. כמה רעות תלויו׳ בקנאה נחש הקדמוני נתקנא באדם הראשון וגרם מיתה לעולם ועליו נגזר על גחונך תלך ולאכול עפר. וכן ראה מה אירע לקין ולקרח ולבלעם ולדואג ולאחיתפל גחזי אדוניה ולאבשלום ועזיהו שנתנו עיניהם במה שאינו שלהם לא די מה שבקשו לא ניתן להם אלא אף מה שבידם ניטל מהם. מכל אלה ילמוד אדם שיפרוש מן הקנאה ומן החימוד אם אפילו שבידו אינו שלו כי מחר בא ואינו ומה יועיל לו שאינו שלו. שכר גדול יש לאדם הנזהר מן הקנאה ומן החמודה כי ברוב העבירות אם אדם עובר עליהם ומתבייש ומונע עצמו בשביל הבושת. מונע עצמו מן הגזילה וגניבה הוא ירא שמא יתודע ויתגלה ויתפרסוהו ויתבייש ויפסיד הרבה. אבל הקנאה והחמודה הם בלב אין אדם מכיר בו אם יחמוד או יקנא הוי דבר המסור ללב ועל זה נאמר ויראת מאלהיך. אף על פי שהקנאה היא מדה רעה מאוד יש מקום שהיא טובה מאד והיא מדת עליונים שישים קנאתו על יראת שמים כענין שנאמר אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת השם כל היום. ועל דרך זה אמרו רבותינו ז״ל קנאת סופרים תרבה חכמה. כי תראה אדם שלומד יתפוס קנאה בלבו ויאמר לומד זה כל היום גם אני אעשה כן. וכן לענין כל המצות יקנא כל אחד בחבירו אתפוס מעשה חברו הטובים. אם יראה רשע ויש בו מדה אחת טובה יקנאהו על אותה מדה ויעשנה גם הוא. אבל המקנא בחבירו שהוא עוסק בתורה ובמעשים טובים ואינו מקנא בו שיחשוב זה עושה כך גם אני אעשה כן אלא יחשוב בלבו ויקנא בו מפני שיש בו מעלות טובות יותר ממנו ושמא כן הוא נכבד בעיני העולם יותר ממנו. ומחשב תחבולות כדי לבטלו ולבלבלו מתורתו וממעשיו הטובים הרי זאת הקנאה היא רעה חולה. קוטאים ומחטיאים שיתופו עם ירבעם בן נבט ולעולם יכבד אדם ירא שמים ועוסקים במצות ויתן להן יד ויסייע להם בגופו ובממונו ואז יקנאו בו אחרים ויחשב גם אנחנו עושים כך יכבדו ויעזרו גם לנו ומתוך שלא לשמה בא לשמה. אלמלא קנאה אין אדם נוטע כרם ואין אדם נושא אשה. ואין אדם בונה בית. כי כל אילו הענייני באים מחמת שאדם מקנא בחבירו הבונה בית אז אחר גם דעת לעשות כן.

וכן

וכן לענין עשה כל אחד מקנא בחבירו · וכיון
שקיום העולם תלוי בקנאה ישים כל הקנאות
לשם שמים אם יבנה בית יבנה בו חדר ללמוד
תורה ושיהא ביתו בית ועד לחכמים ולהכנים
בו אורחים ולעשות בו חסד לבני אדם · וכן
אמר ר' אילולי שקינא אברהם אבינו לא קנה ש
שמים וארץ ואימתי קנאה כשאמר למלכי צדק
כיצד יצאת מן התיבה אמר ליה בצדקה שהיינו
עושים שם אמר ליה וכי מה צדקה היה לכם
לעשות בתיבה וכי עניים היו שם והא לא היה
שם אלא נח ובניו ועם מי הייתם עושים צדקה
אמר ליה עם הבהמות חיות ועופות לא היינו
ישנים אלא היינו נותני' לפני זה ולפני זה לאכול
ולשתות · ואותו שעה אמר אברהם לא היו
יוצאים מן התיבה אלא בשביל שעשו צדקה עם
בהמות חיות ועופות אני אעשה צדקה בבני
אדם שהם בצלמו של אלהינו על אחת כמה וכמ'
אותה שעה ויטע אשל ר"ת אכילה שתייה לויה
· ועל דרך זה ירבה אדם קנאה · וכן יקנא
בחטאים וברשעים להלחם כנגדם ולהוכיחם
כאשר אמרו רבותינו ז"ל הבועל ארמאית קנאי'
פוגעין בו · משה קינא את המצרי שנאמר ויך
את המצרי · וכן מצינו באליהו דאתיב קנא
קנאתי יי' צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל ·
וכן נאמר בקנאו את קנאתי · והשם ית' נתן
לו גמולו על כך כמו שנאמ' הנני נותן לו את
בריתי שלום ונאמר לא תגורו מפני איש מי
שהוא ירא השם ית' ימסור נפשו על קדושת הש'
ית' שנאמר מי ליי' אלי ויאספו אליו כל בני לוי
· ונאמר וירא פנחס בן אלעזר
בן אהרן הכהן ויקם מתוך העדה ויקח רומח
בידו · וחובה על כל ירא
שמים כי הוא עזור לב להעיר קנאה כי ש
יראה והנה יד השרים והסגנים ואמרו
רבותינו זכרונם לברכה כל פרנה שאינה מ ן
הגדולים אינה פרנה שנאמר ויד השרי'
היתה במעלה ראשונה ·
סליק שער הקנאה ·

טו שער הזריזות

הזריזות היא גדולה לתורה ולמצות
וגם לענין תקנת העולם
הזה והיא מדת הצדיקים לעבודת הבורא ית' ·
ואמרו רבותינו ז"ל זריזין מקדימין למצוה ·
והנה תראה באברהם אבינו בענין עקיד' שנא'
וישכם אברהם בבקר וגו' · ואע"פ שיה לו קשה
לשחוט את בנו יחידו עשה רצון הבורא יתעלה
בזריזות להשכים בבקר · ומי שעשה מעשיו
בזריזות בזה הוכחה גדולה שהוא אוהב בוראו
כעבד האוהב אדונו ומזרז בעצמו לעשות רצונו
כי הזריזות תלוי בלב האדם כשהאדם מפנה
מכל מחשבות האחרות שיש בו ותופס מחשבה
אחת אז הוא מזרז בלי ספק שנאליה כמו כן עש'
אברה' שהסיר מלבו אהבת בנו ואוחז רצון בוראו
ונתבטל אהבת בנו מפני אהבת הבורא ית' ·
ועל כן נזדרז להשכים כי היית דעתו קשורה ב
בחשק גדול באהבת הבורא ית' על כן נשבע
לו הקב"ה לזכור העקידה כי יש בני אדם העוש'
עבור אוהבו דבר קשה לו מאד ולבו נקפו לעשו'
אבל אברהם ויצחק שניהם עשו מחפץ לבם כי
מדריגות האהבה הייתה גדולה מאד ושניהם
נתדבקו עם השם ית' בידיעתם עד שנתייחדו
ביחוד גדול כי כל כוונתם הייתה לפרסם יחוד
הבורא ית' בעולם ולישר בני אדם באהבתו ·
ובעת שעשו באהבה עבודת השם יתב' ומצותיו
נתבטל בכח גופם ונתדבקו דעתם באהבת ע
הבורא ית' יוצר עולם לכן עשו שניהם בזריזות ·
ואתה

שער הזריזות

ואתה צריך לדעת כי מידת הזריזות היא תחלת לכל המידות כי אין יכול להיות תדיר על הספר כי צריך לאכול ולישון ולעשות צרכיו. לכן צריך זריזות וזהירות לחזור לספרו ללמוד ואל יחשוב עוד היום גדול והשעה גדולה כי על זה אמרו חכמים ז"ל אל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה ולא תשנה. גם אל יאמר אדם עת ערב היא כבר אם אלך ללמוד אצטרך לעמוד מיד ית להתפלל כי טוב שעה אחת ללמוד ואפילו דיבור אחת מכל דבר שבעולם ועל זה נאמר אוטם אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה.

וכן כתיב טוב לי תורת פיך מאלפי כסף וזהב. אמר הקב"ה טוב לי שעה אחת שאתה עוסק בתורה מאלף עולות שעתיד בנך שלמה להקריב לפני. אמר ר' פנחס בן יאיר זריזות מביאה לידי נקיות נקיות לידי פרישות פרישות לידי טהרה טהרה לידי קדושה קדושה לידי יראת חטא יראת חטא לידי ענוה ענוה לידי חסידו' חסידות לידי רוח הקודש רוח הקודש לידי תחיית המתים תחיית המתים לידי אליה.

בא וראה כמה גדול כח הזריזות שמביא לידי זריזות הללו לכן יהא אדם זהיר וזריז לכל המצות לרוץ אל הספר להשכים ולהעריב.

מדת הזריזות היא תכשיט לכל המדות והיא מתקנת כלם. ועתה יש לך להזכיר דברים הנוהגים תמיד ב"א להתעגל בהם. אדם צריך לראות שום דבר בספר תהיה צריך לחפש הענין שתחפוץ ותהיה זריז לילך ולשאל מי שיודע הדבר אם יבא עני לביתך לבקש לחם אל תאמר לא אוכל לילך ולהביא הלחם אך תלך בזריזות להביא. אם תבא ליטול ידך ויש לך מים מועטים או מלוכלכים או אם הכלי איננו כשר כל כך כגון שיש בו סדק ואתה רעב לאכול אל תביאך תאותך להקל בנטילה אלא הזרז להביא מים וכלי שם הראוי לנטילה. וצריך זריזות ביותר שלא ישהה נקביו גדולים וקטנים אפילו רגע אחת שלא יעבור בל תשקצו. גם המשהה נקביו מביא עליו חלאים גדולים וצריך זהירות וזריזות לשמור עצמו בנקיות שיהיו בגדיו נקיים וגופו נקי לרחוץ כי טנפת אחר שעשה צרכיו דאי אפשר להתקנח יפה בלי מים. גם צריך זריזות לעושה צרכיו בלילה על מטתו אסדונה לשתות מים ביקום ויטול ידיו וילך למקום נקי ויטול ויברך על המים תחלה וסוף. אם הוא על מטתו ושומע קול רעם או רואה ברקים שיעמוד ויטהר ויברך. גם צריך לקום ממטתו ולהעביר תנומה מעפעפיו ולהשכים לימוד תורה. וצריך זריזות לגרוש ממעשיו הגרועים כגון הקנאה והשנאה והרהורי נשים כל אלה צריכי' זריזות גדול ביותר מאד ולהטו' כל המחשבות אחר רצון הבורא ית'. אם יבא לו שום צער באיבוד ממונו או במיתת אוהבו או יסורין צריך זריזות מאד במחשבותיו אחנת נור עולמים לבטל הצער מלבו להיו' לבו זך להצטדק האל ית' בדיניו ובמשפטיו לקבל מאהבה להדביק בתורה ובתפלה ובמעשי' טובים ולהתחזק בכח כוונתו לאל עליון. כללו של דבר יבדוק אדם בנערו איזה עבירה הוא רגיל בה וימהר לעשות גדרים להזהיר ולהשמיט מאותו עבירה גם יבדוק עצמו באיזה מנוה היא רפוי כגון אם בטלן יבין מתחלה שהביטול בא מדברים בטלים מי שקובע עצמו לדברים בטלים הוא מבטל מתורה ומתפל' ומכל טוב והסתלקתן האנשים המדברים דברים בטלים ולא יתחבר עמהם בזה יש לו רפואה לחולי. וכן יעשה לכל המדות הגרועות יבין מתחלה על היסוד הגרוע ויהרוס אותו ויסיר מעיניו החשך הם המחשיך אור נפשו ולכל זה צריך זריזו' להשתלק

כי אם יתעכב נשרש המידות או יעשו בלבו ענף עד שלא יוכל לקצצם , ויהיה זריז לבקש שלום ולרדוף אחריו שנאמר בקש שלום ורדפהו , ויהיה זריז לבקש ידיעת התורה וידיעת הבורא ית' דכתיב נרדפה לדעת את ה' . וכן אמרו חכמים הוי גולה למקום תורה , ויהיה זריז לבקש צדקה דכתיב צדק צדק תרדוף וכתיב שמעו אלי רודפי צדק מבקשי יי' ,

וצריך זריזות לכתוב ספרים אשר הוא צריך ללמוד מהם או כשיראה או כשישמע דבר חידוש יהיה זריז לכותבו ולא ימתין עד שישכח מלבו . אמר ר' הוי קל כנשר וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים . ראה איך הזהירו לעשות עצמו קל וגבור על המצות . וכן אמר דוד חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך . וכן דרשו רבותינו ז"ל ושמרתם את המצות אל תקרא מצות אלא מצות אם תבא מצוה לידך אל תחמיצנה אלא עשה אותה מיד . וצריך מאד קלות וזריזות וגבורה להלחם כנגד הרשעי' להיות אמיץ לב כמשה רבינו ע"ה שאמר שימו איש חרבו על ירכו . ובפנחס נאמר בו וירא פנחס ויקח רומח בידו . לכן הזהר בעצמך להיות זריז מאד להפרד מחבורת רשעי' שלא להיות בעצתם ובהסכמתם ועל הכל צריך זריזות לעשות תשובה יחיש ולא יאחר בדרכי ת תשובה ולא יהא שעה אחת רשע לפני המקום ית' . ראה איך משרתי המלכים והשרים הם בשליחותם ובעבודתם כ"ש שיש ליזהר לעשות עבודת מלך מלכי המלכים הקב"ה אף על פי שהזריזות טוב מאד יזהר שלא ימהר בעבודתו יותר מדאי כי הרוכב במהירות הוא קרוב מאד להכשל . וכן מי שהוא רץ במהירות הוא נופל ולא יתכן לתקן מעשה מתוקן אבל במתון יתקנו הענינים . וכן אמרו רבותינו הוו מתונים בדין והזריזו' שיהא כיעור מלבו ויקן מחשבותיו ויקלו איבריו למלאכתו אך לא ימהר בשום ענין וכל אילו הענינים צריכים חכמה גדולה מתי ימהר ומתי יאחר ואף על פי שמידת הזריזות טוב מאד מיהו לא יהא זריז לרדוף אחר תאותיו ולטרוח אחר הנאותיו ולרדוף אחר מעשיו הם הרעים כי כאשר הזריזות לענין התורה מביא את האדם למעלה עליונה כך הזריזות לענין העבירות מביא האדם לשאול תחתית . וכאשר צריך זריזות לתורה כך צריך זריזות לענין של העולם הזה שיהא זהיר במלאכתו ויש הנאה גדולה למי שעושה עניניו בזריזות . לכן בן אדם תהיה זריז לשני עולמים ועשה מלאכתך שהוא צרכי העולם הזה בזריזו' כדי שתשבח מהרה למלאכת שמים .

טז שער העצלות

העצלות היא מדה רעה מאד . מי שאוחז המד' גורמת בו עניניו מקולקלים מאד בעולם הזה ובעולם הבא . עליו אמר שלמה המלך ע"ה על שדה איש עצל עברתי והנה עלה כולה קמשונים ו וגדר אבנים נהרסה . דומה חכמת עצל לשדה איש עצל . שדה איש עצל לא די שאינו מגדל תבואה מפני שאינו עובד אותה כראוי. אלא מגדל אף דברים גרועים כגון חרולים וקמשונים המזיקים ואפילו אם היה זורע ב בשדהו עד שיגדל תבואה מחמת עצלותו יפסיד התבואה כי גדר אבנים נהרסה . והוא עצל ואינו מתקן הגדר ומתוך כך יכנסו הבהמות והגנבים ולוקחים הכל ואמר גדר אבני' נהרסה

אע"פ שגדר אבנים חזק מאד אף על פי כן הוא נהרסה מחמת עצלותו. שלא יתקן חסרונו ק קודם שנפלה כן ענין העצל בתורה ובמצות כי העצלים אוהבים מנוחה ומתוך כך המצות קשות עליהם ולימוד התורה כבידה על כפשם יברחו מן המדרש אל המנוחה וכשהם יושבים בבית הכנסת ישינים כענין שנאמר עצלות תפיל תרדמה כי עצלות מביאה שינה בטבע ב האדם וכבר הזהיר שלמה המלך ע"ה מעט שינה מעט תנומה מעט חבוק ידים לשכב. לא די לעצל שלא יגיע לידיעת התורה כיון ש שאינו עוסק בתורה כראוי אלא אפילו מחמת העצלות מעלה בלבו סברות של טעות כי העצל יורה היתר לעצמו ויאמר טוב לגוף המנוחה כדי שיתחזק כי כשהאדם חזק הוא יכול לעשות יותר מן החלש ומטה אזניו לדברים בטלים ואומר שבזה יהא לבו פתוח כמנא שהעצלות נ גידס איחפש סברת לומר שעושה מנוחה לבטלו מן הלימוד. אף על פי שזאת הסברא היא אמת שטוב לנוח כי כשיתחזק או לשמוע מילי דבדיחותא לפתוח הלב וזהו דווקא לאדם הזריז ועוסק בתורה כי אין כח אבנים כח האדם או שהיו עצמותיו כנחושת לטרוח תמיד ופעמים צריך לנוח כדי שיתחזק אבל העצל מייסר זאת הסברא ונמשך אחריה עד שיתבטל מכל וכל. לעולם תמצא שיש בו טורח יעשה סברא לפי ה העצלות. העצל הוא רך הלבב ואינו גולה למקום תורה ועליו אמר שלמה המלך ע"ה שבעה דברים כינה העצל אומר. אומרים לעצל רב בעיר לך ולמד תורה והוא משיב להם מתירא אני מן הארי שבדרך שנא' אומר עצל שחל בדרך ארי ברחובות. אומרים לו הרי רב אצל ביתך והוא משיב להם הארי בחוץ שנאמר אמר עצל ארי בחוץ בתוך רחובות ארצח. אומרים לו הרי הוא בתוך הבית והוא משיב להם אם אני הולך אני מוצא הדלת נעול ואני צריך לחזור. אומרים לו פתוח שנאמר הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו. לבסוף שלא היה יודע מה להשיב אמר להם אם הדלת פתוח או ננעול מבקש אני לישן מעט שנאמר עד מתי עצל תשכב. עומד ממטתו ונותנים לפניו לאכול מתעצל לתת לתוך פיו שנ' טומן עצל ידו בצלחת בלאה להשיבה אל פיו. ואיזהו השביעית שנאמר מחורף עצל לא יחרש. אמר ר' שמעון בן יוחי זה שלא למד תורה בנעוריו ורוצה ללמוד בזקנותו ואינו יכול. וזהו ושאל בקציר ואין. עד כאן גינה שלמה ע"ה העצל. ומשה רבינו ע"ה אמר דבר גדול מכלם שנאמר כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. רק תוכא דברים מפיך ומי שמתעצל בזה שלא יוציא דברי מפיו אין לך עצלות גדול מזה. ראה איך עצל רחוק מן המדות הטובות ואינו שוה כלום לשליחות כהלא אינו שוה לשינים שנאמר כחומץ לשינים וכעשן לעינים כן עצל לשולחיו. ונאמר תאות עצל תמיתנו כי מיאנו ידיו לעשות. ונאמר עצל חכם בעיניו משבעה משיבי טעם. פירושו של זה הפסוק כך היה מלך שיש לו רבים שלוחים הרבה ועשו כלם שליחותו של מלך וגם השיבו דבר למלך כשחזרו משליחות ואחד מעבדי המלך היה איש עצל ומערי לומ' חולה הוא ונח ואוכל משלחן המלך כשרואה חביריו מיוגעים מטורח הדרך מחזיק עצמו חכם בעיניו מכל חביריו. ושטות הוא בידו דכתיב חזית איש מהר במלאכתו וגו' לפני מלכים יתיצב. אף כאן המלך משלם גמול לפקחים שהיו משיבים טעם המלך. כללו של דבר העצל אינו

שוב לא לעולם הזה ולא לעולם הבא כי מיאנו ידיו לעשות. ואמ' החכם העצל שבבני האד' שנתעצל לקנות אוהבים והחכמים ויראי הש"י ויש יותר עצל ממנו שכל אילו היו בידו ואיבדם. הק' בה ברא בריה חלשה האוגרת לחמה ועורכת כדי להחכים העצל דכתי' לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם. לכן יש עניין בראות הנמלה זריזה וזהירה שבייבה וללמוד ממנה מ לאחוז בה במדת הזריזות להוציא נפשו מתחת העצלות מידי שחת ויש עצלות שהיא טוב מאד כגון היושב ומתעצל לעשות רעות ולרדוף אחר התאוה אמרו על אדם שרצה המלך לשלחו למקום סכנה לא רצה ללכת יחרפו המל' או אמ' למלך מוטב שתחרפני אני חי משתתפלל בעדי ואני מת. ועל זה העניין אמרו רבותי' יש זריז ונשכר ויש זריז ונפסד יש עצל ונשכר ויש עצל ונפסד. זריז ונשכר שעושה מלאכה כל השבוע ואינו עושה בערב שבת זריז ונפסד שעושה מלאכה כל השבוע ועושה ג"כ בע"ש. ראה חכמים איך העולם בלבבם שיש זריזות שהוא טוב ויש זריזות שהוא רעה וכן בעצלות. לכן תחשוב שתעשה הטוב בכל איברך ובכל מ מחשבותך ותבחר מכל אבר ואבר קנת קלות וקנת כבידות והכל לשם שמים תהא קל לשבת עם חברים המתחברים לתורה ולמצות ותהא כבד לשבת עם הלצים ועושים רעה. ותהא קל בעיניך לראות דת ודין ועניני המצות. ותהא כבד בעיניך לראו' מעש' הבלי ולהסתכל בע"ז. ותהא קל באזניך לשמוע מוסרים ותוכחותיו ודין תורה. ותהא כבד באזניך לשמוע ניבול פה ודברים בטלים. ותהא קל באפך לכעוס על הרשעים ותהא כבד לכעוס על הצדיקים. ותהא כבד בפיך ובלשונך המריבות ובשקרים ובליצנות ובלשון הרע.

ותהא קל בפיך בדברי תורה ותוכחות ולצוות על הטוב. ותהא כבד בידך להרים יד ברעך. ותהא קל בידך ליתן צדקה ולעשות מלאכתך באמונה. ותהא כבד ברגלך לילך בדרכי הרשעים וללכת במשתאות וללכת בטיולים. ותהא קל ברגלך לרוץ לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וללכת לבקר חולים ולעשות לויה ולכל המצות. ותהא כבד בלבבך לחשוב הרהורים רעים. ותהא כבד על הקנאה ועל הגאוה. ותהא קל בלבבך לחשוב הרהורים תורה להשיג מעלות אהבת השם ית' ויראתו הטהורה בזה תהא קל וזריז בלבך להדבק באור העליון.

ס"ליק שער העצלות.

יד שער הנדיבות

הנדיבות היא המדה אשר יגיע בה האדם למעלות גד גדולות וכשהנדיבות על דרך טובה או היא משובחת מאד ובה יגיע אל מעלות רבות בעול' הזה ובעו"ה כמו שנאמר מתן אדם ירחיב לו ש ולפני גדולים ינחנו כי בעבו' מתנותיו יאהבוהו מלכים ושרים וכל אדם ואין דבר בעול' המביא את האדם לידי אהבת העולם כמו הנדיבות. וגם בעולם הבא יגיע לו גמול טוב בעבור מתנותיו. ויש ג' מיני נדיבות האחד נדיב בממון השני נדיב בגוף השלישי נדיב בחכמה. ואילו השלשה היה באברהם אבינו שהיה נדיב בממונו דכתיב ויטע אשל. נדיב בגופו שהציל לוט בן אחיו ונלחם בעבורו. נדיב בחכמתו כי למד כל העם דרך הישר עד שנתגיירו דכתיב הנפש אשר עשו בחרן. וזאת המדה היא משובחת מאד מפני שבה האד' מתכבד כדכתי' רבים יחלו פני נדיב ודבריו נשמעים כי הוא מוכיח

מופיע בפי האדם לשוב לעבודת הבורא ית׳ אם הוא צריך לעזור הכל יעזרוהו והכל בשלום ע עמו ׃ ודע שהמתנה במקום שהיא ראויה כגון צדקה לעניים יראי שמים ׃ אות׳ המתנה היא מטמון ספון שאינה נאבד באריכות הימי׳ אך היא עומדת כל הימים ׃ וזה היה כוונת שלמה המלך ע״ה שאמר שלח לחמך על פני המים כי ברוב ימים תמצאנה ׃ ופשט הפסו׳ הכי על הנדיבות כי מי שזורע חסד קוצר הם תבואתה ׃ ומי שיש בו מדה הזאת הוא מתעשר כמו שנאמר יש מפזר ונוסף עוד ׃ עוד כתיב נותן לרש אין מחסור ׃ ואמר דוד באנשי הנדיבים פזר נתן לאביונים וצדקתו עומדת לעד ׃ והמד׳ החשובה הזאת הלואה אצל הבורא ית׳ שנאמר מלוה יי׳ חונן דל ׃ ואמר החכם עשה חסד עם מי שראוי לו ומי שאינו ראוי לו תהיה אתה ראוי לעשותו ׃ ואומ׳ מי שיתן מתנה גדולה למי ששואל המתנה הוא חצי נדיב אבל הנדיב השלם הוא אשר נותן תדיר מעט מעט או רב קודם שישאלו ממנו ׃

ועוד אמרו חכמים ז״ל מדת הנדיבות תלוי בהרגל כי אינו נקרא נדיב עד שיהא רגיל בכל עת ובכל שעה להתנדב כפי יכלתו כי אדם שהיה נותן למי שראוי ליתן אלף זהובים בפעם אחת אינו נדיב כמי שנותן אלף זהובים באלף פעמים כל זהוב וזהוב במקום הראוי כי אותו שנותן אלף זהוב בפעם אחת נתעוררה דעתו להתנדב ואחר כך פסקה ממנו ׃ וגם לענין השכר אינו דומה שכרו מי שפודה שבוי אחד בק׳ דינרים שהוא די מחסורו כמי שפדה י׳ שבויים או השלים י׳ עניים כל אחד בי׳ דינרים ׃ ועל זה אמרו חכמים הכל לפי רוב המעשה ולא אמרו על פי המעשה ׃ כל המעלים עיניו מן הצדקה נקרא בליעל רשע אכזרי וחוטא ׃

בליעל שנא׳ השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמור ׃ אכזרי דכתיב ורחמי רשעים אכזרי ומכחיש יחוסו שאינו מזרע אברהם אב אבינו יצחק ויעקב כי הם היו רחמניים ׃ אלא מזרע הגוים שהם אכזרי שנאמ׳ אכזריים המה לא ירחמהו וכל המרחם מרחמין עליו מן השמים שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך ׃ והנותן צדקה לעניים בסבר פנים רעות איבד זכותו ואפילו נתן הרבה ׃ וטוב ממנו פרוטה בסבר פנים יפות ׃ וט״ב שיתן קודם שישאל ׃ וטוב שיתן בסתר דכתיב מתן בסתר יכפה אף ׃ ויש שהיו קושרין בבגד וזורקין לאחריהם ובאין עניים ונוטלין והנותן אינו יודע למי נותן והמקבל אינו יודע ממי מקבל או העני אינו מבוייש ׃ כללו של דבר כל מה שיכול להסתיר שלא ידע העני מי הוא שיתן ושלא ידע הנותן מי מקבל יש לו להסתיר וכשאדם עושה צדקה ויש עם הצדקה חסד כמו שיקנה במעות דבר הצריך לעני שלא יצטרך העני לטרוח או ימצא צורכי העני בזול והעני אין לו לקנות בזה ידקדק שיתן לו באותה שעה ובזה עושה עמו חסד ׃ ועל זה אמר הנביא זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד ׃

ועתה שמע חשיבות הנדיבות בעלי הצדקה דכתיב צדקה תרומם גוי ׃ בא וראה כמה גדולה הצדקה שהיא כתובה בימינו של הקב״ה שנאמ׳ צדק מלאה ימינך ׃ גדולה צדקה שנשתבח בה אברהם אבינו שנאמר והאמין ביי׳ ויחשביה לו צדקה ׃ ואומר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו׳ ׃ על דרך לעשות משפט וצדקה ׃ גדולה צדקה שבה נשתבח דוד מלך של ישראל שנאמר ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו ׃ גדולה צדקה שבא נשתבח שלמה המלך ע״ה דכתיב יהיטב אלהים

שנאמר לעשות משפט וצדקה · גדולה צדקה שמגעת עד כסא הכבוד שנא' צדק ומשפט מכון כסאך · גדולה צדקה שבה נשתבח ישראל שנ' וצדקה תהיה לנו · גדולה צדקה שבה עתיד הקב"ה להשתבח ביום הדין שנא' ויגבה יי' צבאו' במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה · גדול' צדקה וחסד ימצא חיים וכבוד · והגאולה תהיה בצדק' שנא' ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה · ולאחר פטירתו של אדם היא עושה לו לויה שנא' והלך לפניך צדקך · גדולה החסד שבה נבנה העולם שנ' עולם חסד יבנה · לכן ידבק אדם במדת הנדיבות שגורם כל הטובות האלה · ועו' יהיה נדיב בממונו לקנות במצות כגון רבן גמליאל שקנה אתרוג באלף זוז · ויהי נדיב בממונו להדר במצות הידור מצוה עד שליש · ויהיה נדי' בממונו לכתוב ולקנות ספרים ולהשאילן למי ש שאין לו בזה צדקתו עומדת לעד · ויהיה ותרן בזה שלא יחוש אם יקלקל הספרים עבור שלומדי' בהם · ועל כלי ביתו יהיה נדיב להשאיל לשכיניו ומיודעיו ויהיה נדיב להלות לעני כספו ואם יוכל להספיק ילוה גם לעשירים · ויהיה נדיב במשאו ובמתנו לעולם לא ידקד' על דבר מועט אם הוא מודד יין או שמן או איזה דבר שיהיה לא יצמצם · ויהיה נדי' בגופו לטרוח עבור כל אדם לסבול עולם ומשאם ולהצטער בצרתם ולהתפלל בעדם ולשמוח בשמחתם ולבקר חולים ולעשות חסד עם המתים · וביותר צריך להיות נדיב בחכמת תורתו ללמוד כל אדם דעת ולהמשיך ל לבם לשמי' וזהו נדבות הגדול שבכל מיני הנ הנדיבו' המתנדב לאחד להביאו לחיי העול' הבא' אע"פ שמדת הנדיבו' היא טובה צרי' ליזהר שלא יהא פורץ להשיג תאו' לבו במיני מאכל ומשתה ולתת הון לזונות ולעשו' בגדים יקרי' ולפזר במיני שחוק לו שאינן מב או לזרא שמי' וצריך נדיב הלב שלא לפזר לריק ולא לרדוף אחר תאו' המביאו' לכל רע · אך ידקדק להיות ותרן לעניים הטובים להלבישם ולהאכיל' מן המטיב ברכתו' כל חלב ליי' ויהיה שכרו טוב הצפון אשר עין לא ראתה אלהים זולתיך וגו' · סליק ·

יח שער הציקנות

הציקנות זאת המדה היא מגונה ברוב ענייניה ועל ציקן אמר שלמה ע"ה אל תלחם לחם רע עין · ואלה מדות צר העין לא יתן צדק' ולא ירחם על העניים וכשיש לו משא ומתן עם חבירו מדקדק יותר מדאי ולא יוותר להם מאומה איננו מאכיל ואיננו מלביש ולא יהנה שום אדם ממנו ואין לו בטחון על מי שנותן לו הממון והוא שנוי לבריו' איננו מהדר אחר המצות ולא יקנה לו רב וחבר ומתוך כך ישאר רק מן התורה ומן המצות · ואם הוא ציקן בגופו גם הוא רע ומר שלא יעשה חסד עם בני אדם · ורע על כל רעות אם הוא כילי בחכמתו ובספריו כיון שהוא איננו חסר בזה מאומה כי החכמה דומה לאש שאינו חסר אם מדליקין ממנו נרות או אש אחר ועליו נאמר מונע בר יקבוהו לאום · אבל בנדיב נא' וברכה לראש משביר ושמע הפסוק מדבר בצדק' והמשל על חכמתו · והטוב שבזאת המדה שאיננו מפקיר ממונו בהבלים ופעמים נמנע מעבירות גדולות · ומאמת שמחסר נפשו מטובה מתוך כך אין לו גיאות כמו שיש לנדיב כי מרוב טובה והצלחה שיש לו לאדם יבעט ביוצרו · לכן ידקדק אדם בעשרו בעצמו ויהיה נדיב במקום שראוי לו להתנדב ובמקום שאין ראוי לו להתנדב יהיה ציקן וכילי וישקול כל זה במאזני של תור' וילמד מיעקב אבינו שהיה ציקן

שאין

שאין דוגמתו שנא' ויותר יעקב לבדו ואמרו רז"ל ששכח פכים קטני' וחזר עליהם מלמד שהצדיקי' חביב עליה' ממונ' יותר מגופם לפי שאין פושטי' יד בגזל ׃ ראה ענוות גדול שאדם עשיר כמו יעקב ע"ה היה לו לחוס אחר פכים קטני' ומניחו במקו' אחר שהי' ותרן שאין דוגמתו כמ' שדרשו רבותינו ז"ל בקברי אשר כריתי לי מלמד שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה כרי ואמ' לעשו טול בשביל חלקך במערה היום וותרן כזה לכן מזה ילמוד אדם שלא יפזר לריק ושלא לצורך ובמקום מצוה כגון בצדקה בשאר מצות התלויות בממון כגון לקנות נר והבר וספרים יהיה ותרן גדול כדי להשיג מעלו' עליוני' להשיב הנפש למקום טהרה שתהא צרורה בצרור החיי' כדכתי' והיית נפש אדוני צרורה בצרור חיים ׃

יט שער הזכירה

הזכירה היא מידה שאין העולם יכול להתקיי' בלא הזכיר' כי כל משא ומת' של העול' הזה הכל תלוי בזכיר' כי לא היה אדם מאמין לחבירו או מלוה לו אם לא היה זוכר וכל הצריכים שבעולם כגון מקח וממכר אם היו שוכחים דבריהם לא היו יכולים לעשות מקח וממכר או לעשו' תנאי ביניהם בלא זכירה ואין צריך להאריך בזה כי הדבר ידוע לכל ׃ לכן יקח אדם זאת המידה להשתמש בה לענין הזכירה כי הזכירה היא גדר לאמת היאך יזכור נדריו שנדר לקיים יש דבר בינו ל ובין חבירו יזכור הענין ולא ישנה דבריו ׃ גילה לו דבר סתר וציוה לו שלא לגלות יזכור ציוויו ולא יגלה ׃ לוה מן חבירו מעות או שואל ממנו כלי ביתו יזכור כמה מעות לוה ממנו וידקדק בחשבונו וישלם הכל ׃ ומי שיש לו עסקים רבים וטרוד צריך ליזהר מאד שלא ילוה מעות או שלא ישאל צריכים מן ב"א כי כיון ש שהוא טרוד ישכח הכל ולא יזכיר ׃ גמל לו חבירו טוב יזכור כדי שיוכל להטיב לו ׃ ולענין הצדקה צריך לזכור העניים ולהעלות על לבו דוחקם ומתוך כך יעזור להם ׃ ואם יצא להעיד בבית דין על מה שראה וידע צריך האדם שיזהר מאד שיזכור ולא יפחות ולא יוסיף על מה שראה ׃ ראה איך הזהיר הקב"ה על הזכירה שנאמר השמר לך פן תשכח את יי אלהיך לבלתי שמור וגו' וזהו דבר גדול הזוכר את הש"י בכל מעשיו ׃ וכן אמ' דוד שויתי יי' לנגדי תמיד ׃ הזכירה הוא מעלה עליונה והוא כלי שמתחזק' כל המצות וכל התורה ׃ בציצית כאמר למען תזכרו את כל מצות יי' ׃ בתפילי' כאמ' למען תהיה תורת יי' בפיך ולזכרון בין עיניך וכתיב כי עבד היית במצרים ושמרת ועשית את כל החקים האלה ׃ וכיון שהכל תלוי בזכירה יש לו לפתוח שלשים דברי' שתזכור בכל יום שני פעמים והכניסם בעמקי הלב ׃ ובמחשבותיך לא תזכרם בפיך בלבד אך תכתבם על לוח לבך ואז תהיה עבודתך מקובלת לפני המקום ב"ה ותשא חן וחסד לפניו ׃

הזכירה הראשונה שתזכור איך הוציאך הבור' ית' מאין ליש ׃ וזכור הטובה שעשה עמך מעודך עד היום הזה ואיך גידלך ונשאך על כל בריות וכל זה עשה לך ולא שהיה חייב שם לעשות לך אלא בחנם עשה לך ומרוב חסדיו גמל לך כל זה ׃ ובעבור זה אתה חייב להודות לבורא ית' ׃ הב' שיזכור חסדי הש"י שהוא שלם באיבריו ואם היה חולה אבר אחד ובא רופא וריפא אותו כמה היה נכנע ומחזיק טוב' לרופ' ההוא ק"ו שיעשה כן לפני הש"י שעשהו שלם ׃ הג' שיזכור חסדי הש"י שנתן בו חכמה ודעת

אם

אם הוא היה שוטה ומקרע כסותו כמה היה שונאיו מקולקלים ולא היה נחשב למאומה ואם היה רופא מרפא שטותו כמה היה ראוי לשבחו ק"ו הבורא ית'. הרביעי שיזכור הטובה שנתן לנו האל ית' שנתן לנו תורתו הקדושה רק להורות לנו דרכיו הישרים להגיע לעבודת האל ית' ומתרצה בה להודות אל אדון העליון ובה הגיע ליאור באור החיים ליהנות מזיו השכינה. החמישי שיזכור רחמי האל ית' שירחם עליו לתת תורתו הטהורה בידו ואילו מלך בשר ודם שלח לו כתב וקרא כל הכתב יהיה בו דבר שלא הבין כמה יהיה מצטער על זה שלא היה יודע מה שציוהו המלך ואין ספק אם היה מוצא במקומו אפילו קטן מן הקטנים שהיה יודע לפרש לו מה שלא הבין היה ממהר ללכת אליו ולא היה מתבייש כל שכן שיעשה כן בתורת אלהינו. הששי שיזכור אם יש בו שום מה שיעבור בו על שציוהו יוצרו ויחשוב על זה שכל הדברים שברא הבורא ית' הם עושי מצותו החמור נושא משוי הסוס והשור חורשים. ואין שום יום שמורדים באדונם. השמש עושה בכל יום מה שציוהו האל ית' ואם יום אחד שלא היה זורח והיה חושך כמה היה נפלא בעיני העולם או אם האדמה אינה נותנת יבולה ופירותיה כל העולם מתים. ועתה ראה שכל הדברים עושים שליחותו ואיך לא יתבייש האדם להרגיל איבריו שנבראו לשמור התורה והוא משכה אות' ומרגיל איבריו לעבור על התורה.

השביעי שיזכור בעניני העולם עבד שרואה אשר אדוני מטיב עמו ומספיק לו צרכיו כמה צריך אותו עבד לקבל עליו מורא אדוני ואהבתו ושיכנע לפניו ושישתדל בכל כחו שימצא חן בעיני אדוני. קל וחומר שיקבל האדם עליו עול מלכות שמים ויחשוב עצמו כעבד נכנע לפני רבו ואל יראה בעצמו שום שררה וגאוה. השמיני שיזכור כל עבדי המלך איך הם זריזים ומשתדלים בעבודתו ואם עבדי המלך יעשו מ מעשה המלך דבר שצריך חכמה ותבונה הנה יכונו לבם מכל דבר וישימו כל מחשבותם וחכמתם לעשות ענין המלך בתבונה ובחכמה ובכיון בכל לב אשר יוכלו לעשות. ואם יבא לשבח המלך ולהחזיק לו טובה על הטוב שעשה לו הן אם יכתוב לו כתב או יעמוד אצלו על פה יחפש בלבו לשון נח ונאה לשבח בו המלך ק"ו שיעשה כן לפני מלך מלכי המלכים שישים כל כוונתו בעבודת השם ית' לעשות כהלכתה וליפותה. והנה כל מעשה בעבודת השם ית' נחלקו לשלש' חלקים. האחד חובת הלב לבד אם יתעסק במחשבתו ליחד הש"י יפנה לבו מכל מחשבותיו ויהיה יחודו שלם לאלהים לבד. השני עסק הלב והאברי' כגון התפלה יפנה לבו מכל עסקיו ויעמוד בכוונה גדולה לפני האל הגדול ית'. השלישי בעשותו לולב וציצית וכיוצא באלו שהם מצות האיברים לבד ואין עיקרם הכוונה כמו התפלה כי עיקר התפלה היא הכוונה אבל אלו עיקרים באיברים בלא לב. אפילו הכי צ קודם שיעשה יזכור מצוה לשם מי יעשה ויעשה בהידור מצוה עד שלש לאדון עולמים.

התשיעי שיזכור אדם שיש לו אשה שאוהב אות' כנפשו או בנו שהוא אוהב בכל לב הוא טורח ו תמיד להטיב להם כל צרכם ולעשות כל רצונם ואינו עושה זה בעבור שירא מהם או שהם טיבו עמו בעבור שהוא עושה רצונם אלא מרוב אהבה שהוא חושק בם עושה ק"ו שיעשה כן לפני האל ית' שיכוון כל מעשיו לשמו הגדול לבדו ולא י עשה המצות מאהבת ב"א או מיראתם או שיקוה לקבל טובה אלא יש לו ליחד כל מעשים לשמו הגדול לבד ולא ישתף עמו דבר.

שער הזכירה

העשירי שיזכור מה היו כל מעשיו עד היום הזה אם עסק בעבודת יוצרו צריך שיזכור בכל יום כמה עשה עבודת השם ית' ובמה מרד בגדו לעולם יתן לבו שיעסוק יותר בעבודתו ממה שעסק בצרכיו · ואם לא עסק כל ימיו בעבוד' הבורא ית' לכל הפחות מכאן ואילך יעסוק בעבודת השם ית' ·

האחד עשר שיזכור איך הוא זריז וממהר בעניניו לאסוף הון וחושב יומם ולילה ואינו חושב לאהוב אלא למי שיעזרהו לקנין כסף וזהב ואפשר שתהא לריק שיאבד הכל או שמא יהא מוכן לרעתו או שמא ימות מהרה אע"פ טורח כל כך אם כן מה יעשה לנפשתו הקיימת לעולם ועד · ועוד כמה אתה חייב לתקן עניניך ולהיות זריז לזכור תמיד לזכות' ולנחלה בזכות הקיים לעול' ועד ולעולמי עולמים · ועתה ראה מה חילוק יש בין שני עולמי' ומעלות האחד מן האחר כיתרון האור מן החושך ·

השנים עשר שיזכור הק"בה רואה מחשבות לבו ראה איך מקשט ע עצמו ומייפה עצמו ההולך לשרת לפני המלך כמו שכתוב כי אין לבא בשער המלך בלבוש שק · וכאשר תראה ביוסף הצדיק ע"ה וישלח ויקרא אל יוסף ויריצוהו מן הבור ויגלח ויחלף שמלותיו ויבא אל פרעה · והנה ראה שאין תכשיט העומד לפני המלך לעולם כמי שעומד לפני המלך שעה אחת · א כ אנחנו העומדי' לפני המלך מלכי המלכים לעולם כי הוא רואה מחשבות לבינו בסתר ובגלוי ואין מקום ממנו כי בכל מקום הוא שיש לנו לחשוב תמיד בגדולתו ולהסכים בלבינו לעשות רצונו ולהתקשט מן המחשבות לפניו ·

השלשה עשר שיזכור אשר חכמתו יותר ממעשיו שאינו עושה כפי ח חכמתו ויש לו ממון ואינו עושה טובה עם ח ממונו כפי עושרו ויחשוב מי האיש אשר אדם בא אליו ויאמר לו יהי לך ק' זהוב' על מנת שתתן לאוהבי י' זהו' שלא יעשה ק"ו שיעשה כן לפני הש' ית' ואל תאמר אילו הגעתי לעושר כך וכך או אילו ידעתי לימוד יות' ממה שאני יודע הייתי עושה מה שאני חייב מן העבודה כי כל זה ה הבל גדול מי שאומר כך כי כך דחיית יצר הרע אלא כל אדם יעשה מיד כפי חכמתו ועושרו נמה שהוא עתה ואם יהיה לו יותר יעשה יותר ·

הארבע' עשר שיזכור האדם שמסביר פנים לחבירו איך לבו נוטה אליו לאהוב אותו כדכתי' כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם כל שכן אם רואה מלך מקבלו בסבר פנים יפות ומראה לו שהוא אוהבו כמה יאהבנו וכמה שם ישתבחו ויתהללו בזה ק"ו לבורא ית' שהודיענו שהוא אוהב אותנו והבטיחנו בכל דור ודור כמו שנאמר ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וגו' · שאנו חייבים לאהוב לבורא ית' בכל לב ·

החמשה עשר שיזכור שהאדם מזמן צרכיו קודם שצריך וזהו אינו יודע אם ש יחיה אם לא עד שיהנה מהו · וההולך בדרך רחוקה איך הוא מזמן צידה לדרך. קל וחומר שכעשים כן לעולם הארוך שהוא דרך רחוקה ובפתאום שולח המקום שלוחו להביא האד' יקדים האדם נהומין צידה לדרכו ·

הששה עשר שיזכור האדם חביריו בחור' ובגורי' יותר ממנו שהיו בהנאה גדולה ולא האריכו ש ימים ואין המות מתעכב לבא בכל שעה ואין אדם שולט בו · הנשמה היא פקדון בידו ואינו יודע מתי יבא בעל הפקדון ותובע פקדונו ש שימהר לנקות הפקדון שישיבהו נקי כאשר בא לידו ·

השבעה עשר שיזכור מעלה טובה מאד להבדל מבני אדם כשיכול להבדל מהם וישב בחדרו יחיד. כי רוב העבירות א נם נגמרות אלא בשנים כגון זנות ולשון הרע ושקרים

שער הזכירה

ושקרים וחניפות מכל אלו ינצל היושב יחיד ·
אינו מתגאה על ב"א ואינו שומע ליצנות שלהם
· ובעמדו שם חייב להוכיחם בג' ענינים
בנגיעת היד כפניהם שלקח רמות בידו בדברים
כאשר עשה משה רבינו ע"ה שאמר לרשע למה
תכה רעך · בלב כמו שאמ' דוד שנאתי קהל
מרעים ומי יכול זה להתקוטט עמהם תמיד ב
כיון שהם עוברים תמיד · וכשאתה יושב יחיד
ניצלת מעליך כל זה העונש ואתה ניצול מעונו'
הרבה · אבל עם החסידים יתחבר וישב אצלם
וילמוד מהם דכתיב הולך חכמים יחכם ·
השמונה עשר שיזכור חסדי המקום שהוא מציל
אותי מפגעי העולם שהוא רואה כמה בני אדם
מתים ביסורין קשים ברעב ובצמא ובשמי המות
ובצרעת ובחרב ובמים ובאש והוא יודע בעצמו
שהוא ראוי לכל הצרות בעבור כמה עבירות שם
שעבר ולא שמר משמרת האלהים ואע"פ שהוא
רשע גמור חמל עליו הש' ית' והצילו מכל הצרו'
ויודע כמה הוא ראוי להכניע לפני בורא ולבקש
ממנו שישמרהו מכל צרות המתרגשות בעולם
כמו שאמר הכתו' והיה אם שמוע תשמעו בקול
יי' אלהיך כו' עד כי אני יי' רופאך · ואמרו
רבותינו ז"ל אין ערוד ממית חטא ממית ·
התשעה עשר שיזכור ויחשוב אם יש לו ממון
שהוא פקדון בידו כי כשירצה השם ית' יקחנו
מידו ויפקדנו ביד אחר · לכן לא יצטער ל
לפרוע מה שהוא חייב כגון אם הוא גזל ישיב
הגזילה בשמחה וישבח להשם יתע' שידו מגעת
הגזילה ויזהר שלא יפחד אלא יחשוב מה שהש'
ית' יתרנה כי הכל שלו כשרוצה נותנו בידו שם
וכשירצה לוקח ממנו · לא יבזה עני בשביל
עניותו ולא יחשוב שבזכותו בא לו ממונו אך
יחשוב שהאל ית' ברחמיו נתנו לו ויבקש ממנו
שישליטו על ממונו לעשות רצון הבורא יתעלה

ולא יהיה עושרו שמור לבעליו לרעתו ·
העשרים שיזכור ויתבונן בין העליונים ובין
התחתונים ויבין שהוא קטן ושפל כנגד דברי
העליונים ויבין שחלק לו הקב"ה חלק טוב כי ה'
השליטו על כל העולם על הבהמות על החיות
על הדגים על העופות על הפירות על העשבי'
והודיע סודו גדולתו וגבורותיו ונפלאותיו וכמה
הוא חייב להודות לו עבור כל זה כמו עבד
כבזה שגדלו אדונו ונשאו על כל שריו ועבדיו
ק"ו שהגיע לידיעת בוראו אשר הוא אדון כל
האדונים שהוא חייב להשפיל את עצמו לפניו
ולשבחו באימה וביראה ·

האחד ועשרים שיזכור
תמיד על מצות המלך וירגיל עצמו לעשו' הטוב
עד שיהא רגיל בו מאד ואחר כן יוסיף יותר
וישאל מאלהים עזר שיעזרהו שיודיעהו חכמה
ויחזק אבריו לקבול מצותיו ולעשות מדרגה אחר
מדרגה · הכ"ב שיזכור לעולם לעשות
טובה עם חבירו לסייע להם בצרתם ובמשאם
ויאהב להם מה שיאהב לנפשו וישנא להם מה
שסונא לעצמו וישתדל לקנו' אחים וריעי' ונאמני'
שיעזרוהו על תורתו כי כשילך שלם עמהם או
יאהבוך ורבים יהו בני שלומך · וגילה סודך
לאחד מיני אלף · הכ"ג שיזכור תמיד
גדולתו של האל ית' ויבין בבריאת העולם גדולים
וקטנים ואיך הגלגלים הולכים והשמש והירח
והכוכבים וירידת הגשמים ונשיבות הרוחות ת
ואילו עוד הרבה עצמו מספר ובשביל שאדם
רואה אילו הנפלאות תמיד אינה תמה לבו על
כך אבל כשהחמה או הלבנה לוקה אז הם תמ
תמיהים מאד זהו בשביל שאינו תמיד ורגיל כמו
סיבוב בכל יום ממזרח למערב · לכן הנע
אליהם ועשה עצמך כאילו לא ראית הנפלאות
מכל ימיך ויהא נראה כאילו היית סומא עד
עתה

עתה ועכשיו פתחת עיניך. או הוא כפלא
בעיניך מאד. כן תעשה עצמך בכל יום.
וכן אמר דוד נפלאים מעשיך יי' ונפשי יודעת
מאד. הארבע ועשרי' שיזכור ויחשוב
אדם שעיניו רכות אינו יכול לראות בכלי כסף
וזהב המצויירים בציור דק אף על פי שרואה
הכל מכל מקום אינו יכול להסתכל כל כך כמו
מי שעיניו חזקות. כך אם למד אדם תורה
וחכמה בנעוריו ונראה לו שהוא מבין אותם כ
כראוי לא יסמוך על אותה ההבנה כי החכמה
מתחזקת כשמגיע לימים ממה שהבין בנערותו
לכן בעת שחכמתך מתחזקת תתחיל להתבונן
על ענייניך ואז תבין ותוסיף להבחין ותעמוד
על בירור הענין יותר מבתחל' ותוסיף לעולם
לחקור מכל אדם מה שלא ידעת בענין שנאמ'
מכל מלמדי השכלתי. ואל תחשוב מי יודע
לחדש לך ממה שידעת בנעוריך ועל זה נאמר
ראיתי איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו:
החמישי ועשרי' שיזכור תמיד נעימות
עולם הבא ויוציא אהבת עול' הזה מלבו ויגביר
אהבת עולם הבא בקרבו. וכבר אמר אחד
מן החסידים כמו שאין מים ואש מתחברים כ
בכלי אחד כך לא יתחבר בלב המאמין עולם הזה
לעולם הבא ולא יאהב עולם הזה אלא משום כ
שמעולם זה יקח צידה לעולם הבא.
הששה ועשרים שיזכור אותם העומדים במנות
המלך הירואים ונבהלים מפחד המלך קל וחומ'
שירא מפניכם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך
הוא ויזהר לרוץ לעבודתו. השבעה
ועשרים שיזכור את מי שהכעיס המלך ונתחייב
מיתה והקיל לו והביא לו יסורין או איבוד ממון
תחת המית' שנתחייב לכן יקבל בשמחה ובאהבה
ויהא סימן גדול שחפץ בגזירות הבורא ית'.
השמנה ועשרים שיזכור כי שנותן
לאדם במתנה גמורה ורוצה המקבל להרוס
ולבנות לפי דעתו שלא יוכל הנותן לעכב. כך
ימסור אדם את נפשו ואת אשתו ואת בניו וכל
ממונו ביד השם ית' ויהא הכל נתון לו במתנה
וכיון שמתחילה מסר עצמו ביד השם ית' הרי
שם בטחונו על השם ית'. וכבר האמין לבו
לקבל מאהבה מה שיגזור הבורא ית' עליו
ואפילו אם לא שלח השם ית' רעה לא על גופו
ולא על ממונו ולא על בניו ולא על אשתו יש לו
שכר גדול על דעתו הנכונה אשר הכין לבו
לסבול הכל לאהבת יוצרו.
התשעה ועשרים שיזכור על בני אדם ויראה
שיש אדם אחד שקול כאילו מאה. ואין זה מחמ'
הגוף אלא מחמת תבונתו וחכמתו וצדקתו.
לכן תתקן נפשך כי כל המעלות הם ממנה כי
אם היה אדם חזק ובריא ויפה תואר לא היה
שוה כלום אם היה שוטה. ואם היה אדם מ
מכוער וחלש והיה מופלג בחכמה היה עולה
לגדולה ולחשיבות.
השלשים שיזכור אם אדם בא אל ארץ נכריה
ולא הכיר שום אדם ואין שום אדם מכירו וחמל
עליו אדון המדינה ונותן לו מזונו בכל יום
ויום והוא רצה שלא ימרוד בו ולא יעבור על מ
מצותו והודיעו גמול טוב על עבודתו והזהירו
על הכניעה ולא הודיעו העת. באמת
העבד הזה חייב להכניע ולעזוב הגאוה ויחקור
על עבודת המלך במה יעשה רצונו ויאהב גר
כמוהו וישתדל להרבות בעבודת המדינה מפני
שאין לו גומל שיגמול בעדו כן באמת האדם גר
בעולם כשיגיע זמן באתו לאויר העולם אם היו
משתדלים כל העולם להקדימו רגע או לאחרו
או לקצור אחד מאיבריו לא היו יכולים.
וכן אחר באתו לאויר העול' לא היו יכול' כל העול'
לתת לו מזונות זולת האל הנאמן והוא ביחוד
שאין

שאין לו חבר כי אם אדוניו שיחמול עליו והוא בורחו • הנה השלמנו שלשים שערים שיזכור אדם תמיד ואנחנו הזכרנו אותם דרך קצרה וכל אחד יוסיף להעמיק בהם כפי חכמתו וילמוד מהם כל מדות טובות החמודות והזכות והם מתלבנות הנפשות להתיפות משחרוריתה ותהיה זריז יותר לזוכרה ותתחדש לך כח עליו אשר לא ידעתי וחייב אדם בכל אלו הזכרונות לעולם בכל שעה והרף עין • ויזהר לזכור בכל נשימותיו כדי שלא יפרוד ממנו המור' והפחד והבושת מהאל הרואה עליו תמיד בכל עת • בא ולמד שהזהירה התור' למלך דכתי' וכתב לו את משנה התורה וגו' • וכתיב לא ימוש את ספר התורה הזאת מפיך • ואומר והיו הדברים האלה וגו' • ושננתם וגומר • וקשרתם וגו' • וכתבתם וגו'. והיה לכם לציצי' וגו' למען תזכרו וגו' לפי זה ראוי לזכור האלהי בכל רגע • וכתיב בכל עת יהיו בגדיך לבני' • ראה מידת הזכירה כמה היא רבה מאד כי בה יזכור כל מדות הטובות ולולי הזכירה היה שוכח הכל והיה כשאר ריק מכל. לכן חזק בזאת המידה המתחזק בכל המידות • וזה תקנה גדולה לקנות כל המידות שיהא רגיל ש לחזור זה הספר ואז יזכור כל המידות וישוב מהם לכל הפחות יחזור אותן פעם אחת לשבוע • וסימני כללות של מידות הכתובים בתחילת הספר יחזור בכל פעם • ויבדוק עצמו תמיד אם קונה לקיים המידות עד שיהא רגיל לקיים לקח כל מידת הטובות שבה • דע לך שהזכירה מביא לידי עשייה כדכתיב וזכרת ועשית • לכך הזהיר במידת הזכירה • והזהר לזכור כל מצוה ומצוה לשם מי שתעשה' • ומי הוא בעל מלאכתך • ויזהר אדם מאד שלא לנטור את חבירו שעשה לו דבר רע • ועל זה נאמר ולא תטור אלא ישכח מלבו כל שנאה • ואם הוא הרע לחבירו יזכור כדי שיתקן מה שעשה לו • ואם שמע דברים בטלים לא יזכרם • אך יהיה כנפה הקולט את הסולת ומוציא את הקמח אבל לא כמשמרת שקולט את השמרים ומוציא היין • ענין זכירה התורה נבאר בעזרת השם ית' בשער התורה •

סליק שער הזכירה

כ שער השכחה

השכחה היא מידה רעה מאד בעניני העולם הזה ובעניין העולם הבא. ומי שהוא שכחן יכתוב כל ענינים שיש בינו ובין חבירו כדי שיזכור אם הוא לוה ומלוה יכתוב הכל • אפילו אם לוה פרוטה מחבירו יכתוב הכל ויתן לב שלא ישכח • וראוי לאדם שהוא כבד ושכחן שלא יהא לוה מ מבני אדם כי הם מתביישים לשאל ממנו והוא שוכח ולא יפרע ונשא עונו • ומי שידע בעצמו שהוא שכחן יזהר מאד לחזור ענייניו מש"ל כמו שעשה מלך אחד שנתן לאחד מעבדיו הש המשרתים כתב ואמר לו כשתראה מאכי כועס תניהו לי והיה בכתב כתוב כן הרבה דע כי אינך אלהים אלא אתה גוף כלה שיאכל קנתו את קנתו פירש שיבאו תולעים ממוקנת בשרו ש באכלו שאר בשרו וישוב בקרוב לרימה ותולע • והיה למלך עבד אחר שניה שיעמוד לפניו בעת שיניה להכות בני אדם בשועים של אש ב והיה אומר לו כך להכניע לבו • מזה ילמוד כמה דברים אדם שהוא שוכח יעשה לו זכרונו • וצריך נדרים גדולים שלא ישכח התורה כדכתוב השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את ה הדברים אשר ראו עיניך • וצריך ליזהר שלא ישכח

שכח מדות הטובות · אך ישתמש במדה השכח'
לשכח המנות שעשה כי אם יתן לב לזכור מנותיו
ותורתיו וישכח רעותיו ותחבולותיו או יהיה נדי'
בעיניו ולא ישוב · אך יזכור פשעיו ויכתבם על
ספר ויקרא כדי שיזכור הכל וישוב מכל אחת
ויתודה עליהם · אך על מנות שעשה לא יחוש
לזכור · לעולם ידמה בעיניו כאלו הוא ריק
ממנות ומלא עבירות · וישכח חטאת חבירו
וימחול לו וישכח מלבו קנאה וקנאה והרהורים
רעים ובעת התפל' ישכח מלבו כל דבר שבעול'
אך יעלה במחשבתו עד השם ית' וידבק בו בדבק
גדול · וכשהוא עושה צרכיו ישכח מלבו כל
דברי תורה ודברי קדושה · אך יחשוב בצרכי
ביתו באותה שעה · ויחשוב שהוא מלא צואה
ובזה ישפיל לבו · כללו של דבר לכל מנוה
ומנוה יעשה מה שלא ישכחנה כי נר מנוה
ותורה אור · סליק ·

בא שער השתיקה

השתיקה והדברים אמר ר' שמעון
בן גמליאל כל ימי גדלתי
בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה
וכן אמר שלמה ע"ה אויל מחריש חכם יחשב ·
ואמר החכם כשאני מדבר הוא מושל בי כי אם
אני מדבר אל האדם שאינו הגון אותו הדיבור
מושל בי ומצרכני לכנוע לפניו ולבקש ממנו מ
מחילה · וכשאיני מדבר אני מושל מלאמרו
ומלהסתירו · אמר ר' פנים היו עומדים
לפני אנדריינוס היה אחד מלמד על הדבור לא
שהוא יפה ואחד מלמד על השתיקה שהוא יפה ·
אמר המלך לאותו שהיה מלמד על הדבור שהוא
יפה היאך אתה אומר אמר ליה אלמלא הדבור
היאך המלכי' מתמלכים בעולם · והיאך כפינו'
פורשות ליס · היאך המתים נגמלים חסד ·
היאך הכלות משתבחות היאך נושא ונותן בעול'
מיד אמר ליה המלך אנדריינוס יפה דברת ·
אמר ליה למלמד על השתיקה שהוא יפה היאך
שבחת השתיקה מיד בא לדבר · בא אותו שהוא
מלמד הדיבור שהיא יפה וסטרו · א"ל למה
סטרת אותו · א"ל מורי אני למדתי משלי על
שלי כי למדתי מן הדבור על הדבור וזה בא א
ללמד משלי עלי שלו לכן סטרתי אותו א"ל לא כך
אמר שלמה לא אמ' האלהים שתהיה יושב ושותק
כחרש אלא אמר ברוב דברים לא יחדל פשע ש
וחושך שפתיו משכיל · פירש שחושך ומונע
מלדבר בחבירו אין לך גדול מאהרן ומרים ת
שהבאר עולה ומשקה בזכות מרים ע"ה · וענני
כבוד מקיפין לישראל בזכות אהרן וכיון שנתנו
רשות לפיהם ושיחו במשה מיד נפרעו ועל
כמה עניינים השכינה מסתלקת מישראל משום
שבהם דם ע"ז ולשון הרע · מעשה בר"ג
שעשה סעודה ונתן לעבדו לשונות לבשל עשה
מהן מבושלין ועשה מהן קשים הבנים לפניהם
הרכים וחזר ונתן לפניהם הקשים קרא לעבדו
אמר ליה מה ראית לעשו' כך מהם רכים ומהם
קשים א"ל להודיע השכל מן הלשון אם אדם רוצה
עושה אותו רך או קשה · אמרו לחכם מה
הוא זה שאתה מרבה בשתיקה אמ' להם הדברי'
מצאתי נחלק לד' חלקים · האחד כולו נזק
כגון בני אדם הרגילים לקלל ב"א ודברי נבלה ·
השני נזק מצד אחד כגון משבח אחד לקבל מ
ממנו תועל' ובאותו השבח משבח הוא הכעים
את שוכנו ויזיק למי שמשבח לשיכנו · השלישי
לא נזק ולא תועלת כגון דברים של הבל איך נ
נבנית חומה פלוני' וכך הוציאה עליה · וסיפורי
מלכים ושרים · הרביעי שכולה תועלת כגון
התורה ודברים שיהא תלוי בהם אבל יש חכמי

שער השתיקה

התורה המחולקים על ה׳ חלקים · א׳ מצוה. ב׳ כזהר ממנו · ג׳ כמאס · ד׳ כאהב ה׳ מותר · מצוה הייכו לדבר בדברי תורה ויראת שמים · כזהר ממנו כגון עדות שקר וכבלו׳ פה ורכילו׳ · כמאס שאין בו לא עבירה ולא תועלת כרוב שם פור העולם כגון לדבר מוה שכעשה ככר ומאכהג מלכים וכמה דברים מענייני העול׳ · כאהב הוא הדיבור שמשבח מעשים טובי׳ ומגנה מעשים הרעים ולשבח מעשה הצדיקים כדי שיטיבו מכהניהם בעיני ב״א וילכו בדרכיהם ולגנות הרעים עד שיתגנו וימאסו בעיני ב״א וימחו זכרם ויתרחקו מהם ולא יתנהגו במנהג׳ · המותר הוא דיבור של סחירה לפרנס מענייני מלבושים וענייני אכילה ושתייה ושאר צרכיו · מי שממעט דבריו בעניין זה הוא משובח לפי דברי הכמים רוב דברי העולם אין בו צורך מלבד דם דברים שיש איסור גדול לדבר בהם כגון ליצנות חניפות ושקר ומספר לשון הרע · ועל אילו והארבע יש לכתוב שער לכל אחד בפני עצמו לקמן · בכמה מקומות טובה שתיק׳ כגון אדם שפוגע בו מדת הדין כמו באהרן כתיב וידום אהרן · ואם שמע ב״א שמחרפין אותו ישתוק · וזאת היא המעלה הגדולה לשתוק למחרפין · וגם ירגיל אדם עצמו ולשתוק בבית הכנסת שהוא נביעות · וזה צריך וריוות גדול לכוין לבו לתפלה · ואם הוא יושב בין החכמים ישתוק וישמע דבריהם כי כשהוא שותק שומע מה שלא יודע וכשהוא מדבר איכו מוסיף ידיעה · אך אם הוא מסופק בדברי החכמים ישאל מהם כי זאת השתיקה רעה היא מ זד · שלמה המלך ע״ה אמר עת לחשות ועת לדבר · פעמים שהדיבור טוב ופעמים שהשתיקה טוב · ואמר החכם כשלא תמצא אדם שמלמדך מוסר הדבק בשתיקה בין תדבר שטות · עבור שהלשון קל יותר צריך ליזהר מאד להכביד הלשון לשמור אותו שלא ידבר רוב דברים כמשא הכבד · וכבידות של רוב דברי׳ יותר מכבידות של רוב שתיקה · ואם שמע שחבירו מדבר ישתוק עד שיסיים דבריו כי משיב דבר טרם ישמע אולת היא לו וכלימה · מי שהוא רגיל בשתיקה ניצול מכמה עבירות של חניפות וליצנות מלשון הרע משקרי׳ וגידופי׳ כי כשאחד מחרף ומגדף אותו אם יענה לו יוסיף לדבר לו כפלים · וכך אמר החכם אני שומע דבר הרע ואני שותק אמרו לו ולמה אמר להם אם אשיב ומענה להם למחרפיי אני ירא שאשמע חירופים אחרי׳ יותר קשים מן הראשוני׳ · ואומ׳ כשהכסיל חולק עם החכם והחכם שותק תשובה גדול׳ לכסיל ואומר שהכסיל מצטער בשתיקת החכם יותר משאלו היה משיב לו · ועל זה נאמ׳ אל תען כסיל באולתו · ועוד אדם יכול לגלות לו סודות כיון שאיכו רגיל ברוב דברים לא יגלה · ועוד איכו רגיל ברכילות · ועל זה נאמ׳ מות וחיים ביד לשון כי אדם עושה בלשונו יותר ממה שעושה בחרבו כי אדם עומד כאן ומוסר חבירו הרחוק ממנו למיתה · אבל החרב איכו ממית אלא כסמוך · לכך נבראו באדם שתי עינים ושתי אזנים ושתי נחיריס ופה אחד לומר שממעט בדיבורו · השתיקה יפה לחכמים קל וקומר לטפשים סייג לחכמ׳ שתיקה שמא דבולא משתיקה · ולפעמים שהשתיקה רעה כדכתיב ענה כסיל באולתו בדברי תורה אם רואה שהכסילים מלגלגים על דברי חכמים יענה להשיבם מטעיתם שלא יהיו חכמים בעיניהם אם רואה אדם עובר עבירה ימחה בידו ויוכיחו · וכבר אמר שלמה מענה רך השיב חמה לשון רכה תשבר גרם · לכן ירגיל אדם שיהא לו דברים רכים ולא יהיה רגיל

בדברים

מדברים קשים ׃ והזהר בלשונך שתשמור כאישון בת עין ׃ כי פי כסיל מחיתה לו ושפתיו מוקש נפשו וכתי' שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו ׃ ונאמר החריש תחרישון ותהא לכם לחכמה ׃ ואם תשב בתבונה טוב שיאמרו לך דבר מה אתה שותק כל כך ממה שתהיה מדבר ויהיה דבריך להם למשא ויאמרו לך שתוק ׃ יזהר שלא לבייש אדם ולא יגער בדבריו אם ישב אצל אדם שיש לו מום בגופו שהוא מתבייש ממנו או שיש מום בבניו או באשתו שהוא מתביי' בו או שיש פגם במשפחתו יזהר שלא ידבר על אותו מום או באותו פגם אפילו אם אינו מדבר עליו אלא מדבר באיש אחר שיש בו זה כי הוא סבר לעולם שמדבר עליו ויתבייש ׃ אם אדם עושה דבר של גנאי וחוזר בו ועושה תשובה גם יזהר שלא ידבר באותו מעשה לפניו או לא יאמר לו אפילו דרך שחוק האיך עשית כך ולא נזהרת ממנו כיהיה לך לעשות בענין אחר ׃ או אדם אומר לך דבר שידעת כבר שתוק עד שיגמור הדבר כי אולי יחדש לך בו דבר שלא ע ידעת מתחלה ׃ גם יש לו הנאה שיאמר לך הדבר ואפילו אם ידעת שלא יחדש לך תשתוק עד שיגמור ׃ שנים שהיו להם מריבה זה עם זה ואח' כך נתפייסו יחד אין לשום אחד מהם לדבר אתה עשית לי כך וכך ולכן עשיתי לך כך ואפילו אין דעתו לחזור למחלקתו כי מ מתוך כך שיאמר לו אתה עשית לי כך או ישיב לו חבירו אדרב' הפשיעה היית שלך ומתוך כך יתעוררו המריבה פעם אחרת ׃ ואפילו אם לא תתעורר המריבה תביישהו שפשע ׃ יש יושב לפני חכם ושותק יש לו שכר כגון שיכוין לשמוע ויש שותק ויש לו עבירה כגון שיחשוב מה אדבר לפניו כיון שאינו יודע להשיב לי כראוי הלא אינו יודע כנגדי כלום ׃ ויזהר מאד כמו שאמרו

ז"ל שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם ׃ חכם אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמ' ובמניין ואינו נכנס לתוך דברי חבירו ׃ ואינו נבהל להשיב ׃ שואל כענין ומשיב כהלכה ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי ומודה על האמת ׃ וחילופיהם בגולם ׃ אמר החכם מי שמדבר בחכמה ובהשכל כמלח בתבשיל ׃ ויש חן לדברי הנבונים כנופך במשבצות זהב חכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעי' וישים דבריו בפיו של חכם ועשיר כדי להשמיע אבל הוא ישתוק ׃ כללו של דבר האדם העושה דלת לפתחו יש לו עת לפתוח ועת לסגור ׃ כך יסגור דלתי פיו כי יש שני דלתות השפתים והשינים ׃ והזהר מאד לפתוח פיך ושמור לשונך כמו שתשמו' כסף וזהב ומרגליות בחדרך ובתוך התיבה ׃ ותעשה מסגרת למסגרת כך תעשה לפיך ׃ ראה איך היו הראשונים נזהרים משיחה בטילה כל ימיהם ׃ ובזה הענין תקנה גדולה להתפלל בכוונה ׃ כי רוב ביטול הכוונה בתפלה בא מדברי' בטלי' הקבועי' בלבו גם השתיק' היא גדר גדול ליראת שמים כי אי אפשר להיות יראת שמים בלב המרבה דברים ׃ עתה יש לך לפרש ד' שערים על ד' כיתות שאינם מקבלי' השכינה כת ליצנות דכתיב מושך ידו את לוצצים ׃ כת דוברי ש שקרים דכתי' דוברי שקרים לא יכון כנגד עיני' ׃ כת חניפות דכתיב לא לפני חנף יבא ׃ כת הספרי לשון הרע דכתי' כי לא אל חפץ רשע אתה ולא יגורך רע ׃ ועתה יש להשכיל עמקיהם ולחלק חלקיהם כי יש תועלת הרבה להבין הענין על בוריו ׃ הליצנות נחלק לחמשה חלקים האחד איש הנותן דופי בבני אדם כמו שנאמר תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי ומי שעושה כך נקרא לץ דכתי' זד

יהיר

יהיר לץ שמו עושה בעברה זדון · פיר' הפסוק כך היא זיד יהיר לץ · הלצון יש בו שתי מידו' רעות האחת שהוא זד ועושה העבירה בזדון ש שהוא מזיד על חבירו בדבר שאין לו בו ריוח עושה נזק והפסד גדול לחבירו כי כשהוא נותן דופי ומגלה ריקנו בעיני בני אדם ומשניאו והו תכלית הזדון יותר מן הגוזל וגונב כי כשהוא גונב או גוזל אין זדון הלב כי אם להנאתו הוא כדי להרבות לו הון · אבל הנותן דופי בב"א אין לו ריוח והוא גריעות הלב וגם הלץ הוא יהיר בעל הגאוה ולכך הוא נותן דופי בב"א · אבל החכם עיניו שפל הוא מכיר מומו לעצמו ומתוך כך לא יתלונן בבני אדם ליתן להם דופי כדרכי הליצנים היושבים ואומרים פלוני עשה כך וכך ומתלוננים כו' · השני שלועג על דברי ב"א עבור שהוא בז להם מחמ' שלא הצליחו גם הם בממון ובכבוד ולועג בעניים לא שיתן בהם מום אלא הם נבזים בעיניו וזה העניין בא מחמת הגאוה או לפעמים בא מחמת שלוה ורוב תענוג כמו שנאמ' רבת שבעה לה נפשינו הלעג השאננים · וזה ראייה שאותם שאננים הם לועגים ופעמים ברוב שלותם לועגים בצדיקים כמו שנאמר לועג לי ונאמר לועג לרש חרף עושיהו · ופירש מי שלועג לרש עבור שהוא רש ונראה בעיניו מה שהוא רש הוא מהמ' חסרון חכמתו ומה שהוא עשיר הוא מחמת חכמתו כמו שנאמר כחי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה · וזה האיש הלועג היא החרף הבורא ית' כי הוא מעשה השם ית' כדכתיב עשיר ורש נפגשו עושה כולם השם הרי הוא עושה ליצנות על מעשה השם ית' · השלישי יש לועג לדברים ואין דעתו להבזות בעליהם אך מרחיק פעולות שיש תקוה ואחרית לפעולתם והלץ הזה הוא חכם בעיניו וכל מעשה שהוא לא התחיל נראה לו שטות ולועג עליו ופעמים תביאהו המידה הזאת לידי מינות להלעיג על המצות דכתיב זדים הליצוני עד מאד ומתורתך לא נטיתי · וזה הלועג אינו מקבל תוכחה שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך ואמר מוסר לץ לוקח לו קלון · ועבור שהוא חכם בעיניו מתלונן בפעולת אד' אחר יהיא המידה שאין לו תקוה שנאמר ראיתי איש חכם בעניו תקוה לכסיל ממנו ·

הרביעי הקובע עצמו תמיד לשיחה בטילה ולדברים בטלים כמו יושבי קרנות והם מחפשי' בכל יכולתם למצא ליצנות כי אין להם מלאכה אחרת כי אם שיושבים ולועגים בבני אדם ומתלוננים במעשיהם · ושתי רעות יש בדבר האחד שכל המרבה דברים מביא חטא · השני שמבטל מדברי תורה · ויש בדבר הזה דרכי מות כי לא שם אל לבו כי בעת הזאת שהוא יושב ומתלונן היה יכול ללמוד או לעשות מצוה לקנות חיי העולם הבא ·

החמישי המתלונן על מעשה ועל דברים לא מזמת שהוא בז לאותו מעשה שהוא מתלונן אלא הוא לועג כדרך המשחקין דרך שחוק ופעמים שגורם לזה משתה היין שנאמר לץ היין הומה שכר · ודע כי לא יהיה מנהג ליצנות קבוע באדם עד שהוא פורק עול שמים מעליו על כן יקבל עליו עונש לתת עליו יסורים מדה כנגד מדה שנאמר ואתם אל תתלוננו פן יחזקו מוסרותיכם · והחכמים היו מזהירים תלמידיה' שלא להתלונן ואפילו דרך מקרה ובדרך ועל זה הוצרכו להזהיר תלמידיהם כי רבים נכשלים בליצנות על דרך מקרה · המתלונן על דרך עושי מצות זה הדבר נוטה למינות שאינו מאמין המצות והרי זה כמי שמתלונן על מצות המלך כלום חיים יש לו · ועוד זה המתלונן מחטיא גם אחרים שלא יעשו המצות כי הם יראים

יראים מן הליצנות. אבל בע"ז יכול להתלוצץ ויכול להתלוצץ בעושי עבירות כדי למונעם מן העבירה וגם אחרים לא יעשו עבירות כשמתלוצצים עליהם.

סליק.

כב שער השקר

השקר דע כאשר ישקול האדם כסף וזהב במאזנים ומבחין בין קל לכבד כך ישקול האדם החכם במאזנים להבין השקר והאמת ויש חילוק בין שקר לשקר. כיצד האומר על העץ שהוא זהב אותו שקר ידוע הוא. האומ' על נחושת קלל שהוא זהב אותו שקר צריך הבחנה כי יש לשניהם דמות אחד. ויש זייפנים העושים דמות הכתם כדמות הזהב. ואז אפילו הבקיאי' אינם יכולים להבחין כי אם בקושי גדול. כך ענין המחשבה יש מפלפל ועושה סברות לקיים השקר עד שנראה שהוא אמת. אבל החכם מבין כל אחד להבדיל בין השקר ובין האמת. וזה דבר ידע לכל שהשקר והאמת כפופים בלב אחד. יש אדם מזייף אפילו שיודע בוודאי שהדבר שקר הוא נמשך אחריו כ"ש כשיש ראיות לגדרי' לשקר שדומה להיות אמת. שודאי ימשוך אחר שקרו. אבל יש אדם אמיתי ולא יעשה שקר אלא כשיש סברות לו לשקר או הוא נמשך אחר השקר. והחכם יכחיש הסברות של שקר בחכמתו. ויש לך לדעת שכל אדם מושך אחר סברותיו ואחר מידותיו העצל יעשה כל סברותיו אחר העצלות. ובן הכעסן אחר כעסו. וכן הגאה אחר גאותו. וכן כל המדות שבארנו לפי המדה שיש בו הוא עושה. הפזרן אחר הפזרנות. הניקן אחר כניקבות. האוהב לפי אהבתו. השונא לפי שנאתו. לפיכך אדם שהוא רוצה להיות איש האלהים אמיתי צריך להסיר תחלה ממנו כל מדות הגרועות כדי שלא תמשכהו המדות שיש בו לפי ענינה ואז יוכל להשיג האמת. ויש בענין השקר תשעה חלקים. האחד המכחיש בעמיתו בפקדון או בהלואה או שהעיד שקר וכהנה רבות יש בזה השקר שני עונשים האחד מחמת השקר כי השקר בלא נזק הוא תועבת השם ית' שנאמר הנה שונא ה' לב חורש מחשבות און. עינים רמות ולשון שקר. ואומר כי תהפוכות שפתי: העונש השני מחמ' הנזק שהזיק לחבירו. השני אין בגוף השקר נזק בחבירו אך מתכוין להטעות חבירו שיאמין בו ויבטח בו ולא ישמור ממנו ואז יוכל להרע לו כמו שנאמר בפיו שלום את ריעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו. ואף בענייני בשר ודם כתוב השקר שנא' תועבת מלכים שפתי שקר. השלישי המשקר בחבירו לא לגזול ממנו דבר שהוא שלו אך הוא רואה טובה שעתיד לבא לחבירו והוא מהדר אחר אותו טובה לקחת אליו בשקר וברמאות או ידבר שקרים לחבירו עד שיתן לו מתנה כגון שמבשר בשורות השקר לו ויתן לו מתנות עבור זה וכיוצא בזה הענין. ואמרו רז"ל המחליף בדבריו כאילו עובד ע"ז שנאמר אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע. ונא' על ע"ז המה מעשה תעתועים. ולאו דווקא כאילו עובד ע"ז ממש אלא הדמיון על קנה כי הוא נסתר בשקר ונעזר בשוא. הרביעי המשקר בסיפור דברים ששמע מקצת ומחליף מ ומתכוין להחליף ואין לו שום ריוח באותו שקר וגם לא יזיק אותו שקר לחבירו. ופעמים שהיה מספר דברים שהוא בודה הכל מלבו ויש שטבע לו שאוהב שקר בלא תועלת ועל זה אמ' שלמה ע"ה יפיח כזבים בדברים. יש לך לידע שאות המדה

המדה תניאהו להעיד שקר באחיו מחמת שהוא אוהב שקר ויש אנשים שמחליפין מקצת דברים ששמעו בלי דעת כי אינם שמים על לב בעת שהם שומעים הדברים לחקור על אמיתתם גם זה מדה רעה. ועל זה אמר שלמה ע"ה ואיש שומע לנצח ידבר. פירוש מי שנותן לב לשמוע ולהבין תוכן הענין והדברים אשר יספרו עבור שסיפרו אותם על דרך האמת שלא ימנע בכיו לשון שקר אותו האיש לנצח ידבר כי יתאוו בני אדם לשמוע דבריו ולא יגערו בו על דבריו. החמישי האומר לחבירו שיטיב לו או שיתן לו מתנה או שיעזור לו ולא יאמר לו על דרך הבטחה רק שיבטח בו לב חבירו ובשעה שיאמר לו כך היה בלבבו שלא לתת. ועל זה אמרו ר' שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב. הששי המבטיח חבירו להטיב לו והבטיחו כל כך עד שיבטח בו לב חבירו אין לו לחלל הבטחתו ואם הוא משקר בזה יש בו יותר עונש גדול מן הראשון שלא עשה אלא דיבור בעלמא והאומר לחבירו ליתן לו מתנה מועטת אף על פי שלא הזכיר לו לשון הבטחה אמרינן כל החוזר בדיבורו יש בו משום מחוסרי אמנה כי לב חבירו סומך עליו ובוטח בו לפי שהמתנה מועטת ואם איש עני הוא אף על פי שהמתנה מרובה אם חוזר בו רעתו רבה כי כבר ועבר על לא יחל דברו. וכן מי שהתפאר בפני רבים לתת מתנה לאדם דהוי כמו הבטחה כיון שהוא מתהלל על נדיבתו ואין נכון שישוב מדברו מאחר שנתכבד ונתהלל בדבר. השביעי המתעה חבירו לומר כי עשה עמו טובה או דיבר עליו טובה ולא עשה ועל זה א"ר אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעתו של גוי ויש בזה חטא כי אנו חייבי' לדבר דברי אמת כי הוא מיסודי הנפש. השמיני המשתבח במעלות שאינם במעלות בו וזהו חטא גדול. ואפי' אם היה אמת כי כשמתהלל נראה מדבריו שלא עשה צדקותיו ונדיבותיו לשם שמים אלא לשם עצמו ולתהלה. ואמרו רבותינו ז"ל מי שיש שמכבדין אותו שהם סבורים שיודע ב' מסכתות והוא לא ידע רק אחת חייב לומר להן איני יודע רק אחת. כל שכן שאסור לו לכזב ולהתפאר במעלות שאין בו. התשיעי המספר בסיפור דברים ששמע ומחליף בדברים על שום אודות חפצו ואין הפסד לשום אדם בזה אך יש לו מעט הנאה בשקרו. אף על פי שאינו מרויח ממון בכך כגון האב שאמר לאשתו תעשה לי עלפחי ועשתה חמצי וכשאמר חמצי עשתה לו עלפחי הלך הבן והפך הדברים כשהיה חפץ חמצי אמר לאמו תעשה עלפחי והיא עשתה את החמצי וזה הבן לכבוד האב כדי שיהא לו מזומן המאכל שחפץ. ואעפ"כ מיחה בידו שלא לעשו' עוד משום למדו לשונם לשון שקר. אך אין עונש בזה השקר כעונש המשקרים על דבר אשר הזכרנו בחלק רביעי. עד כאן תשעה חלקי שקר. ועוד יזהר האדם אם חבירו אצלו וישאל ממנו דבר ויש בידו לא יאמר לו אין לי אך ידחה בענין אחר לא שקר. ויש ספק בספק בספרי' אפילו יבא גוי לבית יהודי ויבקש להלוות מעות ויש ליהודי מעות ואין דעתו להלוו לזה הגוי לא יאמר לו אין לי מעות אך ידחה אותו איך שיוכל בלי שקר ויכול להיות שאם היה יודע הגוי שאם היו לו מעות לא היה יכול לישמט ממנו בלא סכנה היה יותר טוב לומר אין לי מפני דרכי שלום. אך הכל תלוי בדעתו של אדם איך שנראה לו שמכוין של גוי אם יוכל לומר יש לי אבל אני צריך אותם למקום אחר אם בענין זה יוכל לדחותו בלא סכנה יעשה. וגדול עונשו של שקרן אפילו כשאומר אמת אין מאמינים לו ושקר אין לו

לו רגלים · ולא יגרום אדם שאחרים משקרים בשבילו כיצד כשאדם רואה ששנים מדברים דבר סתר יחד שבניה לא ילך אצל אחד ויבקש שמכו שיגלה לו העניין שמא אינו רוצ׳ לגלות לו ומתו׳ כך ישאל אותו בדברים אחרים נמצא משקר · וכן ידקדק בכל עניניו שלא ישקר במשא ובמתן שלו ולא יגרום שאחרים משקרים · ויזהר שלא יתחבר לשקרן וימעט דבריו עמו · וצריך חכמה גדולה להנצל מן השקר כי יצר הרע לא לעולם הוא אורב לאדם להפילו ברשתו ·

ופעמים שהתירו חכמים לשקר כגון לעשות בין אדם לחבירו · וכן מותר לשבח הכלה לפני החתן שהיא נאה וחסודה ואע״פ שאינו כן · ובאושפיזא אם בעל הבית הטיב לו אל יאמר בפני רבים כמה טוב פלוני שנתארחתי בביתו במה כבוד גדול עשה לי פן יבאו רבים שאינם מהוגנים להתארח אצלו · ועל זה נאמר מברך ריעהו בקול גדול קללה תחשב לו · ובמסכת׳ אם שואלין לו אם שגורה בפיו בגירסא יודע או ענוה היא שיאמר לא · ומעה אם שהה לבא לבית הכנסת מפני שמש מטתו ושאלוה למה שהה יתלה בדברים אחרים · ובכל אלו שהתירו חכמים לשנות אם יוכל לעשות שלא לשקר הוא טוב יותר ממה שישקר כגון אם שואלין לו יודע אתה מסכתות פלונית ישיב וכי

אתה סבור שאני יודע ·

ואם יוכל לסלק

השואל

בעניין שלא ישקר הוא

טוב מאד ·

סליק שער השקר ·

כב שער האמת

האמת · הנשמה נבראת ממקום רוח הקודש שנאמ׳ ויפח באפיו נשמת רוח חיים ונחצבת ממקום טהרה · ונבראת מזוהר העליון מכסא הכבוד ואין למעלה במקום קדשי הקדשים שקר אלא הכל אמת שנאמר אלהים אמת · ·· שנאמר כי כתוב אה״יה אשר אה״יה · וכתיב ויי׳ אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם · ועתה יש להודיעך שהקדוש ב״ה אלהים אמת כי תמנא כ״א פעמים אה״יה שהוא בגי׳ אמת · וגם כן אה״יה בגי׳ כ״א · והאלהים עשה את האדם להיות ישר וחותמו של הק״בה אמת · כתי׳ דובר שקרים לא יכון לנגד עיניו · וכשאדם פוסק בשקר או אין השקר דובק לאמת · וכשיש אמת כביכול מכון שבתו בשמים כנגד כ״א · כי כשיש אמת בכל אדם · או מודים שעשה שמים וארץ והים והכל וזהו שנאמר עושה שמי׳ וארץ הים וכו׳ וסמיך ליה השומר אמת לעולם עושה משפט כו׳ · וכשיש בגידה ושקר כביכול או כמי שאין מכון שבתו בשמים ובארץ · ומי שהוא זוכה להתבונן לדברים אלו איך נשמות נקנית ממקור האמת יעשה כל עניניו באמת ולא יכנים השקר במקום קדושת האמת ·

ולכך אמר הפסוק קרוב יי׳ לכל קראיו לכל אשר יקראוהו באמת · כי הקדוש ברוך הוא שהוא אמת מתקרב למי שקוראו באמת ·

ואיזה דבר נקרא קריאת אמת זהו המפנה לבו מכל דבר שבעולם ומתקרב אל הקדוש ברוך הוא לבד ושכלו הולך ומתחזק להדבק באור של העליון ויוסיף מחשבתו בחשקו תמיד וזה העניין ישיג האדם כשהוא מתבודד בחדרו ·

ומפני זה ירבה כל חסיד להפרד ולהתבודד ולא יתחבר עם אדם רק לצורך גדול · אבל אם התפלל בהכנעת שפתיו

שפתיו אל הכותל ומחשב בעניני העולם ויקרא בלשונו ולבו בענין אחר או שתחשוב להתכבד היאך קילך ערב כדי למצא חן בעיני ב"א לקבל מהן שכר או אין עבודתך אמת ואתה מאותם שנאמר עליהם קרוב יי' בפיך ורחוק מכליותם · לכך אנו מתפללין וטהר לבינו לעבדך באמת שנעשה כל עבודותינו באמיתות · ולהאמין בלב שלם ובנפש חפצה ולא מפני אחרים ולא עבור ממון או רעות רוח וזהו שנאמ' אם תשוב עד שדי תבנה · שאין מחשבה חוצצת בינך ובין שדי אז תבנה בבנין חזקה בזוהר השכינה · לכך אמר דוד מי יגור באהליך ומי ישכון בהר קדשיך הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבו ולא אמר דובר אמת בפיו אלא רצה לומר שיהיה האמת תקוע וקבוע בלב האדם · לכך חסידי' הראשונים כשהיה להם מקח היו כותבין אותו ל לקונה כפי הסכמת לבבם איך שהיו מסכימים ליתן אפילו אם היה הקונה רוצה להוסיף לא היו רוצים אלא כפי הסכמת לבבם · אדם חשוב שהולך בדרך זה לדבר אמת בלבבו ואם קיבל עליו במחשבותיו לעשות דבר אחד יכתוב אותה על מחשבה שלא ישכחנה ולא יחל דברי מחשבותיו ואם אינו יכול לעמוד בו ילך אצל חכם ויתיר לו מחשבותיו ויזהר שלא יהיה במחשבות וכלום כל זמן שלא יוציאם בפיו כל הדובר אמת בלבבו פש ואינו רוצה לחשוב השקר אפילו דברי' שלא יכוין להם כל דבריו ומחשבותיו יתקיימו שנא' ותגזור אומר ויקם לך ומי שהוא איש אמת בכל משא ומתן שלו הן במקח וממכר הן בהלואה לעולם יאמר בראשון סוף דעתו וירגיל כל אותם המתעסקים עמו שידעו שלא ישנה ולא יעדיף ולא יחסיר · אמר החכם תמיד תשים האמת לעומתך ר"ל שיעשה שימכין לעצמו כגון לעשות משא ומתן שיזכור שלא ישקר ויכתו' בכתב ויביא

אצלו אותו כתב ויראה בו קודם משא ומתנו · וכן יכתוב בבית מדרשו ועל שולחנו שיזכור ולא ידבר שקר וכדי שלא ישכח לדבר האמת · וכן עשה אחד כותב על כותל ביתו ובבית מדרשו בכל הכתלים למעלה זכור יום המיתה ולא תט תחטא · ומי שאינו מדבר אלא אמת יחיה ויאריך ימים ויכול לסמוך לדבר מה שאמר הפסוק יי' אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם · ואם לא ידבר אלא אמת יכול כל ימי חייו דכתיב תורת אמת היית בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו כי מלאך יי' צבאו' הוא · מלאכים העליונים הם צורת אמת ואינם בגופו והנשמות יאחרו מ מהם כאור היוצא מן השמש · והנשמות הם בגופות על כן אינם יודעות הנסתרו' רק מעט ובמראות הלילה שאין הנשמה מתעסקת בצרכי הגוף · ויודע סוד הנשמה יגיד נדבר · והחלומות מעין המחשבות דכתיב רעיונך על משכבך סליקו והחלומו' על ידי מלאך הממונה לאדם ולפי שאין כל המחשבות אמת על כן אין כל החלומות אמת ומי שמרגיל עצמו שיהיה כל מחשבותיו אמת גם יראה בלילה מראות אמת וידע העתידות כמו המלאכים · והמדבר אמת אין מעלה כמוה · לכן ראה דברך יהיה אמת · ונאמר מדבר שקר תרחק · גם הרמיזות של אדם יהיו אמת כי שכר האמת גדול מאד · לכן ירגיל עצמו לילך באמת וילמד תורה ויודע האמת שיוכל לעשו' המצו' על אמיתתן כהלכתן · ולעולם יודה על האמת אפילו בדברי האגדה שאין בו קיום מצות ילמוד כדי שיאמין הלב דבר אמת · אל תבוש לקבל האמת מאיזה מקום שיבא אפילו מקטן שבקטנים וכבזה א"ה תקבל האמת ממנו · כי מרגלית טובה שהיא ביד קטן וכבזה א"ה חשובה היא המרגלית · עתה שהאריך הגלות בעו"ה יותר מדאי יש לישראל להגדיל

להבדיל מהבלי העו"ז ולאחוז באמתו של הקדו' ב"ה שהוא אמת ולקדש עצמו אף במותר להם ושלא לשקר לא לישראל ולא לגוי ולא להטעותם בשום ענין שנאמ' שארית ישראל לא יעשו עול' ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית ׃ ועוד כתיב וזרעתים בארץ שום אדם זורע כור אחד אלא למנא כמה כורים כך זרע הקב"ה ישראל בארצות כדי שיתוספו עליהם גרים ׃ כל זמן שהם מתנהגים עמהם בלא מרמה ידבקו ב בהם ׃ והנה הקב"ה הקפיד על גזל של רשעים שנאמר ותמלא הארץ חמס ׃ משל מעשה בר' שמעון בן שטח שקנה חמור מישמעאל אחד הלכו תלמידיו ומצאו אבן טובה תלוי בצוארו ׃ אמרו לו חביריו ברכת השם היא מעשיר אמר להם חמור קניתי אבן טובה לא קניתי ׃ הלך והחזיר לאותו ישמעאל קרא הישמעאל ברוך יי' אלהי שמעון בן שטח ׃ וכן יש בירושלמי חכמים הזקנים קנו חטים מן הגוים ומצאו בו צרור של מעות והחזירו להם אמרו הגוים ברוך אלההון דיודאי ׃ וכן יש הרבה מעשי' שהחזירו מפני קידוש השם ׃ וכשיש אמת למטה אז ישקיף השם ית' בצדק על הארץ שנאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף ׃ לכן ראה שיהיה כל ענייניך באמת רע או טוב ותסמוך על האל הנאמן שומר הברית והחסד לאוהביו וגומ' ׃ וזה היא כאמונתו שהוא הברית אם צדיק שחטא חטא קל הוא פורע גמולו בעולם הזה וזה דבר ברור שטוב יותר לצדיק להיות נידון אפילו בי ייסורין כאיוב כל ימיו בגופו שהוא דבר בזוי בעול' הזה שהוא לו זמן קצר לחיות ולתת גמול הטוב לנשמה שהוא ככבד בעולם העליון שאינו כלה ואינו פוסק עולמית זה יותר טוב לצדיק ממה שלא היה פורע לו חטאיו בעול' הזה והיה דן אותו בעולם הנשמו' ביסורי גיהנם או מחצ' חטאיו ימצא לנשמתו מן תועלתה בעול' הנשמו' והדבק' לזיו העליון אשר לזה התואר אין לו ערך ודמיון ׃ ולרשעים נתן להם גמולם בהנאה מועטת הפוסקת ובעולם הקצר הוא העולם הזה וחטאם שמור לעולם הארוך ובצער גדול שהוא גיהנם אשר לאותו צער אין לו ערך ׃ הרחמן ידריכנו באמיתו ויביאנו לחדריו להגיע לאור העליון אשר שם חביון עוזו וגנזי תפארתו ׃

סליק שער האמת ׃

כד שער החניפות

החניפות נחלק לתשעה חלקים ׃

הראשון מי שהוא מכיר בחבירו שהוא רשע ורמאי ושהוא מוציא שם רע על הכשרים ושהוא גוזל ממון חבירו ובא זה ומחניף לו לא שהוא מחניף לו ומשבחו אלא שהוא מחליק לו לשון ויאמ' לא פעלת און ממה שעשית בדבר הזה יש כמה עבירות והרבה עונשין ׃ האחד שהיה לו להוכיחו על חטאיו ולא די שאינו מוכיחו אלא אומר לו לא חטאת ׃ ומחזיק יד מרעים ויש לזה החנף עונש שלא קינא על האמת ׃ ועוד שזה החנף נותן מכשול לפני החוטא כשאומר לא חטא לא ישוב מרעתו ויוסיף עוד לחטוא מלבד העונש שנענש על נזק ונצער ב"א שהזיק ונצער החוטא ולא ישלם להם ולא יפייסם מחמת החניפות של זה ומצדיק רשע ׃ ונאמר מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת יי' גם שניהם עון זה החוטא גלוי לרבים ׃ וזה מחניף לו ברבים ׃ ואמר לו זך וישר אתה אז חלל השם ית' וביזה דת ודין ׃ וחייב אדם למסור עצמו לסכנה ולא ישים עצמו בעון זה ׃ ואמרו רז"ל ע"ה על אגריפס שהיה קורא בתורה כש וכשהגיע לפסוק לא תוכל לתת עליך איש נכרי זלגו י ס .

זלגו עיניו דמעות אמרו לו אחינו אתה באותה שעה נתחייבו שונאי ישראל כליה על שהחניפו לאגריפס · גם היושב על הדין אל יפחד מאיש כמו שנא' לא תגורו מפני איש · והחניפו' כזה יש בו עונש שקר וחניפות · השני המשבח רשע בפני ב"א בפניו או שלא בפניו וא"עפ שלא יצדיק אותו על מעשיו הרעים אלא אמר בסתם איש טוב הוא על זה נאמר עוזבי ת תורה יהללו רשע · כי זה המשבח לולי שעוזב התורה לא הילל לזה שעובר עליה ועל דבריה · גם לא ילין על הרשע בפני ב"א לומר הוא עוש' טובה זאת לכן תחמול עליו ומי שעושה כך זהו רע מאד כי השומעי' סבורים שהוא צדיק ויתנו לו כבוד ויש מכשול גדול בכבוד הרשעים כי כשיש כבוד לחכמים הצדיקים והם עליונים אז כל העם ישמעו לעצתם ועוד שאחרים יקנאו במעשיהם הטובים ויוסיפו לקח וירבה הדעת ומתוך שלא לשמה בא לשמה · ועוד יש הרבה ב"א בראותם הדר התורה יכירו מעלתה ויבא מחשבה בלבם וילמדו לשם הקב"ה בלב שלם · ועוד יש טעם טוב בכבוד החכמים הצדיקי' כי יסוד נפש האדם הוא להיות לו עבודתו ויראתו ותורתו של הקב"ה ועבורו כל העולם מכבד הצדיקים נמצא המכבד הצדיקי' כביכול מעמיד ומקיים כוונת הקב"ה בבריאת העולם · והבוזה לתלמיד חכם וליראי שמים בזה יבטל כוונת הקב"ה והוא כמי שאמר אין עבודתו ה עיקר · על כן יכבדו עובדי הקב"ה לכבוד הק' ב"ה להודיע כי עבודתו לבד' היא עיקר · אבל בכבוד הרשעים יש חילול התורה והעבודה וזהו עבירה המכלה עצם ובשר · ועו' רבים נמשכי' אחריהם ועושים כמעשיהם ומקבלי פורענות · כיוצא בזה נאמר אוי לרשע אוי לשכינו · ועוד בכבוד הרשעים מושפל כבוד הצדיקים ואין כבוד לצדיקים אלא לאחר השפלת הרשעים ועתה אחרי שיש מכשול לעולם בכבוד הרשעים יזהר שלא יספר טובה מרשעים גם לא יזכרם לטובה שנאמר שם רשעים ירקב · וכתיב תועבת צדיק איש עול · ואם אינו רוצה לספר רשעו גם טובתו לא יספר · השלישי חנף המשבח רשע בפניו ואומר לו כמה איש נחמד ואדם טוב אתה אך אינו מספר בשבחו ג ברבים שלא יהיה לרבים למוקש גם זה החנף גדול עונו דכתיב בפה חנף ישחית ריעהו · כי כשישבחנו יאמין לו ויחשוב שהוא טוב וירום לבו ויתגאה ולא ישוב כי כל מי שאינו צדיק גם כשמשבחין אות' ויאמר בלב' אמנם ידעתי כי כן הוא וזה נשחת בחנופתו של זה אבל הצדיק אם משבח אותו אדם לא יתגאה בזה עבור שאמרו רבותינו ע"ה אפילו שכל העולם אומרים עליך שאתה צדיק הוי כרשע בעיניך · ואמרו אם יש לך רעים מקנתם משבחים אותך ומקנתם מייסרים ומוכיחים אותך · אהוב את המוכיחים ולא את המשבחים כי אילו לחיי עולם יביאוך · ואילו ברעתך ישמחו כי ישבחוך · ונאמ' פה חלק יעשה מדחה · המשיל פה חלק לדרך חלק ומלאך יי' דוחה כי ידחה אדם ונפול בפה ש חלק הוא פה מלא חטא ועל זה נאמר יכרת יי' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות יקלל פה חלק בשביל שמשחית ריעהו וקילל לשון הקשה שהוא היפוך החלק והוא לשון הרע · ויש חניפי' שמחניפין לבעלי זרוע כדי שיאהבו אות' וינשאו ויגדלו אותם על זה אמר ר' כל המחניף לחבירו לשם כבוד לסוף נפטר בקלון · הרביעי המתחבר לרשע אע"פ שאינו מחניף לו ואינו ת משבחו אלא שהוא מקרבו ומתחבר עמו יש לו עונש לא די שאינו מוכיח אלא שמקרבו ויש לו עונש בזה · ועוד מוסף עונש על הקריבות

שהוא

שהוא מקרבו שנאמר בהתחברך לרשע פרץ יי' מעשיך. והצדיקים מואסים הרשעים וא"ר לא לחנם הולך הזרזיר אצל העורב אלא שהוא מינו. וכן אדם המתחבר לריעהו הדומה לו. ואמרו אסור להסתכל פני רשעים שנאמ' לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נושא אם אביט אליך ואראך. וכל המסתכל בדמות אדם רשע עיניו כהות לעת זקנתו כי יצחק אבינו ע"ה שכהו עיניו מפני שמסתכל בעשו. אף על פי שלא היה מכירו במעשיו. ויש מכשול גדול בחבור הרשעים. האחד מפני שהוא אוהב שונאו של יוצר כל. ואין העבד הנאמן לאדונו מתחבר לשונא. השני שלומד ממעשיו. הג' שגם אחרים יתחברו אתו ויאמינו לו והוא יגזול אותם וגם הם ילמדו ממעשיו ואפילו אם לא ילמדו ממנו הם רואים ממנו דברי' שאסור להם לראותם. וגם הוא לא ישוב כי אם היו מניחין אותו והיו נבדלים ממנו היה שב מדרכו הרעה. ומי שמתחבר לרשע לסוף שהרשע מושל עליו. זהו רע על כולם כיון שהוא מושל עליו לא רק יניחנו לעשות טובה. הרביעי שזה צריך להניח מחמת יראה לעשות כמה דברים טובים לכן אל יתחבר אדם אלא עם ירא שמים. כי ריש לקיש עם מי שהיה מדבר בשוק היו מאמינים לו סחורה בלא עדים כי היו יודעים בודאי כיון שדבר עמו בשוק שהיה נאמן הרי הדיבור הוי כמו חניפות. החמישי איש שהוא נאמן בעיני כל העם וכולם שומעין לו והוא מעמיד קרובו להיות פרנס או להיות רב ואומר עליו הנהגתיו שהוא חכם ואינו כך וכל העם סומכין עליו. וכן האומר על מי שאינו מכיר שהוא נאמן והעם מפקידים בידו פקדונו' ומכחש. ואמרו חכמים ז"ל כל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו נוטע אשירה. ובמקום שיש תלמיד חכם כאילו נוטע אצל מזבח. ועתיד הקב"ה ליפרע מן המעמיד. הששי מי שיש בידו למחות ואינו מוחה ואינו נותן לב על מעשה החטאים. זה הדבר קרוב לחניפות כי הם החוטאים חושבים כיון שאינם מוחים בם בידינו ואינן מקטרין אתנו כל מעשינו הם טובים. ונצטוינו לבער הרע מקרבנו שנא' ובערת הרע מקרבך. וא"ר מי שיש בידו למחות על אנשי ביתו ואינו מוחה נתפש על אנשי ביתו. באנשי עירו ואינו מוחה נתפש על אנשי עירו. בכל העולם כולו ואינו מוחה נתפש על כל העולם שנאמר וכשלו איש באחיו ודרשו רבותינו ז"ל בעון אחיו ואמרי' כל ישראל ערבים זה בזה. השביעי הרואה אנשי מקומו עם קשי עורף ואומ' בלבו אולי לא ישמעו אם אוכיחם ועל כן הוא מונע מהוכיחם. גם זאת חטא ועונו ישא כי לא נסה להצי' ולהוכיח אולי ישובו ועל זה נענשו צדיקי' גמורי' בחורבן הראשון אבל אם הדבר גלוי וידוע לכל ונבחן ונחקר כי ההוא שונא מוסר ולא ישמע למוכיחיו על זה נאמר אל תוכח לץ פן ישנאך. ואמרו כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע ואמר מוטב שיהיו שוגגין ואל יהו מזידין. השמיני השומע מדברי לשון הרע או נבלה או יושב בסוד משחקי' ובזוי תורה ומצות וידוע שהם קשי עורף ולא יקבלו תוכחה על כן הוא שותק גם זה יענש כי היה לו לענוש אותם שלא יאמרו כי הוא כ כמותם שהוא מודה בדבריהם כי הוא חייב לג לגעור בהם לתת גדולה לתורה ולמצות ולקנא לכבוד הצדיק שהרשיעו וזה אחד מן הדברים שחייב אדם לעשות לחבורת הרשעים כי הוא נענש כששומע דבריהם הרע תמיד והוא אינו יכול לענותם תמיד. ודבר זה מפרש בדברי

שלמה

שלמה ע"ה אל תקנא באיש עולה ואל תתאוה להיות אתם כי שוד יהגה לבם ועמל שפתותיהם תדברנה ר"ל שתשא חטאתם כי תשמע דבריה' תמיד ותהי כמחרש · התשיעי המכבד הרשעים מחמת דרך שלום אמנם לא ידבר טוב הרשע ולא יתנהג בכבודו על דרך שיחשבו ב"א שהוא מכבד בעיניו · ואין לחלוק לו כבוד אלא כדרך ב"א המכבדים העשירים בעבור כי נלחה דרכם ולא מפני שהן ערכם ואף בזה יש חטא ואשמה כי לא הותר לכבד הרשעים אלא מחמת מורא שירא שיזיק לו הרשע ויגרום לו הפסד · בזמן שיד הרשעים תקיפה על כן הותר לכבדו כדרך שמכבדין בני אדם בעלי זרוע · אך לא ישבחנו ולא ידבר עליו טוב בפני ב"א · וכן אמרו ר"ז"ל מותר להחניף את הרשעים בעולם הזה · ויש רשעים שאין מחניפין להם שכיון ממרדכי שאמרו החניף להמן והשיב להם לא תדרוש שלומם וטובתם והיו אומרים לו שכן רבותינו מחניפין לכם מפני דרכי שלום אפילו הכי לא רצה להחניף לרשע כזה · ויחניף אדם לאשתו משום שלום בית · ובעל חובו שלא ילחציהו · לרבו שילמדנו תורה · ומצוה גדולה להחניף לתלמידיו ולחביריו כדי שילמדו ושישמעו לדבר לקבל תוכחה לקיים המצות · וכן כל אדם שהוא סבור שימשכו אליו שישמע לו לקיי' המצות ואם יבא עליו בכעס לא ישמע לו · אלא בחניפות יקבל תוכחתו מצוה גדולה להחניף לו כדי להוציא יקר מזולל כי יש אדם שאינו מקבל תוכיחה בגערה אלא בנחת שנא' דברי חכמים בנחת נשמעים · ויש שצריך גערה שנא' תחת גערה במבין · וזה במלקו' שנאמר ומהלומות לגוי כסילים · ויש אפילו בהכאות לא מועיל שנא' מהכות כסיל מאה · אם כן מה נעשה לו אין לו תקנה אלא תגרשהו

יש חניפות רע אחר כגון אדם המחניף לחבירו ומדבר עמו דברים מתוקים כדי שיסמוך עליו ויאמין לו ואחר שיאמין לו ויסמוך עליו הולך עמו ברמאות וזה כענין שנא' כי חנם מזורה הרשת בעיני כל בעלי כנף והם לדמם יארבו יצפנו לנפשותם · פירש הפסוק הצידי' עופות זורקים חטים ובאים עופות לאכול החטים על הרשת ואז יהיו נלכדים · ולזה דומה החנף הזה · ואסרו חכמים להחניף ואמרו שלא ישלח אדם דורון לחבירו ויודע שאינו מקבל או יקרא לחבירו לאכול אצלו ויודע שאינו אוכל · וכן אם אדם רוצה לפתוח חבית יין למכור ובא חבירו לקנות יין לא יאמר לו אני רוצה לפתוח חבית בעבורך וכל זה וכיוצא בזה נקרא גניבת דעת · וזה אסרו חכמים ז"ל להחניף ולגנוב דעת הבריות · אמר ר' שמעון בן חלפתא מיום שגברה אגרופ' של חנופה נתעוותו הדינים ונתקלקלו המעשים ולא היה אדם יכול לומר לחבירו מעשי גדולים ממעשיך · אמר ר' אלעזר כל אדם שיש לו חניפות מביא חרון אף לעולם שנא' וחניפי לב ישימו אף · ואין תפלתו נשמעת · ואפילו עוברין שבמעי אמו מקללין והוא נופל בגיהנם · וכל המחניף לרשע נופל בידו ואם אינו נופל בידו נופל ביד בנו ואם אינו נופל ביד בנו נופל ביד בן בנו · כל שיש בו חנופה מאוסה כזה ולבסוף גולה לכן יתרחק אדם מן החניפו' לא יחניף לאדם להחזיקו ברשעו גם אם יש לו לקבל טובות הרבה ממנו · לא יחניף לקרובו ולא לנגיד בזמן שאינם הולכים בדרך טובה כי כמה ב"א עומדי' ברשעם מחמ' שרואי' שאין להם תוכחה עבור דרכיהם המכוערי' ועבור שרואים שמחניפים להם · ואין דבר בעולם הנועל פתחי התשובה כמו החניפות · מעשה במלך אחד בשר שהיה לו בת להשיא והיו

בכר

שער החניפות

נמצא שני ב"א אשר כל אחד חפץ לישא בתו והלך
אדם הכשר ובקש מאדם אחד לעשו' עמו מריב'
ולקח לבסוף אותם שנים לדון ביניהם ועשו כך
אחד מהם היה מחניף לאותו אדם כשר כדי לש
להשיאו בתו והיה זוכה אותו בכל דבריו ואז
נתן בתו לאותו שהיה מחייב אותו כי אחד ודאי
הוא אדם טוב שלא החניף ולא נשא לו פנים :
לכן מי שהוא פרנס או דיין או גבאי צדקה צריך
שלא יהא חניף כ"א יחניף הפרנס לשום אדם
ולא יוכיחו לעשות הטוב ולסור מן הרע או יהיו
כל הקהל מקולקלים כי כל אחד יאמר הפרנס
מחניף לפלוני ולא יקבל תוכחתו · לכן דיין
המחניף לאחד מבעלי דינים או יסתתמו דברי
השני ולא ידע לטעון כאשר ראוי לו כמנ' שלא
יצא הדין לאמיתו · וכן גבאי צדקה המחניפו'
ויתנו צדק' לאחד המחניף להם או שהם מחניפי'
לו ויתנו לו אף אם אינו ראוי לכך לכן צריך
הצדיק להתרחק מאד מן החניפות שלא יחניף
ולא יקבל החניפות מאחרים ויזהר מאד שיעשה
מעשים טובים שלא יתכוין בהם להחני' לאחרי'
אלא לשם שמים בלבד · והגרוע' שבכל החניפו'
המחניף לחבירו כדי להחטיאו כגון שיש לו מן
מחלוקת עם ב"א ואין הדין עמו והוא מחניף
לבני אדם לסייע לו ולהתחזק טעותו · או מי
שהוא רודף אחר עבירות כגון זנות ושאר רעות
והוא מחניף לחבירו כדי שיעשה כמוהו כגון
ירבעם בן נבט זכה למלוכה בשביל שלא החניף
לשלמה המלך והוכיחו על ענין בית מילא •
הרוצה ליבדל מן החניפות יזהר להרחיק עצמו
מן הכבוד כי מי שאינו חושש להתכבד לא יצטרך
להחניף · וגם צריך ליזהר שלא יהנה מאחרי'
כי רוב המתחניפים מחניפים לאדם שסבורים ש
שיהיו להם הנאה מהם לכן מי שמתרחק מאלו
שני דברים הנאה וכבוד ניצול מכמה עבירות

כי כמה בני אדם עושים מעשים טובים כדי
שיקבלו כבוד מבני אדם וזהו הענין מקלקל כל
עבודת האדם · כי כמה בני אדם עושי' מעשי'
טובים ומתפללי' ויש להם קול ערב והוא מהרה'
בלבו בשעת התפלה כמה קולי ערב ובני אדם
נהנין ממני שומעין אותי וכן דרכו של יצר הר'
עושה כן לכל המנות להפיל האדם ברשתו, ולא
יהיו מעשיו לשם שמים . וכן לענין ההנאה
מי שנהנה מחבירו אפילו אם יראהו שעובר כל
העבירות שבעולם לא יהא רשאי להוכיחו כי ירא
שלא יהנה עוד · וענין ההנא תחילת קנת
חכמי הדור הזה הם רודפים ליהנות מן העם
על כן יחניפו להם כדי שיחזקו אות' בחזק' גדול'
ולא די שאינם מוכיחים אותם על עבירות אלא
מתוך שהם מחניפין להם הם עצמם אוחזים מן
מעשיהם ונמשכים אחריהם דרך בריאתו של אדם
להיות נמשכים בדיעותיו ובמעשיו אחר ריעיו
וחביריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו איך שהם ע
עושים יעשו גם הוא · לפיכ' יש לאדם להתחב'
לצדיקים ולישב אצל חכמים תמיד כדי שילמוד
ממעשיהם ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך
כדי שלא ילמוד ממעשיהם וזהו שאמר שלמה
ע"ה הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע ·
ואומר אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים
וגומ' · וכן אם היה במדינה שמנהגותי' רעים
ואין אנשי המדינה הולכים בדרך ישרה ילך מן
למקום שאנשיה צדיקים ונוהגים בדרכי טובים
ואם כל המדינות שהוא יודע ושומע שמועתן
שנוהגין בדרך לא טוב או אינו יכול לילך למדינ'
שמנהגותיה טובות מפני הגיימות ישב לבדו כן
כענין שנאמר ישב בדד וידום כי נטל עליו ·
ואם הם רעי' וחטאים שאין מניחין אותו במדינ'
אלא אם כן נוהג עמהם וניהג כמנהגם הרע
יצא למערות ולמדברות ואל ינהיג עצמו בדרך

החטאים

החטאים כעניין שנאמר מי יתנני במדבר •
סליק שער החניפות •

כה שער לשון הרע

לשון הרע מה לשון הרע המספר גנות של חבירו אע"פ שאומר אמת. אבל האומר שקר נקרא מוציא שם רע. בעל לשון הרע זה שיושב ואומר כך וכך עשה פלוני כך וכך היו אבותיו וכך וכך ש שמעתי עליו ואומר דברים של גנאי עליו הכתו' אומר יכרית יי' כל שפתי חלקות לשון מדברת ד גדולות • ואמרו רבותינו ז"ל כל המספר לשון הרע כאילו כפר בעיקר שנאמר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו • ולכך לשון הרע הוא חטא כי הוא עושה רעה גדולה לחבירו שהוא מבאיש ריחו בעיני העם ושאר הפסדות ואין ריוח לבעל הלשון • ובודאי הרגיל בלשון הרע פורק עול שמים מעליו כי הוא חוטא בלי הנאה והוא רעתו יותר מגנב וגואף שהם רודפים אחר הנאותו ואינו פריקת עול כמו לשון הרע • ועוד אמרו רבותינו ז"ל שקולה לשון הרע כנגד עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים • ודבר זה תימה מאד ששקולה לשון הרע כנגד אילו העבירות וכל אחת מהן יהרג ואל יעבור ואמרו חמורה ע"ז שכל המודה בה ככופר בכל התורה כולה • ואמרו משומד לע"ז משומד לכל התורה כולה • ויש ליתן טעם בדבר • כי בעל הלשון שונה באיולתו י' פעמים ויותר בכל יום • ויותר בכל יום מכלים ומביישים בני אדם מלבד מה שמזיק למי שאומר עליו • ואפילו עבירה קלה כשאד' עובר עליה כמה פעמי' היא כעשית גדול אפי' שער אחד שהיה רך וחלש מאד כשתקבץ הרבה שערות יחד תעשה מהם חבל חזק • ומה שאמרו שקולה לשון הרע כנגד אותה שלשה עבירות ו הפירש שעובר על אותן ג' עבירות פעם אחת מחמת רוב היצר ולא כנגד המשומד היוצא מן הכלל לעבור עליהם בכל עת • ועוד בעל לשון הרע קשה לו לעשו' תשובה כיון שהוא רגיל בכך לימד לשונו לדבר רע • ועוד החטא קל בעיניו כי אמר לא עשיתי רק דיבור בעלמא ואינו נותן לב לשוב לרוב הנזק שיעשה ואפילו אם ישוב אין תשובתו שלימה כי אינו מכיר גודל החטא אשר עשה והוא צריך מחילה לאותן שדיבור עליהם והוא אינו זוכר מי הם כלם •

ועוד יש שדיבור עליו ועשה לו רעה והזיק לו לאותו אדם ושכח מה דבר עליו. כי לא"ה מכסה ומכה בסתר הוא בכאן ומכה אחד בלשונו שרחוק ממנו וזה החוטא מתביים ממנו להודיע שגומלו רעה ופעמים ידבר על פגם משפחה ויזיק לה לדורות הבאים אחריו ואין לו מחילה לזה כן אמרו ר"זל המדבר בפגם משפחה אין לו מחילה עולמית • ועוד מי שהוא רגיל בלשון הרע פעמים ידבר דברים כלפי מעלה דכתיב שתו בשמים פיהם • ואין בכל עבירות שיש עונש ע עליה כמו מי שמשיח דברים כלפי מעלה •

כי אמרו רבותינו ז"ל עשרה נסיונות ניסו אבותינו ובכלם לא נחתם גזר דינם אלא על לשון הרע שנאמר אם לא כאשר דברתם אני וגומ'. ואמר וישמע יי' את קול דבריכם • ואין התורה מגינה על בעלי לשון הרע דואג האדומי כיון שסיפר לשון הרע לא עמדה לו ח חכמתו ולא הגינה עליו תורתו • ומה שאמרו רז"ל עברה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה ת תורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור • ועל העובר דרך מקרה אמרו ולא על הפורק עול אזהרת עבירה • אמרו רבותינו ז"ל

כנסת

כנסת ישראל אהובה בקולה שנאמר כי קולך
ערב ושנואה בקולה שנאמר נתנה עלי בקולה
על כן שנאתיה · ונאמר מות וחיים ביד לשון
ואוהביה יאכל פריה · פירש אוהב הלשון אדם
החפץ לדבר תמיד עונה הגונה ובכונה אנלו ש
שיאכל פריה פירש שלא ידבר דברים בטלים רק
ידבר בדברי תורה והבאת שלום וללמד לרבים
לעשו׳ם כה ולהורות להם הטוב ולהרחיקם מן
הרע ולקנות אמת כי אין קץ למנות שיוכל
לעשות בלשון וזה חיים ומות ביד לשון ·
מספרי לשון הרע נחלק לשש חלקים · האחד
כמי שהוא אומר רע על כל אדם כן יעשו לו ;
ולפעמים אמר דופי על אדם כשר ונקי או הוא
משקר וגם מספר ל״ה והזהרנו מן התורה
שלא לקבל ל״ה אולי הוא שקר ומי שמספר לשון
הרע גם הוא מקבל ל״ה · ודע כאשר יודה
השומע על לשון הרע אז הוא כמו המספר כי
כל השומעים שהוא מודה יאמרו כיון שהוא מו׳
מודה אם כן הוא אמת הדבר ואפילו אם לא
יודה אלא שומע ומראה עצמו כמקשיב אל הד
הדברים ומאזין בדברים · כמני בני אדם בזה
יאמינו גם אחרים והוא מסייע למספר ל״ה כי
אם היה גוער במספר לשון הרע היה מונע
עצמו מלספר לו יותר אבל עתה שהוא מקשיב
ומראה לו פנים אז גורם לו לדבר יותר ·
והזהירנו במילת לא תשא שמע שוא שלא נאמין
סיפור לשון הרע בלבבינו להחזיק מחשבותינו
שהדברים אמת ולהבזות בעינינו את מי שמספר
עליו · השני כשאמר לשון הרע שהיא
אמת אם יזכור לו בינו ובינו מעשה אבותיו הר
הרעים עובר על מה שכתב בתורה לא תונו איש
את אחיו באונאת דברים הכתוב מדבר ·
השלישי אם יבייש בפני אחרים על מעשה
אבותיו על זה אמרו רבותינו ז״ל כל המלבין פני
חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא ·
הרביעי אם הוא מודיע תועבת אבותיו בפני
בני אדם שלא בפניו לביישו בעיני ב״א על זה
אמרו כת מספרי לשון הרע אין מקבלים פני
השכינה · החמישי אם הוא בעל תשובה
ומספר עליו עונות ראשונים בזה יש לו עונש
גדול כי השב מעונות שלו נעשין כזכיות וזה
מביישו בעבירות שהם זכיות · ועוד הוא נותן
מכשול לפניו כי מחשיב בלבו כמו שמביישני גם
אני מביישו ויכנס עמו במחלוקת ומתוך כך גם
נתקלקל בתשובתו ויחזור לענין הראשון ·
ועוד אחרים השומעים הבושת של זה ימנעו
ולא יעשו תשובה כמנא שזה נועל דלתי התשובה
· ודע שאם יראה איש שחבירו יעבור על
התורה בסתר והוא גילה לרבים יש לו חטא בזה
כי אולי החוטא שב מדרכו הרעה ולא היה לו
לגלות אלא לחכם נכוע שלא יביישנו כדי שיחזיר
בתשובתו עד שלא יחזיר בתשובתו עד שיודע כ
שלא שב מדרכו הרעה · ואם החוטא תלמיד
חכם ירא ויראה חטא ראוי לחשוב עליו בברור ש
שעשה תשובה · ואם תקפו יצרו פעם אחת
נתחרט אחר כך · המספר ל״ה נענש מן
הנזק שהזיק לחבירו · ועוד יש עונש ששמח
בקלון חבירו · וכתיב ואהבת לרעך כמוך ·
וכמו שאוהב בכבוד עצמו כן יאהב בכבוד חבירו
וכתיב שמח לאיד לא ינקה · יש נד שיש עון
גדול על המספר ל״ה שהוא אמת יותר מן הנ
המספר ע׳ דרך שהוא שקר כי כשאדם מספר
דברים כזבים על חבירו יאמינו ויהיו לבושת
בניהם אחר שנתחרט ועשה תשוב׳ על חטאתו ·
אבל לשון הרע על דרך שקר ידענו כל העולם
שהוא שקר ולא יאמינו · אבל לעולם רוב ענייני
השקר יש בו עונש יותר מן האמת ·
הששי המספר לשון הרע על גנאים שהם
כשרים

כשרים וגונים באמונה ומחלקים ליראי שמים המספרי' לשון הרע עליהם שהם גונבי' הצדקה וכושאים פנים ונותני' למי שהם רוצי' ולקרוביהן זהו לשון הרע אין ערך לעונשו כי גורם שאות' גבאים יסתלקו ויתמנו אחרים רעים במקומן ונמצא שנמנע טוב מן הנותנים צדקה ונגזל מ עניים הטובים כי אותן אחרים הרעים לא יחמלו על הטובים ונמצא בזה ביטל עבודת הק"בה וגזל עבדי הק"בה ובניהם וקרוביהם כי תחת אשר היה לו לכבדם לא די שלא כיבד אלא גם הרע להם ומונע שאר יראי שמים שלא להיות גבאים כי יחשבו למה נעשה דבר שלא ש יחשדו אותנו כאשר נחשדו פלוני ופלוני יראי שמים • ואמרו רבותינו ז"ל לשון הרע הורגת שלשה בני אדם אומרו והמקבלו ואותו שנאמר עליו • והמקבל ל"ה נענש יותר ממי האומרו • מספרי לשון הרע אסור לדור בשכונתם כ"ש לישב אצלם לשמוע דבריהם • עוד יש רעה בלשון הרע כי המספר ל"ה על חבירו אז הוא מתגאה ויראה עצמו צדיק בעיניו כי יחשוב פלוני עשה כך וכך ואני לא עשיתי כמו' שהוא מתגא' ומחזיק טובה לעצמו • ואילו יעשה מנוה והחזי' טובה לעצמו היה רע מאד • כל שכן וכל שכן שעושה עבירה גדולה בל"ה ומחזיק טובה לעצמו • ואם אדם מספר ל"ה על היתומים ועל האלמנות אז עונשו עוד יותר כי בלאו הכי הם נוערים והוא מנער אות' יותר מי שאומ' לחבירו היכן יש אם אלא בבית פלוני דשכיח ביה בשר ודגים אפילו זה הוא לשון הרע • בא וראה איך צריך אדם ליזהר בלשון הרע • ועוד יש אבק לשון הרע כגון שאמר תשתקו מפלוני איני רוצה להודיע מה שאני יודע בו • וכן כל כיוצא בזה • ועוד אמרו רבותינו ז"ל אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי

רעתו פירש אם תספר טובתו בפני שונא • אז הוא ישיב איך תשבחהו והוא עושה כך וכך ועל זה נאמר מברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו אבל בפני אוהביו מותר דתנן חמשה תלמידי' היו לו לרבן יוחנן בן זכאי הוא היה מונה שבחן וכו' • וכן המספר לשון הרע דרך שחוק ודרך קלות ראש כלומ' שאינו מדבר בשנא' הוא שאות' נפשו' כמתלהלה היורה זיקים וחצים כן רימה את ריעהו ואומר משחק אני • וכן המספר ל"ה דרך רמיות והוא שמספר לתומו כאילו אינו יודע שדבר זה ל"ה אלא כשמוכיחן בו אומ' א כי יודע שאילו מעשיו של פלוני או שזהו לשון הרע • המספר דברים שגורמים היזק לחבירו הן בגופו הן בממונו ואפילו להיצר לו או להפחידו הרי זה ל"ה • והאומר דבר לחבירו אסור לגלותו בלא רשותו • כל הנאמר בפני שלשה אז הוא כמו ידוע לכל • ואם ספר אחד מן הג' אין בו משום ל"ה אבל אם הוא מתכוין לגלותו יותר יש בו משום ל"ה • ואם האומר הזהיר השומעים שלא יגלו אפילו אמרו בפני רבים יש בו משום ל"ה • מעשה בתלמיד אחד שגילה דבר שנאמ' בבית המדר' אחר כ"ב שנים והוציאו מבי' המדר' ואמרו זה מגלה סודות • ועוד יש עבירה אחת הנקרא רכילות • ואיזה רכילות זה שהולך מזה לזה ואומר כך וכך שמעתי על פלוני אף על פי שהוא אמת הרי היא מחריב העולם • והוזהרנו בזה כדכתיב לא תלך רכיל בעמך • ואיזהו רכילו' המגלה לחבירו דברי' שדבר ממנו בסתר • והנה מביין לדיין שלא יאמר אני מזכה וחבירו מחייבין אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי לכן נאמר לא תלך רכיל בעמך • הזהר בך מאד מלשון הרע כי בזה אתה מתבייש עצמך כי כל הפוסל פסול • ואינו מדבר בשבחו של אדם ודרכו לפסול ב"א במומו כי במום שיש בו

בוא

הוא מוגח כל היום בלבו כיון שהוא מוניאו כי כל אדם נבחן וניכר במעשיו · כיצד אם תראה אדם שהוא רגיל לשבח נשים ולדבר מהן תמיד דע לך שהוא אוהב נשים · ואם הוא משבח מיני מאכלים טובים ויין ובזה רגיל דע לך שהוא זולל וסובא · וכן בכל דבר וראייה מהכתוב מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי · בשביל שאני אוהב את התורה לעולם אני מדבר בה · כי כל דבר שאדם אוהב בלבו הוא צריך לדבר תמידי בעל הלשון מחפש מומי ב"א והוא דומה לזבובים שהם לעולם יכוחו על מקום הליכלוך · אם יש באדם שחין הזבובים מניחין על הגוף וישבו על שחין · וכך הוא בעל לשון הרע מניח כל הטוב באדם ומדבר מן הרע · ומעשה באדם אחד שהלך עם החכם בשדה וראה נבלה אחת אמר אותו אדם כמה מסרחת הנבילה זו · אמר החכם כמה לבנים שיניה · החכם הוכיח לאותו אדם ואמר למה תאמר הגנאי שלה תאמ' השבח כי לעולם אדם יספר בשבחו של עולם · אם תראה אדם אשר ידבר דבר או יעשה דבר ויש לדון דבריו ומעשיו לצד חובה ולצד זכות · אם הוא ירא אלהים נתחייב לדונו לכף זכות על דרך אמת אפילו אם הדבר נוטה לחובה יותר מלזכות · ואם הוא בינוני אשר יזהר מן החטא ופעמים ירשלו בו יש עליך להטות הספק עד ולהכריע לכף זכות · והמקום ית' יכריע אותו לכף זכות והיא מצות עשה מן התורה שנאמר בצדק תשפוט עמיתך · ואם הדבר נוטה לצד חובה אם האיש רוב מעשיו לרעה ויהפת כי אין יראת השם יתע' בלבו תכריע מעשיו ודבריו לכף חובה · אם גילה לך אדם חטאתך אל תאמר כמו שגילה חטאתי גם אני אגלה חטאתו שנאמר לא תקום ולא תטור וגם לא תספר אף על פי שהוא גילה עלי אני לא אגלה עליו כי בזה הדבור גלוית ההנויה. וזה הוא הדבר עיקר גדול ביראת שמים · ואם הרואה איננו ירא שמים כמו הפורק עול מעליו ואיננו נזהר מעבירה אחת וכל בני עירו יודעים שהיא עבירה מנוה לספר בגנותו לגלות העליו להבאיש בעלי עבירות בעיני בני אדם עד שישמעו העם וימאסו בו וירחקו עצמם מן העבירות שנאמר תועבת צדיק איש עול · ונאמר יראת יי' שנאת רע · ואמר רשע בן צדיק מותר לקראתו רשע בן רשע · צדיק בן רשע מותר לקרותו צדיק בן צדיק · ודווקא על דרך זה מותר להכלימו לשם שמים אבל מי שמתקוטט עמו ומכוין לחרפו להכאתו לבד ולא לשם שמים אין לו לגלות חטאתו · וכן אם המגלה הזה הוא חוטא אין לו לגלות פשע של חוטא אחר כי בודאי אין מגלה מסתריו לטובה ודבר שפתים אך למחסור · אך מיעוט פעמים שלשון הרע מצוה כגון שני רשעים שנתייעצו לעשות רעה מותר לגרום בלשון הרע ולגרום שישנא זה את זה ויעשו רע זה לזה שלא יעשה רע לטובים :

וכן בואף מחזר אחר נואפת מצוה לדבר לשון הרע שלא יעשו העבירה · ופעמים אפילו כשהחוטא רשע גמור אין להכלימו ברבי' במקום שיש לדאג שמא יבא לתרבות רעה · ומותר לספר לה"ר על בעלי מחלוקת שנאמר ואני אבא אחריך ומלאת את דבריך שכור אשר הרב' דברי' תלויים בלשון · צריך לשמור לשונו מאד מאד · ועל כן אמר דוד נצור לשונך מרע

ואמרו רז"ל מעשה באדם אחד שקרא ברחוב מי רונה לקנות סם חיים באו כל העולם לקנות והוציא ספר תלים והראה להם מה שכתוב בו מי האיש החפץ חיים כו' נצור לשונך מרע · וכשראה זה ר' ינאי הכניסו בביתו והאכילוהו והשקוהו ונותן לו מעות באו תלמידיו ואמרו

ליה עד עתה לא ידעת זה הפסוק · אמר ליה ידעתי אבל לא שמתי על לבי להזהר בדבר זה וכשהייתי קורא זה הפסוק עברתי עליו ולא חשתי באיזה וקיימו בידי ומעתה אזהר יותר בלשוני · לכן אדם שהורגל בלשונו להחניף ולהתלונן ולספר לשון הרע ולדבר כזב ודברים בטלים · ועתה הוא רוצה להכניע ולמנוע מזה ולעשות גדר גדול וחזק מאד ומה הגדר שיתרחק מחביריו הראשונים שהיה רגיל לדבר עמהם ליצנות וחניפות ולשון הרע ושקר · כי אם יתקרב אצלם לא יוכל למנוע כי הם יתחילו לדבר עמו כמו שהורגלו ואז לא יוכל להתאפק מלדבר עמהם כמו שהורגלו וצרי' להרגיל עצמו בשתיקה מאד מאד כדי להרגיל עצמו למעט פתיחת פיו וירבה לישב בחדר לבדו ולעסו' בתור' ויתחבר עם החסידים שאינם מדברים כי אם מד"ת ויראה שמים ובזה הענין ירגיל עצמו ימים רבים ואז ימצא רפואה למכתו · כתי' מות וחיים ביד לשון ואהביה יאכל פריה · מעשה היה במלך פרס שחלה · א"ל הרופאים אין לך רפואה עד שבא לך חלב לביאה · ובעשה לך רפואה אז ענה אחד מהם אני אביא חלב לביאה אם רצונך יתנו לי עזים אמר המלך לעבד ושיתנו לו נתנו לו הלך לגוב אריות והיית שם לביאה אחת מיניקם ויום ראשון עמד מרחוק והשליך עז אחת ואכלתה · יום שני נתקרב לה מעט והשליך לה אחרת כן היה עושה עד שהיה עמה ולקח מחלבה וחזר לו · כשהיה בדרך ראה בחלום והיו אבריו מתריזין זה עם זה הרגלים אומרים אין בכל האיברים דומין לנו לפי שאם לא הלכנו לא יכול ליקח מן הלביאה חלב והידים אומרים אין כמונו לפי שאם לא היינו עושים לא היה דבר כלום · אמר הלב אין כמוני אם לא נתתי עצה מה הם הועלתם כולכם · אמר הלשון אין כמוני לפי שאם לא אמרתי אני את הדבר מי היה עושה אותו השיבו לה כל האיברי' איך לא יראת לדמות אלינו הלא אתה במקום חושך ואין בך עצם כמו כאשר לשאר איברים · אמר ליה הלשון הלא תראו שאני שולט עליכם שמר האיש את הדברי' הלך אצל מלך אמר ליה אדוני המלך הילך חלב כלבא קנה המלך ואמר לתלותו · כשהיה הולך התחילו האיברים לבכות אמר להם הלשון הלא אמרתי אליכם שאין בכם ממש אמר הלשון אם אני מצלת אתכם תדעו שאני מלך עליכם אמ' ליה תאחר לתליין השיבוני אל המלך אולי אבכל השיבהו אליו · א"ל למה צויתני לתלותי אמ' ליה שהבאתי לי חלב כלבא א"ל ומה איכפת לך אם יהיה לך רפואה · ועוד לביא כלבא קרין לה לקחו ממנה וכיסו אותה וכמנא חלב לביא · א"ל האיברים עכשיו אנו מודים לך · וזהו מות וחיים ביד לשון · לכך אמר דוד אשמרה מחטוא בלשוני · ראה הלשון טוב מקרבנות שנאמר אהללה שם אלהי בשיר ואגדלה בתוד' ותטיב ליי' משור פר מקרין ומפרים · צריך שתתבונן ותבחין ענין הלשון אשר כל ענייני האד' לרעה ולטובה תלוי בה יכול אדם לעשון בלשון עבירו' גדולות ועצומו' אין מספר כגון מלשינו' ורכילו' וליצנות וחניפות ושקר וכיוצא באילו וכל אילו עבירות גדולות אין ריוח לבעל הלשון ויכול לעשות מצות לאין חקר בלשונו ויש כמה בני אד' האומרים מה נוכל לעשות מצוה הלא אין בידינו ממון לעשות צדקה לעניים והם אינם יודעים אשר מקור המצות קרוב להם מאד מקור חיים בעולם הזה ובעולם הבא והוא הלשון · וכן אמר דוד מי רוצה לקנות עולם זה ועולם הבא א"ל אין אדם יכול לעמוד בשניהם אמר להם בזול הוא מאד · וכן הוא אומר מי האיש החפץ

חיים

חיים וא"ל מי יוכל לקנות חיים א"ל כבור לשונך
מרע ויגיל עצמו בלשון לדבר דברי תורה
ויראת שמים ולהוכיח בני אדם ולצוות בניו א
אחריו לשמור ולעשות ולנחם אבלים ולנחם עניי'
ולדבר על לבם דברים של תנחומים טובי' ולדבר
אמת ולהתרגל בשירות ותושבחות ׃ ואז יהיה
אהוב למטה ונחמד למעלה ויהיה שכרו כרב
טוב הצפון לצדיקים ׃
סליק ׃

כו שער התשובה

התשובה אמר ר' יוחנן גדולה
התשובה שמגעת עד
כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד יי' אלהיך׃
ואמרו רבותינו ז"ל כשעלה משה לרקיע מצא
כיתות של מלאכים פתחו לפניו ספר תור' וקראו
מעשה יום ראשון ופסקו והתחילו לספר בשבחו
של תורה ׃ עלה לשני ומצא חבילות של מלאכי'
וקורין מעשה יום שני ופסקו והתחילו לספר
בשבחה של תורה ושל ישראל׃ עלה לשלישי ומצא
מלאכי' וגדודים קורין במעש' יום שלישי ופסקו
והתחילו לספר בשבחה של ירושלים עלה לרביעי
ומצא אראלים קורין במעש' יום רביעי פסקו
והתחילו לספר בשבח של משיח עלה
לחמישי ומצא מחנות מחנות קורין במעשה יום
ה' ופסקו והתחילו בענש כה של גיהנם עלה
לששי ומצא שם מלאכים והיו קורין במעשה יום
ששה ופסקו והתחילו לספר במעשה גן עדן שם
ומבקשים לפני הק"בה ליתן חלקם של ישראל בגן
עדן עלה לשביעי ומצא אופנים ושרפים
גלגלים ומלאכי רחמים ומלאכי חסד וצדקה
ומלאכי רתת וזיע מיד אחז משה בכסא הכבוד
התחילו לקרוא במעשה יום שביעי ויכלו ופסקו
והתחילו לספר בשבחה של תשובה ללמדך
שתשובה מגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה
ישראל עד יי' אלהיך ׃ אמר רבי עקיבא
שבעה דברים קדמו לעולם אלו הן תורה תשוב'
גן עדן וגיהנם וכסא הכבוד ובית המקדש
ושמו של משיח ׃ ולמה אלו שבעה דע לך
שעיקר בריאת העול' הוא בשביל האד' כ"א צריך
בעולם התחתון אלא באד' והוא מושל בכל עול'
התחתון בבהמות וחיות ועופות ודגים ושרצים
ומאחר שעיקר הבריאה בשביל האדם א"כ הוצרך
להקדים התורה שהיא קיום העולם דכתיב אם
לא בריתי יומם ולילה חקות שמי' וארץ לא שמתי
וכיון שהקדים התורה הוצרך כמו כן להקדים
התשובה כי כיון שיש בתורה עשה ולא תעשה
ועונשין המפורשין בתורה הוצרך על כל פנים
להקדים התשובה שאם יחטא אדם שיהיה לו זמן
לשוב שאם לא כן לא היה העולם קיים דור אחד
שאין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא
כי מיד שהדור חוטא הוא ראוי לכלותו ולהשמידו
ולכך נכתב מעשה סדום בתורה להודי' לחטאי'
שהם ראויים להיות כלים הם וכל אשר להם וגם
הארץ היא ראויה להפך כמו סדום אלא שהק"בה
הקדים תשובה וממתין דור אחר דור וכיון ש
שהקדים תורה ותשובה הוצרך להקדים כמו כן
ג"ע וגיהנם וכסא הכבוד שהם מקומות לשלם
איש במעשיו וכיון שהקדים כל אלו הוצרך
להקדים בית המקדש ושמו של משיח כי בימים
ההמה תמלא הארץ דיעה ולא יהיה יצר הרע
בכ"א כלם גדולים וקטנים יודעים השם יתעל'
ידיעה גדולה ׃ ואז ידעו כלם שעיקר בריאות
העולם בשביל עבודת הבורא יתע' לכן הקדים
אלו השבעה לעולם ׃ ועלו מושיעים בהר
ציון ולשבי פשע ביעקב זהו ובא לציון גואל
אמן וכן יהי רצון ׃ עבור שבע' דברים
יקדים

יקדים האדם לשוב בבחרותו בשהוא בגודל כחו
הא' כי עבודת התורה והיראה וכל המעלות
שהאדם חייב הם רבים מאד מאד · ועל זה נאמ'
ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים והיום קצר
כי העולם הזה הוא יום קצר מאד כצל ימי עלי
ארץ לא כצל אילן אלא כצל עוף הפורח באויר ·
והפועלים והו האדם שיש בו מדת העצלות ·
ועתה התבונן אדם שמחוייב לילך מהלך יום י'
פרסאות ויותר והדרך מלא מכשלות מטיט ת
ואבנים ויש ליסטים ורוצחים באותו הדרך
והוא צריך ללכת על כל פנים כי כן ציוה לו
המלך ולא יוכל לראותו כמה צריך האיש להקדי'
בבוקר ולחגור מתניו בזריזות וללכת במהירות
לכן יש להשכים ולהקדים לעבודת הבורא ·
יתב' ואפילו כשיעשה כל יכלתו ישיג מעט מן
המעלות כמו שאמרו רבותינו על מה שכתוב כי
הוא ידע יצרנו · משל למלך שנתן שדה
לעבדיו ואמר להם לעובדה ולשומרה ולהביא
ממנה ל' כור בכל שנה והם טרחו בה ועבדו
אותה היטב והביאו לפני המלך ה' כורין א"ל
מה זאת עשיתם א"ל אדונינו המלך השדה ש
שנתת לנו היא זיבורית ואנחנו בכל כחנו עב
עבדנוהו ולא עשה יותר מזה השיעור · כך
האדם אפילו כשיעבוד בכל כחו עבודתו קטנה
ואם יאמר אמתין עד שאהיה פנוי ועד שאראה
די סיפוקי הנה טרדות העולם אינה פוסקות ·
ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה ·
הב' אם יאחר תשובתו עד שיכנוס ויאסוף הון
או יחמוד בכסף יותר כמו שאמרו רז"ל אין
אדם יוצא מזה העולם וחצי תאותו בידו · יש
בידו מנה מתאוה לעשות מאתים · השיגה ידו
למאתים מתאוה לעשות ד' מאות · וכן אוהב
כסף לא ישבע כסף · הג' הזמן מתמעט
והמלאכה מרובה מלבד התורה ותיקון הנפש

והשגות המעלות כמו היראה · הרביעי
כשיתאחר לתקן נפשו או היצר הולך ומתגבר
ומתקשה הלב וכבר הורגל בעבירו' וכל העברו'
הן בעיניו כהיתר ולא יוכל לטהר עצמו ·
החמישי מי שאינו רוצה להקדים לשוב אולי לא
יאריך ימים וימות טרם ישוב. על כן יזהר בכל
עת ויהיו בגדיך לבנים · הו' כשיתאח'
לשוב יהיו עונותיו ישנים וישכח ולא ידאג להם
כאשר בתחילה · הז' כשהוא בא לימים
ויחלש כח היצר ולא יקבל שכר על התשובה כאילו
עשה תשובה בימי בחרותו כשהיה בחוזק כחו :

ובעבור אילו שבעה דברים יקדים אדם את
עצמו לתקן נפשו לפני מלך עליון · ואחר
שיתגלה בלב האדם לעשות תשובה לא יוכל לעשו'
תשובה שלימה אם לא ישים על לבו ז' דברים ·

הראשון שידע מעשיו ויכירם כלם אם
אדם שלא הורגל לקיים המצות מנעוריו ועשה
כל ימיו עבירות וכמה בני אדם סבורים שאין
אדם נקרא בעל תשובה אלא אם כן בא על אשת
איש או על גזילה או יוצא לתרבות רעה וכיוצא
באילו מעבירות גדולות · אבל בשאר עבירות
אין יודעים לשוב עליהם · וזה אינו כן כי על
כל מה שהזהירו רבותינו עליו הוא יותר חמור
מדברי תורה כי כל העובר על דברי חכמים
חייב מיתה וכל מי שעובר על ד"ת או דברי
חכמים צריך לשוב · ועתה שמע בני כי
רוב העול' אין נזהרים מדברי' בטלי' ומלהסתכל
בנשים ומלדבר עמהם שלא לצורך · גם לא
נזהרים להתפלל בכוונה ומלדבר בבית הכנסת
ומשחוק וקלות ראש · גם לא נזהרים בצדקה
לתת אותה למי שהוגן לה ולאמץ הלב ולקפוץ
היד ולדבר דברים קשים לעניים · גם לא
נזהרים משבועת חנם ולקלל חבירו או עצמו
בחנם והזכרת שם שמים לבטלה או במקום

ושער התשובה ·

שאינו טהור או בידים שאינם נקיות ובטול ת"ת כנגד כלם · גם לא נזהרנו מקנאה ושנאה ולשון הרע וגאות וכעס ומכל המדות האמורות בספר הזה · גם לא נזהרנו בענייני קיום המצות התלויין במעשה כגון נטילת ידים וענייני שם נזיקין אדם לחבירו וקיום שבת כדין רבים נכשלים בזה כי דבר פשוט הוא מאד מי שאינו נקי במצות נכשל בהרבה מקומות · ובהרבה עשה אדם עבירות כל ימיו ולא הרגיש לכן צרי' זה השב לידע העבירו' שעשה והיאך יכול לדעת ילמוד המצות ויבין בכל מצוה ומצוה מה חסר ממנה שלא קיים וכמה עבר · ואם לא ידע במה עבר איך יתחרט אלא אם כן ידע העבירה שם שיתחרט עליה כמו שאמר הכתוב כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד · השני אפי' כשהוא יודע עבירו' שעשה לא יתחרט עליה אם לא ידע בודאי רעת העבירות שעבר כי לא יחשוב מה בכך אם נהניתי מן העולם הזה בלא ברכה או אם בטלתי מן התורה אין זה דבר רע כל כך מי שחושב כך לא יתחרט ולא ישוב בלב שלם אלא צריך לחשוב אין שום דבר רע בכל העולם כמו מי שאינו חושש על מצות המלך המרומם קל וחומר ממלך בשר ודם העובר על ציוויו כמה הוא דבר רעה · השלישי צריך החוטא לידע ולהאמין מעומק הלב שיש לו גמול עונש בדינים קשים על העבירות שעשה ואם לא ידע זה לא יחוש לשוב אבל אחר שיבורר אצלו העונש או ישוב ויתחרט ויבקש מאת האל המהולל מחיל' כמו שאמר סמר מפחדך בשרי · הרביעי צריך שידע החוטא שכל עבירותיו שעבר כל ימיו עבירות גדולות וקטנות וכל המחשבות רעות ודבורים בטלים וכל ענייניו מקטן ועד גדול הכל כתובים בספר ואין שכחה לפני השם יתב' דכתיב הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי ·

ואמר ביד כל אדם יחתום מ"מ יחשוב שיש שכחה לעונותיו לא יתחרט ולא יבקש ממנו עליהם מ מחילה · כי רבים חושבים בשביל שהקב"ה מאחר לפרוע העבירות שישכחם ולא יבא לדין עליהן כמה שאמר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה · על כן מלא לב בני האדם הוללות ·

החמישי שידע באמת שהתשובה היא רפואה שלימה לעבירות כי החולה שאינו מאמין ברפוא' שעושין לו שהיא תרפא אותה לא יחוש לאכול ה הרפואה או לשתות המשקה · אבל כשהוא יודע בודאי תועלת הסם והמשקה אז יתאוה לסבול מרירות הרפואה · כך כשידע בודאי תועלת התשובה אז יתאוה להגיע אל מעלו' התשובה ·

הששי צריך לחשוב בלבו הטובות שעשה לו הבורא ית' מעודו ועד היום הזה והיה לו להודות עבור הטובות מה לא עשה אלא עבר מצותיו · ויש לו לשקול עונש העבירה כנגד המתיקות ושכר המצוה כנגד צערה בטול הזמן כמו שאמרו חכמי' הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסידה ·

השביעי צריך שידע להתחזק מאד ולסבול צער גדול להמנע מן הרע אשר הרגיל בו כי זה דבר פשוט מאד עבירה שהורגל בה כל ימיו שהיא דומה לו להיתר וקשה לו מאד לפרוש ממנה · ועל כן צריך אדם חיזוק גדול וגדרים גדולים לפרוש ממה שהורגל וצריך הסכמה גדולה בכל לבו ובכל כחו להמנע · ויסיר ההרגל מלבו כאילו לא הורגל ויגרש ויוציא מלבו הרעות כמו שאמר קרעו לבבכם ואל בגדיכם ·

וכשהאדם קובע בלבו אלו השבעה ענינים אז הוא קרוב לדרך התשובה · והנה מדריגות רבות לתשובה ולפי המדרגות יתקרב אדם אל השם ית' · ולמעלה אין הכ"מ טהורה בטהרה שלימה שיהיו העונות כלא היו אלא אחר שיטהר האדם

האדם את לבו כמו בגד המטנף אם יכבס אותו מעט או יעבור הטינוף אבל רושם וכתם ישאר בו. אבל לפי רוב הכיבוס יתלבן לגמרי. וכן כתיב הרב כבסני מעוני. לכן תכבס לבך מן העון דכתיב כבסי מרעה לבך ירושלים. ועתה יש לך לכתוב לך עשרים ענינים שהן מעיקרי התשובה. הראשון יתפוס במדת החרטה וישום אל לבו כי יש עונש גדול למי שעבר מצו' המלך הגדול. כמו שאמר הכתוב תנו לאלהים כבוד בטרם יחשיך כו'. ובשאדם חושב ימי חושך אשר יגיע למי שפשע באלהי יעקב ויירא מאד להתחרט על מעשיו ויאמ' בלבו מה עשיתי איך לא היה פחד אלהים לנגד עיני. ואיך לא יגורתי מתוכחות על עוני. ואיך לא משלתי על יצרי בהכאת רגע אחד ואיך טמאתי נשמתי הטהורה אשר נפחת בי ממקור הקודש. ואיך עשיתי חילוף עולם גדול וארוך קיים לעולמי עד בעולם הקטן הכלה. ואיך לא זכרתי יום המות אשר לא נשאר לפני נשמתי בלתי גווייתי ואדמתי. וכן ירבה בלבו מחשבות מעניין זה וזה העניין אשר דבר ירמיה אין איש ניחם על הרעה לאמר מה עשיתי. השני עזיבת החטא שיעזוב התועה דרכיו הרעים ויגמור בכל לבו ולא יוסף ללכת בדרך ההוא עוד. וזה ראשית התשובה לעזוב דרכיו ומחשבותיו הרעי' להסכים בלבו ולקבל עליו שלא יוסיף לחטוא ויסיר מחשבתו הרעה אשר חשב ויכרית מעשיו הרעים מידו. השלישי היגון שיאנח במרירות הלב כי אם אדם הפסיד דבר קשה לו ואם אבד עשרו יתאבל ולבו חר בקרבו. וכן אם יפגעהו שאר צרות יצטער מאד קל וחומר שיצטער במי שמרד באדון הגדו' והשחית דרכו לפניו והוא עשה לו חסד שיצטער בכל רגע. ודע שמדריגות התשובה ומעלותיה לפי גודל

המדריגות של הצער על העבירות שעשה כי הצער בא מטהרת הנשמה העליונה והקב"ה מרחם על האדם בהיות נשמתו שרוייה בצער כל זה כי המלך ירחם יותר על ילידי ביתו הם הקרובים אליו והם מאנילי הארץ הנכבדי' ממה שירחם על הכפריים. לכן כשהנשמה נפרדה ולמעלה ממקום קדוש כשהיא מנטערת אז יקבלנה מהרה יותר הכל. הרביעי יגון וצער במעשה. עד כאן דבבנו מצער ויגון בלב וזה עניין רביעי הוא צער ויגון במעשה כמו שאמר, וגם עתה נאם יי' שובו שובו עדיי בכל לבבכם בצום ובכי ובמספד. וצריך להראות סימני צער ויגונו במלבושיו כגו' לחגור שק כמה שאמר' על זאת חגרו שקים וכמו שאמ' ויתכסו בשקים אדם ובהמ' ויסיר בגדיו החמודי' ממנו וימעט תענוגים במיני המאכל והמשתה והעינוגים ואמרו רבותינו ז"ל הלב והעניים שני סרסורי החטא וכתי' לא תתורו אחרי לבבכ' ואחרי עיניכם. לכן בזאת יכופר עון הסרסורים עון סרסרות הלב במרירות וצער ועון סרסרות העניים יתכפר בדמעות שנאמר פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתיך. לא אמר על לא שמרתי אלא על לא שמרו. פירש העינים הם היו מרגלים לתור החטא על כן הורדתי' פלגי מים. וכשיבכה על פשעיו יאמר דמעותי יכבו חרון אפך ותשובת מעשי ישיבו אפך ממני וערך שולחני אשר ערכתי יחשבו כמזבח ערוך. והשיר אשר לא הגנתי על גחלי כאש תוקד על מזבחך ואת חסרון דמי יכפר כדם על קרנו' המזבח ומיעוט חלבי כחלב אימורים. וקול בכיי כקול שירים משוררים וריח רעבון נפשי כריח הקטורת וחלשות איברי כנתח קרבן. ושברון לבי יקרע ספרים שכתובים בה עונותי ושינוי בגדיי החמודות כבגדי כהונה דמכופת רחינה

בקידוש

כקידוש ידים ורגלים ותשובות יי יסירוך אלי כי נחמתי על רוע מעללי שעשיתי ולא אשוב להרע לפניך • החמישי הדאגה שידאג מעונש עונותיו כי יש עונות שהתשובה תולה כפרתן ויסורין ממרקין כמו שנאמר כי עוני אגיד אדאג מחטאתי • ומה חילוק יש בין היגון והדאגה כי היגון על מה שעבר כבר והדאגה על העתיד שידאג לעולם אולי יקצר בענין התשוב' ולא ישלים חוק התשובה • וידאג שמא יתגבר יצרו עליו כמו שאמרו רז"ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך • הששי הבושה כמו שנאמר בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעוריי • והנה החוטא יתבייש מאד לעבור ע עבירה לפני בני אדם ואיך לא יבוש לפני הק' ב"ה • וכבר ביארנו ענין הבושה בשער הבושה • השביעי ההכנעה בכל לב והשפלות כי המכיר את בוראו ידע במה שעבר על דבריו וישפיל אותו ויגרע • וכתי' זבחי אלהים רוח נשברה • לב נשבר ונדכא אלהי' לא תבזה רוח נשברה היא רוח נמוכה • ההכנעה הי מעיקרי התשובה ובהכנעה יתקרב האדם אל השם ב"ה שנאמר ואל זה אביט אל עני ונכה רוח • והדרגה העליונה בהכנעה ה המחוייבת מדרך התשוב' שיגדיל ויאדיר בעבוד' הבורא ולא יחזיק טובה לעצמו אלא הכל יהיה בעיניו כנגד מה שהוא חייב בעבודת השם ית' • על כן יכנע ויעבוד בהכנע ולא יחמוד כבוד על מעשיו הטובים • השמיני ההכנעה במעש' שיתנהג בענוה רך אם חירף אותו אדם על מעשיו הראשונים ישתוק או יאמר ידעתי כי חטאתי • ולא ילבש מלבושי' נאים ותכשיטים כמו שנאמר הורד עדיך מעליך • יהיו תמיד עיניו שחות כמו שנאמר ושח עינים יושיע • וסימני ההכנעה ענוה רך וקול

כמוך ושיחת העין • ואילו הענינים מכניעים הלב • התשיעי שבירת התאוה ישים אל לבו כי התאוה מקלקל כל המעשים ויפרוש מן המותרים אפילו בדבר היתר לו רק לשובע נפשו ולקיים גופו • וכן לענין האשה כי כל זמן האדם הולך אחר התאוה נמשך אחר תולדו' הגוף ויתרחק מדרך נפש המשכלת דכתיב וישמן ישורון ויבעט • וכתיב פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי יי' • והנה התאוה הכתובה בלב האדם שהוא שורש כל הפעולות • לכן ימהר לתקן התאוה וכבר הארכנו לעיל • ויש בשבירת התאוה תועלת גדולה כי בזה יגלה שלבו טוב וישר כי הוא מואס הטבע אשר גרם לו החטא • והפורש אפילו מן המותר הוא גדר גדול שלא יגע באיסור כלומר אפילו במותר לא אמלא תאותי ואיך אמלא ידי באיסור • העשירי להשיב פעלו • כיצד הסתכל בעריות יתנהג בשיחת עינים • בלשון הרע יעסוק בתורה • ובכל אברים שחטא ישתדל לקיים בו מצוה • וכן אמרו חכמים הצדיקים באבר שחוטאים בו מתרצים • ועוד אמרו חכמים אם עשית חבילות של עבירות עשה כנגדם גם חבילות של מצות • רגלים ממהרי' לרוץ לעבירה יהיו ממהרין לרוץ לדבר מצוה • פה שדיבר סרה • אמת יהגה חכו ופיו יפתח בחכמה • ידים שופכות דם יפתח ידו לעני • עינים רמו' יהא דכא ושח עינים • לב חורש מחשבות און בלבו יצפון אמרי תורה • האחד עשר חיפוש דרכיו כמו שאמ' נחפשה דרכינו ונחקור' כו' • והחיפוש הוא שיבדוק עצמו מן העבירות שעשה בימיו • ויש בזה תועלת לשלשה דברים • האחד שיזכור כל הדברים שחטא בהם ויתודה על כלם כי הוידוי מעיקרי הכפרה • השני כמה לו עבירות וחטאים ובזה יוסיף ההכנע' •

הש״ס

השלישי כי אף על פי שהוא מקבל עליו לעזוב כל חטא צריך לידע במה שחטא עליהם כדי לעשו' גדר להזהר מאותן דברים שנכשל בהן. כי צריך האדם יותר שמירה מאותן עבירו' שהורגל בהן ושהיא קלה בעיניו לעבור והיצר שולט בהם ש והיא כחולה כשהו' מתחיל להבריא צריך להזהר מכמה ענינים שלא יחזירהו לחוליו. כך מי שהוא חולה מן העבירות כשיתחיל לשוב צריך ל להזהר מאד.

השנים עשר שיחקור וידע גודל כל אחד מעונותיו. ובאיזה עבירה יש מלקות או מיתת בית דין או כרת וכשידע גודל החטא ימרר לבו בוידוי ויוסיף הכנעה.

השלש' עשר שיהא העבירות הקלות דומות בעיניו כחמורו'. כגון הסתכלות נשים ולהרבו' עמהם דברים או דברים בטלים או לילך בטל או להזכיר שם שמים לבטלה. כל אילו ועוד רבות הם בעיני אנשים רבים ואפילו בעיני גדולי הדור הזה הם קלים כהשב כל אילו יהיו נחשבים לו חמורות מאד. ויש בזה ד' טעמים האחד אל יביט לקטנות העבירה אלא יביט לגדולת המלך שהזהיר עליה. משל למלך שצוה לשני עבדיו לאחד ציוה להביא לו לשתות כי הוא מאד צמא. לשני ציוה לעשות דבר שאינו צריך כל כך והזהיר כל אח' בנפשו בודאי כל מי שעובר חייב מיתה. כי תולין אותו שגנב דינר אחד כמו שתולין אותו שגנב אלף כי כל כל אחד עובר מצות המלך. כך על כל התורה הזהיר שמור את כל המצוה אשר. וכתיב ארור האיש אשר לא יקים כו. השני כי מי שעובר הקלה הרבה פעמים או היא חמורה כי יצטרפו עונם על כל פעם ופעם. השלישי כי כשהוא מורגל בעבירו' והם לו כהיתר ולא ישתמר מהם ונחשב עם פורקי עול ומשומד לדבר אחד. הרביעי כי דרך היצר כשהוא בונה בדבר קל או יגנב בדבר חמור. לכן אמרו חכמים הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה עוד שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה.

הארבע עשר הוידוי שנאמר והתודה אשר חטא עליה. ויש חובה עליו להזכיר עונותיו ועונות אבותיו ולמה יתודה על חטאת אבותיו משום שהיה שם כענש כשאוחז מעשה אבותיו בידו. וכן כתי' והתודו את עונם ואת עון אבותם. ויזהר מאד בעת הוידוי שיגמור בלבו לעזוב דרכיו הרעים. כי אם חוזר עליהם או הוא כטובל ושרץ בידו. כי הוידוי הוא כטבילה והחטא כשרץ וזה דבר ברור שאין טבילה מועלת לאוחז שרץ.

החמשה עשר התפלה שיתפלל החוטא לשם ב"ה ויבקש מאת השם ב"ה שיעזרהו על תשובתו שם ויפתח לו שערי טהרה.

הששה עשר תיקון המעוות שיתקן כל מה שעוית כגון אם גזל אדם ישיב הגזילה קודם הוידוי כדי שיתרצה בוידוי. ואם גזל את האדם ואין לו לפרוע יתפלל לאלהים שיתן לו השגת יד שיפרע.

השבעה עשר לרדוף פעולת החסד והאמת שנ' בחסד ואמת יכופר עון. ואם החוטא לא שב אל השם ית' לא יתכפר עונו בפועל חסד כמו שאמר אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד. ופירש חכמים לא יקח שוחד למחול על המצו' ולהעבי' העונות וזה הפסוק בחסד יכופר עון על בעלי תשובה דבר כי יש עבירות שהתשובה וי"כ תולין ויסורין ממרקין. והנה החסד מגין בעד החוטא וישמור עליו מן היסורין גם יציל מן המות כמו שנאמר וצדקה תציל ממות. ועוד יש עון וחילול השם שהתשובה וי"כ תולין ומיתה ממרקת כ"ש אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון. וכשאדם משתדל לאחוז בידו האמת ויחזיק ידי אנשי אמת וישא ראשם וישפיל אנשי השקר ויגיעם עד העפר. הנה זה דרכי קידוש השם

השם׃ והנה כשיעורר אדם במדת האמת אז ישאל לו עון וחילול עם התשובה ׃ השמונה עשר שיהיו חטאיו נגדו תמיד ולא ישכח אותם כמ״ש כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד ׃ התשעה עשר עזיבת החטא כשבא החטא לידו והוא בחוזק תאותו ואמרו חכמים איזהו בעל תשובה אשר תשובתו מגעת עד כסא הכבוד זהו אשר נבחן ויצא נקי באותו פרק ובאותו מקום ובאותה אשה פירש כשיזדמן החטא לידו והוא בתוקף יצרו ותקף יצרו בעוז יראת השם ב״ה ׃ ואם לא נזדמן לידו בענין זה יוסיף בנפשו יראת השם ב״ה דבר יום ביומו ככה יעשה כל הימים וזה מדרגה עליונה מן ה התשובה ׃ העשרים להשיב רבים מעון כאשר תשיג ידו שנאמר שובו והשיבו מעל כל פ פשעיכם למדנו שזה מעיקרי התשובה ׃ וכאמ׳ הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא ׃ למדנו אם לא יוכיחנו יענש על חטאיו וכן אמר דוד אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו ׃ ארבע ועשרים דברים מעכבים את התשובה ד׳ מהן עון גדול והעושה אותן מאילו הד׳ אין הקב״ה מספיק בידו לעשות תשובה לפי גודל חטאו ׃ ואילו הן המחטיא את הרבים ׃ ובכלל עון זה המעכב את הרבים מלעשות מצוה והמטה את הרבים או חבירו מדרך טובה לדרך רעה כגון מסית ומדיח ורואה את בנו יוצא לת לתרבות רעה ואינו מוחה בידו כי אם היה מוחה בידו היה פורש ונמצא כמחטיא אותו ׃ ובכלל זה העון כל שאפשר בידו למחות לאחרים בין רבים בין יחידים ואינו מוחה אלא מניח אות׳ בכשלונם ׃ והאומר אחטא ואשוב ובכלל זה האומר אחטא ויה״כ מכפר כי כל המחשב כך תשובתו קשה מאד כי לעולם יחטא כיון שחושב שישוב או העבירה קלה בעיניו ׃ ומאותן כ״ד דברים יש מהן ה׳

שהן נועלין דרכי התשובה בפני עושיהם ואילו הן הפורש מן הצבור כשעושין תשוב׳ והוא אומ׳ שלום עלי נפשי ואינו מצטער בצער הציבור לכן אינו זוכה בזכות שעושין והחולק עם חכמים לפי שמחלוקת גורמת לפרוש מהן ואינו יודע ד דרכי התשובה ׃ והמלעיג על המצות וכיון שנתבזו בעיניו אינו חושש עליהם לעשות ואם לא יעשה במה יזכה ׃ והמבזה רבותיו ודבר זה גורם לדחפו ולטרדו מן העול׳ כאותו האיש ובזמן שנטרד לא ימצא מלמד שמורה לו דרך א האמת ׃ והשונא את התוכחות שהרי לא הניח לו דרך שהתוכחות גורמת לתשוב׳ שבזמן שמודיעי׳ לאדם חטאיו ומכלימין אותו חוזר בתשובה כמ״ש זכור ואל תשכח כו׳ ממרים הייתם כו׳ ׃ ולא נתן השם לכם לב לדעת כו׳ עם נבל ולא חכם כו׳ ׃ וכן ישעיה הוכיח את ישראל עד שחזרו בתשובה לפיכך צריך להעמיד בכל קהל וקהל אחד מחכמיהם זקן וירא תמים מנעוריו ואהוב להם שיהא מוכיח לקהל להחזירם בתשובה וזה ששונא את התוכחות אינו בא להמוכיח ולא ש שומע דבריו ׃ ולפיכך יעמיד בחטאו שהן טובי׳ בעיניו ׃ ומאותן כ״ד דברים יש ה׳ דברים העושה אותן אי אפשר לו שישוב בתשובה גמורה לפי שהן עבירות שבין אדם לחבירו ואינו יודע חבירו שחטא לו שיבקש ממנו מחילה ׃ ואילו הן המקלל את הרבים ולא קילל אדם ידוע שיבקש ממנו מחילה ׃ והחולק עם גנב כי הוא חושב אין זה גניבה כי אני איני גונב ואפילו אם ירצה לשוב ולהחזיר למי יחזיר כי הוא אינו יודע ממי גנב הגנב והוא מחזיק ידי הגנב ומחטיא אותו ׃ והמוציא אבידה ואינו מכריז עליה להחזיר לבעליה ובשרונה לעשות תשובה אינו יודע של מי הוא ׃ והאוכל שור עניים יתומים ואלמנות אילו ב״א אמללים הם ואינם ידועי׳ ומפורסמים

העשירי כי אף על פי שהוא מקבל עליו לעזוב כל חטא צריך לידע במה שחטא עליהם כדי לעשו' גדר להזהר מאותן דברים שנכשל בהן. כי צריך האדם יותר שמירה מאותן עבירו' שהורגל בהן ושהיא קלה בעיניו לעבור והיצר שולט בהם ש. והיא כחולה כשהו' מתחיל להבריא צריך להזהר מכמה ענינים שלא יחזירהו לחוליו. כך מי שהוא חולה מן העבירות כשיתחיל לשוב צריך ל להזהר מאד.

האחד עשר שיחקור וידע גודל כל אחד מעונותיו. ובאיזה עבירה יש מלקות או מיתת בית דין או כרת. וכשידע גודל החטא ימרר לבו בוידו ויוסיף הכנעה.

השלש' עשר שיהא העבירות הקלות דומות בעיניו בחמורו'. כגון הסתכלות נשים ולהרבו' עמהם דברים אי דברים בטלים. או לילך בטל או להזכיר שם שמים לבטלה. כל אילו ועוד רבות הם בעיני אנשים רבים ואפילו בעיני גדולי הדור הזה הם קלים כחשב כל אילו יהיו כחשבים לו חמורות מאד. ויש בזה ד' טעמים האחד אין להביט לקטנות העבירה אלא יביט לגדולת המלך שהזהיר עליה. משל למלך שצוה לשני עבדיו לאחד שיביא לו לשתות כי הוא מאד צמא. לשני צוה לעשות דבר שאינו צריך כל כך והזהיר כל אח' בנפשו בודאי כל מי שעובר חייב מיתה. כי תולין אותו שגנב דינר אחד כמו שתולין אותו שגנב אלף כי כל כל אחד עובר מצות המלך. כך על כל התורה הזהיר שמור את כל המצוה אשר. וכתיב ארור האיש אשר לא יקים כו. השני כי מי שעובר הקלה הרבה פעמים או היא חמורה כי יצטרפו עונם על כל פעם ופעם. השלישי כי כשהוא מורגל בעבירו' והם לו כהיתר ולא ישתמר מהם ונחשב עם פורקי עול ומשומד לדבר אחד. הרביעי כי דרך היצר כשהוא בונה בדבר קל או יגנב בדבר חמור. לכן אמרו חכמים הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה עוד שמצוה גוררת מצוה. ועבירה גוררת עבירה.

הארבע עשר הוידוי שנאמר והתודה אשר חטא עליה. ויש חובה עלנו להזכיר עונותיו ועונות אבותיו ולמה יתודה על חטאת אבותיו משום שהיה שם כענש כשאוחז מעשה אבותיו בידו. וכן כתי' והתודו את עונם ואת עון אבותם. ויזהר מאד בעת הוידוי שיגמור בלבו לעזוב דרכיו הרעים. כי אם חוזר עליהם או הוא כטובל ושרץ בידו. כי הוידוי הוא כטבילה והחטא כשרץ. וזה דבר ברור שאין טבילה מועלת לאוחז שרץ.

החמשה עשר התפלה שיתפלל החוטא לשם ב"ה ויבקש מאת השם ב"ה שיעזרהו על תשובתו שם ויפתח לו שערי טהרה.

הששה עשר תיקון המעוות שיתקן כל מה שעיות כגון אם גזל אדם ישיב הגזילה קודם הוידוי כדי שיתרצה בוידוי. ואם גזל את האדם ואין לו לפרוע יתפלל לאלהים שיתן לו השגת יד שיפרע.

השבעה עשר לרדוף פעולת החסד והאמת שנ' בחסד ואמת יכופר עון. ואם החוטא לא שב אל השם ית' לא יתכפר עונו בפועל חסד כמו שאמר אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד. ופירש חכמים לא יקח שוחד למחול על המצו' ולהעבי' העונות וזה הפסוק בחסד יכופר עון על בעלי תשובה דבר כי יש עבירות שהתשובה וי"כ תולין ויסורין ממרקין. והנה החסד מגין בעד החוטא וישמור עליו מן היסורין גם יציל מן המות כמו שנאמר וצדקה תציל ממות. ועוד יש עון וחילול השם שהתשובה וי"כ תולין ומיתה ממרקת כ"ש אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון. וכשאדם משתדל לאחוז בידו האמת ויחזיק ידי אנשי אמת וישא ראשם ושפיל אנשי השקר ויגיעם עד העפר. הנה זה דרכי קידוש השם

השם׃ והנה כשיעורר אדם במדת האמת אז ימחל לו עון וחילול עם התשובה. • השמונה עשר שיהיו חטאיו נגדו תמיד ולא ישכח אותם כ״ש כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד • התשעה עשר עזיבת החטא כשבא החטא לידו והוא בחוזק תאותו ואמרו חכמים איזהו בעל תשובה אשר תשובתו מגעת עד כסא הכבוד זהו אשר נבחן ויצא נקי באותו פרק ובאותו מקום ובאותה אשה פירש כשיזדמן החטא לידו והוא בתוקף יצרו ותקף יצרו בעוז יראת השם ב״ה • ואם לא נזדמן לידו בענין זה יוסיף בנפשו יראת השם ב״ה דבר יום ביומו ככה יעשה כל הימים וזה מדרגה עליונה מן ה התשובה • העשרים להשיב רבים מעון כאשר תשיג ידו שנאמר שובו והשיבו מעל כל פ פשעיכם למדנו שזה מעיקרי התשובה, וכאמ׳ הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא׳ למדנו אם לא יוכיחנו יענש על חטאיו וכן אמר דוד אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו • ארבע ועשרים דברים מעכבים את התשובה ד׳ מהן עון גדול והעושה אותן מאלו הד׳ אין הקב״ה מספיק בידו לעשות תשובה לפי גודל חטאו, ואלו הן המחטיא את הרבים, ובכלל עון זה המעכב את הרבים מלעשות מצוה והמטה את הרבים או חבירו מדרך טובה לדרך רעה כגון מסית ומדיח ורואה את בנו יוצא לתרבות רעה ואינו מוחה בידו כי אם היה מוחה בידו היה פורש ונמצא כמחטיא אותו, ובכלל זה העון כל שאפשר בידו למחות לאחרים בין רבים בין יחידים ואינו מוחה אלא מניח אות׳ בכשלונם • והאומר אחטא ואשוב ובכלל זה האומר אחטא ויו״כ מכפר כי כל המחשב כך תשובתו קשה מאד כי לעולם יחטא כיון שחושב שישוב אז העבירה קלה בעיניו, ומאותן כ״ד דברים יש מהן ה׳ שהן נועלין דרכי התשובה בפני עושיהם ואלו הן הפורש מן הצבור כשעושין תשוב׳ והוא אומ׳ שלום עלי נפשי ואינו מצטער בצער הציבור לכן אינו זוכה בזכות שעושין • והחולק עם חכמים לפי שמחלוקת גורמת לפרוש מהן ואינו יודע ד דרכי התשובה • והמלעיג על המצות וכיון שנתבזו בעיניו אינו חופש עליהם לעשות ואם לא יעשה במה יזכה • והמבזה רבותיו ודבר זה גורם לדחפו ולטירדו מן העול׳ כאותו האיש ובזמן שנטרד לא ימצא מלמד שמורה לו דרך א האמת • והשונא את התוכחות שהרי לא הניח לו דרך שהתוכחות גורמת לתשוב׳ שבזמן שמודיעי׳ לאדם חטאיו ומכלימין אותו חוזר בתשובה כ״ש זכור ואל תשכח כו׳ ממרים הייתם כו׳ • ולא נתן השם לכם לב לדעת כו׳ עם נבל ולא חכם כו׳ • וכן ישעיה הוכיח את ישראל עד שחזרו בתשובה לפיכך צריך להעמיד בכל קהל וקהל אחד מחכמיהם זקן וירא תמים מנעוריו ואהוב להם שיהא מוכיח לקהל להחזירם בתשובה • וזה ששונא את התוכחות אינו בא להמוכיח ולא שמ שומע דבריו, ולפיכך יעמוד בחטאו שהן טובו׳ בעיניו ; ומאותן כ״ד דברים יש ה׳ דברים העושה אותן אי אפשר לו שישוב בתשובה גמורה לפי שהן עבירות שבין אדם לחבירו ואינו יודע חבירו שחטא לו שיבקש ממנו מחילה • ואלו הן המקלל את הרבי׳ ולא קילל אדם ידוע שיבקש ממנו מחילה • והחולק עם גנב כי הוא חושב אין זה גניבה כי אני איני גונב ואפילו אם ירצה לשוב ולהחזיר למי יחזיר כי הוא אינו יודע ממי גנב הגנב והוא מחזיק ידי הגנב ומחטיא אותו • והמוצא אבידה ואינו מכריז עליה להחזיר לבעליה וכשרוצה לעשות תשובה אינו יודע של מי הוא׳ והאוכל שור עניים יתומים ואלמנות אילו ב״א אמללים הם ואינם ידועי׳ ומפורסמים

תולין מעיר לעיר וזה האוכל אינו יודע של מי הוא שיחזיר לו. וי"א שוחד כד' לשון דוחק פי' שהוא דוחק אלו העניים בחוב שהן חייבים לו עד שמחליטין לו קרקעותיה' או מטלטלי' שלהם בפחות משויים ואינו חושב שיש בזה חטא כי ש יאמר שלי אני נוטל והמקבל שוחד להטות דין ואינו יודע עד היכן מגיע העוייה זו וכמה כחה כדי שיחזיר הדבר. ועוד הוא מחזיק יד שהיטה לו הדין ומחטיא אותו. ומאותן כ"ד דברים יש ה' דברים והעושה אותן אין חזקתו ל לשוב מהן לפי שהן דברים קלים בעיני רוב ב"א ונמצא חוטא והוא אין נראה לו חוטא. ואלו הן האוכל מסעודה שאינה מספקת לבעליה כגון שאדם יכנס בבית עני והוא מזמן לו הרבה ואינו עושה ברצון כך אלא שהוא מתבייש ממנו להזמין מעט וזה אינו נראה לו חטא בזה כי הוא חושב שאוכל ברשותו ולא בעל כרחו והמשתמש בעבוטו של עני אפי' אינו אלא קורדום ומחרישה' ואומר בלבו לא חסרתי מהם והרי לא גזלתי. והמסתכל בערוות כי המסתכל חושב בלבו אין בכך כלום שהוא אומ' וכי בעלתי או קרבתי והוא אינו יודע שראות העין עון גדול שהוא גורמת לגופו של העריות שנאמ' לא תתורו אחרי לבבכ' ואחרי עיניכם. והמתכבד בקלון חבירו אומ' בלבו שלא חטא לפי שאין חבירו עומד אצלו ולא הגיע לו בושת ולא ביישו אלא שהוא עורך מעשיו הטובים וחכמתו וחריפותו יותר ממעשה של חבירו וחכמתו וחריפותו והשומע דבריו יהיה הוא מכובד בעיניו וחבירו בזוי. והחושד בכשרים בלבו ואומ' שאינו חוטא לפי שהוא אומ' מה עשיתי והלא לא עשיתי שום דבר אלא חשד בעלמא והוא אינו יודע שהחשד עון גדול שמשוי' אדם כשר בדעתו כבעל עבירות. ומאותן כ"ד דברים יש ה' מהן העושה אותן נמשך אחריהן

תמיד והם קשים לפרוש מהם לפיכך צריך אדם להזהר בהם מאד שמא ידבק בהן והם כולם ש דעות רעות עד מאד. ואלו הן רכילות ולשון הרע ובעל כעס ובעל מחשבה רעה והמתחבר לרשע מפני שהוא לומד ממעשיו כי כשהוא תמיד אצל הרשע ורואה מעשיו אז הם רשומים בלבו והוא שאמר שלמה ורוע כסילים ירוע. כל אלו הדברי' וכיוצא בהן אף על פי שמעכבין התשובה מכל מקום אינן מונעין את התשובה אלא אם עשה אדם תשובה מהם הרי הוא בעל תשובה ויש לו חלק לעולם הבא. העונות ב' מינין הם האחד שבינו לבין המקום ב"ה לבד כגון תפילין וסוכות וכיוצא באלו. והמין השני שבין אדם לחבירו אותן העבירות שבין אדם למקום ב"ה עשה תשובה באותו ענין שעבר. כגון אם לא קיים מצות עשה ישתדל לקיים אם לא עסק בגמילות חסדים יטרח מעת התשובה ואילך לגמול חסד. ואם עבר על מצות לא תעשה יתן בלבו שלא יעבור מעתה ואילך כללו של דבר מי שרוצה להיות מבעלי התשוב השלמי' צריך לערוך מלחמה גדולה בלבו. ואין הענין כמו שחושבין ההמון כי לא יחשבו בעלי תשובה אלא מי שעבר מעבירות ידועות כגון מי שבא על גויה או אשת איש או שגנב או כיוצא באלו. ואין הענין כן כי יש גזלנים הרבה שאינן יודעין שהם גזלנים כגון מי שקורא חבירו לדון עמו ויודע שאינו חייב לו מאומה אבל הוא מתכוין להקניטו ולצערו ולהפסידו שיפזר מעותיו את הדבר אינו מעלה בלבו שהוא גזל. אדם המשביע את חבירו שבועה אפילו בדין יש לו עונש בזה ובענין זה אדם עושה בכל יום ובכל שעה חבילות חבילות. כיצד אדם חייב להתפלל בכוונה ולברך כל ברכות בכוונה. ויש מעטים בעולם המכוונים בכל לבם. וכנה

יש בכל המצות ענינים שאפילו גדול הדור הזה
אינן נזהרין בהן ומחמת שאינן שמין על לבם ·
ומחמת שאינן לומדים המצות והמדות הטובות
לכן מי שנדבה לבו לעשות תשובה שלמה יהיה
רגיל להגות בספר א"ב הזה ובו יראה טעיתו
במה שטעה כל ימיו ויבין על כל דבר ודבר שם
שיקרא אם קיים אותו אם לאו · ואם יראה שלא
קיים ישתדל ויטרח בכל כחו כדי לקיימו · וגם
יהיה רגיל בספר המצות להגות בו ולהבין כל
מצוה כמשפטה ויתן לב על כל מצוה לקיים
כמאמרם · וזה הענין הוא דרך הגדול בדרכי
התשובה לעשות תשובה מכל דבר ודבר בפני
עצמו · יש עבירות שבין אדם לחבירו הן
קשות מאד לתקן ולעשות תשובה כגון אדם ש
שהורגל בגזל כל ימיו ואינו יודע ממי גזל · או
אינו יודע היכן הוא דר או שמא הלך לו למדינת
הים · או שמא אבד המעות שיש לו להשיב ·
ויש שנהג בעבירות כל ימיו עד שהוא מורגל
בהם ומלומד כמו שאמר למדו לשונם שקר ה
העוה נלאו · ויש מי שבא על הערוה והוליד
ממנה בן והחרפה לא תמוש · ויש מי שרגיל
בדברי כזב ולספר גנאי על בני אדם · ויש מי
שהדיח בני אדם והתעה אותם לדבר איסור ·
ויש מי שרואה בני אדם הולכים בדרך רעה
ותעו מן הדרך הישר וזה היה ירא מהם להוכיחן
או היה מתבייש מהם עד שנמנע להורות להם
דרך הישר עליו הכתו' אומ' הרשע בעונו ימות
ודמו מידך אבקש · בכל אלה הדברים וכיוצא
בהן קשה בהן מאד התשובה · אך יש תקנה
גדולה לתקן הכל מתחילה ישוב החוטא בכל
ענייני התשובה ויראה ויבין בכל חלקי התשובה
וימסור נפשו לעשות והכל יעשה לשם שמים
בכל כחו ובכל לבו בסתר ובגלוי אז הקדוש ב"ה
מקיל עליו ענייני התשובה ומדריכו לדרך ישר
ולתשובה כגון אם הוליד בן מערוה הקדוש
ב"ה יכרית אותו הזכר וישכח הדבר כאילו לא
היה · ואם גזל ממון הק"בה יזמין לו ממון
ויפרע לנגזל וירצנו וימחול לו · ואם עשה
לאדם דבר בגופו או בממונו יכניס לו הבורא
ית' רצון ואהבה בלבו כמו שאמר ברצות יי'
דרכי איש אויביו ישלים אתו · ואם אותו
שנגזל רחוק ממנו הק"בה יקריבנו אצלו עד ש
שירצהו וימחול לו · ואם לא ידע חשבון
הממון ואינו מכיר האנשים אשר גזל יתן לו ה
הק"בה שיעשה צרכי רבים כגון לבנות גשר או
לתקן בארות או לבנות בתי כנסיות או שאר צ
צרכי רבים ויהיה לו הנאה ממנו לכל העול' למי
שגזל ממנו וגם לאחרים · ואם ימות הנגזל
ישיב הממון ליורשיו הזיקו בגופו או דיבר עליו
דופי ילך על קברו במעמד עשרה בני אדם ו
ויבקש מחילה את השם יתברך ומאתו והקדוש
ב"ה ימחול · ואמרו רז"ל אין התשובה נמנעת
מן החוטא אלא מפני רוע לבו · אבל מי שרוצה
להתקרב אל האלהים לא יסגיר שערי התשובה
לפניו אך פותח לו שערי תשובה ומורה לו דרך
הישר דכתיב טוב וישר יי' על כן יורה חטאים
בדרך · ואומר ובקשתם משם את יי' אלהיך
ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך ·
ואומר כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך
לעשותו · ואומר קרוב יי' לכל קוראיו לכל
אשר יקראוהו באמת · הטובה הגדולה
שהטיב הקדוש ב"ה עם בני אדם היא אשר ה
הכין דרך לפושעים ולחוטאים לנוס מחשך
לאור · ואינו סוגר דרך התשובה אף אם הרבו
לפשוע שנאמר שובו בנים שובבים ארפא מ
משובתיכם · והתשובה מקובלת גם
אם ישוב החוטא מרוב צרותיו כמו שנאמר
אם ישוב מיראת שמים שנאמר בצר לך ומצאוך
כל

כל הדברים וגו' ושבת עד שישיג עניני התשוב' שנאמר ושבת ליי' אלהיך והקב"ה עוזר לשבים לעשות תשובה אפילו בדבר שאין כחו של אדם יכול להשיג יחדש בקרבו רוח טהורה עד שישיג עניני התשובה שנאמר ושבת עד יי' אלהיך וג' ושמעת בקולו ואומר בסוף הענין ומל יי' את לבבך ואת לבב זרעך פירש אפילו בדבר שאין לך כח להשיג הקב"ה ימול לבבך ויתן לך כח לעשותו

ויש ד' דברים בעניני התשובה הראשון השב מחוזק הכרתו אלהיו והוא כמו עבד הבורח מאדוניו וכשחושב בטוב אשר גמלו שמרנונו מבקש מחילה ממנו וכמוהו אמר הכתוב אם ת תשוב ישראל קודם בא העונש ואומר שובו אלי ואשובה אליכם. השני שב מחמת שיש לו מוכיחים המכלימים אותו שישוב. והוא כעבד שברח מאדונו ופגע בו עבד' נאמן והוכיחו שם והכלימו על שברח ויועץ אותו לשוב והבטיחו שימחול לו ושב אליו ונכנע. השלישי כשהוא רואה עונשים שהבורא ית' מעניש למי שינא מדרכיו ואז ישוב אל אל מיראת עונשו. והוא כעבד הבורח מאדונו כשישמע העונשין שעשה למי שברח ממנו ואז ישוב. הרביעי שבא עליו עונש וצרות ושב. וכן כעבד שברח ופגע בו ליסטי' ותפשוהו ויסרו אותו על בריחתו ושב. והמשכיל יאחז תשובתו בדרך הראשון ולשוב מאהבת גדולתו. ששה דברים יעוררו לב האדם לשוב. האחד כאשר תמצאו את האיש צרות ישיב אל לבו ויאמר אין זה כי אם מחמת עונותיו ודרכיו הרעים וישוב אל יי' וירחמהו שנאמר ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא על כן כי אין אלהי בקרבנו

והתשובה הזאת לפני השם לא כמנהג בשר ודם כשיחטא איש לאיש ובעת צרתו מתחרט ונכנע אליו מפני שהוא צריך לעזרתו זאת החטא היא נרופה בעיניו. כמו שאמר יפתח מדוע באתם אלי כאשר צר לכם. אבל מן חסדי האל ית' שהוא מקבל תשובה מתוך צרה והוא מתרצה בה שנא' שובה ישראל עד יי' אלהיך כי כשלת בעונך. וכתיב את אשר יאהב יי' יוכיח וכו'. ואם אין האדם עושה תשובה בעת צרתו אז עונשו כפול כמו מלך בשר ודם אם איש חטא לו והוא מייסר אותו ואינו רוצה לקבל מוסרו יוסיף לו לייסרו ויכביד עולו. וכן מדת הקב"ה כדכתי' ואם עד אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסר' אתכם. ואם לא יתבונן שהרעות באות עליו מפני חטאיו אלא יאמר מקרה הוא בזה יש קנס גדול על האיש ההוא שאינו מאמין שמחמת עונותיו באין לו יסורין. תדע ותשכיל כי מוסר השם ב"ה שהוא מייסר את האדם הוא עושה להטיב לו ב' טובות. האח' לכפר חטאיו. כמו שנא' ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי. השני כדי להוכיחו ולהשיבו מדרכיו הרעים כמו שנא' אך תראי אותי ותקחי מוסר. ואם לא עשה תשובה מפני הצרות אז אוי לו שסבל ייסורי' ולא נתכפרו עונותיו ועוד נכפלו עונשיו שאינו מאמין שם שבעבור חטאים נתייסר. ויש על הבוטח ביי' ב"ה לידע כי הצרות הם לטובתו ולהטיב בם באחריתו שנאמ' אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחושך יי' אור לי. ואמרו רז"ל אלמלא שנפלתי לא קמתי. ואלמלא שישבתי בחשך לא היה אור יי'. לכן כל איש כשיש לו צרה בגופו או בממונו או בבניו יתן לבו להתענו' עם התשובה כמו שהציבור חייבים להתענות בעת צרתם כאשר תקנו חכמים. לכן בעת צרה יחפש במעשיו. חיפש ולא מצא עון בידו יסורין של אהבה הן. השני כאשר יבואו ימי הזקנה ויראה חלשות כחו אז יחשב לאחריתו. ויזכור קצו וישוב אל השם וירחמהו. ומי שאינו

חוזר

יחזור לעת זקנתו יהיו עונשיו כפולין · כמו שאמרו חכמים ז"ל ג' הקב"ה שונאן דל גאה עשיר מכחש זקן מנאף · וכשאדם רואה שימיו הולכין וכיון גופו מתדלדל והולך וזהו התחלת הנסיעה שהוא נוסע לבית עולמו הלוך ונסוע יומם ולילה וזהו תימהון גדול איך לא יתן אל לבו להכין צידה לדרכו הגדול והרחוק אין זה בא אלא מחמת מיעוט אמנה והם חטאי' לשם ב"ה מאד שלא יראו אור התשובה והם כמו חולה שם שאינו מרגיש בחליו ומתוך שאינו מרגיש חליו לא יחשוב על הרפואה כך זה האיש אינו מרגיש חטאיו ואינו מתבונן לקצו · ועל כן לא יחוש לתקן עניניו . ויש אנשים אשר כל חפצם וכל מחשבותיהם וכל ענייניה' על ענייני גופם ועוסקים כל היום בהבל העולם ולא יתנו חלק לתורה וליראה את השם ב"ה כמה הם במדרגה התחתונה · לכן מי שהלך בשרירות לבו בנעוריו לעת הזקנה יתן אל לבו לגרש מקרבו ענייני ה העולם הזה ויתייחד תמיד להתבונן ביראת' השם ולבקש תורה ומצות · השלישי כאשר ישמע מוסר חכמים וישמע המוכיחי' אותו ובזה יעורר לבו לחזור בתשוב' ויקבל עליו כל דברי התוכחו' · ואחר שיקבל אז זכה זה האיש זכות גדול · וכשעה קטנה יוצא מאפילה לאור גדול ויש לו שכר וזכות על כל המצות של כל המוסרים כיון שגמר במחשבתו לקבל עליו ואשרי לזה המקבל שזכה בשעה קלה · וכן אמרו חכמי' ז"ל וילכו ויעשו בני ישראל וכי מיד עשו והלא לא עשו עד י"ד לחודש אלא כיון שקבלו עליהם לעשו' מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו · ואמרו חכמי' ז"ל כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת שנאמר נעשה ונשמע · פירש זה הענין אדם שקיבל על עצמו בלב נאמן לשמור ולעשות את כל דברי התורה ולעשות כאשר יאמרו לו חכמי' ואחרי אשר קבל לקיים הכל דורש וחוקר ושואל לחכמה מה לעשות אז יש לו שכר אפילו מאותן המצות והמוסרים שאינו יודע כיון שקיבל עליו וגמר בלבו לעשות · כמו שאמרו ישראל על הר סיני נעשה ונשמע שהקדימו עשייה לשמיעה · ובענין אחר לא יתכן שיהיו מעשיו מרובין מ מחכמתו ובענין זה נאמר בדניאל איש חמודו' כדכתיב אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת אל לבך להבין ולהתענות לפני אלהי' נשמעו דבריך · אלמא כשאדם נותן אל לבו לעשות הטוב מיד מתקבל לרצון לפני השם ב"ה ומי שאינו מתעורר לשוב מחמת מוכיחיו יהיו עונשיו כפולין · הרביעי כשיקרא האדם מצות האל ויקרא בנביאים ובכתובים ובדברי חכמי התלמוד ורואה אזהרות ועונשין והמצות והמוסרים הנעימים אז יתעורר בלבו ויחשוב איך אקרא ענין התורה כמשל בעלמא לך אתן אל לבי דברי התורה כל אשר אקרא כ"ש ירמיה ויהי כשמוע המלך את דברי ספר התור' ויקרע את בגדיו · ובענין עזרא נאמר כי בוכים כל העם בשמעם את דברי התורה ואם שלא ישית לבו לדברי השם ב"ה רבו על זה פשעיו כ"ש שלא פחדו ולא קרעו בגדיהם · ואמרו חכמים כל הלומד ואינו מקיים נוח לו שנהפכ' שלייתו על פניו ולא יצא לאויר העולם ונאמר אכתוב לך רובי תורתי כמו זר נחשבו · ונאמר איך תאמרו חכמים אנחנו ותורת השם אתנו אכן הנה לשקר עשה עט שקר סופרים ·

החמישי כאשר יגיעו עשרת ימי תשובה אז כל אדם יעורר לבו ויזדעזע נגד יום הדין כי יחשוב כי כל מעשיו בספר נכתבין ובעת ההיא האלהים יבא במשפט את כל מעשה וכל נעלם אם טוב ואם רע כי האדם נידון בר"ה וגזר דין נחתם ביו"כ הלא בשעה שמביאין האדם למשפט

לפני

לפני מלך בשר ודם הלא יחרד חרדה גדולה
וישים עינות בנפשו ולא יעלה על לבו לעשות
שום דבר אחר לולי למצוא זכות איך יוכל מן ה
המשפט לכן מה נואלו ומה נפתעו אלו שאינן
יודעים איך יהיו משפטם ועוסקים בדברים
בטלים זולתי התשובה למצוא חן לפני הדיין
הגדול לכן ראוי לכל ירא שמים למעט עסקיו
באשמורת ולהתעסק בדרכי התשובה לא שיעס׳
בעניני העולם ומתענין ומקדימין להתפלל .
אבל אינן עורכין מערכות נגד העונות לסלק
מהן כל דבר מכוער אלא כל איש שמתפלל שם
ומתענה ומתודה ואוחז דרכיו הראשונים אין
זה דרך התשובה אלא יתעורר האדם לשוב
בתשובה שלימה בעשרת ימי תשובה הם עת
רצון והתפלה נשמעת בהם כמו שנאמר בעת
רצון עניתיך . ואמרו רבותינו דרשו יי׳
בהמצאו אלו עשרה ימים שבין ר״ה ליו״כ .
ואמרו רבותנו ז״ל כי יו״כ מכפר עם התשובה .
על כן הזהרנו הכתוב שנשוב ונטהר לפני
השם ב״ה בתשובותינו ויכפר עלינו ביום הזה
לטהר אותנו   השנה לעולם יראה אדם
עצמו כאלו הוא נוטה למות ולא יאמר כשאזקן
אשוב שמא ימות קודם שיזקין על כן בכל עת
הכון לקראת אלהיו כי אין אדם יודע עתו ע״כ
יעורר את נפשו להיו׳ טהור להשיב רוחו בטהר׳
אל האלהים אשר נתנו בו . ויחפש מעשיו בכל
רגע כמאמר ר׳ אליעזר שוב יום אחד לפני
מיתתך . אמר ליה תלמידיו רבינו וכי אדם
יודע מתי ימות . אמר להם ישוב היום שמא
ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה . ויהי
מקשט בכל שעה כאלו עתה יבא לפני המלך
הגדול לכן ידאג אדם לעולם אפילו כשהוא שלו
ושקט ורעד מיום המות . ואז צריך ליתן דין
וחשבון ויתודה בכל עת בלב נשבר ונדכא כאלו
עתה ימות והוא מורא שמים עליו ויש לאדם
לחדש מצוה בכל יום אולי תגיע עת מותו ואם
יעשה כך אז איננו חסר מכל המצות אפילו אחת
כי אמרו רבותינו ז״ל כל העושה מצוה אחת ש
סמוך למיתתו דומה למי שקיים כל התורה כולה:
לכן יקיץ אדם משינת תרדמתו ויתעורר להכין
אחריתו לקשט עצמו בתכשיטי המצות להיות
לפני האלהים בכל רגע .

ארבע מיני תשובות הן . תשובת הבאה .
תשובת הגדר . תשובת המשקל . ותשובת
הכתוב . תשובת הבאה כיצד אם חטא באשה
או בגניבה ובאתה האשה או אותו עון לידו
והיה יכול לחטוא כבראשונה והיה עדיין בחוזק
תאותו ובחשק יצרו ולבו בוער אחריה והיא מת
מתרצית לו ועוצר רוחו ומבטל תאותו מיראת
שמים לבד זהו תשובה שלימה .

תשובת הגדר כיצד לא יראה שחוק נשי׳ ובתולו׳
ולא באשה בפניה או בין ידיה . ואפילו באשתו
בעוד שלא טבלה . וכן יעשה גדר לכל המצות
. וכתב הראב״ד וראינו לרבותינו שהיו חסידי׳
גמורים והיו גודרים עצמם בכמה גדרים והיה
מהם מי שפירש מאשתו אחרי שקיים מצות פרי׳
ורביה וכל אחד ואחד היה גודר עצמו לפי מה
שהיה מכיר את עצמו . אדם שיש לו תאוה
לעבירה אחת ואין לו תאוה לעבירה אחרת .
כגון לאחד יש תאוה לזנות ולא לגנוב ולאחר יש
תאוה לגנוב ולא לזנות . לכן כל אחד יעשה
גדרים לפי מה שרואה שיצרו מתגבר עליו אם
דעתו נמשך לגניבה יתרחק מלקבל פקדונות
ולהשתדל בשל אחרים וכן יעשה גדרים לכל
דבר . וכן אמרו רבותינו ז״ל על אברהם
שהיצר השלים עמו . ועל זה נאמר ברצות יי׳
דרכי איש גם אויביו ישלים אתו . דוד המלך
עשה מלחמה עם יצרו וראה שלא היה יצרו רך

וענשו

ונפשו כח ולא היה יכול לו ועמד והרגו שנאמ' ולבי חלל בקרבי. פירש אברהם היה יצרו רך ותשש כחו וערב ולא היה צריך לעשות עמו מלחמה כדאמרינן בתחילה לא היה אברהם מלך אלא על רמ"ג איברים ולבסוף המליכו על רמ"ח איברים והוסיף לו ממשלה על ב' עינים וב' אזני' ועל הגווי'. אבל דוד היה לעולם יצרו קשה וחזק והיה צריך לעשות עמו מלחמה בכל יום. וכאשר ראה שאינו יכול לעמוד בו עמד עליו והרגו. יש אומרי' שהרגו בתענית. ויש אומרי' שפירש מן האשה לגמרי. כי ירא מן ההיתר ישיתו לאיסור ובין בדברי זה ובין בדברי זה אחר שראה שיצרו מתגבר עליו ישם פניו להכריעו ולהלחם עמו עד שהכניעו והכריעו. הגדר המעולה להכנע' היצר הוא רעבון הנפש למעט תענוגי' ותהנאות במאכל ובמשתה רק שיהנה מן הריח הטוב ומן רחיצת חמין לפי שהחמין צריכין עליו והמאכל המועט יהיה מתובל ומתוקן יפה כדי בעבור שיערב עליו ותהיה נפשו מקבלתו ומה ומתפייסת במעט ממנו ולעולם יניח מעט מכדי צורכו ומהשלמת תאותו. ולא ישתה יין כ"א מזוג כדי שלא ישתכר ועל זה אמרו רבותינו ז"ל סעודה שתנאתך ממנה משוך ידך ממנה.

ושני תקנות יש בענין האחד שלא תזיקנו אכילתו. וב' היא כניעת היצר ושבירת התאוה וכ"ש בסעודה כן הדרך בכל ההנאות שבעולם ותענוגים שלא ימלא אדם כל תאותו ואין צריך לומר שישמור אדם עצמו מן המאכלים שהוא מכיר שהם מזיקים אותו כי האוכל דברים שמזיקים אותו ואפשר לו במאכל אחר הרי הוא פושע בגופו יען שהולך אחר תאותו ואינו חושש על אבידת גופו. והרי זה דרך יצר הרע ועצתו בהסיתו מדרך החיים אל דרך המות וידע כל חי שאין דרך ליצר הרע אלא דרך הסתה מתחלה מסית אל המותר למלא תאותו ואחר שהורגל למלא מן ההיתר והרעיב נפשו להיות שוקקה בכל עת למלאות תאותו אז מסיתו אל איסור הקל ומן הקל אל החמור. על כן הזהר ביותר לעשות גדר למעט התאוה מן המותר. ואז אם יעלה לבך אל האיסור מיד אתה נושא קל וחומר בעצמך ומובטח לך שאתה פורש מן ההרהור וכל שכן מן המעשה.

ואל יתענה אדם עינוי נפש פן יחלש לבו ותתערבב מוחו ויהיה הפסדו מרובה משכרו כי יבטל מן התורה שילך בטל מן החלשות. ואפי' בשעה שלומד לא יוכל לדקדק כראוי ולהבין הענינים לפי שאין תורה נקנית אלא מתוך שמחה. ואל ימנע עצמו מכל שמחת מצוה ומכל הנאת מצוה כדי שיהיו עיניו פקוחו' כנגד יצר הרע ויהיה נזהר עליו פן ימלא כל תאותו. ואם יחלש לבו על מיעוט אכילתו טוב לו שיאכל שני פעמים ביום מעט מעט ולא ימלא כריסו בפעם אחת ואם לא יזדמן לאכול ב' פעמי' יהיה אכלו מן המרקחת המשמח הלב ויאכל מהן מעט ויתחזק לבו. גם אם יראה בעיניו שיהיה צריך להתענות יום או יומים בשבועה הן יתענה לפי תקנתו כי היושב בתענית והוא צריך לו נקרא קדוש ובלבד שלא יתבטל מן התורה ומן המצות. ועכשיו כל אדם יכול לדעת בעצמו איך יגדור לפי ענייניו והראש לכל הגדרים שישמור עיניו במה שאינו שלו. ואם ימנע ראייתו ממה שאינו שלו נקרא צנוע וביישן. כמו שאמ' על אותה אשה שהיית צנועה ולא הכיר בה בעלה עד יום מותה ואמרה עליו כמה צנועה איש זה שלא הכיר באשתו. ואם ישמור בעיניו נמצא שלבו שמור ומתוך שלבו ועיניו שמור נמצא כולו שמור.

תשובת המשקל כפי הנאה שנהנה מן העבירה יעשה

יעשה לו גדר בתענית ובמיעוט אכילה ושתייה
בענין המשכב ובענין כל ההנאות ימעט ׳
תשובת הכתוב אם בא על הנדה יש לו
בזה כרת או שעבר על חייבי מיתות ב״ד או מ
מלקות יקבל עליו להצטער ולעשו גדר לעצמו
כענין הכתוב בתורה • והנה הרוקח כתב
היאך יעשה גדר לעצמו על כמה עבירות •
וכן מצינו בתלמוד שהיו רגילין בתעניות אפילו
על חטא קל מאד אפילו בדיבור בעלמא כ״ש
הנם אחד בושנו מדבריכם ב״ש ׳ ועל זה ישב
בתענית עד שהושחרו פניו ׃ וכן מעשה ברב
חסדא שאמ׳ לרב הונא תלמיד ורבו צריך לו מהו
שיעמוד לפניו אמר ליה רב הונא לרב חסדא לא
צריכנא לך ועל זה ישבו בכמה תעניות •
וכן מצינו בדוד שנסתלק שכינה ורוח הקודש מ
ממנו כ״ב שנים בכל יום ויום היה מוריד דמעו׳
והיה אוכל פתו בעפר שנאמר כי אפר בלחם
אכלתי ׳ אמר לפניו רבונו של עולם קבליני
בתשובה שלימה לפניך כדי שתוכל הרשעים ת
בעולם שנאמ׳ ואלמדה פושעים דרכיך כל אדם
ילמד מדוד בענין התשוב׳ • וכן אדם הראשון
כיון שראה שנקנס׳ מיתה על ידו ישב ק״ל שנה
בתענית ופירש מן האשה והעלה זרדי תאינים
על בשרו ׳ ואם אדם עשה תשובה וחוזר
לסורו ואפילו עושה כך הרבה פעמים לעולם
יכול לעשות תשובה אך יש להחמיר בתשובה
שנייה ושלישי יותר מראשונה • וגרסינן
בירושלמ׳ מי שהיה רשע כל ימיו ועשה תשובה
הק״בה מקבלו • א״ר יוחנן ולא עוד אל כל
עבירו׳ נחשבית לו כזכיות בסד׳ י״כ מכפר אם
עשה תשובה מאהבה עבירות נעשו לו כזכיות
מיראה זדונות לו כשגגות ׳ וכל אותן
שאין להם חלק לעולם הבא ונידונין בגיהנם
לדורי דורות דווקא אותן שמתו ברשע׳ אבל עשו
תשובה אין לך דבר שעומד בפני בעלי תשובה ׳
ולא יחשוב אדם הואיל וחטאתי והחטאתי אחרי׳
לא אוכל לשוב ומרפה ידו מן התשובה חלילה
מעשות זה ׳ כי אמר בפרק חלק אפילו ירבעם
שחטא והחטיא ׳ הק״בה א״ל עתה תשוב ולא
רצה ׃ צא ולמד מאחאב מלך ישראל שגזל וחמד
ורצח וקרא ליהושפט מלך יודה ונתן לו מלקות
בכל יום ג״פ בצום ובתפילה והיה משכי׳ ומערי׳
לפני הק״בה ולא שב אל מעשיו הראשונים שנא׳
הראית כי נכנע אחאב מפני בפסיקת׳ אם היה
למוד לאכול בג׳ שעות היה אוכל בד׳ ׳ ומהר
ויהלך אט אמר ר׳ יהושע בן לוי שהיה הולך יחף
וממנו ילמוד כל אדם • ועוד צא ולמד
ממנשה בן חזקיה שעשה כל התועבות הרעות
שבעולם וקבלו הק״בה בתשובה • ותני תנא
קמיה דר׳ יוחנן מנשה עשה תשובה ל״ג שנה
וקבלו הק״בה • ועתה בדורות האילו אשר
בני אדם חלשים מאד בגופם ואין להם כח כ
כבראשונה מה יעשה אדם שחטא כל ימיו בל״ה
ובחניפות ובכל המדות כולן ׳ ולא נזהר כל
ימיו בגופי המצות מחמת שלא ראה אדם שלא
היה מקיים אותו שילמוד ממנו ולא חש כל ימיו
להתפלל ולברך הברכות ׃ כן בכל המצות אם
יסבול גדר לפי מה שעבר כי אין חקר ואין מספ׳
לרובי העבירות לאדם שאינו מדקדק במעשיו ׃
לכן יש לשום דרך לפני בני אדם המתנדבי׳ לשוב
• ויש חילוק בין אדם לאדם ׳ כיצד אם זה
החוטא בעל תורה ואם יכבידו עליו בענייני
הגדר והתעני׳ או לא יוכל לתקן מדותיו הרעי׳
יש להקל עליו במיני התענית והגדר יש להורו׳
שיעסוק בתורה בעסק גדול ׳ וכן יש בויקרא
רבה שכשל אדם בעבירה ונתחייב מיתה בידי
שמים מה יעשה ויחיה אם הוא למוד להיות ק
קורא דף אחת יקרא ב׳ דפין לקרות פרק אחד

ילקה ג' ככקים אלמא יש כפרה ברוב לימוד ויעשה חסד ואמת ובזה יתכפרו עונותיו שנא' בחסד ואמת יכופר עון ויטרח לעשות כל מצוה ומצוה כמאמרה . ויטרח לזכות הרבי' ולגמול חסדים לבני אדם ולהתפלל בכוונה ובהכנעה ובקריעת הלב ולבקש מחילה מאת השם על כל פשעיו וימנע עצמו משחוק וטיולים ודברים בטלים ומלשמוע חידושי העולם וכן ימנע מכל דברי' וישער בעצמו בשיעור מכוון איזה דבר יוכל לעשות ומה יוכל לסבול עם עסק התורה והמצות ויתדל לעולם שיהיה נכנע לאלהים . ולכל הפחות יום אחד לשבוע יתענה ובאותו היום יפנה עצמו מכל דבר שבעולם וישב יחיד לבדו ויערוך מחשבות בלבו לאלהים להדבק בו ולהיות מר רוח על שעמד במרד נגד המלך ה' הגדול יבכה ויתאבל בשברון הלב וירב' בתחנוני וירבה בתשבחות וילקה עצמו באותו היום ג"פ ובשעה שמלקין אותו יאמר והוא רחום יכפר עון ולא ישחית וכו' עד כל חמתו וכן יאמר בכל מלקות ומלקות ג' פעמים וכן יעשה כל הימים עד שימצא חן לפני המלך עליון : ואם החוטא הבא לעשות תשובה הוא אדם שאינו יכול ללמוד או שהוא מטופל או שהוא עם הארץ או שהוא למדן אך אינו יכול לכוף עצמו לשמור את כל דברי הספר הזה . לכל אלה יש להחמיר לסבול יסורין קשין ואין היסורין שוין לכל אדם כי יש אדם שהוא בריא מאד ויש שהוא חלש הלא בהיות בית דין בירושלים בלשכת הגזית והיו דנין דיני נפשות ומלקיות היו אומדי' במלקיות כפי כח האיש הנלקה . וכך יש לעשות עכשיו הכל לפי ענין האיש יש אדם אם מחמירין עליו בענין הנער יעזוב לגמרי ולא יעשה תשובה . לכן צריך החכם לחקור ענין האיש ולהורות לפי ראות עיניו . ועתה יש לכתוב ענייני הנער לפי כל עבירה ועבירה . הבא על הגויה יתענה וילקה ולא יאכל בשר ולא ישתה יין לכל הפחות מ' יום או יתענה ג' ימים לילה ויום שלש שנים פעם לשנה . ואם אחר התשובה יחזור לסורו יחמיר יותר עליו בימות החמה ילך במקום נמלים הרבה וישב ביחיד' ערום ובימו' החורף ישבר הקרח וישב במים עד החוטם . ואם עוד יחזור לסורו יחמיר עליו יותר ויותר . המוציא שכבת זרע לבטלה יתענה מ' יום ואפילו אינם רצופים וישב במים בימות החורף כדי צליית ביצה וגומעה כל מ' יום ולא יאכל בשר ולא ישתה יין ודבר חם לבד משבתות וי"ט . וירחץ הראש מעט במים פעמים או שלש כל אותן מ' יום . ואם חיבק או נישק אשתו נדה יתענה מ' יום . הבא על אשתו נדה יתענה מ' יום רצופים וילקה בכל יום ולא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא מאכל חם לבד משבתות וי"ט ולא ירחץ כל אותן הימים . יתודה בכל יום . המנשק שאר נשים או מחבק יתענה שני וחמישי וירחק מפתח ביתה . רבע בהמה חיה או עוף יתענה ולא ירחץ מ' יום ולא יסתכל בבהמה חיה ועוף בשעה שמזדקקין זה לזה . רוצח ילך בגולה שלש שנים וילקה בכל עיר ועיר ויאמר רוצח אני ולא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא יגלח שער ראשו וזקנו אלא פעם אחת בחדש ויקשור ידו אשר רצח עמו בזרוע ובצוארו וילך יחף ויבכה על חטאתו ויתענה בכל יום עד שיגמור תעניתו וגלותו ואחר כך יתענה שנה אחת שני וחמישי אם יחרפוהו ישתוק ואותן שלש שנים לא ילך בטיול ושחוק ובפיגלה ישכיב עצמו לפני פתח בית הכנסת ויעברו עליו העוברים ושבים אך לא ידרכוהו . משומד יסיר מלבושיו הנאים ויתאבל ויבכה ו'נשבר כל ימי

אין ויספיל רוחו וגאותו ויתודה שלשה פעמים בכל יום ולא יאכל בשר ולא ישתה יין כי אם בשבתות וי"ט וירחץ מעט ולא יחוף ראשו כי אם פעם אחת או ב' בחודש ולא ילך לשחוק ולא לנישואין כי אם בברכת נישואים לבדה ויתרחק מע"ז ומשובדיה ולא ישב אצל גלחים וכומרים ולא במקום שמדברים דברי מינות ויתרחק מפתח ביתם ולא יהנה מהם ומיד כשיושב צריך טבילה ויסבול צער ויסורין כנגד חטאיו כי כפר בעיקר וחילל שבתות ובעל כריתות ועבר כמ כריתות ומיתות בית דין. לכן צריך יסורים גדולים ותשובה גדולה. הבא על אשת איש או על נערה המאורסה הרי זה אוסרה על בעלה כיון שנתרצית וחייב עליה מיתת ב"ד. לכן יסבול לצער הקשה כמיתה. יושב בשלג או בקרח בכל יום פעם אחת או פעמים או ג"פ ובימות החמה ישב לפני זבובים או לפני דבורים או שאר יסורין הקשים כמותה. ויתודה בכל זה בבכי ואנחה ושנה תמימה לא יאכל לחם חם ולא ירחץ כי אם בע"ש וי"ט מעט ולא יראה שום שחוק רק לשמוע ברכת חתנים. ולא יעדן עצמו בשום דבר וילקה בכל יום וישכב על ה הארץ או על דף אחד בלא כר וכסת כי אם ב בשבתות וי"ט ישכב על תבן וקש וכר בראשו כי יכיר רוח נסה שבו ואותו התאווה וחיי צער ת תחיה וילבש שק על בשרו ולא לדבר מעניין תאות נשים ולא יסתכל בנשים ובתכשיטיהם אפילו כשאינן עליהן ולא ישמע קול ניגונן ולא יהיה עם הנשים כלל לא ברמיזה ולא בשום דבר ואפילו עם אשתו כשהיא נידה לא נתייחד עמה בשום ייחוד. הנשבע לשקר א מעל בחרם יש לו ללקות כמה פעמים כל ימי חייו ויתודה ימים רבים ולאחר כן יזהר לבלתי השבע אפילו באמת לא בתורה ולא בשבועות

אבותיו אך ידור בחיי ראשו אבל ישבע לקיים את המצות ויזהר שלא ימנא שם שמים לבטלה מפיו ויזדעזע איבריו כשיזכיר את השם ב"ה. ויזהר בברכה לבטלה ואם שגג ובירך ברכה לבטלה יאמר אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ואותם המרגילים בפיהם ובפי זרעם להזכיר שם שמי' לבטלה אוי לנפשם ולזרעם היכן למדו לשוכם לכן ישמור ויגדור עצמו וזרעו וחביריו השומעים לו מלהזכיר שם שמים לבטלה ואם הורגל זה השב לעשות ת שבועה לבטל הונו אפילו באמת יתענה אותו היום בכל שנה. אם הורגל לדבר בבית הכנסת לעשות שחוק וקלות ראש מעת שישוב יזהר שלא ידבר בבית הכנסת שום דבר של חול ואפילו שלא בשעת התפלה וישב ביראה גדול ויתפלל בהכנעה ויתענה מ' יום בין רצופים בין מופלגים וילקה בהכנעה בכל יום. גנב או לקח רבית יבקש ממנו מחילה ויתענה מ' יום. ויזהר מלקבל פקדונות ולא ירגיל ל ללכת על ממון חבירו ויעשה גמילות חסד בגופו ובממונו ויותר משלו לעמלי תורה יראי השם ב"ה. וזה שלקח רבית אם היה יכול שלא ליטול ריבית אפילו מן הגוי היה טוב. המלשין חבירו הרי הוא מסגירו בעיני השר שם ומעליל עליו ולקח ממונו וממית רעהו ואשתו ובניו בו יכרע לחבירו כל מה שהפסיד ויבקש ממנו מחילה וילקה ויתענה יותר משבתים ויתודה כל ימי חייו כי נחשב כאילו הרג חבירו ואשתו ובניו וכמה עבירות עשה על כן ישבר רוחו ואם אין לו מה לשלם ידבה על ידי רעים ויבקש ממנו מחילה ויגמגם ויפרע לו או ליורשיו. רכיל כיוצא בו ואין לו רפואה ויבקש ממנו מחילה ויתענה מ' יום או יותר וילקה בכל יום בכל ימי חייו ויהיה כל עסקיו במצות

ונעשק

ותפסק שלום בין כל אדם ובין איש לאשתו ׃ המכה חבירו ונוערו בין בממון בין באונאת דברים אין לו כפרה אם לא ירצה חבירו ואין יום הכיפורים מכפר אלא עבירות שבינו ובין המקום אבל שבינו ובין חבירו צריך לפייסו ׃ המגביה ידו על חבירו נקרא רשע יבקש ממנו מחילה ויתכפר ׃ המלבין פני חבירו יתענה מ׳ יום או יותר וילקה בכל יום ויתודה כל ימי חייו ׃ המכנה שם לחבירו יבקש ממנו מחילה בפני רבים ויתענה מ׳ יום ויתודה בו בכנסת בכל יום ׃ המאנה את הגר יבקש ממנו מחילה וילקה ויתוודה ויתענה מ׳ יום ׃ המקניט את חבירו יביא ג׳ שורות של בני אדם ויאמר חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי ואין צריך לבקש יותר משלשה פעמים ואם מת מוליך עשרה בני אדם על קברו ויאמר חטאתי לי״י אלהי ישראל וחטאתי לפני פלוני זה שהקניטו ומתחילה ילך המקניט למי שהקניטו ויאמר פשעתי כך ואם אינו מקבל יביא עשרה בני אדם ומבקש ממנו מחילה בפניהם ודווקא שלא ביזהו ברבים אבל ביזהו ברבים לא די ש מחילה בפיוס בינו לבינו ולא יהא המוחל אכזרי ואם הקניטו והוציא עליו שם רע אין לו מחילה עולמות אלא אם כן יתענה וילקה בינו לבין עצמו ארבעים יום או יותר ׃ המחלל את השם חילול השם הוא עון גדול מאד ומאי חילול השם אמר רב כגון אנא דאיזלנא לבי טבחא ושקילנא בישרא ולא יהיבנא דמי לאלתר פי׳ מביא עצמו לידי גזל דגזל והעול׳ לומדים ממנו ומזלזלים יותר ׃ ר׳ יוחנן אומ׳ כגון אנא דמסגינ׳ ארבע אמות בלא תור׳ ובלא תפילין ועולם מזלזלים ולומדים ממני ל להקל יותר ׃ דבי ר׳ אמי אמרי כל שחבירו בושים מחמת שמועתו פי׳ שאומרי׳ עליו מעשי׳ שאינם מהוגנים ובני אדם לומדים ממעשיו ונושאים קל וחומר ממנו ומורה היתר על גופי עבירות ׃ אמר ר אבהו משום ר׳ חנינא בן גמליאל נוח לעבור עביר׳ בסתר ואל יתחלל שם שמים בפרהסי׳ פירש שלא ילמדו בנ״א ממעשיו ׃ ואמר ר׳ אילעי הזקן אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירים אותו וילבש שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא ופר״ח חס ושלום שהותר לו לעבור עבירה אלא חכמים עמדו כנגד יצר הרע שאינו מתאוה אלא על האיסור ולמלאות תאותו וכיון שעולה למרחוק ולובש שחורים אז לבו ישתבר וימנע מן החטא אבל לעשות איסור׳ כלל לא ׃ אך מעשי׳ הללו משברים רוע יצר הרע ומונעים אותו מלעבור כדאמ׳ ר׳ אילעי כי יגיע׳ דרכים ואכסניות ולבישת שחורי׳ משברים יצר הרע ומונעין אותו מן העבירו׳ ואומרי׳ כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם ׃ ואמ׳ בגמרא אמר רב יוסף זה העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי שכינה ׃ חילול השם היא עבירה שיש לה פירות כי כשעושה דבר רע או אחרים לומדים ממנו ומזאת העביר׳ יש לכל אדם לירא מאד מאד כי חילול ישנו בכמה דברי׳ ואין לו שיעור כי כל המבזה מצוה אחת ומיקל בכבוד שמים נקרא מחלל השם כי אחרים ילמדו ממנו ויקילו יותר לכן צרי׳ אדם ליזהר מאד בכל מעשיו שלא ילמדו ממנו להקל ולזלזל ׃ עבר אד׳ על כריתו׳ ומיתו׳ ב״ד תשובה ויו״כ מכפר מחצה ויסורי׳ מכפרי׳ מחצה אבל כשחלל שם שמי׳ על ידו אין כח בתשוב׳ לתלו׳ ולא יו״כ לכפר ולא ביסורים למרק אלא הכל תולין ומית׳ ממרק׳ ע״כ יזהר כל אדם מחילול ויתרחק מן הכיעור ומן הדומה לו ׃ ועיקר תשוב׳ של חילול השם שיודיע פשעיו כנגד רבי׳ ויאמ׳ אל תלמדו ממני כי אני חטאתי עויתי פשעתי חיללתי הש״י באוולתי ויתענ׳ כמ׳ תעני׳

מתודה בכל יום עד יום מותו. על כל עבירה ועבירה שאדם עושה בין בשוגג בין במזיד כגון שנגע בנר או הדליק ואינו זוכר שהוא שבת, או שעשה בלא ידיעה. יש לו לו להתוודות ולהתענות לכל הפחות שני ימים שני וחמישי. וכן יעשה לכל העביר' גדולו' וקטנות שאדם עושה יתענה ובזה יש בו שתי טובות משמע שהתענית מכפר והשנית שימנע את מעבירו' כי יחשו' אם אעש' זה אצטרך להתענו' וימנע מתוך כך מן העבירה. וזהו הגדר הגדול לפני כל העבירות שיקנס עצמו או ליתן צדקה או לעשות נעד בגופו כשעובר וכן יעשה לכל העבירו' שהוא רגיל בהם כגון שנאה וקנא' ושמחה לאיד חבירו ודברים בטלים ולשון הרע או לא התכוון בברכות ובתפלה שורק הברכות מפיו בלא כוונת הלב וכל כיוצא באלו הרבה מאד יבדוק עצמו בכל יום בזה הענינים אם פגע באחת מאלו ועבר עליהם ימהר להנע' ולהתאבל ולהתוודות על איזה עון שעש' ולבקש מחילה מאת השם ית' בלב נשבר. ענין גדול הוא הוידוי כי שנו רבותינו היה רחוק מבית הסקילה כעשר אמות אומרים לו התודה שכן דרך המומתין מתודין שכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא. ואם אין יודע להתוודות אומ' לו אמור תהא מיתתי כפרתי על כל עונותי שכן מצינו בעכן שאמר לו שים נא כבוד ליי' ותן לו תודה. ויען עכן אל יהושע ויאמר אמנה אנכי חטאתי. ומניין שכיפר לו הוידוי דכתי' ויאמר יהושע מה עכרתנו יעכרך יי' היום הזה. היום הזה אתה עכור ואין אתה עכור לעולם הבא. כל מצות שבתורה בין עשה ובין לא תעש' אם עבר אדם אחת מהן בין בזדון בין בשוגג כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתוודות לפני האל ב"ה שנאמר איש או אשה כי יעשו מכל חטאת והתוד' אשר עשו זה וידוי דברים וכל בעלי חטאות ואשמות וכל חייבי מיתות ב"ד או מלקות אין מתכפר להם במיתה או במלקות או בקרבן עד שיעשו תשובה ויתוודו. וכן החובל ומזיק ממון חבירו אף על פי ששילם אין מתכפר אלא עד שיתוודה וישוב מלעשות כזה לעולם. וכיצד מתוודה אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך והרי ניחמתי ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה וזהו עיקרו של וידוי וכל המרב' להתוודות ומאריך בענין זה הרי זה משובח. גם זה עיקר הוידוי אבל אבחנו חטאנו ומאד טוב לפרש החטא שלו בתוך הוידוי כגון אם אכל נבילות וטריפות או שאר דבר איסור כגון כשיאמר אשמתי יאמר אכלתי דבר איסור. ואם חטא בזנות כשיאמר בגדתי יאמר בעלתי בעיל' זנות ויפרש בה מה בעל גויה או נדה. ואם גנב כשיאמר גזלתי או יאמר לפלוני ולפלוני ג גנבתי וגזלתי. ואם הוציא ש"ז לבטלה כשיגיע להעויתי או יאמר הוצאתי ש"ז לבטלה. ואם זנה עם עריות כשיגיע לזדנו יאמר זניתי. ואם חולל שבתות כשיגיע לחמסנו או יאמר חיללתי שבתות. ואם חמד יאמר חמדתי. וכן לכל אלפא ביתא לכל אות ואות שבוידו יאמר מעין אותה עבירה שעשה. ואומר בכי יעזוב רשע דרכו ואז יועיל לו. ובסוף הוידוי יאמ' עברתי על מצות עשה ועל מצות לא תעשה עברתי על חייבי כריתות ומיתת בית דין עברתי על תורה שבכת' ועברתי על תור' שבעל פה שכחתי שמך הגדול שבחתי עול מלכותך מראתך ואתה צדיק על כל הבא עלינו. ירושלמי כיצד מתודה רבון העולמים הרע בעיניך עשיתי שם ובדרך רע הייתי עומד ושוב איני עושה כן יהי רצון מלפניך יי' אלהי ואלהי אבותי שתכפר לנו

על

על כל פשעינו ותסלח ותמחול על כל עונותינו וחטאתינו • כללו של דבר ישיב אדם מכל מדות הרעות . המדות הרעות הם צריכין חיזוק גדול מאד כי כבר אדם מורגל בזה וקשה לו לפרוש מהם ועל זה נאמר יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו . ואל יחשוב בעל תשובה שהוא מרוחק ממעלות הצדיקים מפני החטאים והעונות שעשה אין הדבר כן אלא אהוב ונחמד לפני הבורא ית' כאילו לא חטא מעולם . ולא עוד אלא ששכרו הרבה שהרי טעם טעם חטא ופורש ממנו וכבש יצרו • אמרו חכמים מקום שבעלי תשובה עומדים בו אין צדיקים ג' יכולים לעמוד . כלומר מעלתו גדולה ממעלת' של אילו שלא חטאו מעולם מפני שהן כובשין את יצרם מהם . כל הנביאים כולם ציוו על התשובה ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה • וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הם נגאלין שנאמר והיה כי יבאו עליך הברכה והקללה אשר נתתי לפניך ג' והשבות אל לבבך וגומ' . ושבת עד יי' אלהיך וגו' . ושב יי' אלהיך את שביתך וגומ' • גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה שנא' שובה ישראל עד יי' אלהיך ונאמר שובו עדיו נאם יי' ונאמר אם תשוב נאם יי' אלי תשוב אם תחזור בתשובה אלי תדבק • התשובה מקרבת את הרחוקים אמש היה זה שנאוי לפני המקום ב"ה . משוקץ ומרוחק ותועבה . והיום אהוב ונחמד וקרוב וידיד . וכן אתה מוצא בלשון שהקב"ה מרחיק את החוטאים כן מקרב את השבים בין יחיד בין רבי' שנאמר והיה במקו' אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי . [illegible] ברשעתו נאמר כתבו את האיש ערירי וכו' . אם יהיה האיש הזה כניהו חותם על יד ימיני משם אתקנך וגו' וכיון ששב בגלותו נאמר בזרובבל ביום ההוא אקחך זרובבל בן שלתיאל עבדי ושמתיך כחותם על ימיני •

כמה מעולה מעלת התשובה אמש היה זה מובדל מהשם אלהי ישראל ית' שנאמר עונותיכ' היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם צועק ואינו נענה שנאמר גם כי תרבו תפלה אינני שומע ועושה מצות וטורפין בפניו שנאמר מי בקש זאת מידכם רמוס חצירי • מי גם בכם ויסגור דלתים עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר והיום הוא מודבק בשכינה שנא' ואתם הדבקים ביי' אלהיכם . צועק ונענה מיד שנאמ' טרם יקראו ואני אענה ועושה מצות ומקבלי' אותה בנחת ובשמחה שנאמר כי כבר רצה אלהים את מעשיך ולא עוד אלא שמתאוה להם שנאמר וערבה ליי' מנחת וגומר • ובעלי תשובה דרכן להיות שפלים וענוים ביותר ואם חרפו אותם הכסילים במעשים הראשונים ויאמ' להם אמש היית עושה כך וכך אל ירגיזו להם אלא שומעי' ושמחים ויודעים שזהו זכות להם וכל זמן שהם בושים ממעשיהם שעברו ונכלמים מהם זכותו מרובה ומעלתו מתגדלת • חטא גדול הוא לומר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים או להזכירם לפניו כדי לביישו ועל זה נאמר ולא תונו איש את עמיתו • ומי שהוא בעל תשובה יש לדרוש להם במעשים הם טובים ולהתרחק מן עשתונות העולם הזה . ולהזהר בענות השם ב"ה ולחפות בגילו ולשאת עול תורת השם ברוך הוא וחרפת אוילים ובזיון ולהיות כחרש וכעיור וכמת כענין שנאמר עליך נשאתי חרפה ואתן לבושי שק . ואני תפלתי לך יי' עת רצון •

סליק שער התשובה •

כז שער התורה

התורה בשלשה כתרים נכתרו ישראל כתר תורה · כתר כהונה · כתר מלכות · כתר כהונה זכה בו אהרן שנאמר והיתה לו ולזרעו אחריו וגו' · כתר מלכות זכה בו דוד ז"ל שנאמ' זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי · כתר תורה הרי מונח ועומד ומוכן לכל שנאמר מורשה קהילות יעקב כל מי שירצה יבא ויטול · שמא תאמר שאותן כתרים גדולי' מכתר תורה הרי הוא אומר בי מלכים ימלוכו בי שרים ישורו · הא למדת שכתר תורה גדולה מכתר כהונה ומכתר מלכות · ואמרו חכמים ז"ל תלמיד חכם ממזר קודם לכהן גדול עם הארץ הנכנס לפני ולפנים אין לך מצוה בכל המצות שהיא שקולה כנגד תלמוד תורה רק ת"ת שקולה כנגד כל המצות לפי שהתלמוד מביא לידי מעשה · ומה שאמרו תלמוד תורה כנגד כלם זה הלומד על מנת ללמוד וללמד ולשמור ולעשות ולקיים ומפני קביעתו של תורה אינו יכול לקיים כל המצות ובשעה שאינו לומד עושה כל מה שיוכל לעשות ובזה מראה דעתו שחפץ בעשיית המצות ואז תלמוד תורה כנגד כלם כי כשהוא לומד המצוה וחפץ לקיימו אז יש לו שכר כאילו קיימה כיון שנתעכב מה מחמת קביעתו ונמצא ששכר עשייה ולימוד בידו · אבל מי שהולך בטל פעמים רבות והיה יכול לעשו' מצוה בעת הביטול ואינו חושש לעשותה או בשעה שעושה שום מצוה אינו מדקדק בה כראוי על זה לא נאמר תלמוד תור' כנגד כלם · מי שנשאו לבו לעשות מצוה זו ולקיים כראוי לה ולהיות מוכתר בכתרה של תורה לא יסיח דעתו לדברים בטלים ולא ישים אל לבו שיקנה תורה עם עושר וכבוד כאחד אלא כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה · ואם תאמר עד שאקנה ממון וכשאפנה מעסקיי אז אחזור ואקרא ואשנה אם תעלה מחשבה זו בלבך אז אין אתה זוכה לכתרה של תורה לעולם אלא עשה תורתך קבע מם ומלאכתך עראי · כתוב בתורה לא בשמי' היא פירש בגסי הרוח · ולא מעבר לים היא פירש באותה שהולכים מעבר לים · לפיכך אמרו חכמים ז"ל לא כל המרבה בסחור' מחכים · ואמרו חכמים הוי ממעט עוסק בעסקיך ועסוק בתורה · ומתוך שאדם עוסק בתורה לשמה וטרח ויגיע לשם שמים אז נעשו שתי כליותיו כשתי מעינות ומוציא טעם והלכות מעצמו מה שלא למד מרבו' ומה שלא ניתן אפי' למשה בסיני כאשר מצינו באברה' אבינו ז"ל שלא למד מעולם בפני שום אדם אך מעצמו היה יושב ומחשב אחר המצות ולמד מלבו כל ה התורה והמצות עד שהעיד עליו הכתו' וישמור משמרתי חקותי ותורתי · ואמרו חכמים ז"ל שאפילו עירובי תבשילין היה יודע ·

וגם אמרו חכמים ז"ל במסכת עבודה זרה אברהם אבינו ע"ה למד ארבע מאות פרקים ומי לימד לו כל זה אלא נעשו שתי כליותיו כשתי מעינות ונובעות לו חכמה ותורה · וכן מצינו בר' אליעזר הגדול מתוך שעסק בתורה הרבה העידו עליו רבותינו ז"ל שנתגלה לו מה שלא נתגלה למשה מסיני : וכן אמרו רבותנו ז"ל מדורו של משה רבינו ע"ה עד דורו של יהושע ומיהושע לזקנים ולנביאים ולאנשי כ' כנסת הגדולה ולתנאים ולאמוראים ולגאונים ולכל חכמי הדור שעסק בתורה הרבה ונתנו נפשם עליה נתגלה להם רזי תורה וסוד חכמה

מה

מה שאין אדם יכול למנע מעצמו •
וכבר מנו חכמים ז"ל בפרקי אבות מ"ח מידות
שנקנה תורה בהם ומי שיעלה על לבו להיות
זוכה לדרך התורה יטרח לקיים אותם מ"ח ד
דברים ואז יעלה לכל טוב וצריך הלומד
להיות זריז וזהיר ללמוד כי מלאכת התורה
אינה דומה לשאר מלאכות כי אם הלומד שאר
מלאכות אפילו יבטל ממנה כמה שנים לא שכ
ישכחנה. אבל כשלומד תורה ואינו חוזר מיד
שוכח • ואפילו אם יחזור מאה פעמים אם
יסיח דעתו ממנה ישכח הכל והדין נותן כי כל
מלאכות אינה צריכות לב כי אם ללמוד המלאכ'
בתחילה אבל כשלומד בעשייתן אינם צריכות
לב אך עושה מלאכתו וחושב הנה והנה •
אבל הלימוד אינו כן כי כל פעם ופעם צריך
לבו לכוין שמועתו ולא לחשוב בשום דבר. אחר
כי אם בשמועתו • לכן מי שיפנה לבו לבטלה
מיד הוא שוכח מה שטרח כל ימיו • וגם
אמרו חכמים ז"ל אם אין אדם שוכח מה שלמד
אם כן למד כל התורה כולה ואחר כך היה ב
הולך בטל והבטילה מביאה לידי שעמום לידי
עבירה לכך נגזרה גזירת השכחה שיהא אדם
עוסק בתורה כל ימיו ומתוך כך אינו בא לידי
חטא והתורה מביאה לידי מעשי' טובים וזכות
כי כאשר הוא עוסק בתורה והוגד לו עונש ע
העבירות וזכות המצות אז נותן אל לבו לעשות
טוב ויגיעת התורה משכחת ומונעת אותו מן
העון אבל הבטילה גוררת את העון ומורידו
לשאול • לכן יהא זריז לעסוק בתורה תמיד
יום ולילה ואף כשהוא הולך בדרך או שוכב
במטתו ואם אינו יכול ללמוד בפה יחשוב בלבו
על שמועתו ויהא דעתו על לימודו שלא יסיח
דעתו מלבו ואז קיים והגית בו יומם ולילה •
כי אינו אומר ודברת בו יומם ולילה אלא והגית
בו והגיון אינו אלא בלב ועל זה נאמר בשבתך
ובקומך ובלכתך בדרך • וזהו שבשבחו
רבותינו ז"ל שלא הלכו ארבע אמות בלא תורה •
או היו לומדים וגורסין או היו מחשבים בלבם
בשמועתם או בלימודים • לכן תעשה
לבך וכל דעתך על התורה בכל עת כי אדם
לומד בתורה חכמה ודרך ארץ וענוה ונכנעות
וכל מעשים טובים ומן השמים עוזרים לו ברביו
והתורה משמרתו ומגדלתו ורוממתו כמו ששנו
חכמים אמר ר' מאיר כל העוסק בתורה לשמה
זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם
כולו כדי הוא לו נקרא ריע אהוב ומגדלתו שכ
ורוממתו על כל המעשים הרי שכר כרי בעולם
הזה • אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלהים
זולתך ואין למעלה הימנה לעולם הבא •
אמר ר' שאול אומר במדרש מהו ונתה
ערום אמ' ליה אימתי נעשית דברי תורה כזונה
בזמן שבעליה מבזין אותה כיצד חכם יושב
ודורש ולא תטה משפט והוא מטה משפט לא
תקח שוחד והוא יקח שוחד • וכן דרשו רז"ל
חכמת המסכן בזויה איזה חכמת מסכן בזויה
זהו שהוא עני במעשים טובים או חכמתו בזויה
וכשיורה הוראות לעשות טוב והוא אינו עושה
או אין דבריו מקובלים ולא המדרש עיקר אלא
המעשה • לכן יש לכל אדם לכוין מעשיו
לשם שמים וראה והבן מאלישע בן אבויה בשביל
שלמדו אביו שלא לשמה לסוף נהפך למינות •
דאמרינן בחגיגה ובירושלמי ובמדרש קהלת
כשנימול עשה אביו סעודה לחכמים והזמין ר'
אליעזר ור' יהושע ושאר חכמים והיו יושבים
בסעודה ומדברים דברי תורה עד שבאת האש
סביבם בא אביו של אלישע ואמר להם רבותינו
יבי באתם לשרוף את הבית אמרו לו אינו אלא
שמחים שאנו חוזרים דברי תורה ונביאים
וכתובים

ופתורים והדברים מעידים ביכותינו שמהר סיני נתנו ומתוך האש נתנו. אמר כיון שאני רואה שכך כח התורה אם נתקיים לי בן זה אני נותנו לתורה ובשביל שהיה מתכוין שלא לשמה אלא לכבוד נהפך בנו למיתות. ואף על פי כן לעולם ילמוד אדם אפילו שלא לשמה שמתוך ש שלא לשמה בא לשמה.

ועתה יש לכתוב ענייני התלמוד והמשנ' כל מצוה שנתנה למשה מסיני ב בפירושיה נתנה שנאמר ואתנה לך לוחות האבן והתורה והמצוה תורה זו תור' שבכתב והמצוה זו פירושה וציונו לעסוק בדברי תורה על פי המצוה. ומצוה זו נקראתה תורה שבעל פה. כל התורה כתב משה רבינו ע"ה קודם שמת בכתב ידו ונתן ספר לכל שבט ושבט. והמצוה שהיא פירוש התורה כגון בעל פה לא כתבה אלא ציוה בה לזקני' וליהושע ולשאר ישראל שנא' ואת כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו ת תשמורו לעשות וגו' ומימות משה רבינו ע"ה עד רבינו הקדוש שהוא ר' יודא הנשיא לא נכתב ספר לרבים ללמוד בה כי למדו הכל מבחוץ וכל אחד היה כות' לעצמו זכרון שמועתו מה ששמע מרבותיו וקורא על פה ברבים וכן עשו עד שהגיע הדבר לר' יהודה הנשיא כיון פרא' בימיו שנשתנה הענין כי ראה שהתלמידי' מתמעטים והולכות והצרות מתחדשות ובאות ומלכות הרשעה מתגברת וישראל מתגלגלים והולכין לקצה הארצות והשיעבוד כשראה ענין זה שהיו ישראל מבולבלים והיתה תורה משתכחת מישראל אז חיבור המשניות להיות ביד כל אחד ואחד כדי שילמדו ולא ישתכחו וישב כל ימיו הוא ובית דינו ולמד המשניות ברבים והיו לפניו גדולי חכמי ישראל ועמהם לאלפים ולרבבות משאר תלמידים ותלמידי של

רבי יהודה הנשיא חיבורו גם חיבורים רב היבר ספרא וספרי לבאר ולהודיע עיקר המשנה. ור' חייא התוספתות לבאר ענייני המשנה. ור' יושיע ובר קפרא חיברו ברייתות לבאר ע ענייני המשנה ונתגלגל הדבר כך עד שבאו האמורים והיו להם מחלוקת בפירוש המשניות והברייתות והתוספתות עד שחיבר רבי יוחנן תלמוד ירושלמי ונקרא ירושלמי בשביל שהיה דר בירושלים. ואחר כך כמה מאה שנה חיבור רב אשי שהיה בבבל תלמוד בבלי ועניין שני התלמודים הם פירושי דברי המשנה. והדברים האילו נתחדשו משני התלמודים ומן התוספתות ומן הספרא ומן הספרי מכלם יתבאר האסור והיתר הטמא והטהור החיוב והפטור הכשר והפסול כמו שהעתיקו איש מפי איש עד מפי משה רבינו ז"ל מסיני וגם יתבאר מהם הדברים שגזרו חכמים ונביאים ש שהיו בכל דור ודור לעשות סייג לתורה כמו ששמעו מפי משה רבינו ז"ל בפירוש ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי. וכן יתבאר מהם המנהגים שתקנו או שנהגו בכל דור ודור לפי שאסור לסור מהם שנאמר לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. וכן משפטים ודינים פלאים שלא קבלו אותם ממשה רבינו ז"ל ודנו בהן בית דין הגדול שבאותו הדור שמדה נדרשת בהן ופסקו אותן הזקנים וגמרו שהדין כך הכל חיבור רב אשי מימות משה עד סוף ימיו. ואחר בית דין של רב אשי בימי בנו נתפזרו ישראל פיזור גדול בכל הארצות והגיע לקצוות ולאיים רחוקים ורבתה קטטה בעולם ונשתבשו הדרכי' בגייסו' ונתמעטו תלמידי תורה. ולא נכנסו לאלפים ולרבבו' ללמוד כמו שהיה מקודם אלא מתקבצי' בכל עיר ועיר יחידי ואשר בכל מדינה ומדינה ומבינים

מבינים בחיבורים חכמים כלם יודעים המצות אשר ציוה אדון הכל ב"ה · אחר האמוראים עמדו הגאונים אשר ידעו כל התלמוד בבלי גם וירושלמי וספרא וספרי ותוספת' והם הוציאו לאור האמורות של התלמוד לפי שהתלמוד ע עמוק הוא מאד · ועוד שהוא מעורב בלשון ערבי ומעורבבות לשונות אחרות לפי שאותו הלשון הייתה ברורה לכלם בבבל בעת שחיבור התלמוד · ובימי הגאונים אשר בבבל לא היו מכירים אותו הלשון עד שילמדו אותו ושאילות רבות היו שואלים לכל עיר ועיר לכל גאון שהיו בימיהם לפרש להם דברים קשים שבתלמוד והם כפי חכמתם ואותם השואלים היו מתקבצים ה התשובות ועושין מהם ספרים להבין בהם ·

וגם חיברו הגאונים שבכל דור ודור חיבור לבאר התלמוד מהם מי שפירש הלכות יחידות מהם מי שפירש פירכות יחידות שנתקשו בימיו ומהם מי שפירש מסכתות וסדרים ·

ועוד חיברו הלכות פסוקות בענין האיסור והמותר והפטור והחיוב כדברי' שהשעה צריכה לכך שיהיו קרובים להשיג ידיעת המצות למי שאינו יכול לירד בעומקו של תלמוד ·

ואח"כ עמד רבינו משה מקוצי וחיבור ספר אחד וליקט מאותו ספר של מיימוני וחיבר עליו שאר דברים של אחרונים · וכן כל אחד עשה ספר לפי מה שראה עניני הדור שהיה בו · וכן חיברו רבנים רבים פסקות כגון הרוקח ורבי אליעזר ממיץ ואבי העזרי ואור זרוע · וכן עשו רבנים רבים כל אחד חיבר ספר לפי מה שראה עניני הדור שהיה בו כי ראו שנתמעט בעו"ה ידיעת התלמוד ואין אדם יכול לידע ה אם לא מתוך ספר פוסקים · וגם רבינו שלמה ע"ה שראה בימיו מיעוט הלבבות שהיו בדורות בעו"ה מתמעטים והולכי' · ועל כן נתעורר לבו לפרש התלמוד ללמוד בני ישראל דעת · ואחר כך עמדו יוצאי יריכו רבינו תם ור"י ושאר רבנים ופילפלו פלפול גדול עד ש שחיברו התוספות בישיבתו של ר"י שהיה בעל התוספות וגם היו גדולים כגון רבי שמשון משאנ"ץ שהיה חיבור ג"כ תוספות לבד משאר תלמידים שהיו לרוב מאד והם היו גבורי' בתור' והיו לבביהם גדול מאד ופתוח כאולם ולמדו בעסק גדול ומסרו נפשם על התורה וידעו בלא עיון כל התלמוד פירש והתוספות · ואחר כך בעו"ה רבו הצרות ונתמעטו הישיבות והיו אותם התוספות האחרונים כבדים עליהם ולא יכלו לשאת ובאו גדולים אחרים וקצרו התוספו' ההם כל אחד כפי חכמתו להקל לאנשי דורו ה הלימוד ועדיין בימים ההם היו בקיאים בכל התלמוד והיו יודעים המצות מתוך התלמוד עד שנתגלגל שנתגרשו בצרפת שהיו מחזיק' בתורה והיו לומדים בעסק גדול כענין שעשו ראשוני' בימי חכמי התלמוד שהיה עיקר לימודם לחזור התלמוד כדי לקיים ושננתם לבניך שאם ישאלך דבר לאתגמגם אלא אמור לו מיד כי זה הדבר אי אפשר הוא שיהיה המצות שנונים ומזומנים בפי האדם להשיב השואל אם לא ברוב חזרות כמה שאמר' בחגיגה אינו דומה מי ששונה מאה פ פעמים למי ששונה אותו מאה ואחד ·

ואמרינן במסכת תענית שר"ל היה חוזר ההלכה מאה פעמים קודם שבא לפני רבי יוחנן וכן עשו כלם בימי חכמי התלמוד שעיקר לימודם היה חוזרה · ואמרינן במסכת מגילה שרב אשי הוה יתיב לפני רב כהנא ולא קאתו רבנן אמר ליה דילמא טרידי בסעודת פורים א"ל לא היה אפשר למיכל מאורתא · א"ל לא · וא"ל לא סבר למר להא דאמר רבא סעודת פורים ש שאכל בלילה לא יצא מ"ט ימי משתה ושמחה כתיב

אמר ליה אמר רבין הכי א"ל אין. תנא מיניה
ומכין שניאין ודמיא ליה כמאן דמונח בכיסתי׳.
ועתה ראה זה היה דבר קל מאד ואפילו הכי
היה חוזר אותו כמה פעמים ועכשיו אין שום
אדם שהיה חוזר דבר כזה יותר על פעם אחד
או ב׳ פעמים. ויש ראיות גדולות ברורות
בכמה מקומות בתלמוד שהיו כלם רגילין לחזרה
ולכל אחד היה לו סכום מנין כך וכך פרקים ל
ליום כשהיו טרודים ביום או היו פורעין בלילה.
וכל שלשים יום היו חוזרים תלמודם. ובזה
העניין היו לומדים גם כן בצרפת עד שהגיעו
למעלות רבות ולידיעה גדולה. ולא הוצרכו ל
לספרים פוסקים כי היו יודעים המנות מתוך
התלמוד והתו׳ אבל מיום שנתגרשו בצרפת
נתמעט הלמוד מאד מאד. ועוד בדור הזה
נשכח התורה מחמת כי הלומדים הללו סבורים
לעשות כמו הראשונים להחזיק בפלפולים אך א
אינם דומים לחכמי צרפת כלל ובכלל לא. לבם
היה פתוח כאולם ותורתם היה אומנתם והיו
ממיתים עצמם עליהם יומם ולילה לכן השיגו
וידעו בפלפולם. אבל עכשיו אינם יודעים
כן אלא מבלבלים זה את זה ומבטלין רוב היום
ועוסקין באותו לימוד בחצי יום והלימוד שלהם
ערבי דערבי והביטול קבע. אבל בימי חכמי
התלמוד בלבו ללמוד י׳ שנים ויותר והיה לימוד
גדול בקביעות שאם היה אחד מתעטש לא היו
אומרים אסותא מפני ביטול בית המדרש מזה
העניין יש לדעת רוב קביעותם. ואמרינן
בכתובות. רב יוסף בריה דרבא שדריה אבוה
לבי רב קמיה דרב יוחנן פסק ליה שית שנין כי
הוה תלת שנין מטא מעלי יומא דכיפורא אמר
איזיל ואחזי לאנשי ביתי שמע אבוה שקל כרנא ל
נפק לאפיה. אמר ליה זונתך וא"ל יונתך זוכרת
איערוד לא מר איפסיק ולא מר איפסיק.

ראה והבן זה העניין כמה היו דבוקים בתורה
על כן זכו לרוח הקדש. וכן בארץ צרפת
עוסקים בעסק גדול וזמן רב. והיו יושבים
במקו׳ אחד ללמוד כל התלמוד והיו חוזרי׳ תמיד
ולא פסקה תור׳ מפיהם והיו עושים כמו ומפרשי׳
הראשונים כדאמר איניש ליגמר אע"ג דלא ידע
מאי קאמר. ואמרי׳ מעיקרא ליגמר איניש והדר
ליסבר וכל זה אינם עושים עתה. כי כל אחד
רוצה ללמוד תוספות וכל חידושים וחידושי גם
דחידושים קודם שידע גורת התלמוד אם
כן איך יצליחו כיון שעושה להפך ממה שאמרו
חכמי התלמוד כי כל מה שנאמר בתלמוד הכל
אמת ואין להשיב עליו או לשנותו ולא להוסיף
ולא לגרוע. ועל כן מרוב טורח הלימוד
העיון והפלפול רבים פורשים מן הלימוד מרוב
טורח השמועות והדקדוק שאומר על פה כי
אומרים מה נוכל להבין סברות מבחוץ הלואי
שהיינו יודעים מה שבתוך הספרים ואם היו
לומדים בקביעות יומם ולילה או היו לומדים
והיו בקיאים בתלמוד. והיו מתאוים ללמוד כי
היה להם להבין בקל והיה אדם בא ללמוד לעול׳
נים ולא כים תיר ולא תיר והיו מוספים בכך
יראת שמים שלימה. וגם היו מתרבים
התלמידים והיו עוסקים תמיד. אבל עתה
מרוב טורח השמועה נעשית עליהם ההלכה
כמשא כבד ולא יוכלו עוד להביט בה ומתוך
כך עוסקי׳ בשיגעו׳ ובליצנות ומבלבלין ומבטלי׳
ועוסקים במיני תחבולות ואין להם יראת שמי׳.
ואמר בפרק השוכר את הפועלים
רבי זירא יתיב בתעניות ארבעים יום דלישכח
מיניה תלמודא דבבלי כי היכי דלא ניטרדי׳.
ואמר בויקרא רבה נכשל אדם בעבירה את
ונתחייב מיתה לשמים מה יעשה ויחיה אם היה
רגיל לקרא דף אחד יקרא שני דפין או לשנות

פרק

פרק פעם אחת ישנה פעמים · או ללמוד פרק אחד ילמוד ב׳ פרקים · אלמא רוב גירסא עיקר כי אם היה הפלפול עיקר לנשוק ולהריס קול ב׳ פני יום בדובור אחד או היה לו לומ׳ אם מתחל׳ היה רגיל להקשות קושיא אחת יקשה ב׳ קושיות ·
ובפרק האיש מקדש אמרין בשמת רבי מאיר אמר ר׳ יהודה אל יכנסו תלמידי ר׳ מאיר לכאן שקנתרנים הם וכל זה שלא היה רוצה ת׳ להתבטל מגירסתו כי ר׳ מאיר היה חריף ולא עמדו חביריו על סוף דעתו · ועוד התם אמר ר׳ יוחנן לבן של ראשונים כפתחי אולם · ושל אחרונים כפתחי של היכל ואנו כמלא מחט סדקית · ואמר אביי כסיכתא בגודא לגמרא · ואמר רבא אנן כאצבע בבירא לסברא · ועכשיו אנן עניי הדעת אין אנו יכולין לומר כאצבע כי אם כאבן שיש לגמרא ולסברא ·
והא דאמר בפרק במה מדליקין אמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין שואלין אותו נשאת ונתת באמונה פלפלת בחכמה משמע שצריך ת׳ אדם לפלפל זה לימוד הגמרא שמקשינן משניות על הברייתות ומתרצינן להו · אי נמי על ידי עסק והגיון בתור׳ תמיד נותן דעתו לדקד׳ ומוצא טעמו אבל לישב כל היום לפטפט ולפז פטפוטא שלא לעשות כן · וכן עתה רוב הלומדים מודים בעצמם שאין לומדים כהוגן וידועים שאיכם לומדים דרך הישר כי מרוב ט טורח הפטפוטי׳ שהם מפטפטי׳ הם מתבטלי׳ לגמרי ולא ישיגו ללמוד לא תורה ולא נביאים וכתובים ולא אגדות ולא מדרשים ולא שום חכמה מחמת רוב תחבולות שלהם ·
ודרשו רבותינו של פסוק זה על שדה איש עצל עברתי וגו׳ · מי שאינו מחזיר תלמודו מתחל׳ מחליף ראשי פרקים סוף מחליף דברי חכמים סוף שאמר על טמא טהור והרי היא מחריב את העולם אלמא מי שאינו חוזר לא יוכל להורות כדין אלא טועה ברוב ההוראות ·
ואמרין במדרש משלי אמר רבי ישמעאל כמה קשה יום הדין שעתיד הקדוש ב״ה לדון כל הע העולם כולו על עמק יהושפט וכיון שתלמיד חכם בא לפניו אמר ליה כלום עסקת בתורה אמר לו הן · אמ׳ לו הק״בה הואיל והודית לפני אמור לי מה קרית ומה שנית ומה ששמעת בש בישיבה · מכאן אמרו כל מה שקרא אדם יתפוש בידו שלא ישיגהו בושה וכלימה ליום הדין ·
סליק שער התורה ·

כח שער יראת שמים

יראת שמים כתוב בתורה · ועתה ישראל מה יי׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה · וכתיב את יי׳ אלהיך · וכתיב יראת יי היא אוצרו ·
ואמרין אין להק״בה בעולם הזה אלא ירא׳ שמים בלבד · וכתיב ויאמר לאדם הן יראת יי׳ · הן משמע אחד שכן בלשון יוונים קורין לאחת הן · אמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה · עסקת בפריה ורביה ציפית לישועה · פלפלת בחכמה הבנת דבר מתוך דבר אפילו הכי אי איכא יראת שמים אין ואי לא לא · משל לאדם שאמר לחבירו נא והעלה לי חטים לעלייה והעל׳ לו אמר ליה ערבת לי בהן קב חומטין אמר ליה לא א״ל מוטב שלא העלית · ואמ׳ רבה בר הונא כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שיש לו מפתחות הפנימיות והחיצוניות אין לו אם כן בהי עייל · מכריז ר׳ ינאי חבל על דלית ליה דרת׳ ותרע׳ לדרת׳

עביד פירש דרתא חצר תרעא שער · ובא רבי ינאי לומר מי שאין לו חצר מה מועיל שיעשה לו שער נכנס · כך התורה איננה אלא שער לינכנס ליראת שמים · ואמר להו רבא לרבנן במטו מינייכו לא תירתו תרתי מיני גיהנ' להיות יגיעים ועמלים בתורה בעולם הזה ולא תקיימוה ותירתו גיהנם במותכם · דאם כן בחייכם לא נהניתם מזה העולם מחמת טורח בלימוד ובמותכם תאבדו מעלמא דאתי ומאחר שאנו רואים שהכל תולה ביראת שמי' וכל התור' איננה מועלת לאדם אלא ביראת שמים · והוא יתר שהכל תלוי בה והיא לבדה עומדת לאדם לעולמי עולמים · וכן דוד ז"ל העיד יראת יי' טהורה עומדת לעד · וכן שלמה המלך ע"ה העיד ואמר והאלהים עשה שיראו מלפניו · וכתיב טוב מעט ביראת יי' מאוצר רב ומהומה בו · לכן יש לידע שיש שלשה מיני יראה · והאחת היא יראה גרועה מאד · כגון אדם שאינו ירא מלפני האלהים אך כשיעשה שום מעשה טוב הוא מפני בני אדם שאם לא יעשה מעש' הטוב הן בלימוד הן בנדק' הן בתפלה הן בכל דבר אז לא יאמינו בו ויבזוהו אם כן מה שיעשה אינו אלא למצוא חן בעיניהם ואם איש זה מכוין כך כל ימיו אז אחריתו עדי אובד כיון שאין מחשבתו בהק"בה ·

השני הוא ירא מלפני האלהים אך הוא ירא כן מלפניו מחמת עונש גיהנם או שלא יבא לגן עדן ומתוך כך יתחזק במעשה טוב וזה האיש אפי' מקיים כל התורה בכוונה זו טוב הוא שירא מלפני הק"בה שיביאהו למשפט אך לא הגיע למיקר הטובה כי כל כוונתו ובעבודתו אינו אלא לטובת עצמו ולא לכבוד הק"בה ·

אבל השלישי המרגלית הטוב והו שירא מפני הק"בה לא מפני שום דבר בעול' רק שהוא נרעד מלפניו וכל איבריו מזדעזעין בזוכרו גדולתו וגבורתו ובעבור שזה הדבר עמוק מאד מאד לפני בני אדם להבין כי דרך בני אד' שלא יעשו מעשיהם אם לא יקוו שיהיה להם ריוח או להרחי' הנזק מעליו ואם אין אחד מאלו אז המעשה הבל וריק ובעבור שזאת השלישי היא קשה להשיג תורה לעשות המעשה ליראת עונש ולקוות הגמול · על כן תמצא ברכות וקללות להפחיד לב הקורא כדי שיעורר לבו כמ' שעושין לנער בעבור שהוא קטן בחכמה לעורר לבו ליתן לו אגוזים ופירות נמצא שהנער אינו לומד שם לכבוד התורה כי אינו יודע ערכה ואינו יודע בלימודו טובה אלא חושב עובה ועמל של הלימו' ולומד כדי להשיג הפירות כמו העושה מלאכה שאינה חשובה בעיניו אלא בשביל הריוח שבה · אבל אם היו נודרים לנער קטן ויאמר לו תלמוד ואתן לך אשה יפה או בית או תהיה מלך אז לא ילמוד בעבור זה · ויותר יעורר לב הנער בעבור פרי אחד ממה שיעורר בעבור כל אלה כי אין לבו מכיר טובות האשה או המלך · וכן ענין התורה היא להעיר לב האדם דברי' שהוא מכיר ויודע שהם טובים להמשיך לבו לעשות הטוב · וכל זאת צריך לעשות לאדם בעבור שחכמתו קטנה וחלשה ואין הבחנה להבחין סוד הענין וזה נקרא שלא לשמה · לכן אל תהא דומה לנער אך תבקש האמת לכבוד האמת וזה הענין צריך בינה והבחנה גדולה · לכן יש להודיעך ענין הנשמה כחה וגבורתה · ואז תשים שכלך אל יסוד העליון · ודומה זה הענין לבן מלך נער בן שנה או שנתיים שנשבה והוליכוהו למרחק אלף פרסאו' או יותר ונתגדל בבית כפרי ונתלמד מעשה כפריות ולא חשב ולא זכר אחר מלכותו כי לא הכיר ולא ידע · ואחר שעמד על דעתו בא לו אחד ומבשרו ואמר לו אתה מלך ·

אבל

אבל לא הגיד לו איזה בן מלך או גבה לבו קנת
אך לא חשש כל כך כיון שלא ידע מי הוא אביו
ואחר כך בא לו מבשר אחר והגיד לו איזה מלך
הוא אביו והגיד לו מדינתו וארצו או גבה לבו
יותר ויתאוה לילך שם מכל מקום השפל לבו ב
בזוכרו אפילו אם אלך שם לא יחושו בי כי לא
מכירים אותי · אחר כך שמע המלך היכן בנו
ושלח אחריו מבני ביתו שהכירו סימנים בגופו
ושלח עמהם שרים ובגדי מלכו' להביא בנו אצלו
וכשבאו אילו אליו וראוהו והכירוה והראיהו לו
הבגדים של מלכות או גבה לבו מאד ואחר שם
שהלבישוהו והרכיבוהו על הסוס אשר רכב בו
המלך או ידע תוקפו וגבורתו והיה לו לב המלך
גבה מאד מאד · כך בעניין הנשמה היא
בת מלך נפוחה באדם מכסא הכבוד והובאה בם
בגוף המלוכלך אשר חשקו רב מאד לעולם הזה
ויש לו כמה מיני תאות עד שנקבע הנשמ' שהיא
בת המלך ביניהם ונמשכת אחר תאות הגוף
ושוכחת אביה העליון ובעת שמראים לה שמים
וכוכבים וחמה ולבנה היאך מתנהגי' הם במנהג
שוה ואומר לה שהיא נבראת מאותו שברא אותה
או היא מתעלה יותר ויותר ובעת שמלמדין
אותה סוד ייחוד הק"בה וסוד חכמה הנשמה
או היא לובשת בגדי מלכות ונכנס' בסוד היראה

וגם אפילו אדם שאינו יודע כל זה כשחושב
למעלה מעומק הלב ומבחין גבורות האל ב"ה
או ילבש מורא בלבו דכתיב שאו מרום עיניכם
וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם
בשם יקרא מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר
· וגם לא נתן הק"בה רשות לשום אומה
בעולם לספר תהלתו אלא ישראל שנאמר עם
זו יצרתי לי תהלתי יספרו · וכתיב עם קדוש
ליי' אלהיך · וכתיב ויי' האמירך היום להיות
לו לעם סגלה · וכתיב לתתך עליון על כל
הגוים · וגם לא לשום בריא נתן הק"בה לדעת
אלא את ישראל דכתיב אתה הראת לדעת כי יי'
הוא האלהים · וכתיב מי גדול אשר לו חקים
ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת · וכתיב
את יי' אלהיך תירא ואותו תעבוד · ומאילו
הפסוקים אנו למידים שחייבין ישראל לירא את
השם ית' ולהתעסק בהגיון תורתו ולהתקיים מ
מצותיו שמתוך יראת השם יתע' יעסקו בתורה
ויקיימו מצותיו ומתוך הגיון התורה יבינו פיר'
טעמים וחידושים ומתחכמים לדעת את השם
יתב' וכחו וגבורתו וגדולתו ומעשיו הגדולים
והנוראים והנפלאים כדכתיב אמרו לאלהי' מה
נורא מעשיך · וכתיב לכו בנים שמעו לי
יראת יי' אלמדכם · אין דבר בעולם שקול כנגד
היראה לא כסף ולא זהב ומרגליות וכל מטמוני'
כולם הן כאין כנגד יראת הק"בה כי יראת היא
אוצרו · לכן יזהר לאצור בגנזי לבו דבר
שהוא אוצרו של הק"בה וילמוד אדם בעולם הזה
כי כל אדם משתדל לאוצר הטוב שיכול ומי שם
שיכול לאצור כמו המלכים ודאי הוא עושה אם
כן מי הוא לא יאצור מה שאצר מלך מלכי המלכי'
הקבוש ב"ה · ועתה אודיעך חכמת
הנפש ורוח ונשמה כדי ליראה את הק"בה ·

הנפש היא הכבד כי הדם הוא הנפש והוא
מתאוה לאכול ולשתות וחשק ממשלה ותאותה
לפי שהכבד מלא דם ומתאו' לעידוני' ולשעשועי'
וזהו נפש שביעה תבוז נופת · רוח הוא
הלב ומבקש שררה גדולה ומלכות בלב בני אדם
לרדוף אחר הכבוד על כן גיאות הלב נקרא גסי
הרוח והוא המגביה דעת בני אדם להשתרר ת
ולהתגדל · הנשמה היא
החכמה והיא יושבת במוח כמלך בגדוד ודומה
לכבוד בוראה ומואסת בתענוגי' בני אדם והבלי
שעשועי' ומחכמת ומשכלת דעת ובכל מחשבותיה
לעבוד

לעבוד להקב"ה ביראה ומחשב מה יהיה בסוף בעת שימות הגוף ויכלה ואיך תשוב בטהרה למי שבראה ותכניסה בגוף. האדם יש לו שני אדונים ובמותו נעשה חפשי מהם שנאמ' קטן וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדוניו. השני אדונים הם רוח ונפש שהם חושבים בתענוגי' ולהרבות ממון ולאכול ולשתות ולשמוח ולעשות כל מחשבות הלב ולמראה עיניו ולדבר דברים הבלים ולהנאת הגוף והנשמה הופכת משם מחשבותיהם ואומרת מה שוה לאדם. ומה יתרון לו בכל עמלו שיעמול וברגע אחת ואיננו והגוף כלה ואז איה חכמתו ויפיו. א"כ אין טוב אלא לעבוד את הקב"ה ולדבקה בו. זה אמר בכה וזה אמר בכה. אם הנפש והרוח מתגברים אז תחלש הנשמה ואין לה כח לעמוד בפניהם על כן המתעסק באכילה ובשתייה לא יחכם לעולם. וכשהנשמה מתגברת על הרוח והנפש אז תפקחנה עיני הנשמה להבין חכמת העליונים לכן צריכה הנשמה להחליש הרוח אשר ממנו יוצא הכעס והגאוה והנפש בעלת התאוה. וכשמתגברת הנשמה החכמה אז תביאה לידי ענוה. לבהמה יש נפש ורוח כי הבהמה מתאוה וכועסת כמו אדם. אבל אדם יש לו נשמה יתירה המדברת והמכרת בין אמת לשקר. וכשימות הגוף אז ימות נפש התאוה ונפש הרוח ונשאר צורת הנשמה העליונה החכמה שאינה מתה במיתת הגוף שנאמר והרוח תשו' אל האלהים אשר נתנה. היא רוח החכמה וכשאדם חוטא מת נשמת נפשו ונשמת רוחו דכתיב והנפש החוטאת היא תמות. ואמ' משה רבינו ע"ה איש האלהים והאבדתי את הנפש ההיא מעמיה. שמע מינה קורא נפש אותה שהיא מתה. ולאחר מות הרשע הנשמה החכמה יקלענה בכף הקלע מפני תש

ששמעה לרוח ונפש. ונפש צדיק אשר נשמה העליונה יתחזק על רוח ונפש היא צרורה תחת כסא הכבוד. והכסיל ששמע לרוח ונפש הכרת תכרת. והחכם ששמע לנשמה העליונ' שנופחה לו מכסא הכבוד נשמתו תזכה לרב טוב הצפון. ועתה הטה אזנך ותבין ותדע שהנשמה היא שכינה בלב והוא מושבה היראה. כי משם תוצאות המחשבה והמחשבה מתרוממת ומגדל' בחדרי הלב כאשר יתרוממו גלי הים. הנשמה דורשת וחוקרת ומתבונני' בכל המעשים והלב משוטט בחכמתו להרחוק ועופה בראייתו עניני' רבים ברגע קטן מחשב הנה והנה ורץ ושב מעניין לעניין. האדם החכם והשכיל אותו בור עולמים ולמדו אותו חכמה ודעת. ובזאת החכמה זוכר האדם כל העבירות ורואה כל הנולדות ובזאת החכמ' עושה גלגלים וריחים לטחון בלי עמל ובזאת החכמה עושה צבאות ומעמיד חיילים ומזרזם ומצליח במלכותו ומנהיג בממשלתו ותופש עמה. ובזאת החכמה פורש רשתות לעומקי מצולות ימים ובחכות לצוד צדים ודגים לעומקי תהומו' ובזאת החכמה יצוד חיות מדבריות ובו ילכוד עופות המעופפים בגובהי שמים. ובה יודע ומבין תחלואי הגוף ורפואתו לבקש הרפואות. ומבחין תועלת הסמים ונזקם ומכיר שרשים ועשבים ומיני הפירות קרים וחמים לחים ויבשים ובה יודע להשקו' הגוף במרקחי הרפוא' להעמידו על חזקתו. והנה עינים רואות גדלות האדם וכבודו אשר גדלו ונשאו הקדוש ב"ה על כל היצורים והשליטו על כל בריות תחתונים ואין כח בפה לספר רוב פא פעולות אשר יפעל האדם בעולם התחתון ואף בעולם העליון שולח האדם תאותו ויעוף ומשוט על כנפי החכמה. אף על פי שגופו הולך בארץ

כמו

כמו בהמות ושרצים נשמתו הולך בעולם העליון מרוב חכמה והיא תתבונן ויודעת חכמה מדע שבעליונים וחכמת מדע שברקיעים והילוך מ הכוכבים ושיעור קומתם אף על פי שגוף אדם קטן מאד נשמתו גדולה ורחבה יותר מן השמי' והארץ כי יודעת רום וגובהם ודרכי חמה ומזלו' וכל חילוקיהם הכל נכנס בנשמה וכיון שהכל כלול בה אם כן היא גדולה מכולם שאם לא כן לא הייתה יכולה להחזיק את הכל כי אי אפשר להכנים מי הים בכד קטן ׃ ועתה בראותינו שהאדם שולט בחכמתו בשני עולמים בעולם התחתון ובעולם העליון אם כן ראוי לכל האדם לחשוב ולהתבונן למה הודיעו הק'בה כל זאת אך זה כי אם להשכיל לעובדו בלבב שלם כי כן כשמבין ומכיר נפלאות הגדולים והנוראים אז ראוי להכניע עצמו ולשעבד הגוף לנשמה כי כל החכמות הגדולים האילו הם מן הנשמה ולא מן הגוף כי הנשמה מנהגת את הגוף כמו אדם רוכב על סוס ומנהיג אותו ומהפכו לכל צד ש ירצה. אם כן הסוס טפל לאדם ואין האדם טפל לסוס ׃ לכן אוי והוי ואבוי להם המשעבדי' הנשמה לגוף ומכניעים העיקר תחת יד הטפל וזה יוכל לדעת אחר אשר עולם העליון משמשת לעולם התחתון כגון השמש והירח והכוכבים בודאי ובברור אין זה להנאת הגוף שיהנ' בהנאת עול' זה כי אין בו ממש והוא עפר רימה ותולע' ומזומן לפגעים ומוכן למות והשמש והירח שה וכוכבים הם זכים וצלולים ואיך יתכן זה שאותו עניין הגדול ישמש לגוף הבלה המדולדל ׃

אך הנשמה שהיא צלולה וזכה ומכוסאה עד לשחקים ומעלה מהם וגדולה יותר מן שמים וארץ כי בה נכנס ידיעת שמי' וארץ והיא מקפת אותם באמת זה סברה וראייה גדולה שמים וארץ נבראו לצורכה של נשמה ולשמש לה והיא

תתבונן ותבחין מי אבי אשר שמים וארץ נבראו לצורכי אין זה כי אם להשתעבד להק'בה להבין נפלאותיו ולהללו ולשבחו וללמוד התורה כדי לצרף וללבן נשמת האדם מה צורך יש לו בעולם ׃ וכי זה סברא שהעולם נברא להנאת הגוף אל האוכל והשפל ׃ ועתה בראותינו שהאדם נבחר מכל היצורים מרוב חכמתו ורוב פעולותיו כי כל היצורים משועבדי' לאדם ויש בו כח ללמוד חכמה ולהבין סודות העמוקים רזי עולם התחתון והעליון זהו סימן מובהק לאדם שתהא נפשו צרורה בצרור החיים אם הוא מקיים את התורה ׃ משל למה הדבר דומה למלך שהכניס עבדיו בחדרי חדרים והראה להם אוצרותיו ומרגליות בכל גנזיו והמשיל והשליטם על כל זה וגילה להם סודיו והזהירם שיהיו עמו באמונה ׃ ואז יתן להם טובה גדולה ׃ וינשא אותם כפלי כפלים יותר ממה שהיה עד עכשיו ׃ וזה יהיה להם לאות שגילה להם סודותיו ואוצרותיו והמשילם על ארצו באמת בזה יבחינו שהמלך אומר אמת ׃ כך הק'בה הראה לאדם גודלו ותפארתו וגיל' לו סודיו מעליוני' ותחתוני' והמשילו על כל בודאי בזה יבחין רוב גדולתו לעתיד אם יזהר בעבודת הקדוש ב"ה ׃

גם יש ראייה גדולה שהנשמה בא מלמעלה כי אנו רואים שכל אדם אין לו די במה שיש לו אלא לעולם מבקש מעלה יתירה ממעלתו אם יש לו אלף חומד אלפים אם הוא שר במדינה זו מבקש להיות מושל במדינה אחרת ואין לך מלך או שר שאין מבקש מעלה יתירה ממעלתו וזאת בא מחמת שאין הנשמה מתדבקת לאלו הטובו' ׃ אבל היא מתאוה לעולם למעלות כי היא עליונה על כל ברואים ׃ ועל כן האדם הולך בקומה זקופה עבור הנשמה ושאר הבריות הם הולכים על גחונם וכפופים ועבור שהנשמה

יבא

בא מלמעלה מכסא הכבוד: על כן הגוף שהיא שרויה בו יש בו דמיון של כל העולם ועל כן נקרא האדם עולם הקטן · הנשמה היא דומה לבוראה והגוף דומה לעולם התחתון ועליון · ועתה שמע חכמה מופלאה כמו שהאלהים עליון ומושל על האדם ועל כל העולם למעלה ולמטה כן האדם כל עת שיעשה רצון בוראו · כי למשה ע"ה אמר הקב"ה במעש' העגל הרף ממני ואשמידם וגו' · ובמעשה קרח בלעה אותם ואת כל אשר להם על פיו · ואליהו ז"ל נשבע שלא היה טל ומטר כי אם לפי דברו והיריד האש והרג נביאי הבעל והחיה המת וגזר על אלישע להחיות כפי שנים ברוחו · וכן כל הקדושים שהיו בארץ היו מושלים למעלה ולמטה ברצון הקב"ה כשעושין רצונו · לכן תזהר שתקיים תורותיו חקותיו ומצותיו כדי שתזכה לרב טוב הצפון · וכמו שהאלהים יודע ומבין אחור וקדם כן האדם שנתן לו האלהים חכמה · וכמו שמספיק האלהים ונותן לחם לכל בשר כן האדם מכלכל בני ביתו ומשרתיו ובהמתו · וכמו שהאלהים משלם גמול טוב ורע כן האדם · וכמו שהאלהים עושה בניין העולם ומוסדות הארץ ונטיית הרקיע ומקוה ימים · כן גם האדם עשוי לבנות וליסד ולקרות ולהקות ולהוריש ולהצמיח ולנטוע ולעשות כל דבר אך ביגיעה ותלאה והכל ברצון הבורא · וכמו שאין כל בריה יכולה לראות את האלהים כך אין יכולת לשום בריה לראות הנשמה · וכמו שהאלהים יודע עתידות כן גם האדם בעת אשר ינוח רוחו וגופו מלעסוק בעמל צרכיו וינוח וישקוט רוח החיים מלהתעסק בצרכי ה הגוף או יראה בחלומתיו עתידות ויראה רוחות המתים ומקומות שלא ראה ואדם שלא ראה · ודברים ותמהונים גדולים מה שהוא איננו יכול לראות כשהוא ער · וכמו שאין בריה בעולם שיודעת סתרי האלהים כן אין בריה בבני אדם שיודעת סתרי מחשבות לב האדם כי אם האלהי' לבדו ככתוב יי' יודע מחשבות אדם וברוב דברים ידמה האדם כמעט מזער לאלהים לפי מעט הכח וקצר החיים שנתן לו האלהי' הוסיף הקב"ה יצר הרע לטובתו ולרעתו כדי לבחנו ולנסותו בין טוב ובין רע וכדי להתגאות לבנות ולנטוע ולהריב ולעקור נטוע ולהרוג ולאיסר ליצבור הון ולהלחם למשול ולשלול ולקבוץ עד מאד · ואם לא היה היצר הרע בשביל אימת המות לא היה עוסק בפריה ורביה ולא היה בונה בניין ולא היה מתאוה לקנות מקנה וקניין ולא היה נוטע ולא היה זורע כי היה אומ' בלבו מחר שנגזרה גזירת המות מה לי לעמל לאחר והיה כל העולם כאבד ונהרס והקב"ה לא ברא העולם מימי בראשית כי אם להבנות ולהתנהג ברחמיו הרבים על ידי בני אדם ואם יתגבר ב ביצרו הטוב לכבוש את יצר הר' שלא יחטא לפני יוצרו כי ישתמש ביצרו הרע לעשות הכל ביראת השם ב"ה · בלא עון ופשע זו היא טובתו אשריו ואשרי יולדתו · וכמו שהאדם דומה מעט מזער לאלהים כן בניין גופו דומה לכל העול' · עשה לו גלגלת הראש כמו רקיעי השמים שעל הרקיע הזה · עשה לו התקרה העליונה של פה הנטועות בה שינים והמתלעות כדמות הרקיע הזה שעלינו · וכמו שמבדיל הרקיע הזה שעלינו בין מים העליונים למים התחתוני' גם כן תקרה העליונה של פה מבדיל בין הליח' של פה ובין הליחה שבראש ובין הליחה שבקרב העליון · וכמו שהאלהי' שיכן שכינתו הקדוש' בשמים העליונים שקירה על המים כדכתיב המקרה במים עליותיו וכן תיכן את רוח נשמת חיים והדעת והבינה בקרום המוח של ראש ה

הנקרס

הנקרם על המוח על הליחה ונלאה והבין האמת
כי אם יקרע קרום המוח או ינקב מיד ימות ה
האדם על אשר בו מבין רוח חיים · וכמו
שיכן האל ית' שכינתו הקדושה במערב כן
שיכן את המוח אחורי הראש על האזנים ושיכן
את רוח חיים על המוח · וכמו שמתקיים כל
העולם ומתנהג בכח אל אחד · כך מתנהג
כל הגוף בכח רוח חיים אחד שנתן לו האל ית'
ומתקיים בו להיות בריא ומקוים עד באקינו ·
ואם יתערב בגופו מאומה רוח רע אחרת לא ם
יתקיים להיות כבתחלה · וכמו שנתן ברקיע
השמים שני מאורות וחמשה כוכבים כן ברא
בראש האדם שבעה שימושים שתי עינים ושני
אזנים ושני נחירים והפה העין הימנית
דומה לחמה והשמאלית דומה למאדים האף
הימנית דומה לכוכב והשמאלית דומה לנוגה ·
הפה והלשון והשפתים דומה לצדק · וכמו
שנעשה אויר בין רקיע ובין הארץ כן נעשה
בגוף האדם החזה והגויה · וכמו שמשיב
הרוח באויר חללו של עולם כן תנא נשמת רוח
חיים מן הריאה שבחזה ובגויה הוא חללו של
גוף · וכמו שרקע הארץ על המים כן קרם
ומתח קרום הבשר שעל הכבד ועל הבטן ועל
המעיים ועל הטחול הוא הבשר שבין הריאה ב
ובין הכבד והטחול והמעיים והבטן · וכמו
שעשה האל ית' עופות ודגים וחיות ובהמות ת
תמימים ורחמנים מלעשוק זה לזה · ויש שהם
אכזריים וטורפים ובולעים זה לזה כן עשה
גם בני אדם הטובים כדמו לעופות ולבהמות
הטובים שנאמר יונתי תמתי · ונאמר ואתם
צאני וצאן מרעיתי · ובני אדם הרעים כדמו
לחיות רעות לאריה דכתיב דמיוני כאריה ים
יכסוף לטרוף יש דומים לדובים וזאבים שנא'
כזאבי ערב בעולם יש אילנות ועשבים

ופירות טובים ורעות יש שיש להם ריח טוב
ופירות טובים לתחייה ולרפואה · ויש עשבים
ושרשים ופירות להמית כעשבי סמי המות שם
וכקוץ ודרדר · טובים כדמו לטובים כדכתיב
כתפוח בעצי היער וכשושנה בין החוחים ·
והרעים כדמו לרעים כדכתיב ובליעל כקוץ
מונד כולהם · וכמו שעשה מתחת לארץ
תהומות וטיט ורפש כן עשה באדם הקרב
העליון והמעיים שמקבלין המאכל והמשתה ·
וכמו ששורצים מן הרפש ומן הטיט שרצים שם
ורמשים למיניהם כן נשרצים במעי האדם מ
מרפש השמרים של מאכל ומשתה שרצי' ורמשי'
תולעים ארוכים וקצרים גדולים וקטנים ·
וכמו שעשה מקוה ימים בעולם כן עשה מקוה
מי רגלים הוא הנבל היא השלפוחית ·
וכמו שעשה אדני הארץ למטה ממנה כן עשה
יסוד כל בניין הגוף את עצמות העצה מזה
ומזה ושתי ירכיים · וכמו שעשה אבנים
מפולמות המשוקעים בתהום אשר מביניהם
המים יוצאים כן עשה שתי הכליות לצאת ולעבו'
מביניהם מתוך גידיהם את מי הרגלים הוא ה
השתן אל השלפוחית · וגם ליחלוח הזרע עובר
ויוצא מביניהם אל בית הערוה · וכמו
שהתהום קורא אל התהום כדכתיב תהום אל
תהום קורא כן קורא קרב העליון הוא אל
אסטומכא אל המעיים להקבילם שאר המאכל
והמשתה והמעיים קורא אל גידי הכליות שהם
כניכורים להקבילם המים מי הרגלים הם הם
המתמנים וכפרדים מן המאכל המעיים ללכת
אל השלפוחית וניכורי הכליות קוראים אל גיד
השלפוחית להקבילם המים ההם להוליכם
להקוותם בתוך השלפוחית שהיא דומה לתחתון
שהוא תחתון לכל התהומות · ועוד אותם
מעי קורא אל מעי האסטומכה לקבל את דמי

הנולה והגלגל • וכמו שעשה האלהים כרות להשקות העולם כן עשה בגוף האדם ורידין הן גידי הדם המושכים את הדם להשקו' את כל הגוף • וכמו שיש בעולם מים נגולים ועכורים מתוקים ומלוחים ומרים כך באדם מעיניו יוצאים מים מלוחים • מנחיריו יוצאים מים קרים • ומגרונו מים חמין • ומפיו מים מתוקים • ומאזניו מים מרים • ומי השתן הם מרים וסרוחים • בעולם יש רוחות קרים וחמין כן באדם כשפותח פיו ונופח אז הרוח חם וכשסוגר פיו ונופח אז ה הרוח קר • רעמים בעולם קול באדם • ברקים בעולם באדם פניו מאירים כברק • מזלות בעולם והחוזים בככבים יודעי מהם עתידות כך יש אותות באדם כשיש חיכוך לאד' בלא שחין ובלא כיכה ובלא פרעוש בזה יודעים הנקיאי' בחכמ' הזאת עתידו' • וכן בשירטוטי האדם ובתואר פניו יודעים עתידות והחכמה הזאת היתה ביד חכמים הקדמונים אבל מן האחרונים נשתכחה • לכן יכולין החכמים לידע עתידות מן האילנות והעשבים וזהו מה שאמרו על ר' יוחנן בן זכאי שהיה יודע שיחת דקלים פירש היה בקי לראות בתנועת הדקלי' ומזה היה יודע עתידות • וכאשר יוצאי מנד דרום והוא נד ימין של העולם החום וטללי ברכה וגשמי ברכה כן יצא כנד ימינו של אדם החיים מן המרירה התלויה בכבד • וכן יוצא ליחלוח הדם מן הכבד שכנד ימינו של אדם • וכמו שיצא הרעה לעולם מנד צפון בעולם כן יצא הקור מנד השמאל של אדם מן הטחול ומן המרה השחורה השוכבת בטחול בתוכו • וכמו שיצא הרעה לעולם מצפון כן יצא כל חולי רע וקשה מן המרירה השחורה השוכבת ב בטחול כנד שמאל • וכמו שכנגד צפון של

עולם מדור כל המזיקי' והזיקין והזועו' והרוחו' והברקים ורעמים מצויים כך הוא מקור מרירה השחורה בטחול כנד שמאל שממנה תולדות כל חולי רע • וקשה כמו השחפת הרביעית וכל מיני שגעון והפחד והרעד של איברים •

וכמו שיצולין הנשיאין שהם כעשן מן הארץ ומעלי' המים מן התהומות אל אויר הרקיע ול להמטיר על הארץ כן עולה עשן קרב העליון ומעלה ליחלוח אל הפה ואל הראש ומן אותו הליחלוח העולה מן הקרב יזלו הדמעות וריר הנחירים ורוק הפה • וכמו שברא בעולם הרים כן ברא בגוף האדם שכמי הכתפי' וקשרי הזרועות והארכובות על ברכים וקשרי הקרסולים ושאר הקשרים של כל האיברים • וכמו שברא בעולם אבנים וצורים חזקי' וקשים כן ברא באדם השינים והמלתעות שהם קשים מברזל ומכל עצם • וכמו שברא בעולם אילנות קשים ורכים כן ברא באדם עצמות קשים ורכים • וכמו שברא בעולם ארץ עבה וקשה לחה ורכה כן ברא האדם הבשר כנגד הארץ הרכה והעור כנגד הארץ הקשה •

וכמו שהאילנות והעשבים העושים פרי וזרע ויש שאינם עושים פרי וזרע כך יש בני אדם יש שמולידין ויש שאינם מולידי' •

וכמו שמצמיח עשביה מן הארץ כך מצמיח האדם שער הראש והזקן • וכמו ששורצים חיות ורמש ביער ובארץ כך שורצים בראשו של אדם ובשערו • וכמו שברא האלהי' בעולם התלי ונטהו ברקיע במזרח ועד מערב מקצה אל קצה והככבים והמזלות וכל דבר שבעולם אדוקים בו כך ברא בגוף האדם את הכל הם המוח הלבן אשר בתוך חוליות השדרה והוא כעוי' מקצה מוח הראש ועד עצם העצה • ושנים עשר הנתחים והגלעים וכל איברי הגוף אדוקים

אדוקים בו ומפה ומכה • כמו שיש בשנה
שס"ה ימים כך יש באדם שס"ה גידים •
סוף דבר מעשה בראשית ומעשה מרכבה הכל
רמוז באדם מעט מזער והיודע סוד ה׳ בו
יבין בפלאות השם יתעלה • על כן נקרא
האדם עולם קטן ועבור אשר גוף האדם הוא
מצוייר דוגמת עולם העליון ועולם התחתון •
לכך ניתן בו הנפש שהוא דומה מעט מזער •
ועל כן אמר דוד נפש ממלאה כל הגוף
ומבלה את הגוף ואינה אוכלת וסובלת את הגוף
והיא יחידה בגוף והיא טהורה ורואה ואינה
נראית ואינה ישינה • כך הקדוש ברוך
הוא ממלא עולמו ומבלה את הכל שכאשר המה
יאבדו ואתה תעמוד • והקדוש ברוך הוא אין
לפניו שינה שנאמר הנה לא ינום ולא ישן •
והוא יחיד ונבר וטהור והוא רואה כל ואין
ד"א רואהו • לכן תבא הנפש שיש בה
כל המדות הללו ותשבח להקדוש ברוך
הוא שיש בו כל המדות הללו •
הנפש יושבת וחושבת
מי בנאה ואז
היא

לונפשת ענוה ויראת יי׳ ית׳ • לכך צריך האדם
לראות את עצמו להבין עניינו איך צורתו וגזעו
ואיך נוצר מטיפת זרע ואחר כך חתיכת בשר
ונפוח בו רוח אלהים ומרוקם בעצמות וגידים
דם ומוח ולבוש עור ובשר ונוצר וקלסתר פנים
וקימת אפים ואיך נקובים נחיריו לפנים •
ולגרון ולהכנסים ולהריח ואזניו לשמוע וחורי
עיניו לראות ובתוך העין יש בו כמה נבעים •
ודיסין עיניו ופה וגרון וחיך ולשון ושפתים
לפתוח ולסגור והמתנועות הלחיים ואצילי שש
ידים ורגלים וחלל הגוף ואצבעות וקשריהם
ונפרניהם • ויבין איך כל אחד משונה מחבירו
• ואיך היה אסור תשעה חדשים בבטן
אמו ויצא ערום עיור חרש ואיגר כל אלה
יחשוב ויאמר בלבו מי פתח פיך עיניך ואזניך •
ומי עשה לך כל תיקוני גופך • מי השחיר
שערותיך בימי בחרותיך ואפילו תרחץ אות׳ בכל
נתר שבעולם לא היה מועיל ללבן וביומי
זקנותיך הוא מתלבן מאיליו כאלה
וכאלה תחשוב ותהיה עניו
ושפל רוח וירא
שמים •

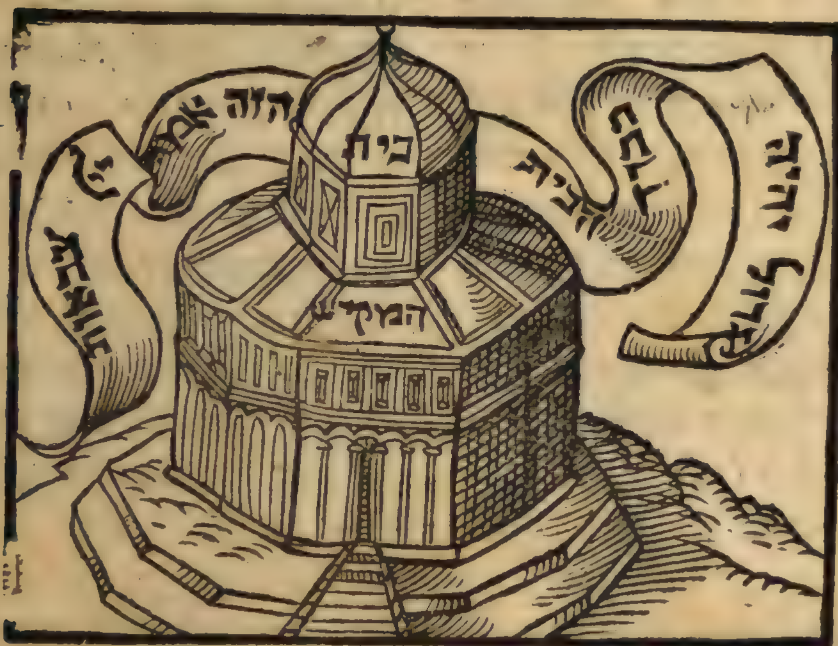
ברוך יי׳ אשר אין נומרי׳ עליו הלל לאמור • בשבח ותהילה בשיר ומזמור :
שעזרני להתחלת הספר ולגמור • בחודש טבת שנת לקיים מ"קר"א כאמור :
ובא לציון גואל ולשבי פשע וגומר • וה א עני הרוכב על החמור :
ויזכינו השם לעשות ולקיים ולשמור • הספר אורחו׳ צדיקי׳ המשיב נפש טבל בשמים ומור •

אלה דברי הישיש והקצין כ"מר מרדכי ב"ר גרשם
כ"ץ מחוקק זצ"ל • ובניו יצו

הרר בצלאל בר מרדכי הכ"ץ מחוקק שליטא
שלמה בר מרדכי הכהן מחוקק שליטא

על ידי העושה מלאכה נאם שמואל בר ראובן ז"ל ׳

ועציר הנקרא שמואל דרעקסלר •